

NAMN OCH BYGD

TIDSKRIFT FÖR NORDISK
ORTNAMNSFORSKNING

UNDER MEDVERKAN AV

TERHI AINIALA, VIBEKE DALBERG, LARS-ERIK EDLUND, LENNART ELMEVIK,
LARS HULDÉN, BENT JØRGENSEN, STAFFAN NYSTRÖM, ALLAN ROSTVIK,
TOM SCHMIDT, INGE SÆRHEIM

UTGIVEN AV

SVANTE STRANDBERG

REDAKTIONSEKRETERARE

STAFFAN FRIDELL

With English summaries

Årg. 100 · 2012

KUNGL.
GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN
FÖR SVENSK FOLKKULTUR
UPPSALA

Distribution
SWEDISH SCIENCE PRESS
UPPSALA

Utgivet med bidrag från
Vetenskapsrådet

För bedömning av manuskript till uppsatser i Namn och bygd anlitas även
vetenskapliga granskare utanför redaktionen.

ISSN 0077-2704

© Respektive författare

Printed in Sweden 2012
Textgruppen i Uppsala AB

Innehåll

Förord	7
<i>Elmevik, Lennart</i> : Välkomstord vid Namn och bygds jubileumssymposium 16–18 februari 2012	9
<i>Strandberg, Svante</i> : Hundra år med Namn och bygd. Tendenser och utvecklingslinjer	11
<i>Andersson, Thorsten</i> : Alsta, Alvastra, Ostra	27
<i>Edlund, Lars-Erik</i> : Namn och bygd och språkvetenskapen. Nedslag genom hundra år	61
<i>Elmevik, Lennart</i> : Ortnamn och lexikon. Ett forskningsfält belyst med exempel ur Namn och bygd	85
<i>Fridell, Staffan</i> : Ortnamnsfonetik	107
<i>Neumüller, Kristina</i> : Teori och Namn och bygd	117
<i>Eggert, Birgit</i> : Middelalderlige stednavnetyper i Namn och bygd	127
<i>Nyman, Eva</i> : Hydronymer i Namn och bygd	145
<i>Sandnes, Berit</i> : Stedsnavn og språkkontakt i Namn och bygd	165
<i>Serheim, Inge</i> : Sakrale stadnamn	181
<i>Vikstrand, Per</i> : Ortnamn och arkeologi – en stormig affär	201
<i>Ainiäla, Terhi</i> : Socioonomastisk ortnamnsforskning i Namn och bygd. Socioonomastik som undersökningsobjekt	209
<i>Jørgensen, Bent</i> : Namn och bygd og Danmark	219
<i>Huldén, Lars</i> : Namn och bygd och Finland	229
<i>Schmidt, Tom</i> : Namn och bygd og Norge	251
<i>Dalberg, Vibeke</i> : Namn och bygd og Europa uden for Norden	271
<i>Nyström, Staffan</i> : Recensioner och anmälningar i Namn och bygd – hur, av vad, av vem?	287
<i>Nordisk namnforskning 2011</i>	301
Författarna i denna årgång	327
Förkortningar	329
Ortnamnsregister 2011–2012	331
Poem av Lars Huldén	337

Jöran Sahlgren (1884–1971)

Förord

Årgång 100 av Namn och bygd bär året 2012. Hundraårsjubileet manifesterades i form av ett symposium i Uppsala 16–18 februari 2012 med tidskriftens huvudman, Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, som värd. Av de 17 föredrag som presenterades vid symposiet av namnforskare från de skandinaviska länderna och Finland ingår alla utom ett i denna hundraåriga årgång. Föredragen belyser olika delar av innehållet i de hittills utgivna årgångarna. Till symposierapporten har fogats dels en uppsats av Namn och bygds förre redaktör professor emer. Thorsten Andersson, dels krönikan Nordisk namnforskning 2011, som har bedömts vara viktig att inkludera även i denna speciella årgång. Avdelningarna Recensioner och Insänd litteratur återkommer självfallet i årgång 101 (2013).

Svante Strandberg

Välkomstord vid Namn och bygds jubileumssymposium 16–18 februari 2012

Av Lennart Elmevik

Ärade symposiedeltagare!

År 1913 utkom den första volymen, uppdelad på tre häften, av tidskriften Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning. Tidskriftens grundare var, som sannolikt alla här närvarande vet, den inom nordisk ortnamnsforskning legendariske, ryktbare och – i vissa avseenden – beryktade Jöran Sahlgren, vid den tiden nydisputerad docent i svenska språket vid Uppsala universitet. Hans kraftfulla och initiativrika natur tog sig också bland annat uttryck i att han var förgrundsfiguren vid grundandet av två akademier, först Vetenskaps societeten i Lund 1920 och senare, 1932, värdakademien för detta symposium, Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, vid instiftandet benämnd Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning. Sahlgren tog också initiativet till Sydsvenska ortnamnssällskapet i Lund 1925, Ortnamnssällskapet i Uppsala 1935 och sist men inte minst Svenska ortnamnsarkivet, Uppsala, 1928, som under hans ledning utvecklades till ett forskningscentrum med stort internationellt anseende.

I ett inledande avsnitt i det första numret av Namn och bygd skriver Sahlgren bland annat att »behovet av ett samlande specialorgan för nordisk ortnamnsforskning framstå[r] som särdeles angeläget». Tanken var faktiskt inte ens så tidigt som 1913 ny. Ett decennium tidigare hade några språkmän med norrmannen Sophus Bugge i spetsen lanserat tanken på en specialtidskrift av detta slag, ett företag som dock aldrig kom att realiseras.

Redan från den första årgången hade Namn och bygd ett respektingivande omfång, 167 sidor, fyllda med 21 artiklar. Medarbetare i årgången var hela 18 namnkunniga forskare. Bland dessa kan utöver Jöran Sahlgren själv nämnas Erik Brate, Otto von Friesen, Finnur Jónsson, Hjalmar Lindroth, Adolf Noreen och Magnus Olsen.

Utgivare av den första årgången var, förutom Sahlgren, två biblioteksmän, Anders Grape och Oskar Lundberg, båda verksamma vid Uppsala universitetsbibliotek Carolina Rediviva. Redaktionen har under åren haft ett växlande antal medlemmar; för närvarande är de 12, representerande de skandina-

viska länderna och Finland. I tidskriftens tidigare historia har redaktionen även innefattat företrädare för engelsk och tysk ortnamnsforskning.

Från och med nummer 28, 1940, övertog Gustav Adolfs Akademien rollen som huvudman för tidskriften. Sahlgren fungerade som dess utgivare fram till årgång 56, 1968. Han efterträddes av Harry Ståhl, som i sin tur 1985 efterträddes av Thorsten Andersson. Nuvarande utgivaren, Svante Strandberg, har fungerat som sådan sedan årgång 94, 2006. Sahlgren innehade en personlig professur i nordisk ortnamnsforskning vid Uppsala universitet från 1930 till sin pensionering 1950. Harry Ståhl var innehavare av lärostolen i nordiska språk, särskilt ortnamnsforskning, liksom hans efterträdare Thorsten Andersson. Svante Strandberg är professor emer. i nordiska språk, särskilt namnforskning.

Vi kommer under detta symposium, som inleder jubileumsåret, att få lyssna till en rad föredrag som i ett brett nordiskt perspektiv belyser vad Namn och bygd betytt för ortnamnsforskningen, sedermera också i viss omfattning personnamnsforskningen, under i det närmaste ett sekel. Vi kan konstatera att det handlar om en vital gamling. Vid tiden för Namn och bygds grundande uppnådde svenskarna i medeltal en ålder av cirka 60 år. Men medellivslängden har stadigt ökat och nu förväntas många människor i likhet med Namn och bygd få fira sin 100-årsdag.

Det är min fasta övertygelse att Namn och bygds vitalitet inte avtar med tiden utan har många för nordisk namnforskning oförändrat gagnarika år framför sig. Ingen av oss här i dag närvarande kommer att få uppleva tidskriftens tvåhundraårsdag, men jag är förvissad om att den kommer att leva vidare som bärare och spridare av viktig kunskap om den värdefulla kulturskatt våra namn, inte minst våra ortnamn, utgör.

Äras den som äras bör, heter det ju. Och äras bör Namn och bygd, snart ett sekel gammal, världens äldsta och länge enda specialtidskrift för ortnamnsforskning. Vivat, crescat, floreat!

Jag hälsar i min egenskap av Gustav Adolfs Akademiens preses föredrags-hållare och övriga deltagare varmt välkomna till detta jubileumssymposium, som härmed förklaras öppnat.

Hundra år med Namn och bygd

Tendenser och utvecklingslinjer

Av Svante Strandberg

Namn och bygd 100 (2012), 11–26.

Svante Strandberg, Scandinavian Onomastics, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: *Namn och bygd* – tendencies and trends over a hundred years.

Abstract

In 2012, *Namn och bygd*, which is considered to be the world's oldest specialised journal for place-name research, is publishing its one-hundredth issue. In this essay, the author attempts a survey of key aspects of the journal, and changes affecting it, since 1913.

Keywords: place-name research, survey, key aspects of the journal, aims, content, changes.

För utgivningen av de två första åtgångarna erhöll *Namn och bygd* anslag från Svenska Akademien. Från och med årgång 3 (1915) beviljades tidskriften årliga statsbidrag. År 1940 inträdde Kungl. Gustav Adolfs Akademien som huvudman. Under senare tid har årliga anslag erhållits från Vetenskapsrådet (Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet).

Under de första åren har tidskriftens finansiering av allt att döma berett bekymmer. På titelbladet till årgång 4 meddelas att NoB för täckande av det 1913–1916 uppkomna underskottet erhållit donationer på tillsammans 850 kronor från Axel Carlander, Gustaf Ekman, William Henriques, Harald Lettström och Conrad Pineus och att Letterstedtska föreningen dessutom tillskjutit 500 kronor. Industrimannen Carlander, en av SKF:s grundare och svåger till den kände nordisten och namnforskaren Hjalmar Lindroth, understödde verksamheten vid Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola (se Maria Löfdahl i NoB 92, 2004, s. 82). Detta institut lämnade för 1921 ett bidrag på 200 kronor till NoB. Dessförinnan hade tidskriften även för åren 1917 och 1918 erhållit donationer från enskilda, 1917 bl.a. från Oscar Almgren.

Redaktörer och medutgivare

Även redaktionellt erhöll NoB redan från begynnelsen stöd av bemärkta personer. Vid sidan av Jöran Sahlgren stod de uppsaliensiska biblioteksmännen Anders Grape, sedermera chef för Carolina Rediviva, och Oskar Lundberg som utgivare av de tre första årgångarna. Med årgång 4 (1916) etablerades det mönster som fortfarande tillämpas: tidskriften utges av en redaktör (utgivare) under medverkan av ett antal andra forskare (medutgivare). Till sin hjälp hade redaktören Sahlgren 1916 fått en grupp bestående av dansken Marius Kristensen (årg. 4–28), norrmannen Magnus Olsen (årg. 4–11), finländaren Hugo Pipping (årg. 4–31) och de redan nämnda svenskarna Grape (årg. 4–46) och Lundberg (årg. 4–11).

I och med årg. 13 (1925) inträdde i redaktionsgruppen två berömda anglistiker och namnforskare, Lundaprofessorn Eilert Ekwall och engelsmannen Allen Mawer. Kontakten med engelsk namnforskning har varit ett av tidskriftens kännetecken alltsedan den första årgången; i NoB 1 medverkade Mawer och de svenska anglisterna Erik Björkman och Harald Lindkvist. Senare har anglisterna Olof Arngart, Hugh Smith och Karl Inge Sandred varit medutgivare. I årgång 30 (1942) efterträddes den bortgångne Mawer av tysken Max Förster, professor i engelsk filologi vid olika tyska universitet och namnforskare; mitt under det andra världskriget invaldes alltså en ledamot som var tysk men samtidigt inriktad på det engelska språket. Med årgång 44 (1956) inträdde den ledande tyske namnforskaren Adolf Bach i redaktionsgruppen.

Under senare hälften av 1900-talet etablerades den tydliga nordistdominans inom utgivargruppen som ännu består. Under perioden 1960–1971 tillkom välkända forskare som Åke Granlund, Kristian Hald, Per Hovda, John Kousgård Sørensen och Carl-Eric Thors, och senare Lars Huldén, Eero Kiviniemi och Jørn Sandnes. Då svenskarna Lars Hellberg och Bror Lindén 1971 hade blivit medutgivare, ägde tidskriften liksom i dag en redaktionsgrupp på tio personer.

Jöran Sahlgren var ju grundläggaren och ända till årgång 56 (1968) också utgivaren av NoB. Med årgång 57 (1969) blev Harry Ståhl utgivare samtidigt som Thorsten Andersson inträdde i redaktionsgruppen. Den sistnämnde var senare tidskriftens redaktör 1985–2005; han efterträddes av Svante Strandberg.

Harry Ståhl verkade officiellt inom tidskriftens redaktion under 38 år. Verksam mycket länge var också den lärde Uppsalanordisten Valter Jansson, som tillhörde utgivargruppen i hela 57 år.

Under senare delen av 1900-talet tillkom befattningen som redaktionssekreterare med Thorsten Andersson som den förste innehavaren. Efter honom har Svante Strandberg (årg. 75–93) och Staffan Fridell (årg. 94–) beklätt denna post.

Artiklarnas omfång och antal

NoB uppnådde omedelbart ett aktningsvärt omfång. En mycket stor årgång (2) utgavs redan 1914–1915 (332 s.), en annan (24) 1937 (318 s.). Innehållet i de två nu nämnda årgångarna publicerades till största delen också i festskrifter tillägnade Adolf Noreen respektive Bengt Hesselman. Årg. 43 (1955) uppvisar endast 161 sidor. Under senare tid har det genomsnittliga omfånget tenderat att öka; sedan 1990 har det endast tre gånger inträffat att sidantalet understigit 200, och i nio fall under samma period har NoB innehållit mer än 220 sidor.

Antalet artiklar (bortsett från smärre bidrag) är naturligt nog inte alltid detsamma i tidskriftens hundra årgångar, men växlingen har i regel inte varit påfallande. Endast i 6 fall innehåller en årgång 20 eller flera uppsatser, medan ganska många årgångar innehåller 7 eller färre artiklar. I 2 årgångar (91, 2003 och 92, 2004) har antalet uppsatser stannat vid 4. De två ovannämnda festskriftsårgångarna 2 (1914) och 24 (1936) är de uppsatsrikaste av alla med 42 respektive 35 bidrag.

Det är självfallet svårt att publicera både långa och många uppsatser i en och samma årgång. I NoB 25 (1937) t.ex. med endast 5 artiklar ingår ett bidrag av Ivar Lundahl på 71 sidor, och bland de 6 uppsatserna i NoB 35 (1947) påträffas Erland Hjärnes framställning om Roden på 96 sidor. Bland de inalles 5 artiklarna i årg. 42 (1954) omfattar Lars Hellbergs 81 sidor och Assar Janzéns 57 (den sistnämndes bidrag har intressant nog titeln Några ortnamn i Älvsborgs län, trots att författaren däri består inte mindre än ett trettiotal namnartiklar).

En föga skrymmande framställning är P. J. Åborgs Om den konsonantiska assimilationen i holländskan, omfattande 1 sida och 5 rader och intagen i NoB 4 (1916). I tidskriftens första årgång är det lätt att finna bidrag med blygsamt omfång. Finnur Jónsson skriver sålunda om ett isländskt ord på 1 sida och 9 rader, Allen Mawer behandlar ett engelskt ämne på något mer än 2 sidor, Magnus Olsen kommenterar två norska toponymer på 2 och en halv sida och Sven Tunberg ägnar drygt 4 sidor åt etymologin för ordet *härad*. Det är svårt att veta om detta förhållande är en tillfällighet eller möjligen skall ses

mot bakgrund av ett av de mål som uppställs i den samtidigt publicerade programförklaringen för NoB, att nå ut längre än till enbart fackforskare.

De två senaste årtiondena har visat en viss tendens till färre och längre uppsatser i NoB. Under denna period har det varit möjligt att publicera sig i avdelningen Smärre bidrag.

Smärre bidrag och recensioner

Avdelningen för smärre bidrag etablerades i årg. 4 (1916) och återkom sedan i ett flertal årgångar. Den saknas emellertid – med årg. 29 (1941) som enda undantag – under perioden 1935–1989. Efter avdelningens återkomst 1990 har ett eller flera smärre bidrag inlutit i alla årgångar utom tre.

De första årens smärre bidrag är verkligen kortfattade, vilket ingalunda innebär att de saknar värde. Ett uppmärksammat inslag i denna avdelning är Sahlgrens framställning *Ora, vara* i NoB 7 (1919). Påfallande oansenligt är Lundbergs bidrag om Odins häst i NoB 5 (1917): drygt två rader förutom rubriken och en källhänvisning! Genomsnittslängden för smärre bidrag publicerade sedan 1990 är större än för bidragen i NoB 4 (1916) och 5 (1917); numera tillämpas dock en begränsning till högst tre sidor.

Recensionsavdelningen i NoB har genomgått stora förändringar under de hundra åren. Utvecklingen avspeglas rätt väl av rubriceringen för hithörande inslag i tidskriften. Avdelningen benämndes länge med ordet *anmälningar*, men i NoB 52 (1964) blev rubriken Recensioner och anmälningar, och då Thorsten Anderssons övertog redaktörsposten blev benämningen kort och gott Recensioner. Huvudtendensen är tydlig: korta anmälningar har efterträtts av ibland ganska långa recensioner, recensionsavdelningen har blivit mer omfattande och antalet recenserade arbeten har ökat. Den hittills omfångsrikaste recensionsdelen svarar NoB 96 (2008) för med 75 sidor. I årgången närmast därefter recenserades inte mindre än 36 arbeten. Den beskrivna utvecklingen hindrar inte att även vissa sentida bidrag i avdelningen Recensioner kan ha karaktären av kort anmälan.

Recensionerna bidrar i hög grad till en allmänt nordisk och utomnordisk orientering som stämmer väl överens med tidskriftens målsättning. Ett enda exempel: av de 24 recensionerna i NoB 94 (2006) behandlar endast 5 svenska arbeten medan 4 avser verk från övriga Norden och flertalet, 15 recensioner, har ägnats åt utomnordiska publikationer, från Frankrike (dock tryckt i Sverige), Italien, Ryssland och Tyskland.

Författare och vetenskapsområden

Författarna är ett fängslande inslag i tidskriftens hävder. Man får det bestämda intrycket att Sahlgren hade ett förnämligt kontaktnät, som sträckte sig även utanför språkforskningens fält. Bidrag till NoB har lämnats av en imponerande lång rad prominenta forskare, välkända från 1900-talets svenska vetenskapshistoria. Kännetecknande för de första årtiondena är ämnesbredden, vilket står i god samklang med programförklaringen i den första årgången, där ortnamnsforskningens karaktär av tvärvetenskaplig ord- och sakforskning betonas. I NoB 1 (1913) medverkar inte bara framstående nordister som Erik Brate, Otto von Friesen, Finnur Jónsson, T. E. Karsten, Marius Kristensen, Hjalmar Lindroth, Adolf Noreen, Magnus Olsen, Hugo Pipping och Jöran Sahlgren själv utan också anglisterna Harald Lindkvist och Allen Mawer, fenno-ugristen K. B. Wiklund, arkeologen Birger Nerman och historikern Sven Tunberg. Mycket impressiv med avseende på författarna är årg. 2 (1914) med – förutom Tunberg, Wiklund och de nyss nämnda nordisterna Brate, von Friesen, Jónsson, Karsten, Kristensen, Lindroth, Olsen och Sahlgren – författare som Natanael Beckman, Gustaf Cederschiöld, H. F. Feilberg, Olof Gjerdmann, Anders Grape, Bengt Hesselman, Theodor Hjelmqvist, Gottfrid Kallstenius, Albert Kjær, Sven Lampa, E. H. Lind, Erik Noreen (alla dessa nordiska språk) samt Eilert Ekwall (engelska), Erik Wellander (tyska), Elis Wadstein (nyeuropisk lingvistik), K. F. Johansson och Evald Lidén (jämförande språkforskning), Per Persson (latin), Oscar Almgren (arkeologi), Johannes Steenstrup (historia), Axel Olrik och Carl Wilhelm von Sydow (folkminnesforskning) samt juristen Gabriel Thulin. Tyskspråkiga författare är Th. v. Grienberger och W. v. Unwerth.

Även i fortsättningen medverkar många av 1900-talets mest bekanta svenska humanistiska forskare i NoB, så t.ex. Elof Hellquist, Carl Ivar Ståhle och Elias Wessén (nordiska språk), Björn Collinder (finsk-ugriska språk), Jarl Charpentier (jämförande språkforskning), Sune Lindqvist (arkeologi), Ingvar Andersson och Erland Hjärne (historia), Martin P:son Nilsson (klassisk fornkunskap), Sigurd Erixon (etnologi) och Emanuel Linderholm (kyrkohistoria). Bland kända danska och norska medverkande påträffas förutom redan nämnda bl.a. Johs. Brøndum-Nielsen, Gunnar Knudsen, Lis Jacobsen och Erik Moltke respektive Gustav Indrebø, Ragnvald Iversen och Didrik Arup Seip. Med Finnur Jónsson blev Island företrätt redan i NoB 1 (1913) och NoB 2 (1914). Att många forskare från Danmark, Finland, Island och Norge publicerat sig i en tidskrift för nordisk ortnamnsforskning är ju inte förvånande. Av nio uppsatsförfattare i NoB 36 (1948) t.ex. är tre svenskar och de

övriga sex från Danmark, Finland eller Norge. Tidskriftens språk är i princip svenska, danska, norska, engelska och tyska. I NoB 66 (1978) infördes dock en på isländska avfattad artikel av Þórhallur Vilmundarson. Tre uppsatser i nu föreliggande jubileumsårgång behandlar danska, finländska och norska inslag i NoB under det gångna seklet: Lars Huldén, Namn och bygd och Finland, Bent Jørgensen, Namn och bygd og Danmark, Tom Schmidt, Namn och bygd og Norge.

Broar till engelsk namnforskning har slagits av många, efter 1900-talets mitt av bl.a. Gillian Fellows-Jensen, Margaret Gelling, John Insley, Karl Inge Sandred och Bill Nicolaisen. Framstående tyskspråkiga författare är bl.a. Oskar Bandle, Hugo Gering, Hans Kuhn, Edward Schröder, Ernst Schwarz och Max Vasmer. Om tidskriftens kontakter med England, Tyskland och andra icke nordiska länder vittnar Vibeke Dalbergs bidrag i NoB 100, Namn och bygd og Europa uden for Norden.

Sahlgren var grundläggande inte bara som forskare. Han hade också den lyckliga förmågan att kunna engagera framstående medborgare utanför universitetsvärlden för ortnamnsforskningens strävanden och att etablera viktiga verksamheter till forskningens stöd: Namn och bygd, ortnamnssällskapet i Lund och Uppsala, Svenska ortnamnsarkivet och Kungl. Gustav Adolfs Akademien. Två bekanta svenska finansministrar har medverkat i NoB. En av dessa, Ernst Wigforss, en framstående dialektforskare, publicerade i NoB 6 (1918) ett viktigt ljudhistoriskt bidrag och återkom långt senare med ett annat ämne. En inflytelserik politiker var också finans-, försvars-, handels- och jordbruksministern Per Edvin Sköld, som i NoB medverkat med artiklar om de skånska ortnamnen *Oxie* (41, 1953) och *Skabersjö* (49, 1961). Tidskriften innehåller bidrag av den småländske landsfiskalen och kommunalpolitikern Sigurd Pira och en uppsats om svenska namn på Amerikas karta av tidningsmannen Vilhelm Berger (26, 1938).

Antalet kvinnliga uppsatsförfattare i NoB var högst begränsat under de 50 första åren, vilket väl säger mer om tiden i allmänhet än om NoB. I NoB 18 (1930) intogs ett bidrag av Anna Erikson om personnamnen *Truls* och *Troed*. Hennes uppsats hade ventilerats 1927 i Nordiska proseminariet vid Göteborgs högskola och senare omarbetats under ledning av Hjalmar Lindroth. Andra kvinnliga artikelförfattare under perioden 1913–1962 blev Lizzie Carlsson, Margaret Gelling, Anne Holtsmark, Lis Jacobsen och Gun Widmark. Skaran skulle bli avsevärt större under de följande 50 åren. I NoB 71 (1983) t.ex. är en tredjedel av uppsatserna skrivna av kvinnor, och i NoB 74 (1986) medverkar fyra kvinnliga uppsatsförfattare. Kvinnor svarar för hälften av de längre artiklarna och de smärre bidragen i NoB 94 (2006).

Under de senaste tre-fyra årtiondena har författarna i mycket stor utsträckning varit forskare med nordisk namnforskning som sitt centrala ämne eller som en av sina huvudgrenar. Detta har inte hindrat att bidrag lämnats också av språkforskare utanför nordistkretsen. Sådana medverkande är t.ex. slavisten Ernst Eichler, anglisten Bill Nicolaisen, germanisten Arend Quak, runologen Klaus Düwel, fenno-ugristen Tryggve Sköld, historikern Lars Otto Berg, kulturgeograferna Sölve Göransson och Clas Tollin, religionshistorikern Håkan Rydving och under 2000-talet ett flertal arkeologer.

Innehållet i Namn och bygds uppsatser

En oerhörd mängd namn från Sverige, det övriga Norden och andra länder har behandlats i artikelform under de hundra åren. Den geografiska spridningen inom Sverige är stor, men alla landskap är inte lika väl representerade. Svealand är väl tilgodosett med artiklar i NoB. Om något mera påfallande skall nämnas är det kanske att så många uppsatser i de 50 första årgångarna är inriktade på namn i Västergötland. Detta stora och namnrika landskap utmärks inte minst av urgamla, etymologiskt intressanta bynamn. Att SOÄ blev den första länsserien inom Sveriges ortnamn befördrade väl västgötska nordisters ortnamnsintresse. Vissa uppsatser har tolkningar i SOÄ som utgångspunkt. De till Västgöotalagen knutna gränsbeskrivningarna innehåller ett rikt namnstoff; åtskilliga uppsatser i NoB rör sig om namn vid landskapets gränser. Det är i hög grad västgötar som skrivit om västgötska ortnamn i NoB: man finner författarnamn som Natanael Beckman, Johan Götlind, Ivar Lundahl, Ragnar Ljunggren och Evald Lidén. Den sistnämnde svarar för många, till en del korta bidrag i NoB; enbart i årgång 20 (1932) medverkar han med fem uppsatser.

Många artiklar i NoB behandlar skånska namn. Norrland kan – med tanke på områdets utbredning i rummet – inte sägas vara en gynnad landsända. Under de senaste 50 åren har Norrland dock blivit avsevärt bättre representerat än tidigare.

Namn och bygd är inte ett missvisande namn på vår jubilerande tidskrift. Wörter und Sachen-inriktningen får sägas ha präglat tidskriften i hög grad under dess långa levnad. För författare inom den sakligt inriktade ortnamnsforskning vars främste målsman Sahlgren länge var måste det ha varit naturligt att åtminstone på något sätt beakta bygden då de studerade bebyggelsenamn, kanske mer än vad som kommit till uttryck i texterna. I vissa fall vitt-

nar redan uppsatstiteln om den tvåfaldiga inriktningen; sådana bidrag är t.ex. Jöran Sahlgren, Svenska ortnamn och svensk bebyggelsehistoria (i NoB 7, 1919), Assar Janzén, Ortnamn och bebyggelsehistoria (i NoB 57, 1969), Jørn Sandnes, Gårdsnavn og bosetning i Jämtland i eldre tid (i NoB 70, 1982), Stefan Brink, Ett bidrag till onomastisk teori. Bosättningsonomastik (i NoB 77, 1989), Gösta Holm, Ortnamn, dialekter och järnåldersbygd i Medelpad (i NoB 78, 1990), Henrik Williams, Namn och bygd i norra Möre i ljuset av ett diplom från 1458 (i NoB 86, 1998), Per Vikstrand, Ortnamn, centralplatser och det meningsfulla landskapet (i NoB 87, 1999) och Mats G. Larsson, Vallgårdebebyggelsens äldsta namn och funktion (i NoB 95, 2007). Ett vackert prov på föreningen av språkhistorisk och saklig forskning ger Lars Hellberg med artikeln Fsv. *Prābōaherað – nsv. *Råby-Rekarne socken*. En urgamal bygd i onomastisk och arkeologisk belysning (i NoB 63, 1975).

Namnforskningens språkliga sida har alltsedan begynnelsen varit väl företrädd i NoB. I NoB 100 presenteras språkvetenskapliga inslag i tidskriften av bl.a. Lars-Erik Edlund (Namn och bygd och språkvetenskapen. Nedslag genom hundra år), Lennart Elmevik (Ortnamn och lexikon. Ett forskningsfält belyst med exempel ur Namn och bygd), Staffan Fridell (Ortnamnsfonetik) och Berit Sandnes (Stedsnavn og språkkontakt i Namn och bygd). Centrala teman i Elmeviks framställning är rekonstruktion av försvunna ord, skillnaden mellan primär och sekundär namnbildning och användningen av suffix. Dessa frågor är framträdande också i Eva Nymans bidrag till NoB 100, Hydronymer i Namn och bygd. Nyman får anledning att beröra ellips och diskussionen kring Hans Krahes »alteuropäische Hydronymie«. Viktiga inlägg i debatten kring Krahes lära är Thorsten Andersson, Norden och det forna Europa. Några synpunkter på ortnamnens ålder och samband (i NoB 60, 1972) och andra bidrag i NoB 59 (1971) och NoB 60 (1972), av bl.a. Per Hovda, John Kousgård Sørensen och Bill Nicolaisen. Bertil Flemströms utredning om bynamnet *Ammer* (i NoB 58, 1970) visar att kontinentala hydronymforskare har anledning att beakta även nordiskt material. En liksom Nicolaisen internationellt bekant forskare, Albrecht Greule i Regensburg, behandlar i NoB 93 (2005) ett ämne som är intressant från både nordisk och kontinental synpunkt, *Vättern* och därmed förknippade flodnamn (jfr Thorsten Anderssons inlägg i samma årgång). I NoB 89 (2001) medverkar den kände forskaren Gottfried Schramm med artikeln Ein erstarrtes Konzept der Flußnamenphilologie: Alteuropa.

Inge Særheim tecknar i sitt jubileumsbidrag bilden av sakralnamnsforskningens uppgång och nedgång och senare uppblomstring inom tidskriftens ram med forskare som Magnus Olsen, Elias Wessén, Jöran Sahlgren, Lennart

Elmevik och Per Vikstrand i huvudroller. Kristina Neumüller redogör i sin uppsats för teoretisk diskussion i NoB. Efter Allan Rostviks lovordade framställning Om klassificering av ortnamn (i NoB 57, 1969) blev 1970-talet ett viktigt årtionde i fråga om teoretiskt inriktade bidrag i tidskriften. Senare har influtit sådana framställningar av Kristin Bakken, Stefan Brink och Staffan Nyström. I fråga om terminologi framstår NoB 61 (1973) som hittills oöverträffad i tidskriftens hävder. Teoretiska grunder och överväganden hade självfallet förekommit tidigare i NoB, men i årgångarna 57 och 61 blev mycket plötsligt explicit. NoB 66 (1978) vittnar kraftfullt om det då aktualiserade forskningsprogrammet ortnamn och samhälle.

Framstående svenska etymologer har visat stort intresse för ålderdomliga ortnamn, och detta intresse avspeglas i språkligt avancerade NoB-bidrag av bl.a. Elov Hellquist, Evald Lidén, Ivar Lundahl, Lennart Moberg och Lennart Elmevik. Jöran Sahlgren med all sin sakliga inriktning har svarat för talrika etymologiska utredningar i tidskriften. Under de senaste åren har flera bidrag lämnats av den ledande norske etymologen Harald Bjorvand. I den nästan oöverskådliga mängden av NoB-uppsatser kan som exempel med hög grad av etymologicitet nämnas Ivar Lundahl, Några gamla nordiska sjö- och vattendragsnamn (i NoB 38, 1950), Lennart Moberg, Fyra gamla naturnamn (i NoB 41, 1953), Herbert Petersson, Ätran (i NoB 44, 1956), Lennart Moberg, Attmar (i NoB 76, 1988) och från 2000-talet Harald Bjorvand, Skåne (i NoB 94, 2006), Eva Nyman, *Skandinavien* och *Skåne*. Syftning och betydelse (i NoB 95, 2007), Lennart Elmevik, Trosa (i NoB 95, 2007), dens., De uppländska bynamnen *Vappa* och *Vavd* (i NoB 97, 2009) och Lars-Erik Edlund, Om *valv* i nordiska ortnamn (i NoB 98, 2010).

Termen *etymologi* kan ju i nordisk onomastik ha en vid innebörd och i princip täcka alla inslag, även realfilologiska, i den forskning som slutligen leder fram till namntolkningar. Morfologi och semantik är ytterst centrala begrepp i NoB. Intressanta morfologiska bidrag är t.ex. Sigurd Fries, Brudarebacken och Rottneros, Gun Widmark, Namnet Rekarne (båda i NoB 49, 1961), Lars Hellberg, Ortnamnsförleden ä. fsv. Gælta- (i NoB 55, 1967) och Tom Schmidt, *Myren* og *Rørvik*. Bestemt og ubestemt oppslagsform i den norske 1886-matrikkelen (i NoB 92, 2004); en hithörande utredning av stor principiell tyngd är Thorsten Andersson, Eigennamen als erstes Glied nordischer Ortsnamen. Stamm- und Genitivkomposition (i NoB 67, 1979). Utifrån ortnamn har mycket viktigt sagts i NoB rörande ljudhistoria och ordbildning. Till ljudhistorien hör t.ex. Sahlgrens bekanta utredningar om ordlängdsbalans och differentiation (reaktion och korrektion) och Ernst Wigforss behandling av utvecklingen *ēa* > *ia* i NoB 6 (1918). Ordbildning med

dess delområde namnbildning ger NoB av naturliga skäl överväldigande många exempel på; som ett mycket bekant och viktigt fall kan här nämnas Ivar Lundahls långa uppsats Om förhållandet mellan ortnamn och inbyggarnamn i de forngermanska språken, företrädesvis de fornnordiska (i NoB 25, 1937). Möjligheten av sekundär namnbildning gör att det i vissa fall är svårt att avgöra om man står inför primär namnbildning eller annan ordbildning; denna komplikation belyses av Thorsten Anderssons Norden och det forna Europa (i NoB 60, 1972). Lundahl berör (i a.a.) det klassiska morfologiska tvisteämnet plurala ortnamn, som senare behandlats bl.a. av Ingemar Olsson (i NoB 51, 1963), Assar Janzén (i NoB 57, 1969), Gun Widmark (i NoB 63, 1975), Harald Bjorvand och Börje Tjäder (i NoB 84 (1996) och i uppsatser (i NoB 98, 2010) av Bo Gräslund och de tre samverkande forskarna Alf Ericsson, Gert Franzén och Jan Paul Strid.

Att många ortnamnstyper behandlats i NoB är ju bara vad man kan vänta. För »Middelalderlige stednavnetyper i Namn och bygd» redogör Birgit Eggert i jubileumsårgången. Hon inleder raden med *-torp*-namnen, vilket ter sig befogat med tanke på de viktiga bidrag rörande denna namntyp som publicerats i tidskriften. Eggert behandlar i övrigt bl.a. *-ryd*, *-benning*, *-bygd*, *-böle* och det omdiskuterade *-hester*, vilket ägnats flera uppsatser i NoB.

I NoB finner man grundläggande bidrag till studiet av ortnamn på *-lösa*. Sådana är Jöran Sahlgren, Svenska ortnamn och svensk bebyggelsehistoria (i NoB 7, 1919), Ivar Lundahl, Mellösa. Ett ortnamn och ett ord i de gamla landskapslagarna (i NoB 44, 1956) och Lennart Elmevik, Nyare undersökningar av de svenska ortnamnen på *-lösa* (i NoB 59, 1971); ett nytt tolkningsalternativ framställt av Gun Widmark i NoB 87 (1999) ledde till ytterligare inlägg i NoB av Elmevik och henne. Vörd uppmärksamhet är också en utredning av Carl-Eric Thors med titeln Finns det *lösa*-namn i Finland? (i NoB 45, 1957).

Det magistrala ämnet *-sta(d)*-namn har olika forskare behandlat i NoB, bl.a. Gösta Franzén, Gösta Holm och Lennart Elmevik, norrmännen Jørn Sandnes och Inge Særheim, holländaren Rob Rentenaar och den svenske anglisten Karl Inge Sandred; till problemkomplexet hör bl.a. de gotländska namnen på *-städe* och *-städar*, diskuterade av Lars Hellberg (i NoB 46, 1958) och Lennart Elmevik (i NoB 96, 2008). I NoB 34 (1946) gav Ivar Lundahl ett intressant bidrag till studiet av *-hem*-namn. Framläggandet av Carl Ivar Stähles stora avhandling om ortnamn på *-inge* och *-unge* följdes av inlägg i NoB 34 (1946) av Gunnar Linde och Ivar Lundahl och sedermera av ett svar från Ståhle i NoB 38 (1950); i NoB 84 (1996) finner man Gillian Fellows-Jensen, *Hastings, Nottingham, Mucking and Donnington. A survey of research into*

-ing-formations in England och i NoB 94 (2006) Thorsten Andersson, De germanska *-ingi*-namnen. Som ytterligare exempel på det a priori närmast självklara förhållandet att viktiga forntida bebyggelsenamnstyper belysts i NoB kan här anföras Valter Janssons Uppkomsten av ortnamn på *-(v)ini* (i NoB 23, 1935) och Thorsten Anderssons *Tuna*-problem (i NoB 56, 1968); att *-tuna*-typen fortfarande är ett aktuellt ämne visar Björn Ambrosianis artikel *-tuna*-namnen i Mellansverige. Järnåldersbildningar och medeltida uppkallelseamn? (i NoB 98, 2010).

Många välbekanta ortnamn har behandlats vid olika tillfällen i NoB. Exempel är bl.a. *Birka, Föret, Närke, Oslo, Skåne* och *Skandinavien* och *Tibble/Tybble*. Sahlgrens uppsats om de berömda, redan under 1700- och 1800-talen diskuterade Dneprforsarnas namn (i NoB 18, 1930) åtföljdes senare av en slagväxling i samma ämne mellan honom och slavistprofessorn Knut-Olof Falk som omfattar fem olika bidrag i NoB 38 (1950) och NoB 39 (1951). I det avslutande debattinlägget, Sahlgrens Dneprforsarna. Genmåle till genmåle är tonläget rätt högt.

I NoB har man gärna lagt tyngdpunkten på gamla eller mycket gamla namn men exempel på motsatsen finns, så t.ex. Lars Huldéns uppsats Namn på ungdomsföreningshus i det svenska Finland (i NoB 63, 1975) och Eberhard Löfvendahls Namn på stationer och mötesplatser vid Malmbanan. Namngivning med politiska förtecken (i NoB 91, 2003).

Ett antal bidrag i NoB belyser området namnvård. Ett av dessa är Lars Hellberg, Från *Arland* till *Arlanda* – och *Skinnlanda* (i NoB 78, 1990); författaren skildrar den process som utmynnade i att storflygplatsen fick namnet *Arlanda* och inte det dessförinnan föreslagna *Nordvalla*.

Så till ortnamnsforskningens extralingvistiska sida och dess representation i NoB. Per Vikstrand redogör för arkeologiska inslag i sitt bidrag Ortnamn och arkeologi – en stormig affär. Under tidskriftens barndom publicerades bidrag från de kända arkeologerna Oscar Almgren, Gunnar Ekholm och Birger Nerman. NoB 17 (1929) innehåller uppsatser av både Sune Lindqvist och Arthur Nordén. I NoB 7 (1919) reser Sahlgren viktiga invändningar mot den på sin tid bekanta ortnamnskronologi som hade uppställts av geologen och etnografen Andreas Martin Hansen. Efter en lång period med ringa medverkan från fackarkeologer kom 2000-talets första skede med åtskilliga arkeologiska inslag och med författarnamn som Björn Ambrosiani, Evert Baudou, Bo Gräslund och Mats G. Larsson.

En särskild artikel skulle förvisso kunna ägnas åt bidrag i tidskriften inriktade på forntida och medeltida historiska förhållanden utan särskilda arkeologiska förtecken. Sådana är t.ex. Erland Hjärne, Roden. Upphovet och nam-

net. Området och jarlen (i NoB 35, 1947), dens., Svethiudh. En kommentar till Snorres skildring av Sverige (i NoB 40, 1952), Carl Ivar Ståhle, Om vår äldsta jordebok (Vårfruberga klostets godsförteckning) (i NoB 36, 1948), dens., Sockenbildningen i Törens prosteri (i NoB 38, 1950) och Bjarne Beckman, Till frågan om Sigridlev (i NoB 46, 1958, och NoB 49, 1961). Den historiska bakgrunden till ett karakteristiskt inslag i Västergötlands ortnamns-skick ger Ivar Lundahls artikel Ordet *stom* och gårdnamnet *Stommen* samt förhållandet mellan sockennamn och gårdnamn i Västergötland, Dalsland och Värmland (i NoB 33, 1945). Ett viktigt och uppmärksammat bidrag i NoB 87 (1999) är historikern Lars Otto Bergs utredning Var låg Gestilren? I sammanhanget kan påpekas att Jørn Sandnes innehade en professur i historia och i sin forskning framgångsrikt har åskådliggjort sambandet mellan ortnamn och historia.

Ett historiskt-topografiskt tema som lockat till påfallande många bidrag under åren är ortnamn knutna till gränsmärken. Viktiga i detta sammanhang har – som antytts ovan – varit medeltida redogörelser för gränsmärken kring Västergötland. I denna genre har bl.a. historieprofessorerna Erland Hjärne (i NoB 16, 1928) och Sven Ulric Palme (i NoB 37, 1949) och latinprofessorn Josef Svennung (i NoB 59, 1971) publicerat sig och senare också kulturgeografen Clas Tollin (i NoB 85, 1997).

Religionshistoriska frågor aktualiseras självfallet i tidskriftens bidrag om sakrala ortnamn. Etnologin har en naturlig plats i NoB. Om Sahlgrens våldokumenterade intresse för detta ämne vittnar bl.a. uppsatserna Blåkulla och blåkullafärderna. En språklig och mythistorisk undersökning (i NoB 3, 1915) och Fornä tiders jakt och djurfångst belysta av ortnamn (i NoB 8, 1929). Hans intresse för tabuering och noanamn har bl.a. kommit till uttryck i hans tolkning av sjönamnet *Vänern* (i NoB 47, 1959). Geologiämnet betydelse för ortnamnsforskningen illustreras av Mats G. Larssons och Staffan Fridells artikel om *Föret*, *Föresäng* och *Forkarby* (i NoB 99, 2011).

Trots tidskriftens inriktning på ortnamn har åtskilligt rörande personnamn publicerats i NoB. Ett mycket uppmärksammat bidrag är Gösta Holms Namnet *Gustav* (i NoB 62, 1974). Bland framställningar om personbetecknande ord av annat slag påträffar man Elias Wessén, Om nordiska inbyggarnamn (i NoB 20, 1932), Staffan Fridell, Nordiska inbyggarbeteckningar. En kortfattad kritisk översikt (i NoB 83, 1995), Thorsten Andersson, Götar, goter, gutar (i NoB 84, 1996) och dens., Altgermanische Ethnika (i NoB 97, 2009).

Om tendenser inom namnforskningen under senare tid vittnar Rosemarie Gläasers artikel Nomenklaturen im Grenzbereich von Onomastik und Fachsprachenforschung (i NoB 78, 1990), Paula Sjöbloms Jobs vacant: seeking to

employ a good company name (i NoB 96, 2008) och även Rob Rentenaars uppsats om nederländsk gatunamngivning (i NoB 83, 1995). Litterär onomastik har inte varit ett framträdande tema i NoB men möter redan i årgång 2 (1914) i framställningar av Ruben G:son Berg, Theodor Hjelmqvist och Gottfrid Kallstenius. Mats Rydéns uppsats om Shakespeares blommor (i NoB 63, 1975) intar en särställning.

Ett inte oväsentligt inslag i NoB är de många minnesteckningarna över bortgångna namnforskare. Tillsammans tagna ger de en stor mängd information om forskare och viktiga forskningsinsatser.

Sammanfattning och avslutning

Programförklaringen

I programförklaringen i årgång 1 (1913) av NoB omtalas olika mål för eller förhoppningar inför tidskriftens verksamhet. I vilken mån uppnåddes målen och infriades förhoppningarna?

Man antog bl.a. att den nordiska namnforskningen skulle kunna väcka intresse även »på andra sidan Östersjön och Nordsjön». Denna förhoppning gick i uppfyllelse. Att NoB tidigt uppmärksammades utanför Norden framgår av Vibeke Dalbergs bidrag i årgång 100; kontakterna med engelsk och tysk namnforskning har varit många under det nu gångna första seklet. Redan tillflödet av utomnordiska arbeten för recension och bytesverksamheten med utländska tidskrifter visar att tidskriften ännu i dag är känd utanför Norden.

En central programpunkt är önskemålet att ordforskningen skall kombineras med ingående sakforskning. Det framhålls bl.a. att infriandet därav kräver samarbete »mellan vetenskapsidkare av olika fack» och att den stora allmänheten genom uppgifter om dialektuttal och lokala förhållanden kan ge värdefulla bidrag till ortnamnsforskningen. NoB kom att i hög grad präglas av den sakliga ortnamnsforskningens metodik, och detta tillstånd råder ännu i dag. Samverkan mellan namnforskare och forskare från andra ämnesområden har ägt rum men kunde ha skett i större omfattning. Imponerande är hur som helst den omfattande medverkan av icke-nordister som kännetecknar tidskriftens första årtionden; sådan medverkan förekommer fortfarande och har fått stort utrymme i de två senast utgivna årgångarna (98, 2010 och 99, 2011).

Tanken på ett inflöde av information från allmänheten kom att kraftfullt förverkligas genom en annan av Jöran Sahlgrens skapelser, Svenska ort-

namnsarkivet (sedermera Ortnamnsarkivet i Uppsala) med dess väldiga samling av ortnamnsuppteckningar.

Ett särskilt avsnitt i programförklaringen ägnas åt de så kallade officiella ortnamnsundersökningarna (insamlingsverksamhet, Norske Gaardnavne, Sveriges ortnamn osv.). Under tidskriftens första årtionden publicerades också flera bidrag rörande sådana undersökningar, av vilka vissa berör danska förhållanden.

Starkt betonas behovet av ett samlande specialorgan för nordisk ortnamnsforskning som dels ger rum åt större och mindre uppsatser, dels i referat, översikter och granskningar ägnar »annorstädes publicerade forskningsresultat all vederbörlig uppmärksamhet». Måluppfyllelsen måste betecknas som god. En oerhörd mängd uppsatser har offentliggjorts i NoB under de hundra åren. Som framgår av Staffan Nyströms bidrag i NoB 100 har recensionsverksamheten varit ojämn men tillsammans tagen mycket omfattande med en märkbar expansion under senare tid. Från och med årgång 61 (1973) blev årskrönikan Nordisk namnforskning ett betydelsefullt inslag i NoB.

På programmet står, heter det 1913, i främsta rummet undersökningar av språkmaterialet i de nordiska ortnamnen och vidare sakliga utredningar som kan belysa ortnamnen och deras historia. Tidskriften fick den avsedda karaktären. Trots den uttalade inriktningen på Wörter und Sachen-forskning (programmet avslutas med orden *i språkforskningens och odlingshistoriens tjänst*) har nog ett huvudmål ändå i regel eller oftast varit att nå fram till språkliga resultat.

Det framhålls att man räknar med intresse för NoB från allmänhetens sida. »I tidskriftens program ingår därför även användandet av ett så långt möjligt lättillgängligt framställningssätt. » Alla medverkande har knappast förverkligat denna del av programmet, men Sahlgren gjorde det – han ägde en beundransvärd förmåga att argumentera och presentera viktiga rön på ett lättillgängligt sätt – och Harry Ståhl gick i lärofaderns fotspår: »I själva verket är i hans fall gränsen oskarp mellan populärvetenskap och fackvetenskap i strängare mening», framhåller Thorsten Andersson (i NoB 79, 1991) i en minnes-teckning över den närmaste föregångaren som tidskriftsredaktör

Tendenser och utvecklingslinjer

Vissa kännetecken har NoB bevarat sedan 1913, men mycket har också förändrats. Kontinuiteten under de hundra åren förklaras till väsentlig del av att ortnamns språkliga tydning hela tiden har varit och ännu är av central betydelse. Namn och namnelement tolkas fortfarande. Detta innebär självfallet

inte att läget på den språkliga sidan i allt väsentligt är oförändrat sedan 1913. Tvärtom, mycket nytt har tillkommit, otaliga ortnamn har fått nya förklaringar, bidrag har lämnats till svensk språkhistoria, uppfattningen om viktiga namnelement har förändrats radikalt, nya metodiska grepp har prövats och nya forskningsfält har beträffats. Under den senaste tiden har välkända men svårtydda namn som exempelvis *Gödaåker*, *Tierp*, *Trosa* och *Vappa* fått nya tolkningar; härvid har Lennart Elmevik gått i spetsen.

Olika skeenden inom namnforskningen har naturligt nog satt spår i NoB. I årgångarna 59 och 60 (1971, 1972) belystes Hans Krahes viktiga hydronymiska teorier för första gången ingående i NoB. Som landvinningar framstår – med sina genomförda tematiska problemställningar och ämnen av stor räckvidd – Thorsten Anderssons utredning om *-str-* i ortnamn (i NoB 63, 1975) och hans ovannämnda bidrag *Eigennamen als erstes Glied nordischer Ortsnamen* (i NoB 67, 1979).

Förbindelserna med europeisk forskning utanför Norden är som framgått ovan ett betydelsefullt inslag i tidskriftens historia. De har inte på länge tagit sig uttryck i utgivarmedverkan av engelska eller tyska forskare, men kontakten med den germanskspråkiga delen av Europa är obruten. Thorsten Anderssons omfattande insatser som vägvisare till kontinental forskning har inneburit något nytt i bilden av NoB. Recensionsavdelningen har under 2000-talet innehållit många framställningar om utomnordiska arbeten.

1960-talets slut och 1970-talet kom med inslag av ny typ i NoB, vilket framgår av Kristina Neumüllers bidrag till jubileumsårgången. Terminologiska frågor diskuterades systematiskt och ny namnteori presenterades. Temat ortnamn och samhälle har alltid haft sin plats i tidskriften, men på 1970-talet fick det starka programmatiska uttryck. NoB har givit visst utrymme åt den »nya» kategorin övriga namn.

Årgångarna har under senare tid tenderat att bli något större, samtidigt som uppsatserna tenderat att bli färre och längre. Någon dramatisk förändring över tid är det dock inte fråga om. Högst avsevärd är däremot skillnaden mellan de korta anmälningarna under tidigare år och de senare årens ofta rätt långa recensioner. En viktig nyhet innebar införandet av de årliga nordiska namnkrönikorna.

NoB publicerar fortfarande bidrag av språkforskare som inte är nordister och från forskare som inte är språkvetare, men huvudtendensen är klar: det är framför allt namnforskare som skriver i tidskriften. Den vetenskapliga tyngden är nu mer framträdande än viljan eller förmågan att uttrycka sig populärvetenskapligt.

Det är en imponerande hundraåring vi hyllar denna höst. Alltsedan sin tillkomst har *Namn och bygd* intagit en central plats i nordisk namnforskning. Hur det blir i fortsättningen återstår att se. Men vi vill gärna uttrycka våra förhoppningar med Vasaloppets devis: I fädrens spår för framtid's segrar.

Summary

Namn och bygd – tendencies and trends over a hundred years

By Svante Strandberg

In 2012, *Namn och bygd*, which is considered to be the world's oldest specialised journal for place-name research, is publishing its one-hundredth issue. In this essay, the author attempts a survey of key aspects of the journal, and changes affecting it, since 1913. This includes comments on its aims, its editors and associate editors, contributing authors from different academic disciplines, contacts with other countries within and beyond the Nordic region, different sections of the journal and, of course, the scholarly content of *Namn och bygd* over the hundred years of its history.

Med tanke på framställningens översiktliga karaktär och det stora antalet omnämnda bidrag har jag funnit anledning att inte i en litteraturförteckning redovisa de uppsatser i NoB som omtalas i texten.

Alsta, Alvastra, Ostra

Av Thorsten Andersson

Namn och bygd 100 (2012), 27–59.

Thorsten Andersson, Scandinavian Onomastics, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: Alsta, Alvastra, Ostra.

Abstract

This essay explores the etymology of three place-names: the island name *Alsta* (formerly *Alsten*) in Helgeland, Norway, the farm and monastery name *Alvastra* in Östergötland, and the hamlet name *Ostra* in Södermanland, both the latter in Sweden. What these three names have in common is that they all appear to have a final element meaning 'fishing place', namely OWScand. *vøzt* f. in *Alsta* (ONorw. *Aløst*) and a variant of that word in *-str* in *Alvastra* (OSw. *Alvastrum* dat. pl., without *u*-mutation) and in *Ostra* (OSw. *Olustrum* dat. pl., with *u*-mutation as in *vøzt*).

The first elements *Al-* and *Ol-* have been regarded by some scholars as cognate, but this would appear not to be the case. OWScand. *állól* can be traced back to PrScand. **anbulō*, from the Indo-European root **ank-* 'to bend'. OWScand. *áll*, on the other hand, may be assumed to derive from a different root.

Keywords: place-names, *Alsta*, *Alvastra*, *Ostra*, *Orust*, *Vadstena*, OWScand. *vøzt* f. 'fishing place', OWScand. *állól* f. 'leather strap', the place-name elements *ál*, *ol*.

1. Alsta

Alsta (tidigare Alsten) är en stor ö i Helgeland i Nordland i Norge. Den fornorska formen lyder *Aløst* f. Det dialektala uttalet utgår från kakuminalt *l*, men det normaliserade uttalet har dentalt *l*, vilket får ses som läsuttal. (NSL s. 69.) Diskussionen om önamnet *Alsta*/*Alsten* har en förhistoria, som är viktig för dess tolkning och dessutom kanske för tolkningen av två svenska ortnamn, *Alvastra* i Östergötland och *Ostra* i Södermanland.

I det nordiska språket på Shetland möter ordet *hollost*, uppfattat som ett noaord för 'hav, dybsøfiskegrunde' (Jakobsen 1897 s. 93, 1921 s. 314). Detta ord förs av Jakob Jakobsen tillbaka på fvn. **ál-vøst* (*-vøzt*) f., sammansatt av fvn. *áll* m. 'rende, fure, dyb sänkning' och *vøzt* (och därur utvecklat *vøst*) f. 'fiskeplads på søen', båda orden i poetiskt språk också med betydelsen 'hav'.¹

Fno. *Aløst* är att analysera som ett kompositum, *Al-øst*, och efterleden har av Karl Rygh (1871 s. 73 f. n. 1), med hänvisning till Sophus Bugge, tidigt

¹ Se vidare om fvn. *áll* Fritzner 1 s. 35 s.v. áll 3 och 4, Lex. poet. s. 29 s.v. áll 2, ONP 1 sp. 312 f. s.v. áll 2 och 3, Norrøn ordbok s. 33 s.v. áll III, om fvn. *vøzt/vøst* Fritzner 3 s. 987 s.v. vøzt, Lex. poet. s. 630, Norrøn ordbok s. 739. För *vøst* < *vøzt* se Noreen 1923 § 303:2.

identifierats som det här nämnda *vøzt* 'fiskeplats'.² Med detta som efterled räknar också Eivind Vågslid (i Norsk allkunnebok 1 sp. 236 och 1974 s. 512 ff.). Som förled ansätter han på det förra stället fiskbeteckningen fvn. *áll* m. 'ål', men denna förklaring, en formaletymologi, har han 1974 övergivit, till förmån för en spekulativ tolkning som får avvisas.

Tolkningen av *-øst* som *vøzt* får starkt stöd av att detta ord ingår i en rad fiskeplatsnamn i Nordland, särskilt i Vesterålen längre norrut. De uppträder där i formen *Vossen*, *-vossen*, även *Vaussen*, *Vaussan* (plur.), *-vausten*. Som den bestämda artikeln visar, har ordet sekundärt antagit maskulint genus. Från Vesterålen anför Finn Myrvang (1961, 1968, 1982 s. 120, 2008), i det sistnämnda arbetet under den träffande titeln *Juvelen* blant fiskeplassar, ett stort antal namn (simplicia och sammansättningar med *-vossen/-vausten* som efterled). Därtill kommer ytterligare några fiskeplatsnamn i Vesterålen samt ett holmnamn, *Vastholmen*, i Vega socken sydväst om Alsta i Helgeland, vars förled med tvekan antas innehålla fvn. *vøzt* (gen. *vatztar*).³ Flera sammansatta namn på *-vossen* uppträder alternativt som närhorisontsnamn i formen *Vossen*. Myrvang (2008 s. 122 f.) nämner också tre namn på Lofoten som uppenbarligen går tillbaka på en variant **vøztr*, alltså med suffixformen *-str* i stället för *-st*. Växelformer med *-st* och *-str* är vanliga i en viss typ av germanska tillhörighetsbildningar, t.ex. fvn. *naust* n. och no. dial. *naustr* n. 'båthus', det senare med motsvarighet i svenska dialekter (Andersson 1975 s. 155, 2004 s. 19, Hallan 1980 s. 89 ff., Moberg 1994 s. 190). Fvn. **vøztr*, okänt som appellativ, ingår i *Holsvostret* (variant: *Holsvossen*; *Hols-* enligt Finn Myrvang sannolikt < **Holms-*), *Einangsvostret* och *Sandvosteren*. Medan *vøzt* i ortnamn har övergått till maskulinum, uppvisar **vøztr* i de två förstnämnda namnen som synes neutralt genus. *Sandvosteren* har däremot maskulin form; vanligare är dock den urspårade formen *Sandvoksteren* (jfr no. *vokster* 'växt'). Se vidare fig. 1.⁴

Karl Rygh (1871 s. 73 f. n. 1) påpekar att överförandet av namnet på en fiskeplats vid ön till själva ön »vilde ikke være paafaldende» (jfr Modéer 1933

² Bugge hos Rygh (a.st.) ansätter en utgångsform **Aðalvøst* 'viktigste, bedste fiskeplads'; se också Modéer 1933 s. 255.

³ De tillagda namnen är hämtade ur Arkiv i Nordland, Stadnamnprojektet, meddelade av projektledaren Finn Myrvang (e-brev 14.12.2010 och 17.12.2010). – Ett varmt tack till Finn Myrvang, som har varit till ovärderlig hjälp ifråga om fiskeplatsnamn i Nordland.

⁴ Namnmaterialet från Vesterålen och Lofoten har av Finn Myrvang sammanställts och karterats i fig. 1 (se också fig. 13 nedan). – Namn bildade med fvn. *vøzt* och **vøztr* uppträder således hopade i Nordnorge. Sådan anhopning finns inte på något annat håll i Norge, men mera enstaka förekomster är tänkbara, snarast att vänta. Den frågan får här lämnas åt sidan. – Det bör tilläggas att ortnamnselementet fvn. *vøzt* också är känt från Island: *Vöstin* (Myrvang 2008 s. 124).

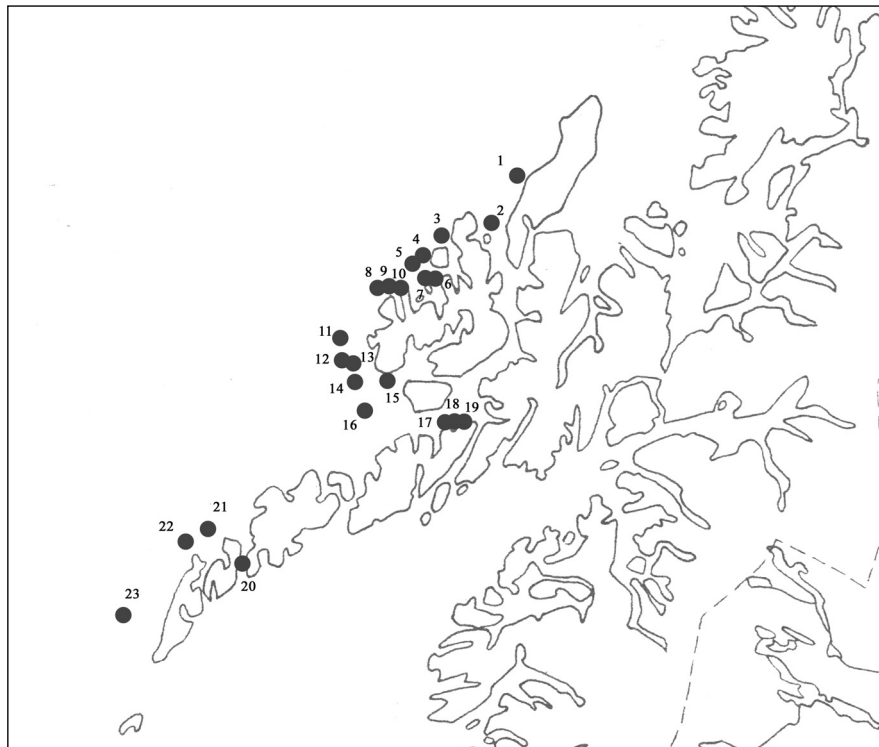

Fig. 1. Fiskeplatsnamn i Vesterålen och på Lofoten, bildade med ortnamnelement som går tillbaka på fvn. *vøzt* och **vøztr* 'fiskeplats'. – Kartan är utarbetad av Finn Myrvang och renritad av Per Vikstrand.

1 Vaussen, Andøy kommun	13 Fyllingvossen, Bø kommun
2 Vaussen, Andøy och Øksnes kommuner	14 Steinsvossen, Bø kommun
3 Vossen, Øksnes kommun	15 Steinsvossen, Bø kommun
4 Breigrunnvossen, Øksnes kommun	16 Vossen, Hadsel kommun
5 Auorsvossen (Augurs-), Øksnes kommun	17 Seløyvausten, Hadsel kommun
6 Børrøyvossen, Øksnes kommun	18 Grøttøyvausten, Hadsel kommun
7 Straumvossen, Øksnes kommun	19 Litlvausten, Hadsel kommun
8 Bestingsvossen, Bø kommun	20 Vaussen, Vestvågøy och Flakstad kommuner
9 Fruggvossen, Bø kommun	21 Holsvostret (variant: -vossen), Flakstad kommun
10 Lyngøyvossen, Bø kommun	22 Einangsvostret, Flakstad kommun
11 Klakkvossen, Bø kommun	23 Sandvosteren, Moskenes kommun
12 Siribøvossen, Bø kommun	

s. 254 f.). Som ett tydligt exempel på sådan metonymisk förskjutning kan anföras *Utfisken* i Oslofjorden, med fvn. **fiskindi* 'fiske' som efterled (Indrebø 1929 s. 161). Även stora öar kan få namn utifrån fiske vid dess stränder, så *Orust* (just med *vøzt* som antagen efterled) i Bohuslän enligt Lennart Mobergs (1994) tilltalande tolkning.

Magnus Olsen (1909 s. 92 f., 1912 s. 43 ff.) sammanställer det fornnorska önamnet *Aløst* med det ovannämnda shetländska *hollost*, fvn. *álvøzt. Olsen (1909 s. 92) finner »det rimeleg at anta, at det er dette, der er anvendt som navn paa en ø i Helgeland». Enligt Olsens mening är alltså *Aløst* bildat till ett redan förefintligt ord; med modern terminologi rör det sig således om sekundär namnbildning. Olsen tänker sig att det från shetländskan kända ordet har använts som noanamn på ön. Såsom Lennart Moberg (1973 s. 317 f., 1994 s. 188 ff.) påpekar, utgår Olsen liksom tidigare Axel Olrik (1897 s. 341), väl snarast av förbiseende, från att förleden i det shetländska ordet är fvn. *áll* m. 'ål'. *Álvøzt skulle således betyda 'ålfiskeplats', och häri ser Olsen förklaringen till det tänkta noanamnet. Detta »var ufarlig derved, at det kun indeholdt navnet paa den i forhold til de viktige fiskearter (torsk, sild o. s. v.) ganske værdiløse aal» (Olsen 1909 s. 93). Med den sistnämnda upplysningen faller också Vågslids tolkning av *Alsta* som 'ålfiskeplats'.

Lennart Moberg (1973 s. 318) ifrågasätter om shetl. *hollost* skall betraktas som noaord och vänder sig klart mot Olsens tolkning av *Aløst* som ett noanamn:

The Norwegian name is not a noa-name, but must be interpreted literally. The name can mean 'the fishing place near the deep cleft', an interpretation which finds support in the local geography.

I Mobergs arbete 1973 ingår detta i en analys av de olika språken i Eddadikten *Alvíssmál*, med ord ur människors, gudars, jättars och andra mytiska väsens språk, och Moberg går inte närmare in på den sakliga bakgrunden till namnet, så inte heller i en uppsats 1994 (s. 188 ff.), som handlar om namnet *Orust*. Moberg nöjer sig med att helt allmänt hänvisa till den lokala topografin. Liksom Olsen räknar han för *Aløst* med sekundär namnbildning: »the name is identical with the Shetland sea-word *hólåst* and OI *álvøzt, 'fishing-place at sea'» (Moberg 1973 s. 318). För önamnet räknar han alltså med konkret anknytning till förleden i ordet: 'fiskeplatsen vid djuprännan' (Moberg 1994 s. 190). Den djupa ränna som Moberg hänvisar till måste vara Alstafjorden⁵ utefter Alstas nordvästra kust. Alstafjorden, som sträcker sig från Tjøtta och norrut till inloppet till fjorden Rana (se fig. 2), är djup, uppskattningsvis 200 m som djupast. Den har slät lerbotten, och där finns därför få fiskeplatser. I fjorden sydost om ön finns däremot goda

⁵ Namnformen *Alsta* för ön fastställdes 1995, men fjordnamnet togs inte upp i det sammanhanget (meddelande från Anne Svanevik, ledare för Forvaltningssesksjonen vid Statens kartverk, Hønefoss, e-brev 10.8.2011). N50 anger därför *Alsta* men *Alstenfjorden* som officiella namnformer. Här används försöksvis formen *Alstafjorden*.

Fig. 2. Alsta (på kartan: Alsten) med omgivning – Utsnitt ur Cappelens bil- og turistkart. Doppeltblad 7–8 (1973). Underlag: Cappelen kart 1973. Copyright: Cappelen Damm AS, Oslo.

fiskeplatser. Också Alstafjorden är emellertid intressant för fiske, nämligen genom de stim som rör sig in till fjordarna innanför Alstafjorden och ut därifrån. Hösten 2010 var det t.ex. »et eventyrlig godt seifiske» i Alstafjorden.⁶ Det bör ha fallit sig naturligt att applicera fvn. *álvøzt på »ålen» längs Alstas kust.

NSL (s. 69) har inte observerat Lennart Mobergs tolkning utan refererar endast Magnus Olsens förklaring av *Aløst* som ett noanamn med betydelsen 'ålfiskeplats'. Slutsatsen beträffande namnet är emellertid: »Usikker tolking.» Magnus Olsens förslag får avvisas, så också tolkningar av Vågslid (se ovan).

⁶ Uppgifter från orten, förmedlade av Finn Myrvang i e-brev 15.12.2010.

Genom anförandet av det shetländska ordet har Moberg av allt att döma fört in den etymologiska diskussionen om *Alsta* på rätt väg. Med hans analys faller enligt min bedömning brickorna väl på plats. Särskilt intressant är den förnyade motivering av förleden i fvn. *alvøzt som han räknar med: från 'fiskeplats på havet' till 'fiskeplats vid djupränna'. Den förnyade aktualiseringen av fvn. *áll* 'ränna' i kombination med *vøzt* synes kunna kasta ljus även över det ena av de båda andra i den här föreliggande uppsatsens titel nämnda ortnamnen, nämligen *Alvastra*. Namnelementet *vøzt* är också av central betydelse för det andra namnet i rubriken, *Ostra*. Mobergs tolkning av efterleden i *Alvastra* och *Ostra* (se avsnitt 2 resp. 3) bildar själva förutsättningen för den här framlagda studien.

Försöken att härleda *Alvastra* firar 100-årsjubileum. Namnets etymologi ägnades en studie av Birger Nerman redan i första årgången av NoB (1913), med en tolkning som citeras ännu under slutet av 1900-talet. *Alvastra* tas här i den hundraåriga årgången av NoB upp till förnyad dryftning (avsnitt 2). Överhuvudtaget spelar NoB-bidrag självfallet en väsentlig roll i den följande framställningen. En klassiker i NoB:s hundraåriga historia, Manne Erikssons *Namnet Ål* (1936), förtjänar att särskilt nämnas. Den intar en framskjuten plats i diskussionen av *Ostra* (avsnitt 3).

2. Alvastra

Alvastra är främst känt som namn på det cisterciens kloster i Västra Tollstads socken i Lysings härad i Östergötland som med stöd av den sverkerska kungaätten grundades på 1100-talet. Klostret har namn efter den gård på vars mark det anlades. (Om *Alvastra* gård samt om Sverkersättens roll se Tollin 2010 s. 57 ff., 117 ff., 143 f.) Fornsvensk normalform är (*i*) *Alvastrum*, med den i bebyggelsenamn vanliga plurala formen. I den latinpräglade klostermiljön har *Alvastrum* sekundärt kunnat uppfattas som latinskt neutrum och böjas på latin: *de Alvastro*, gen. *Alvastri*. (Se Brylla 1986 s. 83 ff.) *Alvastra* uttalas enligt uppteckningar i OAU *àlvástra* (Emil Engné 1929), *àlvástra* (Gösta Franzén 1935).

Namnet *Alvastra* tolkas av Birger Nerman (1913) i den nyssnämnda uppsatsen som sammansatt av träd­beteckningen *al* och ett antaget *vaster 'vad­ställe'. Denna tolkning refereras ännu av Gösta Franzén (1982 s. 101) och i NEn (1, 1989, s. 262). Redan 1967 hade emellertid Lennart Moberg lett in diskussionen på en ny väg, som av allt att döma leder rätt. Det skedde i ett fö-

redrag på femte nordiska namnforskarkongressen i Göteborg (se Andersson 1975 s. 155 med n. 70). Närmare utreder Moberg (1994 s. 190 f.) frågan i den ovannämnda uppsatsen om *Orust*. Han tolkar efterleden i *Alvastra* som fsv. **vazter*, en variant med *-r* (utan *u*-omljud) till fvn. *vøzt* 'fiskeplats'. Till tolkningen av efterleden i *Alvastra* som 'fiskeplats' ansluter sig SOL (s. 21), och tolkningen kommenteras från kulturgeografiskt håll av Clas Tollin (2010 s. 32). Det ansatta **vazter* med suffixformen *-str* får nu stöd och bekräftelse av fvn. **vøztr* (med *u*-omljud) i de i avsnitt 1 nämnda norska namnen i Vesterålen, *Holsvostret*, *Einangsvostret* och *Sandvosteren*.

Intressant nog föreligger ett mot fvn. *vøzt* svarande fsv. **vazt* (utan *u*-omljud) säkerligen i namnet på staden Vadstena, belägen endast drygt två mil norr om Alvastra. Förleden i *Vadstena* förklaras tidigt av Adolf Noreen (1911 s. 84, 1913 s. 95) just som **vazt* 'fiskeplats ute i vattnet'. Denna tolkning har föga beaktats i den fortsatta diskussionen. Den nämns av Elof Hellquist (1948 s. 1295) i hans etymologiska ordbok men inte t.ex. av Harry Ståhl (1971 sp. 669 f.) i hans artikel om stadsnamn i KL eller av Gösta Franzén (1982 s. 73) i hans bok om ortnamn i Östergötland. Lennart Moberg (1994 s. 190), som ansluter sig till Noreens tolkning av *Vadstena*, tar avstånd från Hellquists förslag att härleda *vøzt*/**vazt* ur *vat-* i *vatten* (jfr Noreens betydelseuppgift). Fastmer är ordet, såsom Moberg i anslutning till äldre forskningsstradition⁷ visar, bildat till beteckningen på ett fiskeredskap, fvn. *vaðr* m. 'fiskesnöre', fsv. *vap* f. 'not'. I SOL (s. 340) kommer Noreens tolkning av förleden i *Vadstena* åter till sin rätt.

Förleden *Al-* i *Alvastra* bör sammanhållas med namnet på en bäck, *Ål(e)bäcken* (Pipping 1926 s. 53, Moberg 1994 s. 190 f.). Ålebäcken rinner genom Alvastra till Vättern, avvattnande Dagsmosse invid sjön Tåkern. (Se fig. 3.) Bäckens namn (i obestämd form) har överförts på en gård Ålebäck under Alvastra kungsgård. Denna nämns i Ärkebiskop Abrahams räfst 1596 (s. 119: Ålebeck) och uppförs i en jordebok 1598 som nybygge (OAUjb: ålebäck). Gården Ålebäck, sedan länge avhyst, var belägen vid Ålebäckens mynning i Vättern (Helmfrid 1962 s. 82; se karta hos Frödin 1919, före titelbladet). Namnet *Ålebäck* (ovisst om bäck- eller gårdnamnet) är tidigt belagt, vilket hänger samman med att kung Sverker skall ha mördats i närheten av bäcken eller gården. Mordet skall enligt *Chronica regni Gothorum* av Ericus Olai (1993 s. 65) från 1400-talets senare hälft ha skett »inter Alabek et Tolffstadh» (dvs. Västra Tollstads kyrka), enligt En svensk cröneka av Ola-

⁷ Falk & Torp 1910–11 s. 1340 s.v. vad I, Jóhannesson 1956 s. 7, de Vries 1962 s. 676, Magnússon 1989 s. 1161 s.v. vøst.

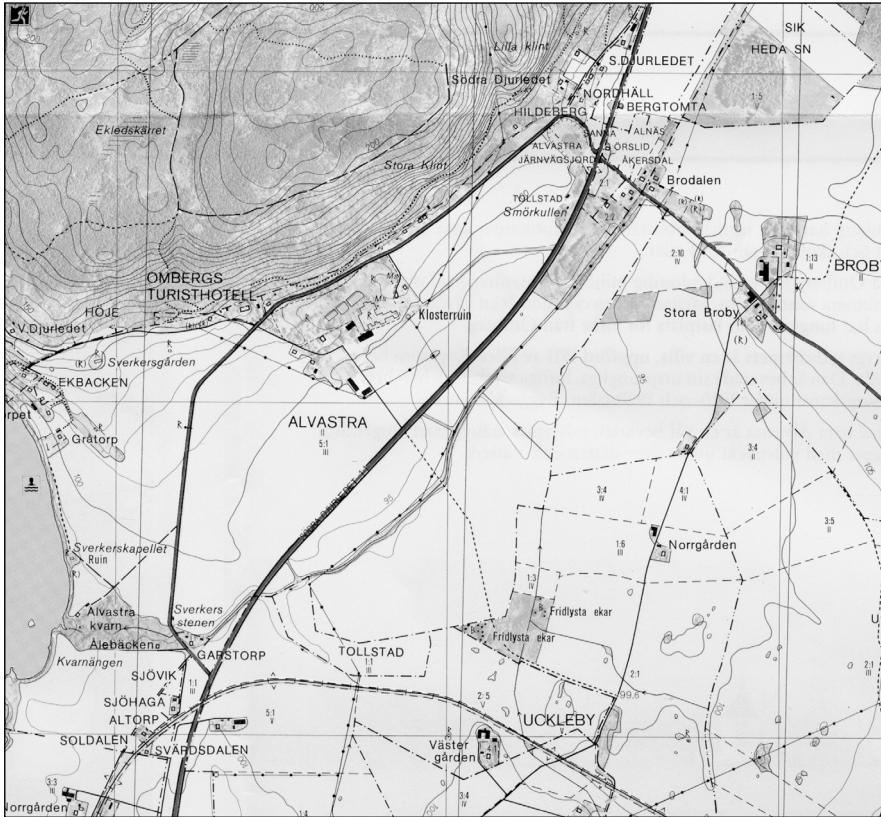

Fig. 3. Alvastra med Ålebäcken. Bäckens korsas av två vägar. Den gamla landsvägen sträcker sig efter »Åhlbäcks Bro» (Broocman 1760, se texten) vid Sverkersstenen norrut nordväst om Alvastra gård och klosterriin. Den nuvarande riksväg 50 har en östligare sträckning. Från båda vägarna sträcker sig mot sydöst en landsväg förbi Broby (med namn efter en bro över Ålebäcken i dess övre lopp) mot Heda och Rök. – Utsnitt ur Gula kartan Omberg 8E:26 (1986). © Lantmäteriet. Medgivande I2012/1167.

vus Petri (1917 s. 53) från mitten av 1500-talet »emellen Ålabeck och Tollffstad». I ett länsregister från 1544 nämns *Ålebäcks haga* (Almquist 1917–22 s. 195). Namnet på bäcken möter i äldre topografisk litteratur, t.ex. hos Carl Fredric Broocman (1760 s. 637: Åhlbäcks Bro), Per David Widegren (1828–29 s. 487: Ålbäcken) och J. Bohman (1829 s. 64: Åhlebacken).⁸ Bäcknamnet *Ål(e)bäcken* uttalas enligt uppteckningar i OAU *àlbækæn* (Robert Pettersson 1928), *àlbækæn* (Emil Engnér 1929).

⁸ Bäcknamnet förekommer i modern tid också i formen *Al(e)bäcken* (OAU, Anders Värms historier s. 45 f.). Denna form med *Al(e)-* är säkerligen betingad av äldre skrivformer, ev. med anslutning till träd-beteckningen *al*.

Formen med *Al-* i *Alvastra* gentemot *Ål-* i *Ålebäck* förklaras lätt som förkortning av *Ā-* framför konsonantgrupp. Påfallande är däremot skillnaden mellan kakuminalt *l* i *Ålebäcken* och dentalt *l* i *Alvastra*. Detta senare uttal kan dock få en tillfredsställande förklaring genom riksspråkspåverkan, betingad av klostermiljön (Pipping 1926 s. 53).⁹

Förleden i *Ålebäcken* kan innehålla fiskbeteckningen *ål* (Moberg 1994 s. 190 f., SOL s. 21). Ålen var tidigare vanlig i Vättern och dess tillflöden, innan dammar och kraftverk i Motala ström, Vätterns utflöde till Östersjön, hindrade dess vandring upp till sjön (Fiske och fiskar i Vättern s. 45). Tolkningen av *Ålebäcken* som 'ålbäcken' är emellertid inte den enda möjliga.

Rolf Pipping (1926 s. 54 n. 3) framkastar tanken att *Āl, bildat till fvn. *ål* f. 'rem' (med varianten *ól* f., varom närmare i avsnitt 3), kunde ha varit ett ursprungligt namn på Ålebäcken. Fsv. *āl/*ól 'rem' förekommer i namn på höjdsträckningar, fvn. *ól*/fsv. *ól också i namn på långsmala sjöar. Det finns emellertid inget skäl att just Ålebäcken i något avseende skulle ha liknats vid en rem. Pippings förslag om bildning till fvn. *ål* 'rem' har inte vunnit någon anslutning, så ej heller hans alternativa förslag att anknyta *Alvastra* och *Ålebäck* till det omdiskuterade ortnamnselementer **alb-* (jfr Hellquist 1948 s. 15 s.n. Alvastra).

Det finns emellertid en annan möjlighet till gemensam förklaring av förlederna i *Alvastra* och *Ålebäck*. I dessa namn föreligger av allt att döma en motsvarighet till det i shetl. *hollost* ingående fvn. *áll* m. 'ränna'; märk sammansättningen fvn. *áráll* 'ål el. renne i ei å, elfefar' (Norrøn ordbok s. 43). Det nämnda namnelementet *áll* är välkänt från både väst- och östnordiskt område. Från Norge kan enligt NSL (s. 512) anföras *Ål*, *Ålefjer*, *Ålen*, från Danmark enligt DSt (s. 354 f.) *Ål*, *Ålborg*, *Åle*, *Ålum*. Den svenska diskussionen om ortnamnselementet *ål* har varit koncentrerad på innebörden 'långsträckt höjd' (Eriksson 1936, se avsnitt 3). Betydelsen 'ränna, långsträckt nerskärning i terrängen' har inte tilldragit sig särskild uppmärksamhet (jfr Hellquist 1903–06 s. 764 f.). Ett tydligt exempel föreligger av allt att döma just i namnet *Ålebäcken*. För den så benämnda bäcken passar den angivna betydelsen nämligen förträffligt.

Ålebäcken är i hela sitt lopp genom Alvastra och ett stycke norr därom, norr om vägen mot Heda (se fig. 3)¹⁰ djupt nerskuren. Det översta loppet är nu lagt i trumma under jord (norrut ungefär från namnet *Smörkullen* på fig. 3), men den torrlagda bäckfåran är fortfarande tydlig. Det nedre loppet på

⁹ Jfr att också det norska *Alsta* i normaliserat uttal har dentalt *l* (se avsnitt 1).

¹⁰ Bäckens allra översta lopp alltifrån Dagsmosse har jag inte närmare studerat.

Fig. 4. Ålebäcken vid ravinen ovanför bron över gamla landsvägen. Fotot taget medströms mot bron. – Foto förf. 18 april 2011.

Fig. 5. Ålebäcken vid ravinen nedanför bron över gamla landsvägen. Fotot taget motströms mot bron. – Foto: Margarete Andersson 18 april 2011.

Fig. 6. Ålebäckens lopp på slätten öster om Alvastra gård och klosteruin. Fotot taget motströms. Till vänster skimtar Omberg. – Foto förf. 18 april 2011.

ömse sidor om bron på den gamla landsvägen kännetecknas av en mäktig ravin, med branta sidor, som ställvis når ett djup på upp emot 5 m (se fig. 4 och 5). Så småningom planar bäckfåran ut till flackare mark vid mynningen i Vättern. Liknande karaktär som det nedre loppet vid bron har hela den nämnda sträckan av Ålebäcken, om än inte lika imponerande. Bäckfåran mellan de branta brinkarna är hela vägen djupt nerskuren, åtminstone 2–3 m, ställvis avsevärt mer (fig. 6). Bäckan har här visserligen utsatts för mänskligt ingripande för att öka avrinningen från Dagsmosse (Frödin 1919 s. 105), men det har inte nämnvärt påverkat bäckfårans karaktär.

Ål- i *Ålebäcken* och *Al*- i *Alvastra* kan med säkerhet antas syfta på de här beskrivna topografiska förhållandena. *Ala*- i stället för *Al*- i fsv. *Alabækker* m. (*Alabek* hos Ericus Olai) kan då inte vara ursprungligt, eftersom det rör sig om en enda sammanhängande ränna i hela det beskrivna bäckloppet. *Ala*- förklaras emellertid lätt med sekundär anslutning till fiskbeteckningen fsv. *al* m. 'ål' (i gen. plur.). Sådan omtolkning är fullt begriplig, om innebörden 'ränna' e.d. inte längre kändes levande. Med den här presenterade tolkningen kan *Ålebäcken* återges med 'bäcken med djupt nerskuret lopp' e.d. *Alvastra* kan vara en elliptisk bildning: 'fiskeplatsen i Ålebäcken', men det kan också utgå direkt från »ål»-formationen: 'fiskeplatsen i bäckravinen' e.d.

Med denna tolkning av *Alvastra* skulle vi här alltså ha ett ord som motsvarar det fvn. **álvøzt* 'fiskeplats på havet', här i en fornsvensk form **alvazter*. Appellativet **álvøzt* har enligt Lennart Mobergs tolkning tagits i bruk som namn på en ö, *Alsta* (fno. *Aløst*), primärt med syftning på fisket vid ön, och i denna form omtolkats som 'fiskeplats vid djupränna'. Här börjar det brännas för *Alvastra*. Också i detta fall rör det sig om en fiskeplats vid en »ränna», dock inte i havet utan i topografin kring ett bäcklopp. Det är visserligen inte otänkbart att de båda namnen, **Álvøzt* och **Alvazter*, har bildats oberoende av varandra, men nog vore det egendomligt om en namnbildning av så speciellt slag tillfälligt skulle dyka upp på två håll inom det nordiska språkområdet. Den rimliga slutsatsen synes vara att ett gammalt nordiskt ord i två olika varianter, fvn. **álvøzt* och fsv. **alvazter*, kommit till användning vid namngivning av fiskeplatser i både Helgeland och Östergötland och på båda ställena, i enlighet med sin etymologi, apterats på de på platsen rådande topografiska förhållandena. *Ostra* kan inte direkt sammanhållas med *Alsta* och *Alvastra*. Det är emellertid oklart hur nära besläktat *Ostra* är med dessa namn. Den frågan är i sin tur beroende av hur fvn. *áll* m. 'ränna' och *ál/ól* f. 'rem' förhåller sig till varandra. Problemet spetsar med andra ord till sig i en etymologisk frågeställning.

3. Ostra

Ostra är namnet på en by i Sundby socken i Österrekarne härad i Södermanland. Namnet är väl belagt i medeltida källor. Mest bekant är *Ostra* genom ett slag, där kung Erik besegrades och för en tid fördrevs. Härom berättar Erikskrönikan från 1320-talet (i handskrifter från 1400-talets senare hälft). I Erikskrönikan (v. 41 f.) heter det:

J Olustrum stodh thera strid swa stark
at erik konunger flydde til danmark

Slaget i *Ostra* nämns också i medeltida annaler, enligt traditionen hänfört till 1229 eller 1230: (*in*) *Olustrum/Olostrum* o.d. (Paulsson 1974 s. 256, 259, 268, 278, 295, 348, 359 f.; se också Pipping 1926 s. 50 f., Jørgensen 1990 s. 39¹¹). Av bynamnet *Ostra* kan vidare följande originalbelägg från 1300-talet anföras: wart godz ... som olusta heter, thæt fornæmpda godz olusta 1372

¹¹ Platsen för slaget identifieras av Nils Jørgensen påfallande med Olofström i Blekinge, vilket påtalas av Bengt R. Jonsson (2010 s. 194 n. 62).

10/3 Vinger SRAp (SD 10 nr X 150, s. 135), gotzit Olustra 1386 26/10 Västerås SRAp ex. 1¹² (SRP 2275). Ostra har varit en gammal centralort, med ett för sådana atypiskt namn, som Lars Hellberg (1984 s. 137, 2011 s. 39) uttrycker det. Det var huvudort i ett medeltida skeppslag, känt genom Raven van Barnekows räkenskaper 1365–67 (s. 72 n. 22, 86 n. 64, 88, 92): de ... *Olastrum* skiplagh (överkorsat), de ... *Olastrum* skiplagh (utsuddat), de ... *Olastrum* skiplagh, de ... *Olastrum* skiplagh.¹³ Dialektuttalet av bynamnet är *ðstra* (OAU, T. Stenborg 1931).

Som fornsvensk grundform kan ansättas (*i*) *Ōlustrum*, liksom *Alvastra* med den för bebyggelsenamn speciella plurala formen. Den medeltida namnformen är att analysera som ett kompositum: *Ol-ustrum*. Efterleden återförs av Lennart Moberg (i kongressföredrag 1967, se avsnitt 2) på en *u*-omljudd motsvarighet till fsv. *-vazter* i *Alvastra*, alltså svarande mot fvn. **vqztr*, som är betygat i norska ortnamn (se avsnitt 1). Utvecklingen till *-uster* är densamma som Moberg antar för *-ust* i *Orust* (se avsnitt 1). Härtill anknyter Gun Widmark (2010 s. 63) denna reflexion:

Om man vågar anta att det vid *Alvastra* och *Ostra* i varje fall vad efterleden beträffar rör sig om samma ord men olika utvecklingar så får vi [...] ett exempel på att sammansättningskaraktären kan vackla och att efterleden av det skälet kan både kvarstå och fördunklas.

Antagandet att samma ord representeras av det kvarstående *-vazter* (utan *u*-omljud) och det fördunklade *-uster* (ur en motsvarande omljudd form) är av allt att döma riktigt. Annorlunda förhåller det sig emellertid uppenbarligen med förlederna, *Al-*: *Ol-* i *Alvastra* och *Ål-* i *Ålebäcken* återförs på en motsvarighet till fvn. *áll* m. 'ränna'. *Ol-* i *Olustrum* har ett annat ursprung. I ett manuskript (en äldre version av den här föreliggande framställningen) har jag anknutit denna förled till fvn. *ól* f. 'Skindrem' (Fritzner 2 s. 887), 'ol, skinnreim' (Norrøn ordbok s. 469), en variant till fvn. *ál* f. 'Skindrem' (Fritzner 1 s. 26), 'læderstrimmel, rem, bælte; (om del af seletøj) rem; rem anvendt til måling' (ONP 1 sp. 249 f.), 'skinnreim' (Norrøn ordbok s. 30), och denna idé anförs av Svante Strandberg (1985 s. 89) i en etymologisk studie (nämnt av Widmark 2006 s. 234, 2010 s. 64). Det är här anledning att närmare utveckla detta förslag till tolkning av *Ol-* i *Olustrum*.

¹² Diplomet föreligger i ytterligare ett likalydande exemplar, SRAp ex. 2.

¹³ I samtliga belägg kombineras *Olastrum* med *Byring(h)e*: de Byringhe et *Olastrum* skiplagh (s. 72 n. 22) osv. Detta har uppfattats som att *skiplagh* också hör till *Byring(h)e*, dvs. att det rör sig om två skeppslag (Styffe 1911 s. 295 f., inledningen till nämnda utgåva s. 30). Enligt Lars Hellberg (1942 s. 94 f., 2011 s. 39) hör *skiplagh* endast till *Olastrum*.

Varianten *ól* lever kvar i nisl. *ól f.* 'Læderrem' (Blöndal 1920–24 s. 600). *Ol* och *ön*-stamsutvidgningen *ola* är välkända från norskt område: *ol f., ola (ole) f.* 'Rem, Læderbaand' (Aasen 1873 s. 552), 'lykkje (av l r) el ring (av metall) på selety som ein smetter selepinnen el sk ka inn i; hempe, stropp, orering'; 'skinnreim på hestesele (fr  bogtre til olring); selereim, gjord' (NO 8 sp. 678). Ordet finns också i sammans tningar som *bakol(a)* 'Halerem, Bagrem i en Hestes le' (Aasen 1873 s. 39, Ross 1895 s. 32, NO 1 sp. 379), *bukol* 'Buggjord' (Ross 1895 s. 71, NO 1 sp. 1071), *dragol(e)* 'S lestroppe' (Ross 1895 s. 107, NO 2 sp. 68), *onderola* 'Stroppe, hvormed Skien bindes til Foden' (Aasen 1873 s. 554, NO 8 sp. 767).

Ordet *ol f.* 'rem'  r också känt från svenska dialekter.¹⁴ Från Västergötland anför Rietz (1867 s. 484) *ol f.* 'skinnrem' och sammans tningen *rumpol f.* 'skinnrem kring h stsvansens rot'. Denna sammans tning förekommer tidigare också i Johan Ihres Glossarium Suiogothicum (1769 sp. 282 s.v. ol): »apud Westrogothos *rumpol*». I OSDs finns flera belägg på *ol* 'rem', och av sammans tningar upptas förutom *rumpol* också *bakol* 'baksele, rumpt ng' och *bukol* 'bukgjord'.¹⁵ I dalm l förekommer liksom i norskan utvidgningen till svagt femininum, *ola f.* 1) bindsle på skida, bestående av l derrem el. vidja', 2) 'sidovidja på sn sko', 3) 'till kl vjekorg hörande vidje gla, som hakades på krok på kl vjesadeln', 4) 'ögla på seldonets svansrem' (Levander & Björklund 1989 s. 1774).

Som urnordisk utgångsform f r *ol* ansätts, efter ett förslag av Hjalmar Falk (1890 s. 115), allmänt **anh(u)l *, till den indoeuropeiska roten **ank-* 'böja', som föreligger i bl.a. gr.  γκ λος 'böjd, krokig',  γκ λη f. 'rem'. Falk själv ansätter som urnordisk form **anhl *, och den formen m ter också i vissa etymologiska ordböcker (Falk & Torp 1910–11 s. 4 s.v. aal IV, Torp 1919 s. 11 s.v. aal 3,¹⁶ Hellquist 1948 s. 1418 s.v.  l 5). I andra etymologiska ordböcker föredras den längre formen **anhul *, så av Jan de Vries (1962 s. 4 s.v.  l) och i första hand också av Julius Pokorny (1959 s. 46; »oder allenfalls **anhl *»). Gun Widmark (1991 s. 79 [jfr s. 20], 2006 s. 234, 2010 s. 64 f.) trycker för *u*-omljudet på betydelsen av *-u-* i mellanstavelsen och utg r således inte från

¹⁴ Schlyter (1877 s. 784) upptar fsv. *oxa ol f.* 'en vid yxskafet fästad skinnrem'. Som belägg anförs dat. plur. *-olum, -olum*. De angivna bel ggst llena, UL manh lghis balk r 12:6, s. 144 och VmL 2, manh lghis balk r 11:3, s. 146, har emellertid båda formen *olum/olom*, vilket också Schlyter (s. 482) anför under uppslagsordet *ol*. Som fornsvensk form är alltså inte *ol* belagt utan fastmer varianten * l* (varom se nedan n. 18).

¹⁵ Däremot utgörs efterleden i *vreal* (se t.ex. Hedström 1948 1 s. 50) inte av *ol* 'rem' utan av en *u*-omljudad form av *val*: *vreal* 'träbit som användes till att vrida åt repet, som bindes om svinets tryne vid slaktning' (Widmark 1959 s. 220 f.).

¹⁶ Jfr Torp 1973–74 s. 26: **anh(u)l *.

slutvokalen i urn. **anblō* > **anblu*. Ansättandet av den längre formen, urn. **anhulō*, får sin bekräftelse av *Ol-* som förled i vissa gamla sammansatta ortnamn (se strax nedan).

Som resultat av *u*-omljudet på *a* i **anhulō* skall vi på grund av nasalen (och med ersättningsförlängning) vänta *ō*, dvs. fvn. *ól*. Vid sidan av denna form uppträder analogiskt *ól*, dvs. den ursprungligare form som vid nasalering gett *ól*. (Noreen 1923 § 116.) Fvn. *ál* vid sidan av *ól* kan förklaras som återgående på detta analogiskt uppkomna *ól*;¹⁷ *á* och *ó* sammanföll som bekant i fornvästnordiskan (Widmark 2006 s. 234, 2010 s. 63 ff.).¹⁸

Som ortnamnselement är *ol* väl betygat på norskt område. Simplex *Ol*, belagt som *Auster-Ol*, *Vestre Ol* samt *Kjerkol* (med namn av att en sockenkyrka stått på gården), är känt som gårdnamn i Kvam socken i Steinkjer kommun i Nord-Trøndelag. NG (15 s. 258) kommenterar: »Her kan Navnet enten sigte til den langstrakte Aas langs Snaasenvandet, paa hvilken Gaardene ligger, eller til den Dalsækning, som skiller denne fra Landet indenfor.» Gårdarna *Ol* ligger på sluttningen mot Snåsavatnet i söder. På landsidan norrut begränsas åsen av Borgelvas dalgång. På åsen ligger gårdarna *Rygg*, med namn efter sitt läge (NG 15 s. 70, 258). Den långa och smala, »remliknande» åssträckningen synes av kartan att döma vara det mest karakteristiska för traktens topografi. (Se fig. 7.) Detta intryck bekräftas av prof. Eva Nyman, Härnösand, vid besök på platsen.¹⁹ Det är säkerligen den långsmala åsen som ligger till grund för gårdarnas namn. Den »rem» det är fråga om är alltså en »utsträckt konvex rem». Trots etymologin utifrån den indoeuropeiska roten **ank-* 'böja' och trots det appellativa materialets vittnesbörd talar det samlade ortnamns materialet för att *ol* syftar på utsträckta lokaliteter, huvudsakligen höjdsträckningar men också långsmala vatten (se nedan). Vi kan jämföra med användningen av *band* som ortnamnselement. *Band* är bildat till *binda* med syftning på att knyta (jfr Falk 1890 s. 115) men kan i ortnamn syfta på höjdsträckningar (Andersson 2010b s. 14 med hänv.).

¹⁷ Enligt Widmark (2006 s. 234) skulle detta vara Adolf Noreens uppfattning. På det ställe som hon hänvisar till (Noreen 1923 § 116) heter det emellertid: »*ól* (anal. *ól*, *ál* nach gen. *álar*)»; jfr Fritzner I s. 26: *ál*, gen. *álar*. Noreen tänker sig alltså en böjning *ól*, gen. *álar*. Detta skulle som utgångsform för fvn. *ól* förutsätta formen urn. **anblō* > **anblu* > fvn. *ól*, vartill gen. **anblōz* > fvn. *álar*. I sin fornsvenska grammatik anför Noreen (1904 § 74:2) uttryckligen **anblō* som urnordisk form. Någon fornvästnordisk genitivform **ólar* finns inte belagd (ONP, Internet).

¹⁸ Vid sidan av *ol* förekommer på östnordiskt område också formen fsv. och fda. *ol* (Widmark 2006 s. 234, 2010 s. 64 f.), en form som visar *u*-omljudets komplexitet men som det här inte finns anledning att gå in på.

¹⁹ Telefonsamtal från Eva Nyman på ort och ställe 20.7.2011, kompletterat med e-brev 21.7.2011: »Jag är övertygad om att det är det markanta höjddraget som avses».

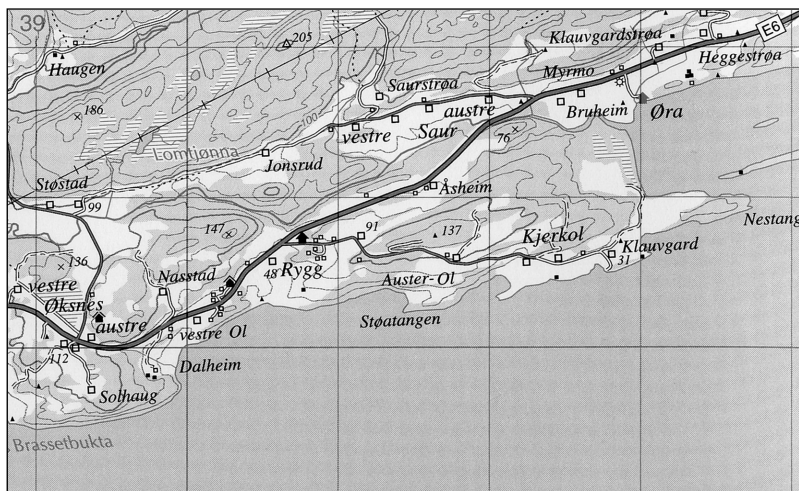

Fig. 7. Vestre Ol, Auster-Ol och Kjerkol på sluttningen ner mot Snåsavatnet av åsen, som sträcker sig utefter sjön. – Utsnitt. Kartgrundlag: Norge 1:50 000 1723–2 (2000), Statens kartverk, Norge.

Vanligare är *Ol-* som förled i ortnamn. I de flesta fall rör det sig säkerligen om yngre sammansättningar, bildade med ett redan färdigutbildat *ol*. Enstaka namn är emellertid otvivelaktigt bildade så tidigt att vi får utgå från en urnordisk form av *ol*. Så är fallet med det norska *-heim*-namnet *Olum* i Jevnaker kommun i Oppland (NG 4:2 s. 119; *-um* i *Olum* är betygat först långt fram under nyare tiden). Därmed aktualiseras frågan om *u*-omljud i förleden. Omljud vore inte att vänta, om vi utgår från en form **anblu* (< urn. **anblō*). Enligt germanskt kompositionsmonster uppvisar *ō*-stammar *a*-stammarnas *-a*- som kompositionsvokal (Meid 1969 § 20), och fastän denna regel inte strikt tillämpas i nordiska språk, saknas enligt huvudregeln normalt *u*-omljud i långstaviga feminina *ō*-stammar som förled (Widmark 1991, del 1, särskilt kap. 3, 7). Utgår vi däremot från **anbulō* som urnordisk form, får det omljud-da *Ol-* i gamla namn sin förklaring utifrån mellanstavelsens *-u-* (så enligt Widmark 1991 s. 79; jfr Jansson 1951 s. 160 f.).

Om den sakliga bakgrunden till *Olum* kan enligt NG (4:2 s. 119) »intet sikkert siges». Samma upplysning ger NSL (s. 343): »Det er visst kva ordet [*ol*] skulle sigte til her.» *Olum* ligger i utkanten av ett höglänt område, på sydsluttningen ner mot en dalgång, men kartan (Norge 1:50 000 1815–1) ger inte tillräcklig information om topografin.

Tillbaka till urnordisk tid sträcker sig otvivelaktigt också ett skånskt *-unge*-namn, *Olinge*, namn på två byar i Östra Göinge härad i Skåne, Västra

Olinge i Gryts socken och Östra Olinge i Knislinge socken. *Olinge* är otvivelaktigt bildat till *ol*. Om vi enligt ovan utgår från urn. *anhulō som bas, saknas anledning att för *u*-omljudet överväga eventuellt inflytande från vokalen i suffixet *-ung*.

Det äldsta belägget på *Olinge* är ett registraturbelägg: y Ollinge 1390–1420 avskr. o. 1530 DAB s. 170. Det äldsta originalbelägget är något yngre: aff Olingæ 1440 14/2 Lund SRap (Rep 1 7061, SMR 1085). Det är ovisst vilket Olinge som här avses. I senare belägg särhålls de båda byarna: j østra olinge 1467 8/3 u.o. perg. i Gryts kyrkoarkiv (LÅUB 4 nr 106, s. 91, Rep 2 2240), j westre olinghe (3 ggr), i westre olinghe 1482 14/10 Vanås perg. i Gryts kyrkoarkiv (LÅUB 4 nr 417, s. 366 f., Rep 2 5094). Den forndanska formen är alltså *Olingi*. Dialektuttalet är *òlve* (OAU, G. Sjöstedt 1953, I. Ingers 1961). En äldre forndansk form har således varit *Ölungi, att återföra på en inbyggarebeteckning *ölungar.

Namnet *Olinge* har endast flyktigt berörts i litteraturen. Enligt Axel Falkman (1877 s. 161 f.) är *Olinge* avlett av ett mansnamn, *Olof/Ola*. Denna nu inaktuella tanke upprepas av K. G. Samuelsson (1947 s. 6).²⁰

De båda bynamnen har givetvis gemensamt ursprung. Byarna ligger emellertid drygt halvannan kilometer från varandra och är skilda åt av Gryt, kyrkby i Gryts socken (se ek 3D 6i). Det som håller samman Västra och Östra Olinge är en dominerande långsträckt ås. Detta iakttas tydligt på ort och ställe och framgår också redan av kartan. Åsen utgår från ett höglänt område sydväst om Knislinge samhälle, bl.a. med godset Vanås i Gryts socken (SOL s. 343), sträcker sig norrut och smalnar längst i norr av till en spets. Utefter västra åssidan rinner Olingeån, som rundar åsens nordspets och mynnar ut i Helge å öster om åsen. Västra Olinge ligger väster om åsen, på ömse sidor om Olingeån. Östra Olinge ligger på åsens östsluttning. (Se fig. 8 och G 10.)

Det kan inte råda någon tvekan om att bynamnen *Olinge* utgår från subst. *ol* 'rem', använt om åsen. De som bodde på och vid åsen har kallats för »ol-bor», vilket i detta fall uttryckts med *-ung*-avledning till *ol*, urn. *anhulō, alltså *anhulungōz. Inbyggarebeteckningen *ölungar hade således vidsträckt syftning, avseende dem som bodde på och vid åsen, och den kom att knytas till två skilda bebyggelser, en på åsen i öster och en nedanför åsen i väster. De båda bynamnen utgår alltså inte från en gemensam boplats. Samhörigheten dem emellan ligger på ett högre plan. Olinge är två byar som har uppstått inom »olingarnas» område, inom »Olingebygden». Folket i byn Gryt var

²⁰ Elof Hellquist (1904 s. 191) nöjer sig med att förteckna *Olinge* som ett eventuellt *-inge*-namn.

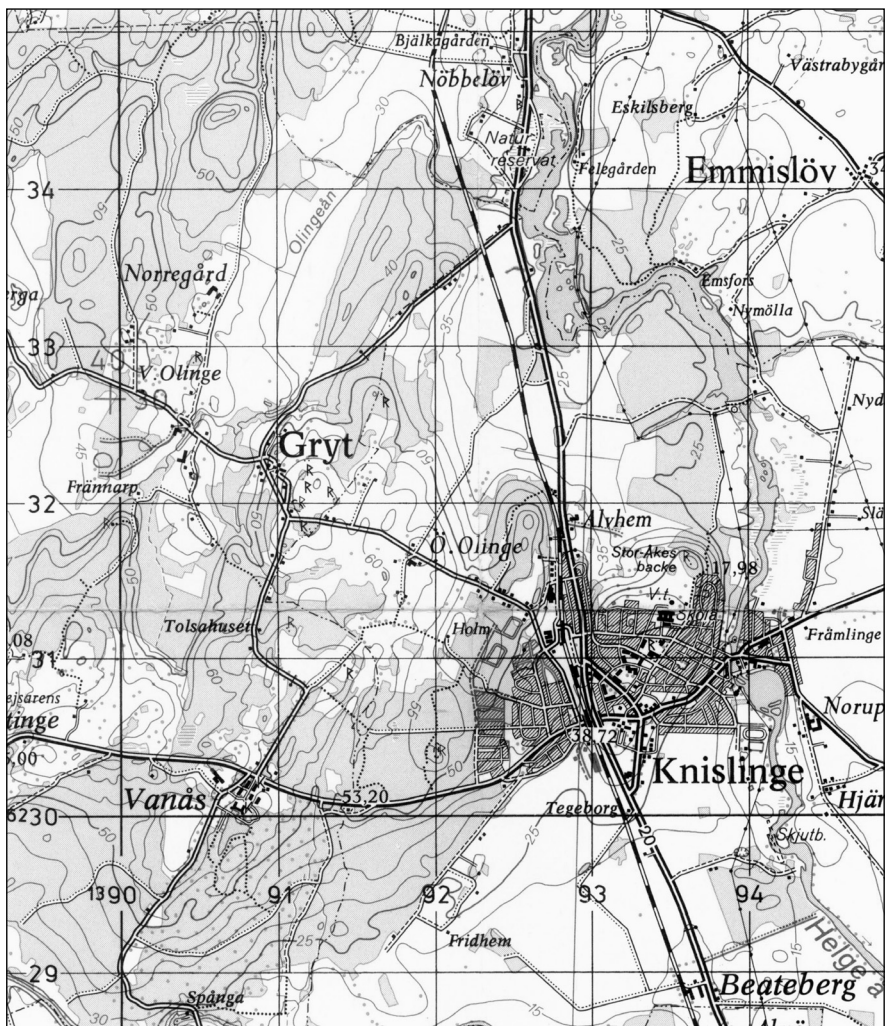

Fig. 8. Västra och Östra Olinge med den till grund för namnen liggande åsen, som mellan Helge å i öster och biflödet Olingeån i väster sträcker sig norrut till Olingeåns tvåa krök före dess utflöde i Helge å. Östra Olinge ligger på åsens östsluttning, Västra Olinge vid Olingeån väster om åsen. Se närmare texten. – Utsnitt ur T 3D NO (ed. 2, 1978). © Lantmäteriet. Medgivande I2012/1167.

också *olungar, men deras by fick ett eget namn, trots att de bodde uppe på *Ol*-åsen. Terrängen vid Gryts kyrkby är uppfylld av större och smärre flyttblock, vilket förklarar bynamnet (jfr SOL s. 94). *Gryt* hör till ett yngre namnskick än *Olinge*.

Vi återvänder till *ol* i norska ortnamn. Sjönamnet *Olsenn* (*vatnet*) i Hol kommun i Buskerud synes enligt Gustav Indrebø (1933 s. 135 f.) syfta på en

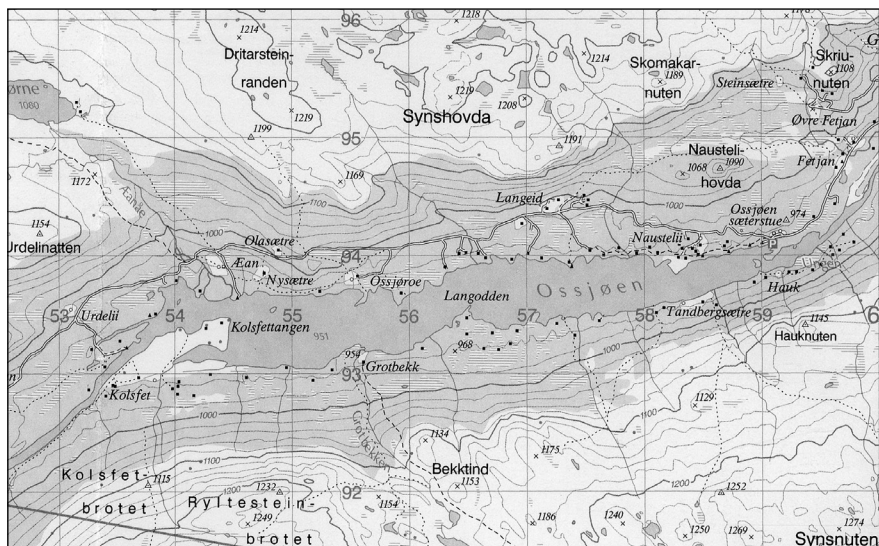

Fig. 9. Den långsmala sjön Olsjøen (på kartan: Ossjøen). – Utsnitt. Kartgrundlag: Norge 1:50 000 1515-1 (1994), Statens kartverk, Norge.

höjdsträckning; enligt en anförd ortsuppgift är det »ein laag rande²¹ eller 'aal' millom Buvatnet og Olsennvatnet» (s. 136; jfr N50). *Olsenn* (-senn bestämd form av fvn. *sær* m. 'sjö') är det gamla sjönamnet, bevarat i støl-namnet *Olsenn* (Indrebø 1933 s. 135, NSL s. 343).

Elementet *ol* i norska ortnamn kan emellertid beteckna inte bara långsträckta höjder utan också långsmala vattensamlingar. Några sjönamn i Oppland och Buskerud (utöver det nyssnämnda *Olsenn*) innehåller säkerligen, som Gustav Indrebø håller för sannolikt, ordet *ol*' rem': *Oleffjorden* (äldre *Ole*, bevarat som støl-namn, dvs. maskulin *an*-stam) i Øystre Slidre kommun (Norge 1:50 000 1617-1: *Olevatnet*; jfr Indrebø 1924 s. 146) och *Oleffjorden* (även detta uppenbarligen tidigare *Ole*, känt som støl-namn) i Vang kommun (Norge 1:50 000 1617-4), båda i Oppland (Indrebø 1924 s. 146 f.), *Olfisken* i Nes kommun (Norge 1:50 000 1616-3) och *Olsjøen* (med efterleden *sjor* 'sjö') i Hol kommun (fig. 9, med namnformen *Ossjøen*; jfr Indrebø 1933 s. 135), båda i Buskerud (Indrebø 1933 s. 135 f.).

Såsom Indrebø (1933 s. 136) påpekar kan anledningen till att *ol* används i sjönamn variera. Förutom i landskapet omkring sjön (som ifråga om *Olsenn* ovan) kan *Ol*-namn ha sin grund i »at vatni sjølve er smale – som

²¹ No. *rande* m. 'smal jordrygg, ser i bakke el fjellside (ovanfor skoggrensa)' (NO 9 sp. 10).

Olsjoren – eller paa djupaalar i vatni». Ett förträffligt exempel på en utpräglad långsmal sjö är den av Indrebø nämnda Olsjoren. Sjön är omkring 6 km lång, och bredden håller sig omkring ½ km (se fig. 9). Samma realförklaring synes kunna passa för *Olfisken* (efterled fvn. *fiskindi 'fiske') och de två *Olefjorden*, sjöar som också alla är långsträckta men inte så smala som Olsjoren. NSL (s. 343) uttalar sig tveksamt om sjönamnen *Olefjorden*, *Olfisken* och *Olsennvatnet*; förleden sägs kanske vara *ol* 'rem', men den sakliga sidan kommenteras inte närmare. För de två *Olefjorden* nämns den eventuella förleden *ol*, »i stadnamn visst brukat i same tyding som *áll* m 'djuprenne i vatn, stripe'». Det är intressant att här fvn. *ól* f. och *áll* m. så nära sammanhålls (märk också »djupaalar» hos Indrebø ovan och jfr Venås 1987 s. 374 s.n. Oltjernet).

Undantagsvis förekommer *ol* också i ånamn. I NE (s. 178) upptas *Olaaen* (i dag *Olåå*), namn på en å i Tolga kommun i Hedmark. Den sakliga sidan kommenteras inte. Kartbilden (Norge 1:50 000 1619–1) ger inte heller några klara hållpunkter. Gripbarare ter sig ett svenskt ånamn med motsvarande namnleder, *Olån* i Bäcke socken i Vedbo härad i Dalsland. Ån rinner från Stora Olsjön genom Olåmossarna till Marsjön (ek 9B 5i), och enligt Erland Rosell (1983 s. 88) är *Olån*, bildat till *ol* 'rem', det primära namnet. Rosell hänvisar till åns raka lopp genom mossmarken och karakteriserar *Olån* som ett »träffande likhetsnamn». Liksom *Olsjoren* ovan syftar *Olån* enligt denna tolkning på ett långt utsträckt vatten.

Parallellen med *Olsjoren* är ännu påtagligare för det dalsländska sjönamnet *Stora Olevattnet* i Fröskogs socken i Tössbo härad och i Tisselskogs socken i Vedbo härad. Detta namn förklaras av Assar Janzén (1940 s. 151 f.) tilltalande som bildat till *ol* 'rem', alternativt föreslaget i SOÄ (17 s. 122). Sjön »är ganska lång och ytterst smal, med en markerad utbuktning på mitten» (Janzén a.a. s. 152; se vidare T 9C NV).

Liksom i Norge förekommer också i Sverige *ol* med syftning på höjdsträckningar. Det gäller bl.a. förleden i *Olö* i Östra Stenby socken i Östkindis härad på Vikbolandet i Östergötland, ett gårdnamn som ombildats till säterinamnet *Allonö* (SOÖg 22 s. 100 f., SOL s. 379). Namnet *Olö* är väl belagt under medeltiden och på 1500-talet: wart godz oløø 1383 1/1 Nyköping LSBp (se vidare SOÖg a.st.). Om detta namn se nu närmare Andersson 2012 s. 99 ff.

Vissa grundlinjer synes enligt ovan kunna dras upp beträffande ortnamns-elementet *ol*, men flera frågor återstår ännu att besvara. För ev. andra terrängdrag än höjdsträckningar och utdragna vatten krävs närmare terrängstudier.

För det på flera håll i Norge förekommande *Olberg* föreslås i NG att *ol* kan syfta på »Striber af forskjellig Farve» i berget (NG 1 s. 28; se vidare NG 1 s. 38, NG 2 s. 188 f., NG 5 s. 206 f.). Några konkreta exempel på sådan användning av *ol* ges emellertid inte. Det är alltså en uppgift för kommande forskning att efter studium på ort och ställe bedöma detta förslag. Denna fråga lämnas här därhän. Här bör dock nämnas att ytterligare en förklaring har föreslagits för ett av *Olberg*-namnen. *Ol-* i *Olberg* i Krødsherad kommun i Buskerud (NG 5 s. 204, 206 f.), beläget vid stranden av sjön Krøderen, förknippas av Arnoldus Hille (1963 s. 76) med föreställningen om *ol* inte som en utsträckt utan som en böjd rem. *Ol-* skulle här syfta på en krök i Krøderen. Detta uppslag får av allt att döma avvisas. Det samlade ortnamns materialet visar att *ol* med terrängsyftning avser utsträckta lokaliteter.²²

Granskningen av *ol* i ortnamn aktualiserar frågan om det också finns en variant svarande mot fvn. *ål* f. För Norges del kräver denna fråga närmare utredning, för Sveriges del leder den direkt över till Manne Erikssons (1936) studie över *ål* som beteckning på höjdsträckning. Gun Widmark (2006 s. 234) sammanställer utan tvekan detta *ål* med det här behandlade *ol*. Detta är enligt min bedömning helt korrekt, men denna sammanställning har inte alltid framstått som klar. Den kan emellertid underbyggas och enligt min mening bevisas.

Till grund för sin studie lägger Eriksson (s. 140 f.) ett antal simplicia *Ål* och därtill sammansättningarna *Inål*, *Utål*, *Synnerål* (förleden = 'söder'). Eriksson (s. 143 ff.) anför i sin diskussion om namnelementet både fvn. *áll* m. och *ål* f. och deras motsvarigheter i svenskan men gör inget försök att klart bestämma ursprunget till *ål* i de anförda namnen. Han hänvisar därvid (s. 148) till Ivar Lundahls (1927 s. 118) diskussion om *Synnerål* i Luttra socken i Vartofta härad i Västergötland. Lundahl nämner som möjligt ursprung till *-ål* dels fvn. *áll* m. 'djup ränna i älv; strimma efter ryggen på djur' m.m., dels fvn. *ål* f. 'skinnrem'. Sakligt sett ansluter han sig till ett förslag av Hugo Jungner (1922 s. 250 ff.) att *ål* syftar på en höjdsträckning. Jungner (s. 254) utgår från en motsvarighet till fvn. *áll* m. i västgötsk dialekt, nämligen *ål* m. 'strimma, rand, remsa av särskilt beskaffad (dålig) jordmån, som starkt bryter av mot omgivningen'. Lundahl håller fast vid sin tolkning av *Synnerål* i SOSk (13, 1955, s. 162). Till betydelserna av västg. dial. *ål* m. i Jungners uppräknade lägger han 'ås'.²³ Med hänvisning till Eriksson konstaterar Lundahl (i SOSk 13

²² Ett förslag av Hille (1963 s. 76 n. 18) att på liknande sätt tolka det norska fjordnamnet *Ølen* avvisas av Eva Nyman (2000 s. 566 ff.).

²³ Denna specialbetydelse har begränsad utbredning. I OSDs representeras den endast av uppteckning av Ivar Lundahl 1928.

s. 162): »Det är säkerligen detta ord i betydelsen 'höjdsträckning, ås', som ligger till grund för det vida spridda osammansatta ortnamnet *Ål* och *-ål* som s. led i sammansatta ortnamn.» I samma banor resonerar Jan de Vries (1962 s. 6 s.v. åll 5).

Lundahls diskussion gäller bara ett av Erikssons exempelnamn, *Synnerål*, och han kommenterar inte namnets böjning, fsv. *-al* i dativ, dvs. utan maskulin ändelse på *-e*. Ett enstaka namns böjning kan knappast heller vara utslagsgivande, så däremot det samlade materialet hos Eriksson. De av denne anförda äldsta fornsvenska beläggen uppvisar i dativ regelbundet formen *Al*, *-al* (i *Al*, *-al* osv.). Samma bild ger en granskning i OAU av samtliga fornsvenska belägg på de anförda namnen. Denna totala samstämmighet kan inte vara en tillfällighet. Namnen uppvisar entydigt feminin böjning. Vore de bildade till ett maskulint ortnamnelement, skulle vi i dativ ha väntat åtminstone alternativformer på *-e*. De av Eriksson anförda namnen får alltså återföras på en motsvarighet till fvn. *ål* f. 'rem'.

Den här företagna granskningen visar alltså att vi åtminstone i Sverige har att räkna med en grupp ortnamn som är bildade med de båda varianterna *ål* och *ol*, fsv. **ål/*öl*, svarande mot fvn. *ål/ól* f. 'rem'.²⁴ Efter vad vi hittills känner till, rör det sig i första hand om höjdsträckningar av växlande slag. Ordet *ål/ol* 'rem' kan ha använts metaforiskt; höjdsträckningar har jämförts med utsträckta remmar. Med tanke på den avsevärda spridningen ligger det emellertid nära till hands att anta att betydelsen 'höjdsträckning' har lexikaliserats. I så fall har vi att räkna med en terrängbeteckning *ål/ol*, att jämföra med ursprungliga metaforer som exv. *arm* om förgrening av å eller sjö, *kalv* om mindre sjö eller ö invid en större. (Om detta problem se Andersson 2010a s. 15 f.)

Av framställningen härovan framgår hur svårt det har varit att i senare språkskeden hålla isär de ursprungliga fvn. *åll* m. och *ål* f. (märk t.ex. ovan kommentaren i NSL om *Olefforden*). Det maskulina *åll* uppvisar i den litterära traderingen ursprungligen dels den här ofta nämnda betydelsen 'ränna, fåra' o.d., i Fritzners formulering 'Aal, dyb Rende i Elv, Sund eller Fjord', dels en betydelse 'rand, strimma', som endast skymtar härovan (i hänvisning till Lundahl), 'Fure, Stribe langs Dyrs Ryg' (Fritzner 1 s. 35 s.v. åll 3 och 5); den sistnämnda betydelsen speglas tydligt i adjektiven fvn. *bleikålótrr* 'lysborket med en sort Stribe langs Ryggen' (»om Hest»; Fritzner 1 s. 153) och

²⁴ Hur *ā* (> *ä*) på svenskt område skall förstås (utan *u*-omljud eller omljudd form med restituerat *a*) går jag här inte in på. Den frågan hör hemma i det stora problemkomplex som är föremål för analys av Gun Widmark i del 2 av hennes undersökning av det nordiska *u*-omljudet (2010).

móalótr 'som har en brun [...] Streg eller Aal [...] langs Ryggen' (Fritzner 2 s. 726). Det feminina *ál* (med varianten *ól*) betyder 'skinnrem'. De två betydelse-erna 'rand, strimma' och 'rem' ligger nära varandra och bäddar för sammanblandning. Rembetydelsen är främst applicerad på utdragna konvexa terrängformer, höjdräckningar, men kan också avse utdragna »ränder» som långsmala sjöar och vattendrag med rakt lopp, varvid användningen om vatten, ehuru närmast neutral i förhållandet konvex-konkav, kan associeras med 'ränna'. Särskilt ligger det nära till hands att betydelsen 'rand' appliceras på höjdräckningar, vilket uppenbarligen har lett till att västg. dial. *ál* 'ás' har fått maskulint genus (jfr ovan n. 23).

Problemet att hålla isär fvn. *áll* m. och *ál* f. sätter sin prägel också på den etymologiska diskussionen.

Fvn. *ál/ól* f. är enligt ovan att återföra på urn. **anbulō*. Beträffande fvn. *áll* m. råder inte samma enighet i den etymologiska diskussionen. Två linjer kan konstateras. Enligt den ena av dessa betraktas *áll* som en maskulin variant till *ál/ól* f., urn. **anbla-* (se Falk & Torp 1910–11 s. 3 f. s.v. aal III och IV, Torp 1919 s. 11 f. s.v. aal 3, Hellquist 1948 s. 1418 s.v. ål 5). Enligt den andra linjen återgår *áll* på en indoeuropeisk rot **ēl-* 'Streifen?', som föreligger i find. *āli-*, *ālī* f. 'Streifen, Strich' (Pokorny 1959 s. 309 f.). Denna etymologi av *áll* (< ie. **ēlo-*) hävdas tidigt av Evald Lidén (1897 s. 82), vartill Jan de Vries (1962 s. 6 s.v. áll 3) ansluter sig. Denna härledning, urn. **ēla-*, nämns som en möjlighet i vissa etymologiska ordböcker (Falk & Torp 1910–11 s. 3 s.v. aal III, Torp 1919 s. 12 s.v. aal 3, Hellquist 1948 s. 1418 s.v. ål 5, Pokorny 1959 s. 309 f.). Alexander Jóhannesson (1956 s. 26, 75) skiljer klart på ursprunget till *ál* och *áll*; det senare hänför han till den nämnda roten ie. **ēl-*. Ásgeir Blöndal Magnússon (1989 s. 12 s.v. áll 2) betraktar etymologin av *áll* som oviss men lutar åt samma ursprung som Jóhannesson. Fvn. *ál* och *áll* har klart skilda betydelser, och det ter sig närmast uteslutet att *áll* skulle vara bildat till en rot med betydelsen 'böja'. Betydelsen 'strimma, rand' hos *áll* stämmer däremot tydligt överens med betydelsen hos find. *āli-*. Dessa förhållanden talar snarast för att *áll* bör hänföras till samma rot som det fornindiska ordet, dvs. ie. **ēl-*. I varje fall är det osannolikt att *áll* går tillbaka på roten ie. **ank-* 'böja'.

Det härovan belysta *ol* 'rem' (kanske med en lexikaliserad betydelse 'höjdräckning') har vi att räkna med i bynamnet *Ostra*, fsv. (*i*) *Olustrum*, dvs. ett kompositum med fsv. *ol* f. som förled och en fornsvensk motsvarighet till fvn. **voztr* 'fiskeplats' som efterled. *Ol-* uppvisar *u*-omljud, vilket naturligen förklaras utifrån urn. **anbulō* alldeles som exv. i det ovannämnda norska *-heim*-namnet *Olum*. Det är alltså onödigt att överväga att *-u-* i den försvaga-

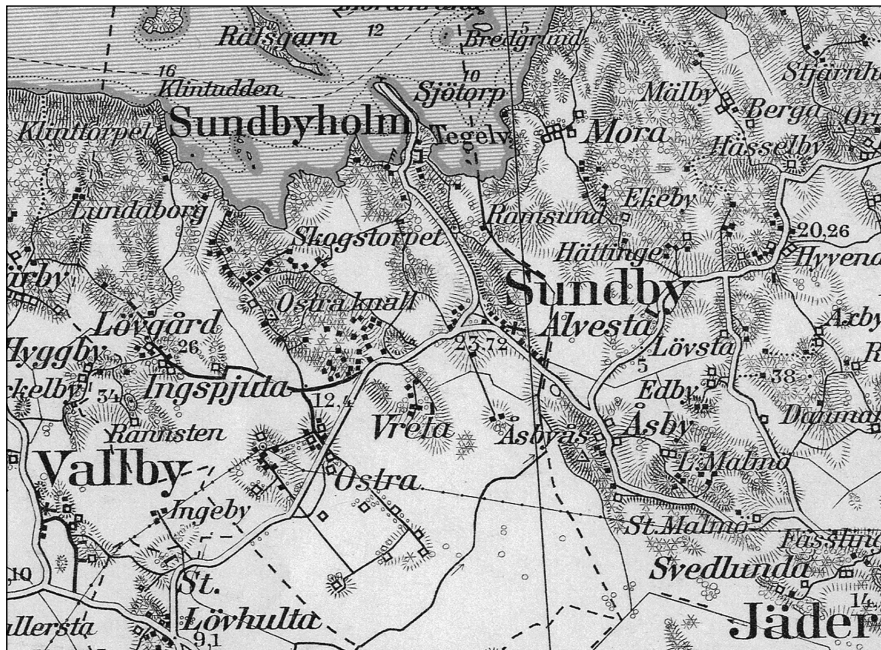

Fig. 10. Ostra med omgivning vid 1900-talets början. Topografin domineras av en åssträckning, som börjar nordost om Ostra by och sträcker sig norrut till Mälaren. Dess nordvästra separerade del är Ostra knall. (Namnet *Ostra knall* på kartan, som markerar en triangelpunkt, har missvisande placering.) – Utsnitt ur G 74 (uppmätt 1919–22).

de efterledsformen *-uster* skulle ha verkat omljud.²⁵ (Jfr diskussion om omljud i *Orust* hos Moberg 1994 s. 194 f., Widmark 2010 s. 58.)

Efterleden i *Olustrum* anger en fiskeplats. Vad syftar förleden *Ol-* på? Svaret på denna fråga lämnar de topografiska förhållandena i Ostra.

Ostra by och dess omgivning domineras av en markerad höjdsträckning invid Mälaren, drygt två kilometer lång, som sätter sin prägel på landskapet kring byn. Höjdsträckningen är belägen mellan den gamla havsvik som Mälaren utgjort och den forna Kafjärden i söder och avslutas i nordväst med bergknallen Ostra knall. Ostra by har av gammalt legat på en kulle några hundra meter sydväst om åssträckningen (LSA C 73–5:1, 1717). (Se fig. 10.) Både höjdsträckningen och byplatsen har en gång varit öar. Vid 10 m högre vattenstånd (eller drygt), vilket brukar dateras till början av vår tideräkning, var åsen nästan helt omgiven av vatten; endast med ett ganska smalt näs var den för-

²⁵ Försvagningen av efterleden kan hänga samman med ställningen i kombination med *skiplagh* (Widmark 2010 s. 63).

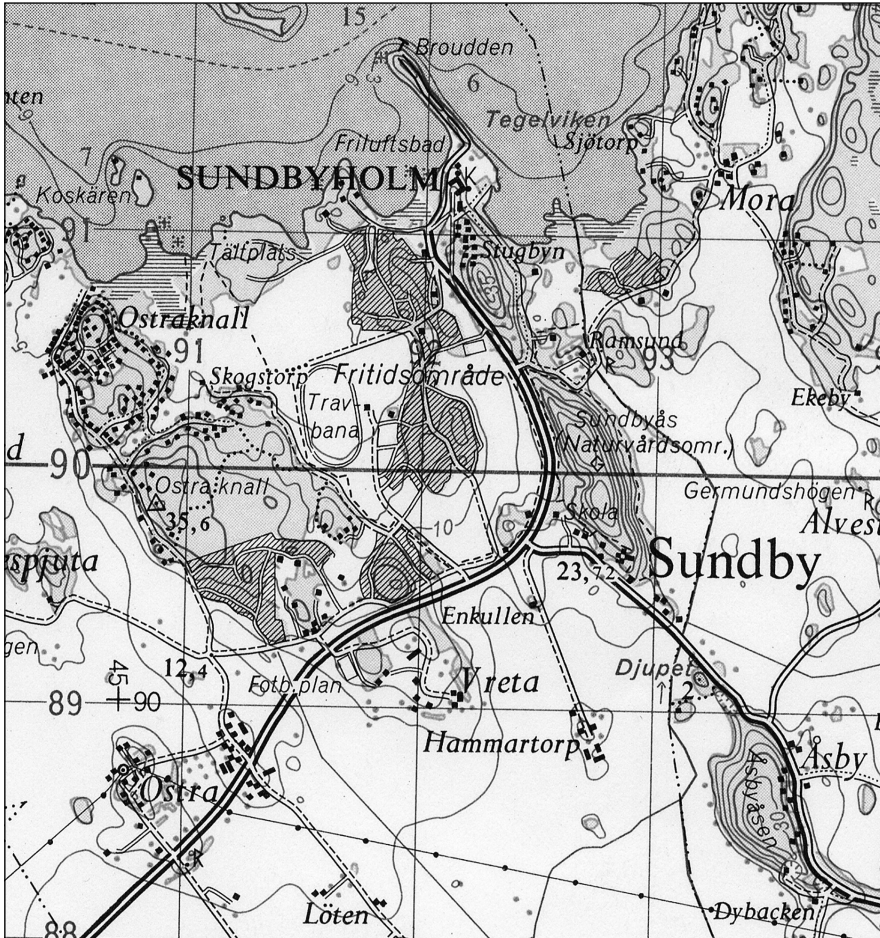

Fig. 11. Ostra med omgivning under senare delen av 1900-talet. Nivåkurvor för 10 m på denna karta, vilka visar samma åssträckning som fig. 10, bildar underlag för fig. 12. Se närmare texten. – Utsnitt ur T 10G NO (1965). © Lantmäteriet. Medgivande I2012/1167.

enad med två vid denna tid hopvuxna tidigare öar öster därom, den sydligare sedermera med Sundby kyrka. Ett sund sträckte sig längs åsens västra sida (se fig. 11 och 12). Vid 5 m högre vattennivå, hänfört till vikingatiden, var den gamla ön med åssträckningen landfast, men i nordost gick vattnet ännu intill åsen utefter halva dess längd, och också i sydost var det nära till sjön (se fig. 11 och T 10G NO, ed. 7, 2000).

Topografien i Ostra talar entydigt för att förleden *Ol-* har avsett den nämnda åssträckningen; den utgår kanske inte från *ol'*rem' i metaforisk använd-

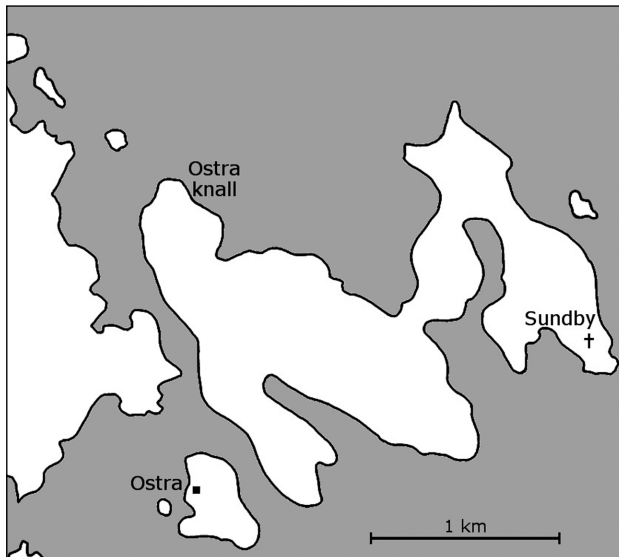

Fig. 12. Ostra med omgivning vid 10 m högre vattennivå enligt T 10G NO (1965). Enligt en senare version av samma karta (ed. 7, 2000) var sundet väster om åsen vid 10 m högre vattennivå redan tillandat. – Kartan ritad av Kristina Neumüller.

ning utan från ett appellativ just med betydelsen 'höjdsträckning' e.d. (se ovan). Namnet *Olustrum* kan med denna tolkning återges med 'fiskeplatsen invid den långa åsön (åsudden)' e.d., och namnet vore att jämföra med *Orust* enligt Lennart Mobergs (1994) tolkning: 'fiskeplatsen vid stranden' eller, med Mobergs egna ord, 'ön invid stranden (kusten), där fisket är gott' (s. 195). Det på mitten smala sundet väster om åssträckningen med dess till stor del flacka stränder har knappast kunnat liknas vid en utsträckt rem (se fig. 10, 11 och 12). Åssträckningen med Ostra knall är dessutom så dominerande i traktens topografi att det ter sig naturligt att utgå från den vid tolkningen av *Ol-* i *Olustrum*.

4. Slutord

Alsta i Helgeland och *Alvastra* i Östergötland, fno. *Álvøzt resp. fsv. (*i*) *Alvastrum*, kan båda innehålla motsvarigheter till det shetländska *hollost*, fvn. *álvøzt, med betydelsen 'fiskeplats vid »ränna»', i Östergötland med en *-r*-variant. Överensstämmelsen kan svårigen vara helt tillfällig. Ett redan förefintligt appellativ synes ha använts vid namnbildningen och på olika sätt anknutits till topografin på respektive plats. *Ostra*, fsv. (*i*) *Olustrum*, i Södermanland är genom efterleden att sammanhålla med *Alsta* och *Alvastra*, men

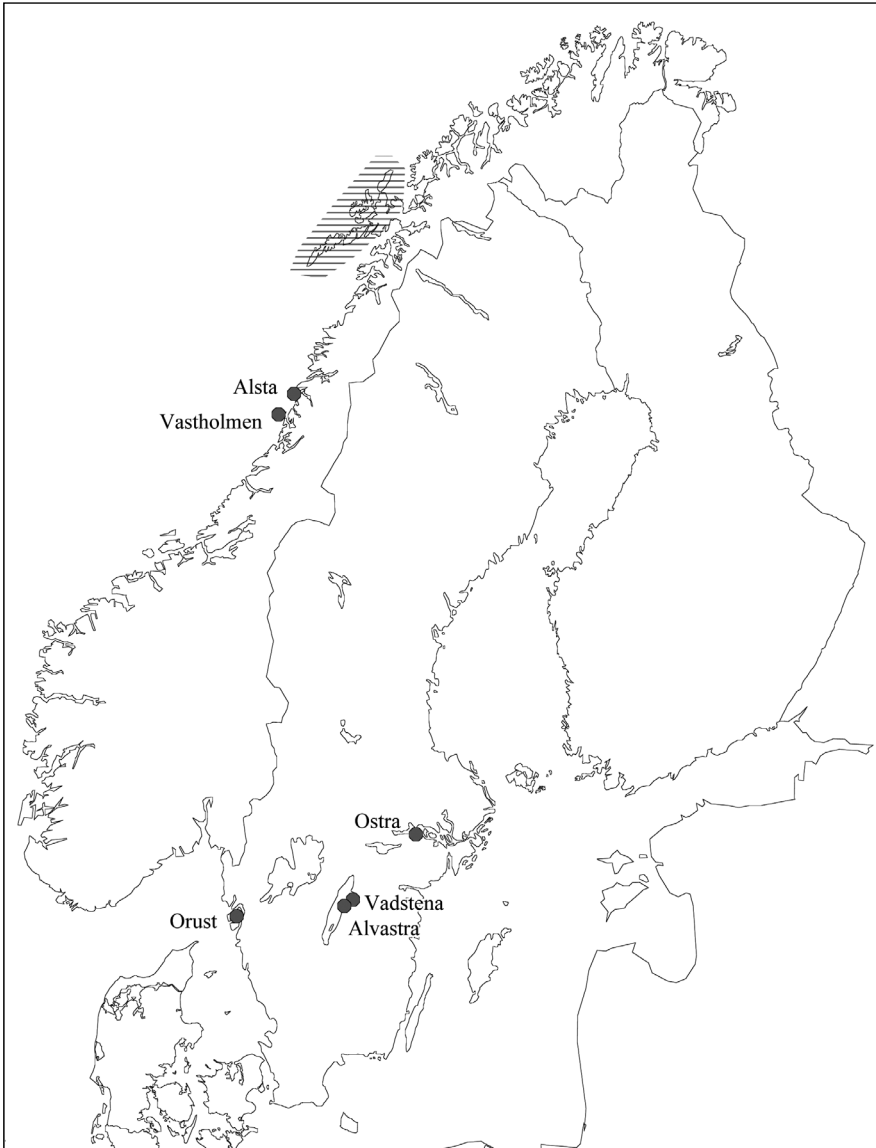

Fig. 13. Ortnamn på Skandinaviska halvön, som enligt föreslagna tolkningar innehåller ortnamnselementet fvn. *vøzt* f. 'fiskeplats' (med varianter). Utöver *Alsta*, *Vastholmen*, *Orust*, *Alvastra*, *Vadstena* och *Ostra* markeras – med skraffering – de i fig. 1 ovan upptagna namnen i Vesterålen och på Lofoten. – Kartan ritad av Per Vikstrand.

förleden, svarande mot fvn. *ál/ól* 'rem', skiljer *Ostra* från de båda andra namnen, som har en förled svarande mot fvn. *áll* 'ränna'. Om nu *áll* och *ál* vore bildade till samma rot, ie. **ank-* 'böja', kunde en ombildning tänkas ha skett. I en motsvarighet till fvn. **álvozt* kunde en förled *áll* (om < urn. **anhlaz*) på grund av terrängförhållanden tänkas ha ombildats i enlighet med en förled *ál/ól* (< urn. **anhulō*). Emellertid har fvn. *áll* sannolikt en annan etymologi (avsnitt 3, mot slutet). Överensstämmelsen mellan *Ostra* och de båda andra namnen synes alltså inskränka sig till efterleden, ett ord för 'fiskeplats'. Det nära genetiska samband som kan antas för *Alsta* och *Alvastra*, emanerande från ett nordiskt ord med den egentliga betydelsen 'fiskeplats på havet', kan alltså av allt att döma inte utsträckas till *Ostra*. Däremot kan alla tre namnen hänföras till en karakteristisk skandinavisk namntyp, namn innehållande fvn. *vozt* f. 'fiskeplats' eller varianter till detta ord, framför allt knutna till havet men också representerade vid Vätterns strand (se fig. 13).²⁶

Källor och litteratur

- Aasen, Ivar, 1873: Norsk Ordbog med dansk Forklaring. Omarbejdet og forøget Udg. af en ældre „Ordbog over det norske Folkesprog“. Christiania.
- Almquist, Joh. Ax., 1917–22: Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen 3. Tabeller och bilagor. Stockholm. (Meddelanden från Svenska riksarkivet NF 2:6.)
- Anders Värmes historier. Sägner från Vätterns kust (V. Tollstad i Lysings här., Östergötland). Ur minnet upptecknade av Aug. Hæffner år 1878. I: SvLM 1912. S. 41–47.
- Andersson, Thorsten, 1975: Om ortnamnsuffixet *-str-*. I: NoB 63. S. 143–163.
- 2004: Die Suffixbildung in der altgermanischen Toponymie. I: Suffixbildungen in alten Ortsnamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 14.–16. Mai 2004. Hrsg. von Thorsten Andersson & Eva Nyman. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 88.) S. 13–26.
- 2010a: Rekonstruktion nichtproprialer Wörter aus Orts- und Personennamen. Möglichkeiten und Grenzen. I: Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 7.–9. April 2010. Hrsg. von Lennart Elmevik & Svante Strandberg. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 112.) S. 11–24.
- 2010b: Sebende. I: Från sjö till hav. Namn- och ordstudier tillägnade Birgit Falck-Kjällquist. Red. av Maria Löfdahl, Fredrik Skott & Lena Wenner. Göteborg. S. 11–15.
- 2012: Gamla strand- och önamn i Bråviksbygden. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 120.)
- Arkiv i Nordland, Stadnamnprojektet, Bodø.

²⁶ Ett varmt tack till min Uppsalakollega Gun Widmark. Hennes läsning av en manuskriptversion till denna uppsats har lett till klarare precisering av *u*-omljudsproblematiken. Dessutom har min läsning av del 2 av hennes stora *u*-omljudsundersökning (Widmark 2010) påskyndat framväxten av den här presenterade studien.

- Blöndal, Sigfús, 1920–24: Íslensk-dönsk orðabók/Islandsk-dansk Ordbog. Reykjavík.
- Bohman, J., 1829: Omberg och dess omgifningar. Linköping.
- Broocman, Carl Fredric, 1760: Beskrifning öfwer the i Öster-Götland befintelige städer, slott, sokne-kyrkor, soknar, säterier, öfwer-officers-boställen, jernbruk och prestegårdar, med mera. Norrköping.
- Brylla, Eva, 1986: *Alvastra, Saba/Julita* och *Vreta*. Bøjningen av några medeltida kloster-namn. I: NoB 74. S. 81–93.
- Cappelens bil- og turistkart. Doppeltblad 7–8. 1:400 000. 1973. Oslo.
- DAB = Danske adelige Brevkister. Registraturer fra det 15–17. Aarhundrede. Udg. for Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog af A. Thiset. 1897. Kjøbenhavn.
- Ericus Olai 1993: *Chronica regni Gothorum*. Textkritische Ausgabe von Ella Heuman & Jan Öberg. Stockholm. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia 35.)
- Erikskrönikan. Enligt Cod. Holm. D 2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter utg. av Rolf Pipping. Nytryck (med ett tillägg). 1963. Stockholm. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. Ser. 1. Svenska skrifter 68.)
- Eriksson, Manne, 1936: Ortnamnet Ål. I: NoB 24. S. 139–150.
- Falk, Hj., 1890: Vexlen ä : ö i nordisk. I: ANF 6. S. 113–120.
- Falk, H. S. & Torp, Alf, 1910–11: *Norwegisch-dänisches etymologisches wörterbuch*. Auf grund der übersetzung von H. Davidsen neu bearbeitete deutsche ausg. mit literatur-nachweisen strittiger etymologien sowie deutschem und altnordischem wörterverzeichnis. Heidelberg. (Germanische bibliothek 1. Sammlung germanischer elementar- und handbücher. 4. reihe: Wörterbücher.)
- Falkman, Axel, 1877: Ortnamnen i Skåne. Etymologiskt försök. Lund.
- Fiske och fiskar i Vättern. Red.: Måns Lindell & Anton Halldén. 2001. Jönköping. (Rapport från Vätternvårdsförbundet 62.) <http://projektwebbar.lansstyrelsen.se/vattern/SiteCollectionDocuments/sv/vatternvardsforbundet/publikationer/Rapporter/rapp696.pdf> (senast nerladdat juli 2011) (Tryckt 2003. Jönköping.)
- Franzén, Gösta, 1982: Ortnamn i Östergötland. Stockholm. (AWE/GEBERS landskapsserie om ortnamn.)
- Fritzner = Fritzner, Johan: Ordbog over det gamle norske Sprog. Omarbejdet, forøget og forbedret Udg. 1–3. 1886–96. Kristiania ...
- Frödin, Otto, 1919: Alvastrabygden under medeltiden. Arkeologiska undersökningar åren 1916–1918. Stockholm. (Under titeln Från det medeltida Alvastra även tryckt i Fornvännan 13, 1918, s. 105–198 och 14, 1919, s. 43–68.)
- Gryts kyrkoarkiv, Landsarkivet i Lund.
- Gula kartan Omberg 8E:26. (Ekonomiska kartan skala 1:20 000.) 1986. Gävle.
- Hallan, Nils, 1980: Stadnamn og ordgeografi. I: Sprogvidenskabelig udnyttelse af stednavnematerialet. NORNA's syvende symposium i København 18–20 maj 1979. Red. af Vibeke Dalberg, Bente Holmberg & John Kousgård Sørensen. Uppsala. (NORNA-rapporter 18.) S. 85–104.
- Hedström, Gunnar, 1948: Ordstudier i anslutning till P. Rydholms anteckningar om Långarydsmålet i Västbo 1–2. Lund.
- Hellberg, Lars, 1942: Ortnamn på Rekarna. Bidrag till belysning av Södermanlands äldsta indelning. I: NoB 30. S. 88–135.
- 1984: Svetjud och Norrlanden. En kompakt forskningsrapport. I: *Florilegium Nordicum*. En bukkett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984. Utg. av Lars-Erik Edlund, Claes Börje Hagervall, Birger Liljestrand (red.) & Evert Melefors. Umeå. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 61.) S. 135–145.

- 2011: Aktuell forskning om *tuna*-namnen. I: Uppländska namnstudier. Valda namnspalter ur Uppsala Nya Tidning 1982–2002. Utg. av Ortnamnssällskapet i Uppsala. Red. av Katharina Leibring, Staffan Nyström & Mats Wahlberg. Uppsala. S. 30–41.
- Hellquist, Elof, 1903–06: Studier öfver de svenska sjönamnen, deras härledning ock historia 1. Stockholm. (SvLm 20:1.)
- 1904: Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge ock -unga. Göteborg. (Göteborgs högskolas årsskrift 9 [1905]:1.)
- 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
- Helmfrid, Staffan, 1962: Östergötland „Västanstång“. Studien über die ältere Agrarlandschaft und ihre Genese. Stockholm. (Meddelanden från Geografiska institutionen vid Stockholms universitet 140.)
- Hille, Arnoldus, 1963: Innsjønavnet Krøderen. Et tolkningsforsøk med gammelengelsk bakgrunnsbelysning. I: MM. S. 72–76.
- Ihre, Johannes, 1769: Glossarium Suiogothicum ... 2. Upsaliae.
- Indrebø, Gustav, 1924: Norske innsjønamn 1. Upplands fylke. Kristiania. (Videnskapsselskaps skrifter 2. Hist.-filos. klasse 1923:7.)
- 1929: Stadnamn fraa Oslofjorden. Oslo. (Skrifter utg. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo 2. Hist.-filos. klasse 1928:5.)
- 1933: Norske innsjønamn 2. Buskerud fylke. Oslo. (Skrifter utg. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo 2. Hist.-filos. klasse 1933:1.)
- Jakobsen, Jakob, 1897: Det norrøne sprog på Shetland. København.
- 1921: Etymologisk ordbog over det norrøne sprog på Shetland. København.
- Jansson, Valter, 1951: Nordiska vin-namn. En ortnamnstyp och dess historia. Uppsala–København. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 24. Studier till en svensk ortnamnsatlas 8.)
- Janzén, Assar, 1940: Ortnamn på Dal. I: NoB 28. S. 123–174.
- Jóhannesson, Alexander, 1956: Ísländisches etymologisches Wörterbuch. Bern.
- † Jonsson, Bengt R., 2010: Erikskrönikans diktare – ett försök till identifiering. Uppsala. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. Ser. 1. Svenska skrifter 94.)
- Jungner, Hugo, 1922: Gudinnan Frigg och Als härad. En studie i Västergötlands religions-, språk- och bebyggelsehistoria. Uppsala.
- Jørgensen, Nils, 1990: Studier över textstrukturen i medeltida svensk historiografi. Uppsala. (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. Ser. 1. Svenska skrifter 79.)
- Levander, Lars & Björklund, Stig, 1989: Ordbok till folkmålen i övre Dalarna 3. Uppsala. Lex. poet. = Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis/Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog. Oprindelig forfattet af Sveinbjörn Egilsson. Forøget og påny udg. for Det kongelige nordiske Oldskriftselskab. 2. udg. ved Finnur Jónsson. 1931. København.
- Lidén, Evald, 1897: Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte. Upsala. (Skrifter utg. af K. Humanistiska vetenskapssamfundet i Upsala 6:1.)
- Lundahl, Ivar, 1927: Falbygdens by- och gårdnamn. Göteborg. (Göteborgs högskolas årsskrift 33 [1927]:2.)
- LÄUB 4 = Diplomatarium dioecesis Lundensis/Lunds ärkestifts urkundsbok. Utg. af Lauritz Weibull. 4. 1909. Lund. (Monumenta Scaniae historica.)
- Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989: Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.
- Meid, Wolfgang, 1969: Germanische Sprachwissenschaft von † Hans Krahe & Wolfgang Meid. 7. Aufl. 3. Wortbildungslehre. Berlin–New York. (Sammlung Götschen 2234.)
- Moberg, Lennart, 1973: The languages of *Alvíssmál*. I: Saga-book 18:4. S. 299–323.

- 1994: *Orust* – ett intrikat namnproblem. I: Spår av odling, Festskrift till Hugo Karlsson. På uppdrag av Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning vid Göteborgs universitet sammanställd av Birgitta Ernby. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 19.) S. 187–195.
- Modéer, Ivar, 1933: Småländska skärgårdsnamn. En studie över holmnamnen i Mönsterås. Uppsala. (Skrifter utg. av Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning 1.)
- Myrvang, Finn, 1961: Namn 1. Om -vots som namn på fiskeplass. I: *Håløygminne* 42:3. S. 581 f.
- 1968: Særmerkte stadnamn. I: *Håløygminne* 49:2. S. 368–377.
- 1982: I havsauga. *Andøya* i stadnamn og kysttradisjon B. *Værøy*.
- 2008: Juvelen blant fiskeplassar. I: *Bøfjerding*. S. 114–125.
- Nerman, Birger, 1913: Alvastra. I: *NoB* 1. S. 96–101.
- Noreen, Adolf, 1904: Altschwedische grammatik mit einschluss des altgutnischen. Halle. (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte 8. Altnordische grammatik 2.)
- 1911: *Spridda studier* 2. Populära uppsatser. 2 uppl. Stockholm.
- 1913: *Spridda studier* 3. Populära uppsatser. Stockholm.
- 1923: Altsläändische und altnorwegische grammatik (laut- und flexionslehre) unter berücksichtigung des urnordischen. 4. vollständig umgearbeitete aufl. Halle (Saale). (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte 4. Altnordische grammatik 1.)
- Norge 1:50 000. Topografisk hovedkartserie. Statens kartverk, Hønefoss. (Jfr N50.)
- Norrøn ordbok = Heggstad, Leiv, Hødnebo, Finn & Simensen, Erik: *Norrøn ordbok*. 5. utg. av Gamalnorsk ordbok ved Hægstad & Torp. 2008. Oslo.
- Norsk allkunnebok 1. 1948. Oslo.
- Nyman, Eva, 2000: Nordiska ortnamn på *-und*. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 70. Studier till en svensk ortnamnsatlas 16.)
- N50 = Internetversion av Norge 1:50 000. <http://www.norgeskart.no>.
- OAUjb = jordeboksutdrag, OAU.
- Olavus Petri 1917: En svensk cröneka af Olavus Petri efter handskrift (O. Petri krönika nr 1, KB) utg. af Jöran Sahlgren. I: *Samlade skrifter af Olavus Petri* 4. 1917. Uppsala. S. I–X, 1–298.
- Olrik, Axel, 1897: Det norrøne sprog på Shetland og den nordiske kultur. I: *Nordisk tidsskrift for vetenskap, konst och industri* utg. af Letterstedtska föreningen. S. 339–344.
- Olsen, Magnus, 1909: Peder Claussøn om sjøfinnernes sprog. I: *MM*. S. 88–93.
- 1912: *Stedsnavnestudier*. Kristiania.
- ONP 1 = *Ordbog over det norrøne prosasprog/A dictionary of Old Norse prose* 1. 1995. København.
- ONP, Internet: <http://onp.hum.ku.dk>.
- Paulsson, Göte, 1974: *Annales Suecici medii aevi*. Svensk medeltidsannalistik kommenterad och utg. Lund. (Bibliotheca historica Lundensis 32.)
- Pipping, Rolf, 1926: *Kommentar till Erikskrönikan*. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 187.)
- Pokorny, Julius, 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1. Bern–München.
- Raven van Barnekows räkenskaper för Nyköpings fögderi 1365–1367. Utg. genom Birgitta Fritz & Eva Odelman. 1994. Stockholm. (Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar 17.)
- Rietz, Johan Ernst, 1867: *Svenskt dialekt-lexikon*. Ordbok öfver svenska allmoge-språket. Malmö–Köpenhamn–Leipzig–London.
- Rosell, Erland, 1983: *Ortnamn i Dalsland*. Stockholm. (AWE/GEBERS landskapsserie om ortnamn.)
- Ross, Hans, 1895: *Norsk Ordbog*. Tillæg til „Norsk Ordbog“ af Ivar Aasen. Christiania.

- Rygh, Karl, 1871: Bemerkninger om stedsnavnene i den søndre del af Helgeland. I: Historisk tidsskrift udg. af Den norske historiske forening 1. S. 53–135.
- Samuelsson, K. G., 1947: Några ortnamn på Kristianstadsbladet. I: Norringen. Tidning för Kungl. Norra skånska infanteriregementet 6:1. S. 5–8.
- Schlyter, C. J., 1877: Ordbok till samlingen af Sweriges gamla lagar. Lund. (Samling af Sweriges gamla lagar 13.)
- Strandberg, Svante, 1985: Femton sörmländska sjönamn. Etymologi och fornutveckling. I: SaoS. S. 49–102.
- Styffe, Carl Gustaf, 1911: Skandinavien under unionstiden. Med särskildt afseende på Sverige och dess förvaltning åren 1319 till 1521. Ett bidrag till den historiska geografin. 3 uppl. Stockholm.
- Ståhl, Harry, 1971: Stadsnamn. Sverige. I: KL 16. Sp. 669–672.
- Tollin, Clas, 2010: Ägodomäner och sockenbildning i västra Östergötland. En rumslig studie om kyrkliga upptagningsområden och ägarförhållanden vid tiden för Alvastra klostrets grundande. Uppsala. (Swedish University of Agricultural Sciences [SLU], Department of Economics. Report 167.)
- Torp, Alf, 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.
- 1973–74: Gamalnorsk ordavledning. Nyutgåva med rättelser och register ombesörjd av Gösta Holm. Lund. (Scripta minora Regiae Societatis humaniorum litterarum Lundensis/Studier utg. av Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet i Lund 1973–74:2.)
- UL = Uplands-lagen. Utg. af C. J. Schlyter. 1834. Stockholm. (Samling af Sweriges gamla lagar 3.)
- Venås, Kjell, 1987: Norske innsjönamn 3. Hedmark fylke. Oslo.
- Widegren, Per David, 1828–29: Försök till en ny beskrifning öfver Östergöthland 2. Linköping.
- Widmark, Gun, 1959: Det nordiska *u*-omljudet. En dialektgeografisk undersökning 1 A. Text. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 6:1 A.)
- 1991: Fornvästnordiska förleder i omljudsperspektiv. Uppsala. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia philologiae Scandinavicae Upsaliensia 19.)
- 2006: *U*-omljudet, åsrunan och *Oslo*. I: Namn och runor. Uppsalastudier i onomastik och runologi till Lennart Elmevik på 70-årsdagen 2 februari 2006. Red. av Lena Peterson, Svante Strandberg & Henrik Williams. Uppsala. (Namn och samhälle 17.) S. 231–250.
- 2010: Det nordiska *u*-omljudet. En dialektgeografisk undersökning 2. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 81.)
- VmL = Westmanna-lagen. Utg. af C. J. Schlyter. 1841. Lund. (Samling af Sweriges gamla lagar 5.)
- de Vries, Jan, 1962: Altnordisches etymologisches wörterbuch. 2. verbesserte aufl. Leiden.
- Vägslied, Eivind, 1974: Stadnamntydingar 2. Oslo.
- Ärkebiskop Abrahams räfst. Efter originalakterna utg. af Otto Holmström. 1901. Upsala. (Skrifter utg. af Kyrkohistoriska föreningen 4:1.)

Summary

Alsta, Alvastra, Ostra

By Thorsten Andersson

This essay explores the etymology of three place-names: the island name *Alsta* (formerly *Alsten*) in Helgeland, Norway, the farm and monastery name *Alvastra* in Östergötland, and the hamlet name *Ostra* in Södermanland, both the latter in Sweden. What these three names have in common is that they all appear to have a final element meaning ‘fishing place’, namely OWScand. *vøzt* f. in *Alsta* (ONorw. *Aløst*) and – according to Lennart Moberg’s interpretation – a variant of that word in *-str* in *Alvastra* (OSw. *Alvastrum* dat. pl., without *u*-mutation) and in *Ostra* (OSw. *Olustrum* dat. pl., with *u*-mutation as in *vøzt*).

ONorw. *Aløst* < *Álvøzt is related in the literature to Shetl. *hollost* ‘fishing place on the sea’, which is likewise traced back to a form *álvøzt, with OWScand. *áll* m. ‘furrow, channel’ as its first element. *Alsta* is considered to be formed from this appellative (secondary name formation), applied to a fishing place off the island, ‘the fishing place near the deep cleft’ (Moberg 1973, p. 318).

In the present study, *Alvastra* is interpreted as formed from the same appellative (in its *-str* variant). The first element *Al-* is linked to the stream name *Ál(e)bäcken*, in which *Ál-* may be assumed to refer to the deeply carved channel of the stream.

Ostra is interpreted as the name of an island or peninsula on Mälaren, formerly an inlet of the sea. The first element *Ol-* of OSw. *Olustrum* undoubtedly refers to a just over 2 km long ridge that dominates the topography of the area. This *Ol-* is identified with OWScand. *ól* f. (with the variant form *ál*) ‘leather strap’, an interpretation supported by an examination of Norwegian and Swedish place-names. It is unclear whether the *ol* in these names is used metaphorically, or whether the word has been lexicalised in the sense of ‘ridge’. *Ostra* thus has only its final element in common with *Alsta* and *Alvastra*.

The first elements *Al-* and *Ol-* have been regarded by some scholars as cognate, but this would appear not to be the case. OWScand. *állól* can be traced back to PrScand. *anhulō, from the Indo-European root **ank-* ‘to bend’. OWScand. *áll*, on the other hand, may be assumed to derive from a different root.

The essay concludes with a map of place-names on the Scandinavian peninsula which, according to the interpretations proposed for them, contain the name element OWScand. *vøzt* f. ‘fishing place’ or variants thereof.

Namn och bygd och språkvetenskapen

Nedslag genom hundra år

Av Lars-Erik Edlund

Namn och bygd 100 (2012), 61–83.

Lars-Erik Edlund, Department of Language Studies, Umeå University: Onomastics in *Namn och bygd* and its relationship to other linguistic research – glimpses from the journal's hundred-year history.

Abstract

This contribution examines how articles published in *Namn och bygd* have referred to and built on the linguistic discussion of their times. Thirty issues of the journal have been reviewed. The statement of purpose in the 1913 issue declared that the research on names to appear in *NoB* would closely reflect the approach of *Wörter und Sachen*, an extralinguistically oriented onomastics that would have a strong advocate in Jöran Sahlgren. This approach was to dominate throughout the hundred years of the journal's history, and in particular in the contributions of the first half-century. Volumes 61–65 (1973–77) represent something of a change of scene, at a time when generative grammar and sociolinguistic perspectives are becoming established. These are exciting years in *NoB*'s history, reflecting these new trends alongside more traditional concerns. In volumes 81–85 (1993–97) we find, in addition to articles tracing etymologies of names, papers exploring the more basic principles of name formation and the development of an onomasticon. Issues 94–98 (2006–9) contain articles addressing fundamental issues of onomastics, as well as contributions drawing on the cognitive linguistics emerging at this time. However, in these volumes too there are as usual, alongside the new trends, numerous articles tracing the etymological backgrounds of names. With the emergence of cognitive approaches, attention is now also being paid to the ability of language users to analyse linguistic structures and recognise individual morphemes, an ability that results in names being reinterpreted and recreated. Popular etymology thus becomes an important aspect of our use of names. Studies in microtoponymy and intercultural studies of place-names are also opening up new perspectives.

Keywords: onomastics, place-names, onomasticon, Jöran Sahlgren, *Namn och bygd*, *Wörter und Sachen*, generative grammar, sociolinguistics, cognitive linguistics, popular etymology, microtoponymy, intercultural studies.

Bakgrund och förutsättningar

Redan i programförklaringen i första årgången av *Namn och bygd* (hädanefter *NoB*) knyter redaktionen – Anders Grape, Oskar Lundberg och Jöran Sahlgren – an till den moderna språkvetenskapen »att med ordforskningen kombinera en detaljerad sakforskning» (*NoB* 1913 s. 2). Den kulturhistoriska miljön där orden skapats har ett förklaringsvärde. Detsamma gäller för ortnamnens del, de måste klarläggas i sin historiska och geografiska kontext:

»Ortnamnen äro ju [...] ord, som ej få abstraheras från de ting de beteckna» (a.st.).

Det rör sig här om en direkt anknytning till den forskning som skapats på österrikisk-tyskt område under benämningen »Wörter und Sachen» (se Meringer 1904a s. 101 ff.; 1904b s. 100 ff.; 1905 s. 204 ff.; 1906 s. 401 ff.; 1907 s. 277 ff.; 1909 s. 593 ff.; Schuchardt 1911; 1912 s. 827 ff.; jfr Iordan & Orr 1970 s. 62 ff. och Heller 1998 s. 27 ff. et passim för forskningsöversikt), och som år 1909 samlats kring en ny tidskrift med just namnet *Wörter und Sachen*.¹ Förgrundsgestalt är den österrikiske språkforskaren Rudolf Meringer, känd för sin kulturellt orienterade ordforskning men även för handboken *Indogermanische Sprachwissenschaft* i Sammlung Göschen. Han framhöll att ordens bakgrund inte kan förstås utan sitt kulturella sammanhang. Hos »Wörter und Sachen»-företrädarna finns en kritik – mer eller mindre starkt uttalad – mot junggrammatikernas sätt att arbeta med den språkliga materien utifrån som de tyckte alltför formalistiska förtecken (se bl.a. Heller 1998 s. 27 ff.).² Jag återkommer till Meringer i slutet av artikeln.

Jag kommer här att översiktligt gå igenom bidragen i NoB under hundraårsperioden för att söka se hur den språkvetenskapliga diskussionen speglats i dess spalter och hur olika perspektiv på namn och annat språkligt material aktualiserats. Tyngdpunkten läggs vid de bidrag som anlägger teoretiska och/eller metodologiska perspektiv eller som mer principiellt diskuterar namn och namntillblivelse. Ett par avgränsningar har gjorts. Endast artiklar behandlas, alltså inte recensioner – dessa redovisas ju av Staffan Nyström på annan plats i denna årgång. Dessutom har jag, för att uppgiften nu inte skulle bli oöverstiglig, bara behandlat de fem första årgångarna vart tjugonde år: årgångarna 1–5 (1913–17), 21–25 (1933–37), 41–45 (1953–57), 61–65 (1973–77) och 81–85 (1993–97) jämte årgångarna 94–98 (2006–09). Detta gör sammanlagt trettio årgångar. Den senare avgränsningen har lett till att viktiga artiklar som utkommit under mellanliggande år förbigåtts. Innehållet påverkas dessutom till någon del av att NoB i flera fall under de valda åren upplåtits åt festskrifter, vilka lockat vissa ämneskolleger som

¹ De andra utgivarna var romanisten Wilhelm Meyer-Lübke, slavisten Jooseppi Julius Mikkola, språkforskaren och förhistorikern Rudolf Much samt språkforskaren och litteraturhistorikern Matija Murko. Tidskriften utkom med bd 1–23 åren 1909–1943/44.

² Detta understryks också i Günterts nekrolog (1932) över Meringer där det bl.a. framhålls att Meringer »erkannte sehr früh die Gefahr einer bloß einseitig-formalistischen Sprachforschung, der im Grund nur das Wortäußere, seine Gestalt und lautliche Veränderung Gegenstand der Untersuchung ist». En betydande del av den korta nekrologen håller sig sedan kvar vid detta tema, vilket tydligen känts angeläget att framhäva för Güntert så sent som 1932.

annars inte möter oss i spalterna att bidra, men också gör att vissa bidrag lagts nära festföremålets forskningsintressen. Trots allt detta tror jag mig ha kunnat fånga in de viktigaste trenderna under hundraårsperioden.

Namn och bygd och språkvetenskapen – några nedslag genom hundra år

Ett kännetecken för den nya tidskriften är från första stund dess tvärvetenskapliga ansats – här står *namn* och *bygd*, inbegripande de samhälleliga förhållandena, i förgrunden. En frisk diskussion kännetecknar från första stund tidskriften, låt vara att Jöran Sahlgren ofta själv är den som håller i taktpinnen och är den som också avrundar diskussionen. Ett par exempel på detta skall ges.

I NoB 1913 finner man en artikel av Oskar Lundberg om det östgötska *Vrinnevi*. Lundberg sammanställer namnet med den till Baldersmyten knutna gudinnan *Vrind* (fvn. *Rindr*) och söker – genom ett sammanhållande med den gutniska växtbenämningen *rind* 'murgröna', 'mattlummer' – sinnrikt den primära utgångspunkten för gudinnenamnet i växtbeteckningen. Sahlgren skärskådar några år senare tolkningen, och lyfter fram en enligt honom sannolikare bakgrund för ett antaget ä. fsv. *Vrindavipi* som 'skogen där murgrönan växer' (Sahlgren NoB 1923 s. 126).³ »Fast står att vi ej ha någon större anledning att i *Vrindavi* söka ett gudinnenamn» (a.a. s. 127), avslutar Sahlgren på karakteristiskt sätt sin genomgång.⁴

Erik Noreen tolkar (i NoB 1914) det närkiska namnet *Kåvö*, 1299 skrivet *Quadhowi*, som en bildning till *kvåpa* 'kåda' och ett kultplatsbetecknande *vi*. För att underbygga tolkningen tecknar han fantasifullt kådans kulturhistoriska och folkmedicinska betydelse, och manar fram en bild av forntida fruktbarhetsgudomligheter för vilka kådan haft avgörande betydelse. Ett decennium senare tar Sahlgren metodiskt – och, det skall inte förnekas, med nästan hjärtlös precision – död på tolkningen. Han säger sig nämligen inte känna till någon kult eller religion där kådan haft en sådan betydelse att den kommit att ge namn till en offerplats, och söker därför, genom att – som det ironiskt uttrycks – »djärvt»

³ Sahlgren framlägger även (a.st.) en alternativ härledning – som uppges vara »ännu sannolikare» – nämligen att namnets bestämningsled skulle utgöras av ett vattendragsnamn *Vrind med betydelsen 'den slingrande' el. dyl.

⁴ Moberg (1965 s. 63) relaterar både Lundbergs härledningsförslag och Sahlgrens. Senare forskare, såsom Vikstrand (2001 s. 91), anser Lundbergs – av också andra biträdda – tolkning vara »formellt möjlig». Vikstrand för (a.st.) ett generellt resonemang om möjligheten av gudinnenamn i ortnamn och pekar på möjligheten av existensen av mer lokala gudinnenamn.

frigöra sig »från mytosofernas ledning och följa det sunda bondförnuftets anspråkslösa anvisningar» (Sahlgren NoB 1923 s. 111), komma en annan lösning på spåren. Han konstaterar att namnet i huvudleden istället kan ha *viper*, *-*vipi* 'skog' och att det då helt enkelt betyder – 'kådsbogen'!

Jöran Sahlgren uppehåller sig från de första årgångarna vid ortnamn som ställs i relation till folkliga föreställningar. Det är fallet när han behandlar föreställningar om mytiska tvebottnetjärnar och Blåkulla i namn och myt (NoB 1913, 1915), och i detta senare sammanhanget (NoB 1915 s. 132 ff.) för en viktig diskussion beträffande noa och tabu. En äldre tids folkliga trosföreställningar och hur detta kunde komma till uttryck i namn hade Sahlgren stor öppenhet för, medan gudomligheter konstruerade med hänvisning till fjärran paralleller och avlägsna tider inte fann nåd hos honom. Det måste dock konstateras att Sahlgrens skepsis gentemot kultiska namn hämmade en konstruktiv diskussion av ämnet under mycket lång tid (se bl.a. Hellberg 1986 passim) – men detta skall inte dryftas mer här och nu.

Man lägger i dessa första årgångar märke till såväl den ämnesmässiga bredden som den väl sammansatta medarbetarskaran. Å ena sidan möter man här en tung vetenskapsidkare som den klassiske filologen Per Persson, vilken söker visa hur *Tibble* tolkat såsom 'den tätt bebyggda gården, »tjockgården»' el. dyl. äger indoeuropeiska paralleller (Persson NoB 1914).⁵ Å andra sidan är tidskriften också öppen för en bidragsgivare som Johan Nordlander – vilken själv kallar sig *lekman* – som skriver om bl.a. *Härnösand*, felaktigt tolkat som ett *-vin*-namn, samt om bl.a. namnen *Yxhammarsberget* och *Sandtommen* (Nordlander NoB 1914), där det senare är namnet på en plats där hästar *tommar* (alltså tumlar runt och vältrar sig) när de är på bete. I en artikel av Simeon Andreas Hjeltström (i NoB 1915) om ortnamn i Härnösandstrakten uppvisas lokala kommunikationsnamn. Dessa tolkningar ges utifrån en god känedom om lokala sakförhållanden, och äger därigenom värde.⁶

Också Evald Lidén träder under den första femårsperioden in på scenen med en artikel om västgötanamn. Generellt sett förenar denne grundlärdede forskare i sitt vetenskapliga värv vidsträckta komparativistiska perspektiv där fjärran indoeuropeiska språk involveras med sådana perspektiv som tar sitt avstamp i den mest näraliggande dialektala materien; många goda exempel

⁵ Perssons medverkan hänger säkert samman med att denna årgång av NoB utgör hyllningsskriften *Nordiska namn*, tillägnad kollegan Adolf Noreen. Den sistnämnde hade själv (1913 s. 1 ff.) behandlat namnet *Tibble*.

⁶ Nordlander var läroverksadjunkt och forskade om norrländska dialekter och namn samt om äldre norrländsk historia. Hjeltström, också han läroverkslärare, hade framlagt en meteorologisk avhandling och en del andra publikationer inom det området men hade också bidragit i en antikvarisk publikation 1908.

härpå finner man i Lidén (1903, 1934, 1937). I hans debutartikel i tidskriften (Lidén NoB 1916) hämtas den komparativa empirin främst från nordiska dialekter och ortnamn.

Emellertid står inte bara nordgermanska namn i centrum. Språkkontaktsnamn lyfts fram av Karl Bernhard Wiklund – som även kommer in på sådant vi idag skulle kalla *namnvård* – i första årgången (Wiklund NoB 1913), och han återkommer i samma ärende i den andra årgången där urnordiska ortnamn i de södra Lappmarkerna avhandlas och evidens från den isländska sagalitteraturen aktualiseras (Wiklund NoB 1914).

Hur ser det då ut tjugo år längre fram, i årgångarna 21–25 (1933–1937)?⁷ Ser man till helheten kan sägas att bidragen håller sig inom samma tradition som tidigare men att de samtidigt tycks ha blivit mer professionaliserade och att perspektiven allteftersom vidgats. Ett tungt bidrag av principiellt stor betydelse i denna årgångssvit är Ivar Lundahls om förhållandet mellan ortnamn och inbyggarnamn i de forngermanska språken, särskilt de fornnordiska, vilket som bekant även innehåller en exkurs om uppkomsten av de plurala namnen av typen *Berga* (Lundahl NoB 1937). Hur ortnamnen kan bidra till beskrivningen av språkhistoriska förändringsprocesser visas i ett par uppsatser. Marius Kristensen (i NoB 1934) exempelvis söker visa hur forndansk syntax kan belysas med hjälp av danska ortnamn, det handlar både om äldre böjning av participformen i danskan och om placering av adjektivet i förhållande till huvudordet; det sistnämnda illustreras med önamnet *Enehøje*, vilket återförs på frasen **ō hin hōghæ*. Ett annat exempel på hur ortnamnsmaterial används för att belysa språkhistoriska förlopp utgör Bengt Hesselmanns artikel (i NoB 1934) om omljud av kvarstående *u* i sydvästsvenska ortnamn. Här möter vi den kardinaltanke som utvecklas mer programmatiskt i Hesselmanns Huvudlinjer i nordisk språkhistoria (1948–53) beträffande ortnamnens självständiga bidrag till den språkhistoriska beskrivningen.⁸

⁷ Innehållet påverkas av att en del av årgång 21 (1933) utgör senare delen av festskriften *Germanska namnstudier* tillägnade Evald Lidén den 3 okt. 1932 samt att årgång 24 (1936 s. 1–304) även ingår i *Nomina germanica*. Hyllningskrift till Bengt Ivar Hesselmann den 21 december 1935. En del bidrag i den senare årgången ligger sålunda nära Hesselmanns intresseområden, såsom Erik Abrahamsons artikel (i NoB 1936) om bohuslänska växtnamn. I samma årgång finns även Jarl Charpentiers bidrag om indoeuropeiska ord för 'svin', vilket förmedlar vidsträckt kulturella perspektiv och spänner över väldiga tids- och rumspann. Den sistnämnda artikeln ligger strängt taget inte inom namnforskningens område.

⁸ Hesselmann ger i *Huvudlinjer i nordisk språkhistoria* en del exempel på att i ortnamnssammansättningar kontakten släppts med de ursprungliga lederna och sammansättningen kommit att uppfattas som en ny enhet som går in egen språklig utveckling till mötes. Han säger: »På grund av sin byggnad erbjuder huvudmassan av ortnamnen: de ursprungligen sammansatta namnen, en synnerligen rik provkarta på möjliga ljudkombinationer som verkningfält för ljudlagarna, [...] Ortnamnstudiet blir därför ett av ljudhistoriens viktigaste hjälpmedel, framför allt då det gäller att [...] studera effekten av uttalsvårigheter i renodlade och extrema fall» (a.a. s. 3). Jfr även Bakken 1997; 1998 passim.

Exempel på hur lokala perspektiv lyfts fram i namnanalyserna på samma sätt som i Nordlanders och Hjelströms artiklar i den första årgångssviten finns också under dessa år. Bror Lindén behandlar sålunda (i NoB 1936) ett *Hanaknä* som synes ha med *hane* 'tupp' att göra. Tidigare tolkningar, vilka ibland satt namn innehållande elementet *hane* i förbindelse med kultiska bruk, är enligt författaren lite för abstrakta. Lindén söker en enklare förklaring, och skriver apropå *Hanaknä* som uppenbarligen kunnat åsyfta vägkrökar eller skarpa krön:

Man har sålunda [...] kommit att likna vägkrökarna vid hönstuppens knä, sådant det framträder t.ex. när han står på ett ben och har det andra uppböjt eller när han lyfter ettdera benet vid en spatser- eller springtur. De flesta människor, som överhuvud sett en hönsfamilj, torde ha en så levande minnesbild av tuppens ben och attityd, att associationen därmed lätt kunnat ske vid färd i ett vägknä eller en skarp backe, eller efteråt skett genom reflektion (Lindén NoB 1936 s. 118).

Ett annat exempel på en lokalt baserad studie är Patrik Nehard Petersons artikel (i NoB 1936) om namn på fiskeplatser vid halländska Vallda och Onsala *mäjlinjer*, dvs. medlinjer, linjer som från två håll från land läggs ut mot en fiskeplats för att på så sätt fastlägga fiskegrundets läge.⁹

De vetenskapshistoriska bidragen har genom åren inte varit särskilt många i tidskriften men ett av dem möter i denna årgångssvit, Ragnvald Iversens artikel (i NoB 1935) om Peder Claussön Friis (1545–1614) och dennes iakttagelser om namn, vilka visar en författare för vilken de sakliga förhållandenas betydelse för namntolkningen – det talas (a.a. s. 163) om »Wörter und Sachen» – är uppenbara, samtidigt som Peder Claussön Friis synes vara förvånansvärt modern i synen på ellipsen och dess förutsättningar.

Vi tar ett kliv tjugo år framåt, till årgångarna 41–45 (1953–57). En ny generation namnforskare har nu intagit sina platser på arenan. Bland dem möter vi Lennart Moberg och Lars Hellberg. Moberg (i NoB 1953) utreder i artikeln Fyra gamla naturnamn namn vilkas bildning ligger långt tillbaka i tiden. Etymologierna och de ljudhistoriska sambanden är här trassliga och diskussionen förs med den största precision framåt på basis av ett brett nordiskt ord- och namnmateriel. Västgötska *Hjo* exempelvis antas vara ett äldre namn på Hjoån, bildat till ett element med betydelsen 'skimrande, ljus' eller, kanske, 'oklar, dunkel, grumlig (< försedd med en tunn hinna eller beläggning)', en färg som kanhända enligt Moberg kunde beskrivas som »discoloured». Namnet på ån kunde kanske vara givet i kontrast till Vätterns vatten som är känt för sin klarhet. Det sörmländska *Hölo* anknyts till ett terrängbetecknan-

⁹ Jfr för norska förhållanden Hovda 1961.

de *hol* 'liten höjd, kulle' som har en mer begränsad utbredning i svenska dialekter men i ortnamn finns inom ett vidsträcktare västligt område, i v. Götaland, i Dalarna och Dala-Bergslagen, på norrländskt område, i Norge – där det är frekvent – samt på Island. Elementet *hol* svarar till *hoghal*, *hughal* i öster, något som Bengt Hesselman (1939 s. 12 f.) språkgeografiskt klargjort. Att ett *Hölö* kan beläggas i Södermanland visar att elementet *hol* funnit också här, och för oss tillbaka till ett språktillstånd som föregick den dialektgeografiska fördelningen *hol* : *hoghal*. Lars Hellberg (i NoB 1954) uppehåller sig vid *torp*-namnens kronologi och söker därvid etablera existensen av ett äldre skikt av namn på *-torp*. Bl.a. kommer han in på en terrängbetecknande betydelse 'högt liggande och torr ängsmark med klen gräsväxt' av *torp* som finns på Bornholm, och enligt författaren skall uppfattas som en relict (a.a. s. 184).¹⁰ Både Mobergs och Hellbergs uppsatser innehåller betydelsefulla semantiska analyser och illustrerar dessutom problem knutna till den förhistoriska språkgeografien.

Utifrån intim lokalkännedom granskar Erik Abrahamson (i NoB 1954, 1955) OGB:s band om namnen i Orusts östra härad, utarbetat av Assar Janzén, framför allt de lägenhetsnamn, åkernamn och andra »smånamn» som där behandlas. Det är intressant att namn av denna typ sätts under luppen, då de har en del att lära oss om namnbildningsprocesser. Abrahamson diskuterar bland mycket annat ett vadvast – alltså ett ställe där man kastat *vad*, ett fiskeredskap – som på kartan heter *Fågelhundskastet* och i OGB (9 s. 182) på ett långsökt sätt sammankopplas med *fågelhund*, utan att någon närmare anledning till namnet ges. Abrahamson kan utifrån sin lokalkunskap berätta att namnet sannolikt istället är ett ursprungligt *Fyllhundskastet*, och syftar på några fulla gubbar, »fyllhundar», som skulle kasta vad men istället ramlade i sjön. Traditionerna från de allra första årgångarna med dryftande också av sådana lokala, yngre ortnamn finns kvar, även om denna typ av artiklar blivit färre.

Det kan mer i förbigående nämnas att 1957 blir ett debutanternas år i NoB: Thorsten Andersson skriver här om östgötska *Sväm*, Gusten Widmark om *bor* i appellativ och ortnamn, Erik Wahlberg om bebyggelsenamn i Nerdertorneå, Bertil Flemström om inbyggarnamn i Jämtland och, sist men inte minst, Oskar Bandle om olika ortnamnsskikt i det sedan urminnes tider flerspråkiga Schweiz. Inte minst med den sistnämnda artikeln öppnas vidsträckt perspektiv.

¹⁰ Se för den senare forskningsdiskussionen om elementet *torp* – som tar sitt avstamp i Foerste 1963 – Jonsson 2009 s. 9 ff. och Andersson 2011 s. 19 ff.

Går vi nu tjugo år fram, till årgångarna 61–65 (1973–77), är scenen förändrad. Jöran Sahlgren, som under ett drygt halvt sekel helt dominerat, är borta. Tidskriften utges nu sedan årgång 57 av Harry Ståhl, och ny redaktionssekreterare är Thorsten Andersson. I de fem årgångar jag här gått igenom finner vi flera reflexer av det som vid denna tid rör sig inom språkvetenskapen. Den generativa grammatiken är högaktuell bland lingvisterna, och de sociolingvistiska perspektiven börjar på allvar att etableras inom språkvetenskapen. Detta är spännande år i tidskriftens historia där också sådana nya trender explicit reflekteras.

Bengt Pamp medverkar sålunda (i NoB 1973) med artikeln Kring ortnamnens grammatik. Han talar (a.a. s. 55, not) om beroendet av Kurt Zilliacus, och talar om »dennes, vår främste och intressantaste nordiske ortnamnsteoretikers, förmåga att inspirera till debatt och diskussion». Zilliacus hade i Ortnamnen i Houtskär (1966) demonstrerat en syntaktisk-semantic klassifikationsmodell. Hans klassifikation passar, påpekar Anita Schybergson (2009 s. 27), väl in i en generativ modell: bakom namnidén ligger en djupstruktur som kan uttryckas i en sats och analyseras. Betydelsen av en namnsemantic analys understryks, dvs. namnens exakta semantiska innebörd såsom den avsågs av namnbildaren. Någon explicit anknytning till den generativa skolan finns dock inte hos Zilliacus – han refererar istället till basala arbeten som Regnell (1958) och Diderichsen (1962) samt till diverse traditionella nordiska och finskspråkiga studier. Zilliacus modell synes snarast bygga på hans lyhörda iakttagelser från verksamheten i fält parat med ett väl utvecklat sinne för språk i bruk och ett betydande namnteoretiskt intresse.

I Bengt Pamps arbete däremot känner man väl igen elementen i den generativa grammatiken med regler som genererar syntaktisk djupstruktur där satsens betydelse fastläggs, och transformationer, som byter ut, flyttar om, utplånar och sätter in nya element. En del sådana transformationer är obligatoriska, andra fakultativa. Pamp uppställer ett flertal ortnamnsträd som illustrerar analysen av olika namn. Bland mycket annat framhålls att treledade namn inte genereras enligt regler som hans onomastik tillhandahåller, ett ställningstagande som sker i polemik mot Zilliacus. I en artikel några år senare (Pamp NoB 1977) har Pamp emellertid tänkt om på den punkten. Namnet *Hästen och Karin* för ett brant stup där en riddare och en mö störtat ner och omkommit måste, menar Pamp, innehålla två bestämningsleder och en deleterad huvudled. Det skulle således vara treledat.

Namnteoretiska perspektiv men också en del socioonomastiska lyfter Aino Naert fram i artikeln Fem finländska namnforskare (i NoB 1973). Här be-

handlas Eero Kiviniemis forskning om analogibildning, alltså ortnamnsbildningar med redan existerande namn eller namngrupper som förebild. Hela 50 % av de finska participiella ortnamnen som Kiviniemi undersökt är analogibildningar. Om alla participiella namn hade uppkommit oberoende av mönster eller förekomst i andra ortnamn borde ju, menar Kiviniemi, i princip alla verb kunna komma till användning vid namnbildningen i ungefär samma utsträckning. Men det är tydligt att vissa particip är mycket högfrekventa. Även namnsociologiska studier av Peter Slotte, Kurt Zilliacus och Gunilla Harling – med undersökningar av namnkunnandet i olika språkgemenskaper – nämns i Naerts genomgång, liksom Ritva Liisa Pitkänens »metodexperiment» vid studier av grundorden för kringfluten lokal i skärgårdsnamn i sydvästra och östra Finland.

De namnsociologiska perspektiven fokuseras några år senare ännu tydligare när Thorsten Andersson (i NoB 1977) bidrar med en artikel om socioonomastisk forskning på kontinentalgermanskt område. Inledningsvis framhålls att sociologiska perspektiv av gammalt anlagts i nordisk och övrig germansk namnforskning, mest eftertryckligt inom personnamnsforskningen. Då det gäller ortnamnen står visserligen de utomspråkliga förhållandena i centrum invid den språkliga analysen men även samhällsförhållanden uppmärksammas. Andersson erinrar t.ex. om »namnen såsom exponenter för bebyggelse inom olika sociala skikt, såsom beträffande namnen på *-lev* och *-skruv* för att ta ett par extremer inom den nordiska namnskatten» (a.a. s. 117). Från den kontinentalgermanska forskningen lyfter Andersson fram studier av bl.a. Hans Walter, Johannes Schultheis och Ernst Eichler. Ingående relateras en av Walther och Schultheis gemensamt författad, kort men innehållsrig artikel, *Soziolinguistische Aspekte der Eigennamen* (1974). Även studier av olika användargrupperns namn nämns, bland mycket annat.

Velta Rūķe-Draviņa tecknar i samma årgång av tidskriften (i NoB 1977) bilden av slavisk och baltisk *sociotoponymik*, som hon väljer att kalla det, där frågor om olika gruppers namnbruk och frågan om vad som egentligen namnges berörs samt arbeten av Boris Alekseevich Nikonov och Rudolf Šrámek refereras.

I Thorsten Anderssons ingående recensionsartikel (i NoB 1973) om Vibeke Christensens och John Kousgård Sørensens Stednavneforskning 1 (1972), diskuteras på ett intressant sätt den betydelse för namntolkningen som sakliga förhållandena kan sägas ha – här skiljer sig den danska forskningstraditionen från den övriga nordiska. Andersson argumenterar bl.a. utifrån Kurt Zilliacus som hävdar kravet på namnsemantisk tolkning, alltså inte bara fastställandet av det eller de ord som ingår i namnet utan också

»en precisering av namnelementens och därmed namnens exakta semantiska innebörd, så som den avsetts av namngivarna» (Andersson NoB 1973 s. 161). Det framhålls dock att den syn på den sakliga komponenten i namntolkningen som finns i dansk forskning delvis sammanhänger med att kulturlandskapet i Danmark i stor utsträckning ändrat utseende och karaktär. Diskussionen om realgranskningens betydelse fortsätter senare i NoB (bl.a. hos Albøge NoB 1993).

NoB innehåller i övrigt dessa år åtskilliga artiklar som härleder enskilda ortnamn, bland vilka kan nämnas Lennart Elmeviks bidrag om *Käggra* (i NoB 1975), Sigurd Fries om önamnet *Tarv* (i NoB 1975) och Malte Areskougs om landskapsnamnet *Medelpad* (i NoB 1976). Här finns också en uppsats om *-str*-suffixet i nordiska vatten- och önamn av Thorsten Andersson (i NoB 1975). Lars Huldén (i NoB 1975) behandlar en yngre grupp namn, nämligen de som tillkommit ungdomsföreningshus i det svenska Finland – namnen *Breidablick*, *Heimdall*, *Furuhed*, *Kuckubacka* och andra. Under dessa år finns i tidskriften också några personnamnsartiklar, bl.a. Gösta Holms fantasiegående analys av *Gustav* (i NoB 1974) och Valter Janssons utredning av formutvecklingen för *Benedikt* (i NoB 1974).¹¹

Den årgångssvit som utkommer 1993–97 (81–85) inleds med Gordon Albøges Om navnekategorier og semantikk (i NoB 1993), vilken tar upp en mängd frågor som rör namnbildningens väsen, bl.a. hur relationen mellan lokalitetens art och dess karaktärisering ser ut i olika ortnamn. Albøge (1993 s. 11 ff.) urskiljer namn där:

- a) lokalitetens art anges och lokalen karaktäriseras – sammansatta namn av typen *Lyngby* och *Storåen*;
- b) lokalitetens art anges, däremot inte lokalens karaktär – *Ager*, *Bjerget* men också *Hals*, *Hammer* och *Horn*;
- c) karaktären anges, däremot inte lokalitetens art – **Ekund* (i *Jegindø*), 'den ekbevuxna', och *Mors*, tolkat som avledning till en rot **mor* 'grus', är rimligen landområden – det är en slutsats som kan dras på grundval av vår omvärldskunskap – men hur skall *Falster* 'den skjulte', 'den skjulende' till *fjale* 'skjule' betraktas, vad är det som är dolt?;
- d) vare sig lokalitetens art eller dess karaktär anges: exempel på detta är uppkallelsenamn/memorialnamn.

¹¹ Innehållet präglas av förhållandet att årgång 62, 1974 och 63, 1975 utgör festskriften Nordiska namn tillägnad Lennart Moberg på sextioårsdagen (1974).

Realgranskningens roll men också de problem som är förknippade med denna belysning av Albøge (jfr Andersson NoB 1973 ovan). Kan man verifiera eller falsifiera realförutsättningarna för ett namn som *Tilsted* – uppfattat såsom bildning till fda. *til* 'god, dyrkelig' – utifrån senare källors uppgifter om bonitet? Det kan man enligt Albøge inte. Stora förändringar kan ha skett sedan namnet bildades under järnåldern, jordbruksmetoderna kan ha blivit annorlunda men framför allt, och det är viktigt: namn avspeglar inte verkligheten utan namngivarens tolkning av verkligheten. Och det är främst i bestämningsleden som denna subjektivitet kommer till uttryck. Detta är ett principiellt betydelsefullt påpekande.

Gordon Albøge berör också Kurt Zilliacus forskning och förhåller sig närmast pragmatisk till dennes kategorisering. Kategoriseringen kan aldrig bli ett »Sesam öppna dig!», hur mycket modellen än finslipas och hur långt den än byggs ut. Åtskilliga namn låter sig helt enkelt inte insorteras, eller kommer vid kategoriseringen att hamna i galet fack. Men även om det bara är »en lille del af vore stednavne der er modtagelig for navnesemantisk analyse, vil den kunne give os et begreb om navngivernes forestillingsverden», säger Albøge (i NoB 1993 s. 29). Och detta är gott nog, får man väl säga!

Olika typer av onomastiska processer fokuseras i Saulo Kepsus artikel (i NoB 1995) om relationerna mellan sjönamn och bebyggelsenamn på finskt område, vilken illustrerar processer med parallella namn, konnekterade namn, namnbyten, namndöd och denotationsförskjutningar. Kurt Zilliacus uppsats (i NoB 1997) om egennamns funktion baseras på hans bidrag i festskriften till Eero Kiviniemi 1997 och handlar bl.a. om hur ortnamn bildas och fungerar i språkbruket.

I Stefan Brinks artikel (i NoB 1996) diskuteras ett onomastikon och, ur ett brett perspektiv, analogins roll i namngivningen. Brink tar bl.a. upp den viktiga men egentligen aldrig på allvar diskuterade frågan om ett helt onomastikon kan kopieras och tas med vid människornas flytt från en plats till en annan, kanske för att på så sätt skapa sig trygghet på den nya platsen. Tankeväckande perspektiv tillförs här, inte minst tack vare den empiri från det fjärran Oceanien som med denna artikel vinner inträde i tidskriften.

NoB innehåller dessa år naturligtvis också på sedvanligt vis många artiklar där enskilda namn språkligt och sakligt diskuteras, ibland även mer principiellt. Till denna grupp hör Eva Bryllas utredning om de närkiska bynamnen *Balsna* och *Skölv* (i NoB 1995), Lennart Elmeviks viktiga inlägg om *Härnevi* och *Friggeråker* (i NoB 1995), Lennart Hagåsens utredningar av de hälsingska namnen *Bjuråker* och *Halsne* (i NoB 1994, 1995) och Per Vikstrands studie av det jämtska sockennamnet *Brunflo* (i NoB 1995). Det klassiska

problemet med de nordgermanska *sta*-namnens pluralitet behandlas av Gösta Holm (i NoB 1993) som härigenom tar upp trådarna från ett seminarium på 1960-talet.

Ortnamnshärledningarna har en given plats också i den sista femårssviten av tidskriften som jag gått igenom (årg. 94–98, 2006–10). Svante Strandberg (i NoB 2008) skriver sålunda om *Bärle*, Harald Bjorvand (i NoB 2006; även i NoB 2011) och Eva Nyman (i NoB 2007) om *Skandinavien* och *Skåne* och Lars-Erik Edlund (i NoB 2010) om *valv* i nordiska ortnamn, medan Thorsten Andersson (i NoB 2007) dryftar elementet *al-*. Lennart Elmevik nytolkar *Gödåker* (i NoB 2007), och med hjälp av evidens från olika delar av det nordiska språkområdet tar han sig också med framgång an de dunkla namnen *Tierp* (i NoB 2008) samt *Vavd* och *Vappa* (i NoB 2009). Lennart Mobergs postumt utgivna artikel (i NoB 2006) om det uppländska *Håmö* för oss ännu djupare ner i den språkhistoriska myllan – han bjuder oss här på en fantasiegående etymologisk resa från Uppland över Island till det forna Indien. Den etymologiska tradition som denna och liknande bidrag ger prov på har varit tidskriftens adelsmärke alltsedan starten.

Det finns dock också en del andra, nyare perspektiv som dessa år får utrymme i spalterna. Ett par exempel skall ges. Den komplicerade formvariation som skånska ortnamn på äldre *-høgh*, *-høghe* uppvisar, tolkas av Staffan Fridell (i NoB 2007) som resultatet av en stilvariation. Han knyter här an till Bengt Pamps utredning om namnen (i NoB 1997) men framför allt till den monografi om ortnamn i stilistisk variation han själv publicerade 2006, där namnformerna diskuteras som stilvarianter inom ett språkligt register. Det synes väsentligen vara ett fruktbart sätt att betrakta namn på detta sätt.

Berit Sandnes bidrag *Stol ved veien og spekk i dalen? Endringer i stedsnavn og annet språklig materiale* (i NoB 2006) utgör en mönstring av en rad viktiga onomastiska grundfrågor. Som allt annat språkmateriale förändras ju ortnamn över tid men hur ser förändringen ut, frågar hon sig. Många av ortnamnsförändringarna svarar självfallet till regelmässiga språkstrukturella förändringar, å andra sidan finns sådana som inte kan förklaras språkstrukturellt, såsom när *Grindbøgh* (ca 1270) blir *Grenå*. Denna senare typ av förändringar synes vara sporadiska och oförutsägbara. Intressanta fall dras i uppsatsen t.ex. fram på synonymvariationen, alltså förändringar av huvudleder som i *Sæmundarlækur* > *Sæmundará* på Island, vilka ju visar att namnen måste ha analyserats i samband med förändringen.

Berit Sandnes anknyter i sin artikel till tankar inom den kognitiva lingvistik. Den kompetens som lyfts fram inom kognitiv lingvistik innefattar

språkbrukarens förmåga att analysera komplexa språkliga strukturer och att känna igen enskilda morfem men också kompetens att skapa mönster med vilkas hjälp sedan nya komplexa enheter skapas. Genom att den kognitiva modellen så starkt understryker den individuella språkkompetensen, öppnas för subjektivering.

Den endelige formen av et stedsnavn er ikke predestinert av formen ved dannelsen. Så lenge navnet er i bruk, kan det bli tilpasset på ulike vis av navnebrukerne. En slik innfallsvinkel er etter mitt syn mer fruktbar enn det noe statiske språksynet man kan møte i tradisjonell navneforskning, der endringer i forhold til opprinnelig etymologi gjerne har vært omtalt som forvanskninger, forvrengninger eller mest brutalt på engelsk som «corruptions». Endringerne i stedsnavn skal snarere leses som en prosess der språkbrukeren hele tiden fortolker den språklige virkeligheten som omgir dem og oppdaterer de språklige data (Sandnes NoB 2006 s. 82 f.).

Till sist skall jag lyfta fram några tankar i Staffan Nyströms recensionsartikel (i NoB 2009) där han behandlar Vibeke Dalbergs samlingsverk *Name and place. Ten essays on the dynamics of place-names* (2008) och Willy Van Langendoncks namnteoretiska arbete *Theory and typology of proper names* (2007). Nyström framhåller i slutet av artikeln:

Kanske ska man inte alls fråga sig vad namn egentligen är utan vad namn gör; att använda namn handlar trots allt om att sätta igång processer i hjärnan, vilka i sin tur aktiverar vårt minne, vår fantasi, vår språkförmåga, våra känslor och mycket, mycket annat. Det blir då kontraproduktivt att t.ex. kategoriskt slå fast att namn saknar betydelse. Namn kan hänföras till ett abstrakt, mer eller mindre prototypiskt, mer eller mindre »namnigt» lemma, vilket konkretiseras i en given situation och då drar med sig en rad funktionellt betingade, presuppositionella betydelser, som varierar alltefter person och situation (Nyström NoB 2009 s. 123).

Därmed är min genomgång av ett urval årgångar av NoB avslutad, och det är dags att sammanfatta iakttagelserna.

Sammanfattning

Avsikten med mitt bidrag har varit att belysa hur den språkvetenskapliga diskussionen speglats i NoB och hur olika perspektiv på namn och annat språkligt material aktualiserats. Främst har här uppmärksammas bidrag som anlägger teoretiska och/eller metodologiska perspektiv eller som mer principiellt diskuterar namn och namntillblivelse. I programförklaringen i NoB 1913 deklarerar anknytningen till »Wörter und Sachen», och kopplingen till denna inriktning dominerar sedan under hela hundraårsperioden, inte minst genom den sakligt orienterade namnforskning som i Jöran Sahlgren hade en stark förespråkare, en namnforskning som både skydde skrivbordsetymolo-

gier och det som Sahlgren ansåg vara »mytosofernas» villfarelser. Resultatet blir härledning av enskilda namn eller utredningar av namngrupper utifrån skilda perspektiv (bebyggelsehistoriskt, utbredningsmässigt etc.). Man lägger redan i de första årgångarna märke till såväl den ämnesmässiga bredden som den väl sammansatta medarbetarskaran. Detta kännetecknar tidskriften också i senare årgångar men bidragen synes här samtidigt ha blivit mer professionaliserade och artiklar som behandlar yngre, lokala ortnamn färre. Årgångarna 61–65 (1973–77) innebär en scenförändring. Sahlgren, som under ett drygt halvt sekel dominerat tidskriften, har nu efterträtts av Harry Ståhl som NoB:s utgivare. Den generativa grammatiken är högaktuell bland lingvisterna, och de sociolingvistiska perspektiven börjar på allvar att etableras. Detta är spännande år i tidskriftens historia där också dessa nya trender reflekteras, dock vid sidan av de traditionella, helt dominerande bidragen. Även årgångarna 81–85 (1993–97) bjuder, förutom på etymologiserande artiklar av sedvanligt slag, på artiklar som principiellt behandlar namnbildningens väsen och uppbyggnaden av ett onomastikon. I årgångarna 94–98 (2006–09) mönstras onomastiska grundfrågor och anknytning sker här också till den framväxande kognitiva lingvistik. Men även i dessa sista årgångar finns som synes många bidrag inom den etymologiserande traditionen.

Namnforskningens utmaningar idag – och imorgon

Jag vill avsluta med några reflektioner kring namnforskningens utmaningar idag – och imorgon. De djupt penetrerande etymologiska utredningarna har alltid intagit och intar fortfarande en betydelsefull plats i NoB. Det kan därför finnas anledning att inledningsvis dröja vid dem. Genom åren har en brett sammansatt grupp av framför allt nordiska forskare bidragit till tidskriftens många etymologiserande artiklar: Ivar Lundahl, Lennart Moberg, Thorsten Andersson, Lennart Elmevik, Svante Strandberg och Eva Nyman, för att nu bara nämna halvdussin svenska representanter. Haugen & Markey (1972 s. 65) lyfter i sin forskningsöversikt fram en av dem, Lennart Moberg, och det sägs att Moberg skrivit »series of penetrating articles on place names which reveal his almost mathematical manipulation of Germanic phonological changes». Denna karaktäristik ger dock, tycker jag, inte en rättvisande bild av detta sätt att arbeta med ortnamnhärledning: dels aktualiserar en etymologiskt arbetande ortnamnsforskning inte bara ljudhistoria – det är en vanlig uppfattning bland dem som betraktar den etymologiskt orienterade ono-

mastiken från sidan – utan också åtskilliga andra grenar av språkvetenskapen, som morfologi, ordbildningslära, syntax och, inte minst, semantik, dels arbetar namnforskarna ofta med också arkeologisk, historisk och (natur- och kultur)geografisk evidens. I sitt arbete knyter namnforskarna nära an till det credo för namntolkning som formulerades redan i NoB:s programförklaring att ortnamnen »ej få abstraheras från de ting de beteckna». Att se Lennart Mobergs och andra ortnamnsetymologers härledningar bara som språklig exercis i germansk ljudlära beskriver alltså inte rättvist deras verksamhet.¹²

Namn och bygd heter den hundraåriga tidskrift som vi nu firar, och med det namnet understryks att namn skapas av människor i sociala processer. Socioonomastiska perspektiv anläggs av namnforskare från första början, även om det sällan *e x p l i c i t* uttalas.¹³ Gunnstein Akselberg (2010 s. 15 ff.) lyfter i sin översikt över den socioonomastiska forskningen fram tidiga norska exempel på området.¹⁴ Socioonomastiska perspektiv kan med fördel anläggas på namn som betecknar mindre lokaler, »mikrotoponymer», där de språkliga förhållandena ofta är mer lättgenomskinliga och de sakliga omständigheterna bakom namngivningen enklare att komma åt. Det finns sådana studier i NoB. Andra goda exempel på analyser av denna typ, utifrån olika synvinklar, utgör Indrebø (1921), Zilliacus (1973) och Svavar Sigmundsson (2010), medan Nyström (2003) är en viktig materialsamling. På detta forskningsfält återstår ännu mycket att göra, och man skulle gärna se ytterligare bidrag på området i NoB framöver.

Under de senare åren har som vi sett kognitiva perspektiv flera gånger lyfts fram i artiklar i NoB. Sådana perspektiv får betraktas som basala vid studier av ortnamn, ty ett av de grundläggande kognitiva områdena är ju det spatials, utsträckningen i rummet. Vid kategoriseringen är det som brukar benämnas

¹² Haugen & Markey påpekar dessutom i sin översikt (1972 s. 36) att de norska och svenska namnforskarna inte synes ha anammat de fonologiska teorierna på samma sätt som de danska namnforskarna, och därför inte varit lika väl rustade att tolka äldre namnformer som de danska kollegerna. Danska namnforskare sägs ha understrukt »that the phonological shapes of place names excerpted from older texts must be interpreted in line with the graphemic rules which are discernible in the texts from which they are excerpted» (a.st.).

¹³ Bengt Sigurd har (1999) framhållit att framväxten av sociolingvistik i Norden skall förläggas till 1970-talet med forskare som Bengt Loman, Karl-Hampus Dahlstedt och andra, jfr Hovdhaugen & al. 2000 s. 529 ff. Med all respekt måste man nog hävda att sociolingvistik har djupare rötter än så: redan junggrammatikerna lyfte fram den sociala dimensionens betydelse för språkliga förändringar, och socio-dialektala synsätt finns tidigt representerade hos Amund B. Larsen, Anker Jensen och Lars Levander (Køster 2011 s. 141 ff.; Levander 1909 och 1950, jfr Helgander 1997 s. 145 ff.). Och inom namnforskningen finns tidigt socioonomastiska perspektiv.

¹⁴ T.ex. när ortnamns distribution i tid och rum förklaras på basis av sociala förhållanden (Oluf Rygh i NG 1), religiösa förhållanden (Olsen 1926) eller förhållanden som hänför sig till jordbrukets driftsformer (Indrebø 1921).

basnivå viktig, eftersom den synes vara utgångspunkten för vår kategorisering, och där finns våra basala terrängbenämningar.

Men även den individuella språkkompetensen aktualiseras inom kognitiv lingvistik. Sådan kompetens innefattar, som vi sett, språkbrukarens förmåga att analysera språkliga strukturer och att känna igen enskilda morfem.¹⁵ Namn omtolkas och omskapas, och »[d]en endelige formen av et stedsnavn er ikke predestinert av formen ved dannelsen» understryker Berit Sandnes (i NoB 2006 s. 82).

Antropologin har vidareutvecklat modellerna till att omfatta den kollektiva kunskapen, och det är ett alldeles nödvändigt perspektiv, inte minst när man arbetar med namn. Quinn & Holland talar i ett tidigt arbete om en kulturell modell,¹⁶ och denna beskrivs så här:

Cultural models are presupposed, taken-for-granted models of the world that are widely shared [...] by the members of a society and that play an enormous role in their understanding of that world and their behaviour in it (Quinn & Holland 1987 s. 4).

Staffan Nyström framhåller som vi sett (i NoB 2010 s. 123) att detta att använda namn »aktiverar vårt minne, vår fantasi, vår språkförmåga, våra känslor och mycket, mycket annat». Folketymologin utgör ett exempel på detta. Folketymologier representerar en central del av vårt namnbrukande, de synes uppstå när namn blir ogenomskinliga och »fungerar som 'motor' i den meningsskapande processen i landskapet» (Vikstrand 2008 s. 467). Genom omtolkningar av denna typ restitueras namn, även om det sker i »oetymologisk» riktning.

Vikstrand (2008) knyter an till den modell från avhandlingen (2001 s. 17 ff.) som tilldelar platsen tre komponenter: en lokalitet, ett namn och ett meningsinnehåll, där den sistnämnda innefattar såväl berättelser knutna till en plats som känslor och föreställningar förknippade med platsen. På detta sätt utvidgas namnskapandet till att också utgöra processer som följer långt efter den tidpunkt då namnet kom till. Så länge namnet brukas »kan det bli tilpassat på ulike vis av navnebrugerne», säger också Berit Sandnes (i NoB 2006 s.

¹⁵ Medan kognitivisterna till en början förstod kognition som något som kunde hänföras till hjärnan – »an internalist account of mind and language» –, har de allteftersom kommit att problematisera denna syn. Kognitionen betraktas därvid som »distributed making the understanding of mind impossible without taking into account the history of fine ontogenetic structural coupling between an organism and the environment» och språket betraktas inte som »a system of abstract symbols in the head, but a causally patterned behavioral activity sustaining the unity of the organism–environment system in its complex dynamics of interaction», fastslår sålunda Alexander V. Kravchenko (2010 s. 120), vilken väl får anses vara »en tredje generationens kognitivist».

¹⁶ En studie där en kulturell modell av detta slag används är Ann-Catrine Edlunds (2000), där de bottiska jägarnas begreppssystem för 'säl' studeras.

82). Betraktar man namnskapandet som en sådan longitudinell och kontinuerlig process, står uppenbarligen namnforskningen inför nya utmaningar. Man får hoppas att NoB:s spalter framgent kommer att rymma artiklar som tar sin utgångspunkt också i perspektiv som dessa.

Som nyss understrukits delas de kulturella modellerna i hög grad av dem som bor på en plats och modellerna har stor betydelse vid förståelsen av världen och styr människors beteende. För att få syn på dessa modeller är det ofta fruktbart att betrakta förhållandena i helt andra kulturer, det visar t.ex. en studie som Brinks (i NoB 1996). Sommaren 2011 utkom samlingsvolymen *Landscape in language. Transdisciplinary perspectives*, som ingår i serien *Culture and language use*. Läsningen av boken gav mig en del perspektiv också på den nordiska empirin, eftersom antologin visar hur landskapet i andra kulturer representeras i språk och tanke, och vad detta kan säga om relationen människa-plats. De lingvister, antropologer, geografer och filosofer som bidrar i artikelsamlingen frågar sig bl.a. hur variation ser ut i olika språk och kulturer, hur namn skapas och förändras – man kunde också säga: hur namnen »berättar». Med empiri från Navajo-indianerna visas – för att nu ta fram endast ett exempel ur antologin (Jett 2011 s. 327 ff.) – hur namn speglar perception och värderingar hos dessa språkbrukare och hur de utgör ett slags »mnemonic guides» för gruppen i samband med deras vidsträckta färder. Studier av andra samhällens sätt att differentiera och benämna världen ger perspektiv också på vårt eget sätt att differentiera, beteckna och namnge.¹⁷

Beroende på resursutnyttjande och syn på omvärlden blir olika typer av lokaler viktiga och därmed föremål för namngivning – och det är för övrigt inte heller alla lokaler som får namn.¹⁸ Hur namngivningen kan skilja sig bara mellan en samisk miljö och en svensk nybyggarkontext i södra Lappland belyser O. P. Pettersson (1941 [1982] s. 266) på ett ställe i sin klassiska *Vilhelmina-skildring*. Där berättas om den namnkunnige dräng – som »förr hade tjänat såsom lappdräng och renskötare hos en lapp» – vilken för nybyggaren Rask i Stora Stalonberget skulle återge de existerande nam-

¹⁷ Studier av förhållandena i andra kulturer ger oss inblickar i namnskapande och namnanvändning, t.ex. i relation till aktivitetsmönster. Hos Aivilik-inuiterna vid Hudson Bay exempelvis tycks könsrelaterade skillnader ge sig tillkänna. För *k v i n n o r n a* är platserna där man träffas för handel och dessa platsers relation till varandra och till hemmabasen liksom avståndet platserna emellan av intresse när de bygger upp den mentala kartan. För *m ä n n e n* däremot hör orienteringspunkterna kusten och kustlinjen till, och gränserna är av betydelse. Dessa förhållanden genererar olika namn (se Tuan 1977; jfr Engelstad 1991 s. 26). Jfr även Rūķe-Draviņa i NoB 1977 s. 112.

¹⁸ Wahlberg 2005 s. 23 ff., inläggen i Ortnamn och samhälle samt Rūķe-Draviņa 1969 s. 123 ff., jfr Rūķe-Draviņa i NoB 1977 s. 112.

nen i trakten, dem drängen ju så väl kände. På småsjöar, tjärnar, bergkullar och åsar hade han också många namn, däremot inte på myrarna. I »lappdrängens» värld hade myrarna inte sådan betydelse att de behövde några namn, medan de för nybyggarna var viktiga resursområden som de talade om och behövde namn på. Rask och hans familj skapade sig därför egna namn på sina myrar.¹⁹ Interkulturella perspektiv av detta slag gör att man också får syn på olika gruppers sätt att ge namn – och att avstå från namngivning.

På tröskeln till sitt andra sekel står NoB inför spännande utmaningar, där som jag ser det inte minst socioonomastiska, kognitiva och interkulturella perspektiv ger forskarna ytterligare redskap i forskningsarbetet, något som säkert kommer att speglas i tidskriften framöver.

*

Jag uppehöll mig inledningsvis vid den forskningsinriktning under benämningen »Wörter und Sachen» som inspirerade NoB vid tillkomsten 1913. En av inriktningens förgrundsgestalter var som sagt Rudolf Meringer. Denne hade vid sidan av forskningen inom indoeuropeistiken även kommit att intressera sig för spontana felsägningar, och samlade in sitt material vid luncher med kolleger (Meringer 1908 s. 5). Grunden till detta intresse för språkfel var att han ville verifiera, alternativt falsifiera, Hermann Pauls (1886 [1880]) tanke om att upprepade språkfel kunde förebåda en ljudförändring. Meringer ansåg för sin del att »Versprechen und einige Arten des Lautwandels sind nicht von einander abhängig, sondern haben eine gemeinsame höhere Ursache, die in der Anlage des psychischen Sprechorganismus liegt» (Meringer & Mayer 1895 [1978] s. vii).

Meringers forskning om felsägningar är omdiskuterad, men ett är klart: den individuella språkbrukaren och dennas språkbruk intresserade honom mycket, både i hans studier av ord och av felsägningar.²⁰ Flera av de relaterade uppsatserna i NoB:s senaste årgångar lyfter också de explicit fram den individuella språkbrukarens betydelse för namnen och namnens förändring. Cirkeln är därmed på något sätt sluten.²¹

¹⁹ Universitetslektor Daniel Andersson, Institutionen för språkstudier, Umeå universitet, har fäst min uppmärksamhet på detta textställe, vilket jag varmt tackar för.

²⁰ I Güntert 1932 s. III–IV, alltså dödsrunan i Wörter und Sachen, förbigås denna del av Meringers verksamhet, jfr Cutler 1979 s. 57 ff. I Güntert 1937 s. V f. kopplas Meringers studier av felsägningar och »Wörter und Sachen»-forskningen däremot samman med varandra.

²¹ Docent Ann-Catrine Edlund, Institutionen för språkstudier, Umeå universitet, har läst tidigare versioner av denna text. Jag tackar varmt för de kommentarer jag därvid fått.

Källor och litteratur

Här förtecknas i n t e de artiklar ur NoB som återopas i genomgången. Dessa omnämns istället på detta sätt: (Nyström NoB 2010), vilket alltså hänvisar till Staffan Nyströms artikel i NoB 2010. Ibland finns även sidangivelser.

- Akselberg, Gunnstein, 2010: Sosioonomastikk – framlegg til avgrensing. I: Namn – en spegel av samhället förr och nu. Red.: Staffan Nyström. Stockholm. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 41.) S. 15–35.
- Andersson, Thorsten, 2011: Etymologins ställning inom namnforskningen – en överblick. I: Etymologiens plass i navneforskningen. Rapport fra NORNA's 39. symposium i Halden 11.–13. mai 2010 red. av Ole-Jørgen Johannessen & Tom Schmidt. Uppsala. (NORNA-rapporter 87.) S. 9–29.
- Bakken, Kristin, 1997: Form and meaning. The basis for name-specific phonological development. I: You name it. Perspectives on onomastic research ed. by Ritva Liisa Pitkänen & Kaija Mallat. Helsinki. (Studia Fennica linguistica 7.) S. 21–30.
- 1998: Leksikalisering av sammensetninger. En studie av leksikaliseringsprosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet. Oslo. (Acta humaniora [Oslo] 38.)
- Christensen, Vibeke & Kousgård Sørensen, John, 1972: Stednavneforskning 1. Afgrænsning. Terminologi. Metode. Datering. København.
- Cutler, Anne, 1979: Contemporary reactions to Rudolf Meringer's speech error research. I: *Historiographia linguistica*. International journal for the history of linguistics (Amsterdam) 6 (1), 1979. S. 57–76.
- Dalberg, Vibeke, 2008: Name and place. Ten essays on the dynamics of place-names. Ed. and translated by Gillian Fellows-Jensen, Peder Gammeltoft, Bent Jørgensen & Berit Sandnes on the occasion of Vibeke Dalberg's 70th birthday, August 22nd 2008. København. (Navnestudier udg. af Afdeling for Navneforskning 40.)
- Diderichsen, Paul, 1962: Elementær dansk grammatik. 3. udg., gennemset og rettet. København.
- Edlund, Ann-Catrine, 2000: Sälen och jägaren. De botteniska jägarnas begreppssystem för säl ur ett kognitivt perspektiv. Umeå.
- Engelstad, Ericka, 1991: The symbolism of everyday life in prehistory: I: Archaeology and environment 11. Umeå. (Report from the 2nd NORDIC TAG conference Umeå 1987.) S. 23–32.
- Foerste, William, 1963: Zur Geschichte des Wortes Dorf. I: *Studium Generale* (Berlin) 16. S. 422–432.
- Fridell, Staffan, 2006: Ortnamn i stilistisk variation. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 95.)
- Güntert, Hermann, 1932: Rudolf Meringer zum Gedächtnis. I: *Wörter und Sachen* (Heidelberg) 14. S. III–IV.
- 1937: Vorbemerkung. I: *Wörter und Sachen* (Heidelberg) 18. S. V–VI.
- Haugen, Einar & Markey, Thomas L. 1972: The Scandinavian languages. Fifty years of linguistic research (1918–1968). The Hague–Paris. (Janua linguarum. Series practica 154.)
- Helgander, John, 1997: En klassisk artikel i ny belysning. Lars Levanders »I vad mån kan ett bymål kallas enhetligt? (Undersökning rörande Åsenmålet i Älvdalen)». I: *Nordiska dialektstudier*. Föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen Sigtuna 17–21 augusti 1994 utg. av Maj Reinhammar. Uppsala. (Skrifter utg. av Språk- och folkminnesinstitutet genom Dialektenheten i Uppsala. Ser. A. 27.) S. 145–154.

- Hellberg, Lars, 1986: Hedendomens spår i uppländska ortnamn. I: OUÅ. S. 40–71.
- Heller, Dorothee, 1998: Wörter und Sachen. Grundlagen einer Historiographie der Fachsprachenforschung. Tübingen. (Forum für Fachsprachen-Forschung 43.)
- Hesselman, Bengt, 1939: Ett svenskt dialektord i västnordisk belysning. I: Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 2. Göteborg. S. 1–15.
- 1948–53: Huvudlinjer i nordisk språkhistoria 1–3. (NK 3–4.) Stockholm.
- Hjeltström, S. A., 1908: Kiörkiobok i Stigsjö oprättadh anno 1684 i utdrag utgifven. I: O. Almgren, Medelpads och Ångermanlands fornminnen från hednatiden; S. A. Hjeltström, Kiörkiobok i Stigsjö 1684. Uppsala. (Norrländ. Småkrifter utg. af norrländska studenters folkbildningsförening 1:7 [skall vara: 8].)
- Hovda, Per, 1961: Norske fiskeméd. Landsoversyn og to gamle médbøker. Oslo–Bergen. (Skrifter frå norsk stadnamnarkiv 2.)
- Hovdhaugen, Even, Karlsson, Fred, Henriksen, Carol & Sigurd, Bengt, 2000: The history of linguistics in the Nordic countries. Helsinki.
- Indrebø, Gustav, 1921: Stadnamni i ei fjellbygd. I: MM. S. 113–210.
- Jordan, Iorgu & Orr, John, 1970: An introduction to Romance linguistics, its schools and scholars. Revised [2nd ed.], with a supplement »Thirty years on» by Rebecca Posner. Berkeley–Los Angeles.
- Jett, Stephen C., 2011: Landscape embedded in language. The Navajo of Canyon de Chelly, Arizona, and their named places. I: Landscape in language. Transdisciplinary perspectives. Ed. by David M. Mark, Andrew G. Turk, Niclas Burenhult & David Stea. Amsterdam–Philadelphia. (Culture and language use 4.) S. 327–342.
- Jonsson, Hans, 2009: Etymologin av ordet *torp*. Ett ställningstagande. I: *Torp som ortnamn och bebyggelse*. Konferensrapport. Tvärvetenskaplig torp-konferens, Malmö, 25–27 augusti 2007. Red.: Peder Dam, Peder Gammeltoft, Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, Bo Nissen Knudsen & Ola Svensson. Lund. (Skrifter utg. av Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 11.) S. 9–22.
- Kravchenko, Alexander V., 2010: Language and mind. A biocognitive view. I: Memory, mind and language. Ed. by Hans Götzsche. Newcastle upon Tyne. S. 103–124.
- Køster, Finn, 2011: Omkring Anker Jensen. I: Jysk, ømål, rigsdansk mv. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk. Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen utg. på Viggo Sørensens 70-års dag den 25. februar 2011. Red. af Torben Arboe & Inger Schoonderbeek Hansen. Aarhus. S. 141–151.
- Langendonck, Willy Van, 2007: Theory and typology of proper names. Berlin. (Trends in linguistics. Studies and monographs 168.)
- Levander, Lars, 1909: I vad mån kan ett bymål kallas enhetligt? (Undersökning rörande Åsenmålet i Älvdalen). I: Språk och stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning 9, 1909. S. 39–59.
- 1950: Till frågan om ordens död. I: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 71. Antikvariska studier 4. Stockholm. S. 289–312.
- Lidén, Evald, 1903: Blandade språkhistoriska bidrag 1. Göteborg. (Göteborgs högskolas årsskrift 10:1.)
- 1934: Blandade språkhistoriska bidrag 2. Nordiska ordstudier. Göteborg. (Göteborgs högskolas årsskrift 40. 1934:3.)
- 1937: Ordstudier. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 1.)
- Meringer, Rudolf, 1897: Indogermanische Sprachwissenschaft. Leipzig. (Sammlung Götschen 59.) [2., durchgesehene Aufl., Leipzig 1899; 3. durchgesehene Aufl., Leipzig 1903.]
- 1904a: Wörter und Sachen [1]. I: Indogermanische Forschungen 16. S. 101–196.
- 1904b: Wörter und Sachen 2. I: Indogermanische Forschungen 17. S. 100–166.

- 1905: Wörter und Sachen 3. I: Indogermanische Forschungen 18. S. 204–296.
- 1906: Wörter und Sachen 4. I: Indogermanische Forschungen 19. S. 401–457.
- 1907: Wörter und Sachen 5. I: Indogermanische Forschungen 21. S. 277–314.
- 1908: Aus dem Leben der Sprache. Versprechen. Kindersprache. Nachahmungstrieb. Festschrift der k. k. Karl-Franzens-Universität in Graz aus Anlass der Jahresfeier am 15. November 1906. Berlin.
- 1909: Wörter und Sachen. I: Gemanisch-romanische Monatsschrift 1. S. 593–598.
- & Mayer, Karl 1895 [1978]: Versprechen und Verlesen. Eine psychologisch-linguistische Studie. Stuttgart. [New ed. with an introductory article by Anne Cutler & David Fay. Amsterdam 1978. (Classics in psycholinguistics 2.)]
- Moberg, Lennart, 1965: Norrköpingsstraktens ortnamn. [Särtryck ur] Norrköpings historia utg. av Norrköpings stads historiekommitté under red. av Björn Helmfrid & Salomon Kraft. 1. Från forntid till Vasatid. Stockholm.
- Noreen, Adolf, 1913: Tibble, Tybble. I: Minnesskrift af forna lärjungar tillägnad professor Axel Erdmann på hans sjuttioårsdag den 6 febr. 1913. Uppsala–Stockholm. S. 1–5.
- Nyström Staffan, 2003: Smånamn och andra ortnamn. Stockholm.
- Olsen, Magnus, 1926: Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. A. Forelesninger 9a.)
- Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder. Rapport från NORNA:s fjärde symposium i Hanaholmens kulturcentrum 25–27 april 1975. Red.: Kurt Zilliacus med hjälp av Vibeke Dalberg, Botolv Helleland & Allan Rostvik. 1976. Uppsala. (NORNA-rapporter 10.)
- Paul, Hermann, 1886 [1880]: Principien der Sprachgeschichte. Zweite Aufl. Halle.
- Pettersson, O. P., 1941 [1982]: Gamla byar i Vilhelmina 1. Malgomajtrakten. Stockholm. (Etnologiska källskrifter 1:1.) [Facsimileutgåva med en levnadsteckning över författaren av Karl-Hampus Dahlstedt och en bebyggelsehistorisk essä av Magnus Mörner. Umeå 1982. (Kungl. Skytteanska samfundets handlingar 23:1. Norrländska skrifter 8:1.)]
- Quinn, Naomi & Holland, Dorothy, 1987: Culture and cognition. I: Cultural models in language and thought ed. by Dorothy Holland & Naomi Quinn. Cambridge. S. 3–40.
- Regnell, Hans, 1958: Semantik. Filosofiska och språkvetenskapliga grundfrågor inom betydelseläran. Stockholm. (Scandinavian university books 9.)
- Rüke-Draviņa Velta, 1969: Ortsnamengebung unter soziologischem Blickwinkel. I: Disputationes ad montium vocabula aliorumque nominum significationes pertinentes. 10. internationaler Kongress für Namenforschung, 10th International Congress of Onomastic Sciences, 10e Congrès international de sciences onomastique, Wien 8.–13. IX. 1969. Abhandlungen 1. Ed.: Herwig Hans Hornung. Wien. S. 123–126.
- Schuchardt, Hugo, 1911: Gegen R. Meringer. Graz. [Elektroniskt tillgänglig: <http://schuchardt.uni-graz.at/werk/online/289>; hämtad 2012-07-01.]
- 1912: Sachen und Wörter. I: Anthropos. Internationale Zeitschrift für Völker- u. Sprachenkunde (Wien) 7. S. 827–839.
- Schybergson, Anita, 2009: Kognitiva system i namngivningen av finländska handelsfartyg 1838–1938. Helsingfors. (Nordica Helsingiensia 17.)
- Sigurd, Bengt, 1999: Svensk språkforskning under 1900-talet. I: Förhandlingar vid tjugofjärde sammankomsten för svenskans beskrivning Linköping, 22–23 oktober 1999. Red.: Linda Jönsson, Viveca Adelswärd, Ann Cederberg, Per A. Pettersson & Caroline Kelly. Linköping. (Studies in language and culture 2. Linköping Electronic Conference proceedings 6.) [Elektroniskt tillgänglig: <http://www.ep.liu.se/ecp/006/020/ecp00620.pdf>; hämtad 2012-07-01.]

- Svavar Sigmundsson, 2010: Allmänhetens namn. I: Namn – en spegel av samhället förr och nu. Red.: Staffan Nyström. Stockholm. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 41.) S. 103–114.
- Tuan, Y.-F., 1977: Space and place. The perspective of experience. Minneapolis.
- Wahlberg, Mats, 2005: Why do certain places get a name and others not? Motivations and linguistic choices. I: Denominando il mondo. Dal nome comune al nome proprio. Atti del simposio internazionale, Zara, 1–4 settembre 2004. Naming the world. From common nouns to proper names. Proceedings from the international symposium, Zadar, September 1st–4th, 2004. Ed.: Dunja Brozović-Rončević & Enzo Caffarelli. Roma. (Quaderni internazionali di RION 1. Lessico e onomastica 1.) S. 23–31.
- Walther, Hans & Schultheis, Johannes, 1974: Soziolinguistische Aspekte der Eigennamen. I: Beiträge zur Soziolinguistik. Halle. S. 187–205.
- Vikstrand, Per, 2001: Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77. Studier till en svensk ortnamnsatlas 17.) Uppsala.
- 2008: Folketymologier. Om ortnamnens meningsskapande funktion. I: Norræn nöfn. – Nöfn á Norðurlöndum. Hefðir og endurnýjun. Nordiska namn. – Namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. Red. av Guðrún Kvaran, Hallgrímur J. Ámundason, Jónína Hafsteinsdóttir & Svavar Sigmundsson. Uppsala. (NORNA-rapporter 84.) S. 461–468.
- Zilliacus, Kurt, 1966: Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 416. SNF 55.)
- 1973: Kulturen och namnskicket. I: Synvinklar på ortnamn. Red. av Kurt Zilliacus. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 454. Meddelanden från Folkkultursarkivet 1.) S. 7–24.
- 1997: On the function of proper names. I: You name it. Perspectives on onomastic research ed. by Ritva Liisa Pitkänen & Kaija Mallat. Helsinki. (Studia Fennica linguistica 7.) S. 14–20.

Summary

Onomastics in *Namn och bygd* and its relationship to other linguistic research – glimpses from the journal's hundred-year history

By Lars-Erik Edlund

This contribution examines how articles published in *Namn och bygd* have referred to and built on the linguistic discussion of their times. Thirty issues of the journal have been reviewed: volumes 1–5 (1913–17), 21–25 (1933–37), 41–45 (1953–57), 61–65 (1973–77), 81–85 (1993–97) and 94–98 (2006–9). The statement of purpose in the 1913 issue declares that the research on names to appear in *NoB* will closely reflect the approach of *Wörter und Sachen*, as place-names ‘cannot be seen in isolation from the objects they describe’ (*NoB* 1, 1913, p. 2). This approach was to dominate throughout the hundred years of the journal's history, not least in the extralinguistically oriented onomastics that had such a strong advocate in Jöran Sahlgren. A notable feature of the earliest volumes is the broad range of both subject matter and contributors. This is also a characteristic of issues 21–25 (1933–37) and

41–45 (1953–57), but here the contributions seem to have become more professional, and there are fewer articles dealing with more recent, local place-names. Volumes 61–65 (1973–77) represent something of a change of scene. Sahlgren, who dominated the journal for over half a century, is no more. Generative grammar has caught the imagination of linguists, and sociolinguistic perspectives are becoming established in earnest. These are exciting years in *NoB*'s history, reflecting these new trends alongside more traditional concerns. In volumes 81–85 (1993–97) we find, in addition to articles tracing etymologies of names, papers exploring the more basic principles of name formation and the development of an onomasticon. Issues 94–98 (2006–9) contain articles addressing fundamental issues of onomastics, as well as contributions drawing on the cognitive linguistics emerging at this time. The kind of competence to which cognitive linguistics gives prominence includes the language user's ability to analyse linguistic structures and recognise individual morphemes. However, in volumes 94–98 too, alongside new developments, there are as usual numerous articles probing the etymologies of names.

Thus, while new trends in linguistics are certainly reflected in *NoB*, onomastic research that seeks to trace the linguistic and extralinguistic backgrounds of names dominates its pages. Such research takes in not only phonology, but also morphology, word formation, syntax and, not least, semantics, often working in addition with archaeological, historical and (physical and human) geographical evidence. However, with the emergence of cognitive approaches, attention is now also being paid to the ability of language users to analyse linguistic structures and recognise individual morphemes, an ability that results in names being re-interpreted and recreated. Popular etymology thus becomes an important aspect of our use of names. Naming is thereby extended to include processes operating long after a name was first created, opening up new perspectives in onomastic research. Studies in microtoponymy and intercultural studies of place-names also offer new perspectives. Here we have important and exciting challenges for onomasticians.

Ortnamn och lexikon

Ett forskningsfält belyst med exempel ur Namn och bygd

Av Lennart Elmevik

Namn och bygd 100 (2012), 85–105.

Lennart Elmevik, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: Place-names and lexicon. A field of research exemplified from *Namn och bygd*.

Abstract

The area of research which the author has chosen to explore in the framework of the title of this essay is the reconstruction of words from place-names. This is an important concern of both place-name and lexical research, but is also of great interest to other branches of linguistics, not least research on suffixes. It is a field in which there is a great need for broad-based and methodologically oriented studies. A key question often faced in research of this kind is whether primary or secondary name formation is involved; only in the latter case, of course, can a place-name conceal a lost word.

Keywords: place-names, reconstruction of words, lexical research, suffixes, primary or secondary name formation.

»Namen sind oft das letzte Asyl verbllassender Sprachalterthümer.« Detta citat från 1863, som tillskrivs den tyske språkforskaren Ernst Förstemann (1822–1906), får illustrera vad mitt bidrag till jubileumsårgången av *Namn och bygd* kommer att kretsas kring – därmed inte sagt att ämnet »Ortnamn och lexikon» inte skulle kunna ge utrymme även för andra infallsvinklar.

Temat blir alltså som lätt inses rekonstruktion av ord ur ortnamn, en viktig angelägenhet för både ortnamns- och ordforskningen men av stort intresse även för andra grenar av språkvetenskapen, bl.a. ljudhistoria och suffixforskning. Trots den uppenbara vikten av brett anlagda undersökningar kring problem inom forskningsfältet i fråga finns det åtminstone vad det nordiska språkområdet beträffar endast få åtminstone mera ingående och metodiskt inriktade framställningar i ämnet. I första hand vill jag nämna Thorsten Anderssons uppsatser *Ord eller suffixbildning? Till frågan om rekonstruktion av ord ur ortnamn* (1980) och *Rekonstruktion nichtproprialer Wörter aus Orts- und Personennamen. Möglichkeiten und Grenzen* (2010), som alltid hos denne framstående ortnamnsforskare klagörande och framåtblickande. Jag tar mig friheten att här också nämna två arbeten av mig själv: *Ords-katten i den svenska ortnamnsskatten* (2002) och *Rekonstruktion von Wörtern aus*

Ortsnamn. Einige Bemerkungen zur Beleuchtung eines Problemkomplexes (2010). Det senare, liksom Anderssons från detta år, finns i symposievolymen Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen, till vilken kan hänvisas för ytterligare ett antal artiklar av intresse i sammanhanget. Ett ganska tidigt bidrag, som dock bara rör ett fåtal ord, är Assar Janzéns uppsats Okända ord i bohuslänska ortnamn (1943).

En viktig fråga som man ofta ställs inför vid försök att rekonstruera ord ur ortnamn är den om primär eller sekundär namnbildning. Endast i det senare fallet kan det ju bli fråga om rekonstruktion av ett försvunnet ord. Vid tolkningen av vissa namn kan gränsdragningen mellan de båda typerna vara så svår att åstadkomma att det måste bli sannolikhetsöverbäganden som får avgöra på vilken av dem valet skall falla. Viktigt i sammanhanget är om det rör sig om en solitär eller om det finns flera eller åtminstone ytterligare något namn som kan bedömas ha samma ursprung. »Auch nur ein paarmal oder bloß einmal vorkommende Namen können selbstverständlich alte Wörter enthalten, aber die Wahrscheinlichkeit sinkt mit der Zahl der Namenträger» (Andersson 2010 s. 14). På ett annat ställe i samma arbete skriver Andersson så här (s. 12):

Die meisten Komposita unter den Ortsnamen sind [...] zweifellos [...] direkt als Namen gebildet worden. [...] Wenn es sich bei den Komposita in dieser Weise verhält, liegt die Annahme nahe, dass dasselbe für die typologisch älteren Derivate gilt. Das würde beinhalten, dass die meisten Derivate ebenso wie die meisten Komposita durch primäre Namenbildung entstanden sind und dass wir deswegen in unseren Bemühungen, aus Suffixbildungen Wörter zu erschließen, vorsichtig vorgehen müssen.

Det är således inte sällan befogat att förse ett rekonstruerat ord med ett frågetecken. Ett för problematiken belysande exempel är det av Thorsten Andersson (1999, se även Andersson 2001) behandlade bynamnet *Häjla* i Röks sn i Östergötland, fsv. (i) *Hægbrildom*. Andersson tolkar det som en avledning urnord. **HāziRilda-* med betydelsen 'mark som höjer sig, förhöjning' e.d. till verbet *hāgra* i dess ursprungliga betydelse 'vara eller göra hög' medelst suffixet urgerm. **-ilda-* < **īðla-*. Med hänvisning till att det är fråga om ett unikt namn och att något motsvarande appellativ inte är känt menar Andersson att det snarast rör sig om ett exempel på primär namngivning, dock med tillägget att »givetvis» ingenting hindrar att det »vid den avlägsna tid, då namnet bör ha bildats, har funnits ett senare försvunnet appellativ för just sådana höjdformationer som Häjla backe» (s. 6).

En genomgång av de hittills utkomna 99 årgångarna av NoB som jag företagit visar att de uppvisar en lång rad rekonstruerade ord, huvudsakligen sub-

stantiv, av vilka efter den bedömning jag ansett mig kunna göra det stora flertalet är antingen sådana som klart tillhör den aktuella kategorin eller som tycks mer eller mindre tänkbara som hörande till den. Jag ger först ett exempel på ett fall av den senare typen och illustrerar därefter med en längre studie hur ett norskt ortnamn, diskuterat inte minst i NoB, sannolikt innehåller ett appellativ som på nordiskt område annars kan beläggas bara som ett lån från västgermanskt område. I anslutning till denna studie behandlar jag ett annat dunkelt norskt ortnamn, som också det tagits upp till diskussion i NoB. En stor del av uppsatsen ägnar jag åt att granska ursprunget till namn som antagits innehålla en gång existerande ord, men i fråga om vilka det enligt min bedömning finns skäl antingen till försiktighet vid bedömningen av namngivningssättet eller till att anta primär i stället för sekundär namngivning – även detta en väsentlig aspekt på ämnet »Ortnamn och lexikon».

Gräta är namnet på en by i Nora sn i Ångermanland. Det rör sig med all sannolikhet om ett *-vin*-namn. Förledens ursprung har huvudsakligen diskuterats av Torsten Bucht (1944 s. 23 ff.) och Valter Jansson (1951 s. 101 f.). De äldre former av namnet de redovisar är *Grötten* 1535, *Gretan* 1542, 1545, 1569, *Grettan*, *Gretta* 1543, *Grätann* 1550. Både Bucht och Jansson avfärdar ett förslag av Johan Nordlander (1907 s. 61) att förleden utgörs av en motsvarighet till fvn. *griót* 'sten'. Förleden sammanställer Bucht med den i bynamnet *Grätnäs* i Sidensjö sn, likaså i Ångermanland, skrivet *Grötthenes* 1535, *Grettenes* 1542, 1543, *Grettnes* 1543, *Grettenes* 1545, *Grätnäss* 1550. *Gräta* ligger enligt Bucht (s. 23) på en »ner mot 'Noraströmmen' sluttande ås» och *Grätnäs* på en »rätt kuperad udde i Grätnässjön långt inne i Sidensjö». Närmast möjliga anknytning till ett **grat-*, »med *i*-omljud **grät-*», finner han på tyskt område: fhty. *graz* n. 'Sprossen oder junge Zweige von Nadelholz', bayr. *grass* n. 'Baumsprosse', schweiz. *gretze* f. 'Baumast', som skulle höra till en rot med betydelsen 'vara spetsig, skarp'. »Ett **grät-vin* 'med kvistar l. grenar uppfylld betesmark' > *Gräta* låte väl tänka sig [...] och i analogi därmed vore *Grätnäs* att förklara» (s. 24 f.). Buchts diskussion utmynnar emellertid i konstaterandet att det skulle vara alltför djärvt att anta att två ångermanländska ortnamn skulle kunna innehålla »det eljest blott från tyska områden kända **grat-*» (s. 25). Huruvida *Gräta* kan vara ett *-vin*-namn bedömer han som ovisst men tänkbart.

Valter Jansson (a.a. s. 101 f.) utgår från att *Gräta* är ett *-vin*-namn. Han vill häri se en sammansättning med ordet *grät*, fsv. *gräter*. Påfallande är att han inte nämner *Grätnäs* i sammanhanget. I betydelsehänseende jämför han (s. 92) *Gräta* med det jämtländska bynamnet *Härke*, ett *-vin*-namn i vars förled

han vill se en motsvarighet till sv. dial. *bark* 'besvärlighet, möda', 'uselhet, krassligt tillstånd', no. dial. *bark* 'skrap, obetydliga ting', 'mödösam gång', 'svaghet, skröplighet, dåligt tillstånd'. »På besvärlig jordmån torde *bark* 'besvärlighet, möda' m.m. i *Härke* [...] syfta. Kanske är detsamma förhållandet med *gråt* i *Gräta*» (s. 426).

När *Bucht* i SOVn 1 (1955 s. 32; *Gräta*) och 4 (1972 s. 85 f.; *Grättnäs*) återkommer till namnen i fråga säger han om båda bara att deras förled är dunkel. Beträffande *Gräta* gör han dock (1955 a.st.) tillägget att Janssons uppfattning att »här snarast ingår ordet *gråt*, avseende besvärlig jordmån, motsäges av naturförhållandena».

Förleden i *Gräta* och *Grättnäs* kan innehålla ett urnordiskt *gratja n. 'något spetsigt, framskjutande', använt om en terrängformation, en avledning till en motsvarighet till ordstammen **grat-* i de av *Bucht* från tyskt språkområde anförda orden, men även, och kanske snarare, ett *grätia n., att sammanhålla med det med **grat-* samhöriga urgermanska **grēt-* i ty. *Grat* '(skarp) kant', 'ås, rygg, kam, spets', 'rygggrad', mhty. *grät*, mndl. *graet* (se gängse etymologiska ordböcker). Sakligt tycks en sådan betydelse hos *gratja, *grätia kunna motiveras i fråga om båda de aktuella namnen. Avledningsuffixet bör i båda fallen ha använts i dess tillhörighetsbetecknande eller diminutivbildande funktion (se härom t.ex. Olson 1916 s. 172). Med tanke på skrivningarna av *Grättnäs* av typen *Gretenes* (se ovan; i SOVn 4 s. 85 anger *Bucht* även *Gräthenes* 1558, *Gröttenes* 1559 och *Grättnäs* 1569) skall kanske *grätia- nämnas i första hand. Om man skulle ha att räkna med ett fornsvenskt *Grätisnæs, är bortfallet av förledens *s* att förklara som av dissimilatorisk art.

Buchts tvekan att våga sammanhålla *Gräta* och *Grättnäs* med det av honom redovisade språkmaterialet från högtyskt område är i och för sig forståelig. För min del kan jag, i ett läge då det tycks saknas ett nordiskt ord att anknyta förleden i namnen till, inte finna den tolkning *Bucht* antyder vara utesluten och därmed inte otillbörligt djärv. Jag kan erinra om att en motsvarighet fvn. *flōdr n. till mhty. *vlūder*, *vlōder* n. 'ström(ning), strömdrag', 'ränna, kanal' o.d. ansetts kunna spåras i några norska ortnamn (se Olsen 1916 s. 52 f., NSL s. 151 artiklarna *Flora*, *Florvåg* och *Flosta*) liksom att Ivar Lundahl som framgår i ett senare avsnitt i föreliggande uppsats räknat med möjligheten av en motsvarighet till fhty. *nuzzi*, nhty. *nütze* 'nyttig' i ett västgötskt ånamn. Nämnas kan också att tolkningen av det på fem olika håll i Västergötland uppträdande bebyggelsenamnet *Bragnum*, ett *-hem*-namn, som sammansatt med ett mot mhty. *bragen*, feng. *bragen* 'hjärna', ursprungligen 'hjassa, huvudskål', svarande fornsvenskt *braghn i betydelsen 'höjd' såvitt bekant är allmänt accepterad (se bl.a. SOSk 2, 1961 s. 36). Själv har jag (Elmevik 1966, 1968), utan

att veterligen ha mötts av några invändningar, menat mig i ett tiotal ortnamn i Skåne, Småland och Västergötland kunna påvisa en motsvarighet fsv. *kvādh, fda. *kvāth 'smuts, slam, dy, sumpmark' o.d. – liksom en -*n*-avledning härtill med samma betydelse, fsv. *kvādhn, fda. *kvāthn – till ty. *Kot* (urgerm. **kwēða-*) 'smuts, lort, exkrementer', belagt i fornhögtyskan, medelhögtyskan och medellågtyskan. Se SOL s. 179, artiklarna *Kvānum* och *Kvärlöv*.

I Rogaland fylke i sydvästra Norge finns på två håll, i kommunerna Bokn och Finnøy, önamnet *Bokn*. I Bokn rör det sig om två öar, *Vestre* och *Austre Bokn*; ursprungligen torde namnet ha varit fäst vid den större av dem, som är *Vestre Bokn*. Ön Bokn i Finnøy är mindre och kallas i särskiljande syfte *Søre Bokn* (Særheim 1996 s. 37). Även i det senare fallet tycks det dock vara fråga om två öar, »store og lille eller ytre og indre» (Bugge 1904 s. 343).

Önamnets fornvästnordiska form var enligt ett flertal källors vittnesbörd *Bókn*, genitiv *Bóknar* (se Bugge a.a. s. 342 f.).

Hur *Bokn* skall tolkas har det framförts olika uppfattningar om. Sophus Bugge (a.a. s. 342 ff.) har sammanhållit namnet med ffris. *bāken* n. 'varnings-signal, tecken', ags. *bēacen* 'tecken, fana' (eng. *beacen* 'märke, fyr' m.m.), fsax. *bōkan* 'tecken, signal', fhty. *pouhhan* 'ds.' och de enligt allmän uppfattning från västgermanskt område (väl i första hand fornfriiskän) inlånade fvn. *bākn* n. 'tecken, märke', sv. *bāken* 'segelmärke av trä eller sten', fda. *bagn* (yngre *bavn*) 'vårdkase'. Som urgermansk form för ordet är att ansätta **baukna-* n. (med utveckling av *au* till *ā* i fornfriiskän och till *ō* i fornsaxiskän). Se för detta och ytterligare hithörande material Modéer 1943 s. 131 ff. (jfr Modéer 1936 s. 121 f.).

Bugge ville i *Bokn* se en inhemsk nordisk motsvarighet till ffris. *bāken* etc. Som urgermansk form för detta ord ansatte han en bildning med prefixet *bi-* och en stam **aukn-*, samhörig med got. *augjan* 'visa', varvid han som parallell anförde förhållandet mellan **taikn-* i ty. *Zeichen* och **taiz-* i *zeigen* 'visa'. Härledningen har med rätta uppfattats som ohållbar. Se främst Modéer 1936 s. 122, 1943 s. 145 f.

Hjalmar Lindroth (1914 s. 154) tänkte sig att *Bokn* kan höra samman med sv. dial. *boka* 'stöta, slå'; namnet skulle syfta på att vågbrytningarna uppfattats som särskilt kraftiga vid dessa öar. Till *boka* ville Lindroth föra också det uppländska önamnet *Bokarön* ('ön mot vilken vågorna slår'). Tolkningen är enligt Modéer (1943 s. 147 not 6) »knappast sannolik». Inge Særheim (1996 s. 38) betecknar den vad *Bokn* beträffar av sakliga skäl som »ikkje overtydande». Enligt Modéer (1936 s. 123) »inneholder *Bókn* med sannolikhet trädordet fvn. *bók*», medan han i arbetet från 1943 (s. 147) betecknar det som möj-

ligt att så är fallet. Særheim (a.st.) konstaterar att tolkningen måste avvisas »på reallt grunnlag». För några andra härledningsförslag, vilka med Modéer inte heller kan betraktas som acceptabla, se Modéer 1943 s. 145 f. not 4.

Per Hovda har berört namnet i två skrifter (1961 s. 248 not 3 och 1978 s. 71). Fno. *Bókn* är, fastslår han (först a.st.) »ei gamal *n*-avleiing». Om Modéers tolkning säger han att den »kan vi sjå radt bort fra» och om Bugges att den är »språkleg vanskeleg, fordi den gno. forma er *Bókn* med lang *ó*». En tanke hos honom är att *Bókn* lika väl som på ön kan ha syftat på fjället, 294 meter högt, på den. »Namnet ventar», konkluderar han, »enda på ei rimeleg tolking». På det andra stället deklarerar han att namnet kanske bör föras till roten ieur. **b(e)u-/*bh(e)ũ-* 'svälla upp', »med gutturalutviding og germ. *b-*, jfr. vn. *búkr*». Hur vokalismen i så fall skall förstås säger Hovda ingenting om. Till frågan om roten i *búkr* 'buk' återkommer jag nedan. Særheim (2007 s. 34) ser det som en möjlighet att namnet *Bokn* har sin »bakgrunn i at øyane (Vestre Bokn og Store Bokn) er høgreiste og har ei særmerkt form, og difor er nytta som seglingsmerke».

Særheim (1996 s. 38) finner att Bugges tolkning av *Bokn* »høver godt reallt» men att den i språkligt hänseende »burde ha vore meir overtydande». Han ger dock några exempel på fno. *ō* < urgerm. *au* framför *m*: *Romerike* < *Rauma-*, *Romsdal* och *Romsås* < **Raums-* och dessutom *Bogstad* < *Baug-*. Tanken på en utveckling **Baukn* > *Bókn* kan dock underbyggas ytterligare.

Jag har på senare år uppmärksammat den nämnda monoftongeringen av gammalt *au* bl.a. inom områden i Norden där diftongen normalt kvarstår. Ett sådant område är Gotland, där utvecklingen enligt vad jag menar mig ha kunnat göra sannolikt huvudsakligen avspeglas i ortnamn av hög ålder: sockennamnen *Boge*, *Fole* och *Rone*. Från västnordiskt område har jag hittills bara dragit in icke proprier i diskussionen. Jag ger några exempel. Ett första är adjektivet *fos(en)* 'svampaktig, porös', 'ringa, värdelös', ett i norska dialekter även utanför monoftongeringsområdena ganska spritt ord, som i de etymologiska handböckerna (och för övrigt ännu i NO 3, 1994, s. 490) förklaras som ett lån från holl. *voos* i samma betydelse. Att detta inte kan vara fallet har övertygande klargjorts av Roland Otterbjörk (1955 s. 52 f.). Jag har förklarat *fos* som ett med fvn. *fauſkr* m. 'murket trä' samhörigt urnord. **fauſa-* 'svampaktig', vartill med grammatisk växling **fauſa-*, no. dial. *føyrr* med denna betydelse. Som andra exempel nämner jag fvn. *bósi* m. 'fyllig, knubbig karl', nyisl. *bósi* 'klumpig person' o.d., även 'knubbigt spädbarn', fär. *bósi* 'tjock, klumpig (tafatti) mansperson' m.m., no. dial. *bose* 'stump, kloss, ett stort stycke', 'fyllig, kraftig karl'. Till stora delar samma betydelser som *bose* har i norska dialekter ordet *bause* (jfr no. dial. *bøyſen* 'stor och vid, om kläder', nyisl. *beysinn* 'stor,

betydande, tjock, tung'. Som tredje exempel väljer jag ett enligt min mening hithörande ord med ursprungligt *au* i velar omgivning, no. dial. (Nordmøre) *kök* n. 'svalg', fvn. *kók* f. 'mun', som jag återfört på ett urnordiskt **kauk-*, i avljudsförhållande till **kuk-* i nyisl. *kok* n. (< **kuka*) 'svalg, strupe' och *koka*, *kykja* 'sluka' samt shetl. *kog* 'svälja, dricka i stora drag'. Jag har som stöd för min uppfattning kunnat hänvisa till en viktig uppsats av Jan Terje Faarlund (1975) om diftongering i nordiska språk. Han har efter en noggrann undersökning kommit till slutsatsen att man egentligen lika konsekvent som i fråga om *ē* < *æi* och *ō* < *øy* skulle vänta sig *ō* som kontraktionsprodukt av ursprungligt *au*. För uppgifter om var jag har behandlat ovanstående och andra ord med *ō* för äldre *au* hänvisar jag till Elmevik 2011b och 2011c.

Enligt min mening är önamnet *Bokn* verkligen samhörigt med urgerm. **baukna-* i ffris. *bāken* etc. För önamnet har man att ansätta ett urnordiskt **Bauknō* och förstå som 'ön där det står ett sjömärke, en båk, av något slag'. Frågan blir då hur detta **baukna-* skall härledas.

Modéer (1943 s. 147 ff.) tänkte sig – eftersom han inte kunde finna det möjligt att anknyta ffris. *bāken* etc. till germanskt språkmateriäl – att ordet kan härröra från latinet, vara »en germanisering av lat. *būcina* 'signalhorn, särskilt inom krigsväsendet', *būcinum* 'trumpetsignal'» (s. 148), båda av **boucan-*; »diftongen *ou* i latinet» kvarstår, konstaterar han, »i inskrifterna ännu in i första århundradet före Kristus» (a.st.). Ordet torde, säger han, »av germanerna tidigast ha nyttjats i en generaliserad innebörd 'militär signal i allmänhet', och det senare bruket kan förklaras som en specialisering i användningen» (a.st.). Härledningen övertygar inte och har inte heller vunnit insteg i den etymologiska litteraturen, i varje fall inte i de centrala verken. Modéer hänvisar själv (s. 149) till att professorn i nordiska språk Erik Noreen i ett sakkunnigutlåtande från 1942 karakteriserat den som »starkt hypotetisk». Något oväntat blev Modéers kommentar härtill denna (sist a.st.): »Noreen har kanske rätt.» Jan de Vries (1962 s. 23) betecknar förslaget som »nur eine unsichere Vermutung», och Ásgeir Blöndal Magnússon (1989 s. 37) omtalar det som »litt sennilegt».

Modéer antar, och ger goda skäl härför, att betydelsen 'sjöfartsmärke' hos ffris. *bāken* etc. är sekundär och att ordet ursprungligen hört till västgermanernas militära terminologi. Ffris. *bāken* betyder 'varningssignal, tecken', ags. *bēacen* 'tecken, fana', fhty. *poubhan*, fsax. *bōkan* 'tecken, signal', meddelar Modéer på första sidan (s. 131) av sin uppsats. Senare (s. 144) understryker han vikten av att det uppmärksammas att ordet med innebörden 'trupptecken, standar, märke' är belagt på anglosaxiskt område redan i Beowulf och på kontinenten i »de äldsta västgermanska språken».

Julius Pokorny (1959 s. 105) ställer frågan om urgerm. **baukna-* skulle kunna vara bildat till ett urgermanskt **bau-*, hörande till en *u-*utvidgning av en indoeuropeisk rot **bhā-*, **bhō-*, *bhə-* 'glänsa, lysa, skina' efter mönster av urgerm. **taikna-* 'tecken'. Det framgår klart att det bara rör sig om en högst osäker förmodan.

Mot bakgrund av de uppgifter som Modéer lämnat om betydelseväxlingen hos urgerm. **baukna-* måste det vara fullt legitimt att anta att ordets grundbetydelse varit '(här)fana'. Därmed öppnar sig enligt min mening också möjligheten till härledning av ordet utifrån germanskt språkmateriel. Jag framlägger förslaget att det rör sig om en *-n-*avledning till urgerm. **bauk-* (ieur. **boug-*), i avljudsförhållande till urgerm. **būk-* i bl.a. sv. *buk*, fvn. *búkr* m. 'mage, underliv'. I äldre etymologiska uppslagsverk (se Torp 1919 s. 47 och Hellquist 1948 s.110) och ännu hos Alexander Jóhannesson (1956 s. 607) förs *buk* till en rot ieur. **bheug-*, **bhug-* 'böja' vid sidan av **bheugh-*, **bhugh-* i bl.a. sv. *buga* och *böja* (< **bauzian*). Torp hänvisar i sammanhanget som jämförelse till »den no. betydning 'utbuktning'», vilket också Hellquist gör: »jfr no. *buk*, även: utböjning». Till **bhug-* 'böja' kan föras lat. *fugio* 'flyr', egentligen 'böjer undan' (Hellquist a.st.). I senare etymologiska ordböcker förs *buk* etc. till en gutturalutvidgning av en indoeuropeisk rot **bheu-*, **bhū-*, 'svälla' (se t.ex. de Vries a.a. s. 64). Jag anser för min del att det knappast finns anledning att räkna med en sådan rot, men att prestera en nöjaktig motivering härför skulle föra alltför långt i det här sammanhanget. Jag får nöja mig med att citera följande uttalande hos Bjorvand & Lindeman (2007 s. 150) i samband med deras behandling av no. *buk* 'underliv, mage(region)': »Man har villet rekonstruere en grunnspråklig verbalrot **bew-* ~ **bhew-* med betydningen 'svelle, svulme' for *buk* og en mengde andre ord i de forskjellige språkene [...]. Formalt sett er alt dette verdiløst, fordi en oppr. veksle **bew-* ~ **bhew-* forblir uforklart og fordi de semantiske forholdene er særdeles vage og helt ukontrollerbare.» (Deras tanke, s. 149, att *buk* ytterst skulle kunna höra till verbet *bo*, fvn. *búa*, i en betydelse 'gro, växa' eller 'vara, bli, hända' och ursprungligen betyda 'skepnad, kropp', varav genom »innsnevring» 'underliv', kan jag inte finna sannolik.) Ett stöd för förekomsten av ett urgermanskt **bauk-* 'böja' vill jag se i nyisl. *baukur* m. 'kruka, dosa', belagt sedan 1600-talet (Blöndal Magnússon a.a. s. 45, som också antyder möjligheten av ett samband med *búkur* 'buk').

Som en parallell till urgerm. **baukna-* härlett på det sätt jag här har föreslagit betraktar jag fvn. *vé* n. 'fana, (här)märke', som med all sannolikhet är att hänföra till en rot urgerm. **wīb-* 'böja' (Holthausen 1948 s. 334, Moberg 1949 s. 151, de Vries a.a. s. 649) och inte, som Blöndal Magnússon (a.a. s.

1111) också finner tänkbart, att återföra på ett med fvn. *vīg* 'strid, dråp' och got. *waihjo* 'strid' besläktat **wīh(i)a*.

Det bör enligt min mening tas upp till diskussion om inte ytterligare ett i NoB behandlat ortnamn av hög ålder i Rogaland kan tänkas uppvisa samma utveckling av urnordiskt *au* som den jag antagit i fallet *Bokn*. Jag syftar på *Sola*, äldst skrivet (*a*) *Sola* ca 1270 (NSL s. 415), tidigast känt som namnet på en gård (ett känt vikingasäte), nu också namnet på en kommun och en flygplats. Dess fornnorska nominativform har varit **Sóli* m. Enligt NSL (a.st.) hör det till »ei gruppe eldgamle gardsnamn på Nord-Jæren som ikkje er laga til kjent språkmateriale og som difor er vanskelege å tolka».

För namnet *Sola* presenterade Magnus Olsen (i NG 10 s. 185) tre tolkningsmöjligheter: det kunde innehålla ett urnordiskt **swulb-* hörande till fvn. *svelga*, *svelgja* 'svälja, sluka' eller ett med feng. *sulb* f. '(plog)fåra, plog' samhörigt ord, i vilka fall det skulle röra sig om ett annat namn på Hafrsfjorden på nordvästsidan av Jæren, eller och snarast ett till verbet fvn. *svella* 'svälla' hörande **swulb-* 'höjd', syftande på den lilla upphöjning i terrängen där den gamla gården och en medeltidskyrka är belägna. Efter att på goda grunder ha kritiserat dessa tolkningar framlade Harald Bjorvand (2005, 2011 s. 32 ff.) förslaget att namnet innehåller *ō*-stadiet **sōl-* till adjektivet fvn. *sell* 'lycklig, rik', got. *sēls* 'god', urgerm. **sēli-*, som föreligger i komparativformen feng. *sōbre* (yngre *sēltre*) 'bättre' < **sōlizan-*; som jämförelse anges fvn. *bati* m. 'fördel' till komparativen *betri* 'bättre' < **batizan-*. Betydelsen hos det till grund för *Sola* liggande appellativet, urgerm. **sōlan-*, »brukt som navn på et dyrkningsområde/en gård», skulle ha varit 'gunstig, egnet jord/land' (2005 s. 41). »Dersom germ. **sēl-*, **sōl-* i siste instans hører etymologisk sammen med roten germ. **sē-*, **sō-* 'så' [...] kan **sōlan* på den tiden jorden ble dyrket opp [...] ha hatt betydningen '(til)såing' → 'tilsådd land'» (2011 s. 34).

Bjorvand medger att det är ett problem med hans tolkning att den inte kan bekräftas av reala förhållanden – och att den därför »lett [...] oppfattes som spekulativ» –, men han menar att den är »den lingvistisk sett [...] mest rimelige eller strengt tatt den eneste akseptable» (sist a.st.).

Enligt min mening bör den möjligheten seriöst övervägas att *Sola* i stället är bildat till ordstammen urnord. **saul-* 'smuts, dy(pöl), gyttja' o.d. i no. dial. *saula*, *søyla*, fsv. *sōla*, da. *sōle*, i avljudsförhållande till fhty., mlty., feng. *sol* 'gyttja, gyttjepöl' o.d. Gården *Sola* ligger längst in i Hafrsfjorden, och fno. **Sóli* kan ha varit ett namn på denna fjord eller dess innersta del. Fjorden har ett påfallande trångt inlopp, något som bör ha lett till att vattnet åtminstone längst in i den fått en oren, gyttjig karaktär.

Jag redovisar nu ett antal exempel på i NoB behandlade ortnamn som antagits innehålla appellativ men i fråga om vilka det finns anledning att diskutera om det inte i stället rör sig om primära bildningar med suffix. Vad suffixen beträffar bör de ha s.k. tillhörighetsbetydelse, 'som kännetecknas av', 'som liknar' e.d., eller ha funktionen att bilda diminutiver. Här är det av vikt att understryka att, som Thorsten Andersson (1973 s. 169) formulerat det, »ortnamnsbildande suffix inte utan vidare kan bedömas enbart utifrån suffixens användning i det vanliga ordförrådet». Jag tror mig själv ha kunnat visa, inte minst på grundval av ortnamnsmaterial, att *-n-* och *-sn-*suffixen tidigt utvecklade funktionen av tillhörighetssuffix (se Elmevik 2004). En intressant jämförelse kan i detta hänseende göras med suffixet *-und*. Eva Nyman (2000 s. 77 f.) har konstaterat att tillhörighetsbetydelsen ('kännetecknad av något', 'liknande något' o.d.) hos *-und* är den huvudsakliga i ortnamn bildade med detta suffix, medan det är svårt att hitta motsvarigheter i icke-propriellt material. Jag kan i sammanhanget även hänvisa till Thorsten Anderssons (1975, särskilt s. 155 ff.) påvisande av *-str-* som tillhörighetsbetecknande ortnamnssuffix.

Det närkiska bynamnet *Rala* i Kumla sn och hd, äldst (1411) skrivet (*j*) *radblo*, har av Jöran Sahlgren (1927 s. 48 f.) tolkats som »väl» innehållande ett ord fsv. **radhla* f. 'jordrygg, långsträckt höjd', en bildning till fsv. *radh* f. 'rad' i detta ords från fornvästnordiskan (i formen *roð* f.) betygade betydelse 'jordrygg'. Byn anges ligga på »en långsträckt höjd av krosstensgrus». Tolkningen åberopas av Elof Hellquist (1948 s. 809). Senare har Lars Hellberg (1967 s. 116 ff.), som påpekar att **radhla* tycks kunna säkert beläggas bara i *Rala* och därför bör vara av hög ålder, återfört ordet på ett urnordiskt **rapulōn* eller **radulōn*, »möjligen **rapilōn* eller **radilōn*». Suffixet skulle enligt Hellberg i det aktuella fallet ha använts i dess funktion att bilda diminutiver. Han anser det fullt möjligt att namnet *Rällinge*, som bärs av två byar i Södermanland och av Carl Ivar Ståhle (1946 s. 516) tolkats som ett äldre **Rad-lingi*, i stället är att förstå som ett **Radl-ingi*, med **radhla* som grundord.

Rala kan mycket väl vara ett exempel på primär ortnamnsbildning, varvid bebyggelsen fått sitt namn av dess läge på en terrängformation kännetecknad av att vara en liten (låg) moränplatå. Det kan dock alltså inte uteslutas att det existerat ett appellativ fsv. **radhla*. Namnet utgör ett gott exempel på hur svårt det ofta är att komma längre än till ett konstaterande av detta slag.

Unikt är också bynamnet *Balsna* i Glanshammars sn och hd, Närke, behandlat av Eva Brylla (1995 s. 79 ff.). Namnet kan enligt henne tolkas på tre sätt: som en *-sn-*avledning till en motsvarighet till fda. *balgh* 'upphöjning i terrängen', som en sådan avledning till ett **bal-* samhörigt med no. dial. *bale* m.

'en vall eller jämn förhöjning längs strandbrädden', nyisl. *bali* m. 'hård och jämn gräsbevuxen förhöjning', eller som en *-n*-avledning till ett i några västsvenska natur- och ägonamn ingående **bals* m. 'klump'. Om det rör sig om primär eller sekundär namngivning låter sig enligt Brylla inte avgöras när det gäller något av tolkningsalternativen.

Bäsna är namnet på en by och en tätort i Gagnefs sn i Dalarna. Någon motsvarighet härtill tycks inte finnas på annat håll. Efter att på både språklig och saklig grund ha avfärdat ett förslag av Bror Lindén (1951 s. 152) att namnet skulle kunna förstås som genitiv pluralis av ett forndalskt **bāse* 'båso, en som bor i en båslignande skogsglänta' har jag (Elmevik 1999) tolkat det som innehållande plural form av ett ord fsv. **bētsn*, **bētsn* (båda < **bēitsn*), en avledning med *-sn*-suffix till och synonymt med fsv. *bēt* 'bete, betesplats'. Jag nämner där inte möjligheten att *Bäsna* skulle kunna vara resultatet av primär namnbildning, och detta av det skälet att jag velat se grundordet i detta namn också i det dalska sjönamnet *Bäsingen* i Folkärna sn, Folkare hd, vartill sekundärt bynamnet *Bäsinge* i samma socken, för vilket den äldsta kända skriftformen är (ii) *Bezninge* 1353. För *Bäsingen* har jag ansatt betydelsen 'sjön vid betesmarken (betesmarkerna)', 'sjön vid vilken det finns gott bete'. Om det skulle visa sig att *Bäsingen* skall hållas etymologiskt åtskilt från *Bäsna* och i stället anknytas till ordet *bås* – som jag redovisat i min uppsats (s. 58) kan denna möjlighet övervägas – förefaller det naturligt att betrakta *Bäsna* som ett primärt bildat ortnamn.

På annat ställe än i NoB har jag (Elmevik 2004 s. 55 f.) behandlat ytterligare fyra svenska bebyggelsenamn som jag ansett innehålla appellativ bildade med *-sn*-suffix: de gotländska *Grausne* (på två håll), *Hørsne* och *Sysne* samt det västgötska *Hyssna*. I samtliga fall rör det sig, vill jag nu deklarerera, snarast om primär namnbildning.

Behandlat i NoB, av Svante Strandberg (2005), är gårdnamnet *Hågra* i Tjällmo sn, Finspånga läns hd, Östergötland. Någon fornsvensk skriftform av namnet är inte känd. Från nysvensk tid redovisar Strandberg (s. 59) följande former: *hogra*, *hogro* 1535, (i) *hugru* 1546, *Hugra* 1559, *Huggra* 1560, *hogröo* 1583, *Hughra* eller *Hogra* 1598, *Hågra* 1680. Ortsuttalet av namnet har, 1928, antecknats som *hūgrā* och *hègrā*. Strandberg vill – »utan anspråk på slutgiltighet» (s. 59) – diskutera möjligheten att *Hågra* innehåller ett fornsvenskt appellativ **hughra* f. 'höjd' < **huz(a)rōn* eller **huz(u)rōn*, avlett av den avljudsform urgerm. **huz-* till adjektivet och substantivet *hög* (< **hauz-*) som återfinns i bl.a. det fornsvenska **hugher* m., urnord. **hūza-*, som föreligger i ett uppländskt och två sörmländska plurala gårdnamn *Håga*, fsv. *Hugha*. Tolkningen får stöd av de reala förhållandena på platsen.

Som jag ser det, kan emellertid *Hågra* också vara en primär namnbildning med appellativet urnord. **huz-* som bas, varvid namnets ursprungliga fornsvenska nominativform bör ha varit **Hughar* eller **Hughur*. Paralleller (mönster) bland appellativa bildningar står i så fall att finna i ord som sv. dial. *kuller* m. 'liten backe, kulle', fsv. **kullar*, samhörigt med *kull(e)* och motsvarande no. dial. *kollar* m. 'uppstående spant' (se SOÖg 11 s. 64 f. och 16 s. 54 f.), no. dial. *stavar* m. 'stub av fældet træ', till fvn. *stafr* m. 'stav, stock, stolpe' (Torp 1919 s. 708 f.), och fsv. *stavur* m. 'stav, stör' (sv. dial. *staver*, da. *staver* 'påle') vid sidan av *staver* (se Olson 1916 s. 306). Vårt att nämna i sammanhanget är också det säkerligen av stammen urnord. **kaz-* i bl.a. sv. dial. *kage* m. 'stubbar, trästycken, störar i marken' och eng. dial. *kag* 'stump på ett träd efter en avhuggen gren' avledda urnordiska **kazura-* med, enligt min mening, grundbetydelsen 'stump, tapp' e.d, som återspeglas i bl.a. fvn. *kogurr* m. 'matta, täcke' o.d., nyisl. *kögur* m. och n. 'frans, bård' (se Elmevik 1974 och där anf. litt.).

Jag antar att **Hughar*/**Hughur* så småningom stelnat i dativformen fsv. **Hughre* (se om sådana fall utförligt Brylla 1987 s. 38 ff., 78), varav sedan **Hughra*, **Hoghra* genom anslutning till den stora gruppen plurala bebyggelsenamn på *-a*. Jag menar att de kända äldre skrivningarna medger tanken på en sådan utveckling. Formerna på *-o*, *-u* är alltför få – de på *-a* dominerar faktiskt – och unga för att kunna ge ett tillförlitligt vittnesbörd om att det rör sig om oblik form av ett fornsvenskt **Hughra*. Dessa former, liksom *hogröö*, kan avspegla svårigheten att i skrift återge namnets slut-*a*, vilket säkerligen redan vid 1500-talets mitt påbörjat sin utveckling mot det »grumliga» ljud som är det väntade i denna ställning i det aktuella området.

Det sista avsnittet i uppsatsen ägnar jag åt några synpunkter på bildningar med suffixet *-ipō* i två ortnamns-kategorier, vattendragsnamn och önamn. Även här är frågan om det i de olika fallen rör sig om primär eller sekundär namngivning. Diskussionen utgår från namn som behandlats i NoB, men som jämförelsematerial uppmärksammas också namn som dryftats i andra publikationer.

Det mest tilltalande förslaget när det gäller frågan vilket den norrländska Indalsälvens gamla namn varit har enligt min mening – trots den kritik som Oddvar Nes (1985 s. 10 ff.) riktat mot det – presenterats av Lars-Erik Edlund (1979). Edlund tänker sig att namnets urnordiska form varit **Īmiþō* (> **Imð* > **Imd* > **Ind*) och att det innehåller ett appellativ **īmiþō* bildat till ordstammen *īm-* i *imma*. Det vore fråga om »en denominal bildning med betydelsen 'immighet', vilken konkretiserad gäve betydelsen 'den som immar, ångar'»,

alltså »ett nomen loci av en ursprunglig abstraktbildning, ett inte ovanligt förhållande för ortnamnsbildningar» (s. 85). Jag menar för min del att vi har att göra med en primär ånamnsbildning. Under alla förhållanden måste det anses högst osäkert om utifrån det aktuella älvnamnet kan rekonstrueras ett gammalt appellativ med den nämnda innebörden. I SOL (s. 150, artikeln *Indal*) sägs följande om namnet: »[Det] är omdiskuterat och någon allmänt omfattad tolkning har ännu inte framlagts. Möjligen är det besläktat med ordet *imma* 'imma, ånga' med en betydelse 'den som immar eller ångar'.»

Edlund drar i sin diskussion om det gamla namnet på Indalsälven in det ångermanländska sockennamnet *Häggdånger*. Det råder synbarligen enighet om att förleden är ett ånamn, men om hur detta skall förstås har det uttalats olika meningar (se Holm 1991 s. 357 ff.). I SOL (s. 140) tas fasta på ett av förslagen: »I förleden ingår sannolikt ett gammalt ånamn **Hæghdha*, som be-tecknat den nuvarande Byån. Detta namn har sammanställts med dialektor-det *hægd* 'sparsamhet' och skulle då betyda 'den med sans och måtta framfly-tande ån'.» Jag tar tillfället i akt att lämna ett eget tolkningsförslag, nämligen att det rör sig om en primär namnbildning, en *-ipō*-avledning till en motsva-righet till fvn. *hagr* m. 'nytte, bate, fordel' (Norr. ordb. s. 237), nyisl. *hagur* 'Nytte, Gavn, Fordel' (Blöndal s. 289). Namnet, fsv. **Hæghdh*, skulle då när-mast syfta på fiskrikedom i ån. En god betydelseparallell erbjuder i så fall en-ligt en av Ivar Lundahl (1952 s. 79 f.) föreslagen alternativ tolkning av det västgötska ånamnet *Gagnån* i Gustav Adolfs sn, Vartofta hd, fsv. **Gaghnā*, innehållande fsv. *gagh* n. 'gagn, nytta, fördel' och syftande på antingen »den för äldre tid styrkta fiskrikedomen eller lämplighet för kvarndrift» (s. 79). Ett ånamn fsv. **Nýt* 'den nyttiga', åsyftande rikedom på fisk, kan ha funnits i Rydaholms sn, Östbo hd, Småland (Lundahl a.a. s. 80). Det skulle röra sig om »en substantivering i stark form av ett fsv. adjektiv **nýtter* 'nyttig', motsvaran-de fhty. *nuzzi*, nhty. *nütze* 'nyttig', i avljudsförhållande till det liktydiga fsv. *nýtter*, fvn. *nýttr*».

Det uppländska häradsnamnet *Trögd*, ett gammalt bygdenamn, har av Sam. Henning (1926) och Harry Ståhl (1960) med olika uppfattningar om namngivningsgrunden, en vik respektive en ö, sammanhållits med ett forn-svenskt **trōgh* 'trägg'. Som jag menar mig ha kunnat göra sannolikt (se Elmevik 1988, 2011a s. 63), måste tolkningen i båda fallen avvisas. Jag har i stället fö-reslagit att det rör sig om ett gammalt ånamn bildat till adjektivet *trög*, syftan-de på trögflytande vatten. Till grund för namnet lade jag ett appellativ fsv. **trōghdh* 'tröghet', en *-ipō*-avledning till *trög*. Detta **trōghdh* skulle i ånamnet ha haft den konkretiserade betydelsen 'trögflytande vatten'. Jag står fast vid att *Trögd* skall sammanhållas med adjektivet *trög* men håller numera för san-

nolikt att namnet, om det verkligen åsyftat en å, är en primär namnbildning med betydelsen 'ån som utmärks av att vara trögflytande'. I SOL:s artikel om *Trögd* (s. 327) påpekas att ånamn normalt inte legat till grund för bygdenamn och att ånamnet om det rör sig om ett sådant »bör [...] ha förmedlats till bygden» genom »den forna kungsgården Kungs-Husby, under medeltiden benämnd *Husaby Trøghdh*». Lika möjligt tycks det mig emellertid vara, tillägger jag nu, att *Trögd* ursprungligen varit namnet, även i detta fall som resultatet av primär namngivning, på en vik i närheten av den senare kungsgården, i så fall en vik som varit i det närmaste avsnörd, varför vattnet i den varit påfallande stillastående. Möjligen kan man som ett alternativ laborera med *Trauzipō som ett önamn, varvid grundordet skulle kunna syfta på jordmånen på ön som svårbehandlad, »trög» (ler)jord. – Thorsten Andersson (2012 s. 43 not 25) menar att det finns skäl att pröva om *Trögd* skulle kunna vara ett gammalt fjärdsnamn bildat till *trög* men utvecklar inte närmare denna tanke.

Fogdön är namnet på en ganska stor ö i Singö sn i Uppland, ytterst i havsbandet strax norr om Grisslehamn. Sammansättningen med *ö* liksom anslutningen till ordet *fogde* är som Evald Lidén (1931 s. 92) påpekat från sen tid. Hjalmar Lindroth (1919 s. 185 not 1, se även Lindroth 1931 s. 102) meddelar att det genuina uttalet av namnet är *Fýgda*. Med ledning härav ansätter han för namnet ett fornsvenskt *Fyghdh < **Fuzip-*, som han tolkar som 'ön där det »fyker» och yr av vågorna' och sammanhåller med sjönamnet *Fegen*, fsv. *Fyghdhir*, på gränsen mellan Halland och Västergötland, vilket uppfattats som hörande till en sidoförm urgerm. **feuz-* till **feuk-* 'blåsa' i fvn. *fjúka*, da. *fyge*. Lidén (a.a. s. 91 f.) konstaterar dels att äldre skrivningar av önamnet »med tämlig visshet» visar att dess fornsvenska form varit *Føghdh (s. 91), dels att en rot urgerm. **feuh-*, **fu3-* 'blåsa' är »synnerligen svagt bestyrkt» (s. 92). Härtill kan läggas att fsv. *Fyghdhir* i enlighet med ett förslag av Carl Ivar Ståhle (1962 s. 92) sannolikt är att förstå som bildat till ett kollektivt appellativ fsv. *fyghldhi n. 'fåglar', urnord. *fu3lipia.

Lidén säger sig (s. 92) inte ha »någon grundad mening» om hur detta fornsvenska *Føghdh skall tolkas. Jag vågar ge offentlighet åt följande tanke om hur namnet, som en primär önamnsbildning, skulle kunna förstås, nämligen som ett urnordiskt *Fōðipō, en avledning med *ia*- verbet fsv. *fōdha* 'föda, nära' som bas. Grundbetydelsen vore 'ön som kännetecknas av att vara födande, närande' och skulle väl snarast syfta på att det varit gott fiske vid ön. Ljudhistoriskt tänker jag mig att rotstavelsens *ð* i en ljudföljd innehållande *ð* – *ð* < *þ* varit hotat av dissimilatoriskt bortfall och därför bytts ut mot *3*, alltså ett fall av differentiation. Se om detta begrepp och dess olika yttringar senast Fridell 2010 och för ett antal exempel bl.a. Elmevik 1967 s. 26 ff.

Ett önamn i Stockholms skärgård som antagits innehålla en bildning med suffixet *-ipō* men som enligt min mening skall förklaras på annat sätt är *Värmdön*, avseende en stor ö, den tredje största av de svenska Östersjööarna efter Gotland och Öland. Av dem som gjort namnet till föremål för en undersökning bör främst nämnas Evald Lidén (1926 s. 73 ff.). Före Lidén har det behandlats av Hjalmar Lindroth (1919 s. 181 ff.) och efter Lidén av framför allt Nils-Gustaf Stahre (1986 s. 52 ff.). I SOL (s. 366) sammanfattas forskningen om *Värmdö* så här:

Namnet har ursprungligen avsett själva Värmdön (Värmdölandet) eller en del därav. Förleden innehåller ett fornsvenskt **vermd*, eller ett likalydande ortnamn **Vermd*, bildat till adjektivet *varm*. Betydelsen har antagligen varit 'isränna e.d. som ej fryser', troligen syftande på Vindöström mellan Värmdön och Vindö. Vattnet har uppfattats som varmt eftersom det inte blev isbelagt, jfr dialektordet *värmsla* 'källa som aldrig fryser'. Efterleden är *ö*.

Liksom Harry Ståhl (1960 s. 117), som inte uttalar sig i härledningsfrågan, menar jag att det rör sig om ett ursprungligen osammansatt önamn fsv. **Vermd*, till vilket senare lagts ett förtydligande *ö*.

Ett appellativ återgående på urgerm. **warmipō* med betydelsen 'värme' har som Lidén (s. 75) konstaterar vid spridning i germanska språk. Enda belägget på det i Sverige anses vara Överkalixmålets *värmd* f., uttalat *vëremd*, med innebörden 'i isen nära stranden befintlig ränna, som håller sig öppen hela vintern på gr. av källsprång i botten el. från land uttrinnande varmare källdrag' (Pihl 1924 s. 137 med not 14). Det kan röra sig om en specialbetydelse med hög ålder, men det kan också handla om en förhållandevis ung innebörd eller till och med, med hänsyn till att ordet i Sverige tycks vara känt bara från en enda socken, om en mer eller mindre lokal ombildning av ordet *värme* (som finns i målet, uttalat *vërem*, se Pihl a.st.) i anslutning till något annat ord, kanske *köld*, fsv. *kyld* f. Lidén (s. 75) meddelar att no. dial. *vermde*, *vormde*, *varmde*, *verde*, *varde* m. 'värme' finns belagt även i betydelsen 'hål i isen över en källa'.

Ett vittnesbörd om att Vindöström en gång burit namnet **Vermd* har man velat se i det förhållandet att det på nordvästra Vindö, mitt emot Värmdöns nordöstligaste udde, har funnits en gård *Värmgårdet*, ett namn för vilket det finns ett par skrivningar från omkring år 1600 som gör det sannolikt att gårdens fornsvenska namn varit **Vermdgerdhe* eller »event.» **Vermdagerdhe* (Lidén s. 74). Att dessa former, främst *Vermbdgerde* 1603 skulle bero på »inflytande från *Värmdö*», som Lindroth (s. 186) antar, förefaller mindre sannolikt.

Jag menar i likhet med dem som tidigare yttrat sig om *Värmdön* att önam-

net är sekundärt i förhållande till ett gammalt namn på Vindöström, en viktig farled, men jag kan inte känna mig övertygad om riktigheten av uppfattningen att detta namn innehåller ett fornsvenskt **værmd* f. 'ränna i is som inte fryser till'. Jag tänker mig i stället att Vindöström i urnordisk tid på grund av dess egenskap att sällan frysa till omtalats som **warmīþar* 'försedd med värme', en avledning av urnord. **warmian* m. 'värme', och fått namnet **Warmīþar*, en substantivering i maskulinum av adjektivet. Om suffixet *-īþa-* i dess funktion att av substantiv bilda adjektiv med betydelsen 'försedd med' se bl.a. Torp 1974 s. 22 och Wessén 1971 s. 53 samt, av intresse i sammanhanget, även Ståhle 1946 s. 473 not 1. Till **Warmīþar* har bildats önamnet **Warmīþō*, fsv. **Værmd*, senare *Værmdō*. Som jämförelse kan nämnas fsv. *Sila* 'Selaön' i Mälaren, som med all sannolikhet är en bildning till namnet fsv. **Sili* 'den lugna' e.d. på passagen mellan Selaön och fastlandet. Se SOL s. 270.

Namnet *Väddö*, som avser en av de större öarna i Roslagen, har av Lennart Moberg (1985), kompletterande ett förslag av Jöran Sahlgren (1942 s. 13 ff.), tolkats som innehållande ett verbalabstraktum urnord. **waiþiþō* (eller med Moberg i den senare urnordiska formen **waiþiðō*) f., fsv. **vedd* 'jagande, fångande' > 'jakt, fiske', en avledning till verbet fsv. *vēdha* (äldst *ia*-verb), fvn. *veiða* 'jaga, fiska'. *Väddö* kan, skriver Moberg (s. 7), »förstås som 'fångstön, ön där man bedriver fiske (och/eller jakt)'». Han klargör att samma namn finns på två håll i Norge, i Sør-Trøndelag fylke, och hänvisar till att en motsvarighet till det rekonstruerade fornsvenska **vedd* har belagts i norska dialekter.

Den nu refererade tolkningen av *Väddö* som innehållande ett appellativ fsv. **vedd* 'jakt, fiske' är förvisso evident under förutsättningen att *ö* tillhört namnet från början. Detta kan dock inte tas för givet när det gäller en så stor *ö* som det här är fråga om; snarast väntar man sig kanske att *ö* här är ett senare tillägg. Se för ett urval exempel härpå, bland dem *Vätö* (fsv. *Veta*), som är namnet på en grannö till *Väddö*, Ståhl 1960 s. 116 f.; till dessa kan läggas åtminstone de ovan diskuterade *Fogdön* och *Värmdön* och dessutom *Ingarö*, fsv. *Inga(n)*, och *Ljusterö*, fsv. *Liustra* (för de båda sistnämnda se SOL s. 150 respektive s. 196). Eftersom det är fullt tänkbart – och enligt min uppfattning förstahandsalternativet – att *Väddö* skall förklaras som ett osammansatt, till fsv. *vēdha* 'jaga, fiska' bildat fornsvenskt **Vedd* < **Waiþiþō* med grundbetydelsen 'ön som kännetecknas av fiskande och/eller jagande', 'ön som är lämplig för fiske och/eller jakt', blir konsekvensen att det i varje fall inte utan reservation är möjligt att med hjälp av namnet *Väddö* sluta sig till förekomsten i det forntida Uppland av ett appellativ motsvarande ett fornsvenskt **vedd* f. 'jakt, fiske'.

En parallell till *Väddö* och, om min tolkning ovan är riktig, *Fogdön* är enligt

min åsikt såväl bildningsmässigt som i semantiskt hänseende *Nämdö*, namnet på en ö i Stockholms skärgård sydsydost om Värmdö. Namnet är tidigast belagt som *Neffø* i en avskrift av den äldsta nordiska seglingsbeskrivningen, »*Navigatio ex Dania per Mare Balticum ad Estoniam*», vars datering är något oviss, dock inte senare än till omkring år 1300. Dess tillförlitlighet som källa för namnforskningen har ifrågasatts. Ivar Modéer (1937a s. 21) betecknar den som »en namnkälla av relativt obetydligt värde», och i en annan vid nästan samma tid publicerad skrift (Modéer 1937b s. 92) uttalar han att dess namnformer är »synnerligen otillförlitliga» och att de inte får »tillmätas vitsord om de strida mot språkformen i en för övrigt enhetlig namntradition». Nils-Gustaf Stahre (1952 s. 289 not 17) betecknar denna Modéers karakteristik som »väl kategorisk och hård». I sitt tidigare här återopade arbete säger Stahre att källan i fråga »uppvisar en blandning av korrekta och förvrängda namnformer» (s. 18). Efter att med rätta ha avfärdat några tolkningar av namnet som otillfredsställande föreslår Stahre (s. 58) att *Neffø* står för ett fornsvenskt *Næfō, en sammansättning av fsv. *næf* n. 'näbb', 'tryne', 'nos' och *ō*. Detta *Næfō skulle ha kunnat ombildas till *Næfno genom inflytande från namn som *Rånö*, *Ornö*, *Bunsö* och *Eknö* på näraliggande öar eller, och snarare, skall förklaras som en felskrivning för *Nefno*, varvid det skulle röra sig om ett ursprungligt med *-n*-suffix avlett önamn med senare tillfogad *ō*. Namnet skulle betyda 'Näbbön', 'Näsön' och ha sin grund i en jämförelse mellan »någon del av ön och en fågelnäbb eller en näsa» (s. 59). I SOL (s. 232) karakteriseras Stahres tolkningsförslag som »det mest troliga». Jag är långt ifrån övertygad om att tolkningen är riktig. Till osäkerheten om vilken ursprunglig fornsvensk form som skall ansättas för namnet kommer att Stahre, som kände Stockholms skärgård utan och innan, till stöd för sin tolkning inte kunnat utpeka någon specifik topografisk egenhet på ön som skulle kunna vara namngivande. Till jämförelse kan nämnas det med *næf* samhöriga bynamnet *Nävde* i Dalarna som, och jag citerar här Svante Strandberg (1983 s. 145), »åsyftat den intilliggande sjön med dess markerade uddar och vikar».

Jag föredrar att liksom Harry Ståhl (1960 s. 115) bortse från belägget på *Nämdö* i seglingsbeskrivningen och vid tolkningen av namnet fästa större avseende vid den näst äldsta kända skriftformen, *Nempna* 1476. Ståhl (a.st.), som inte går in på tolkningsproblematiken, betraktar *Nämdö* som ett bland »några relativt säkra exempel, där *ō* är ett senare tillägg eller en urspåring».

Som fornsvensk grundform för *Nämdö* ansätter jag **Næ̃md* – belägget *Nempna* 1476 anser jag avspegla en sekundär svag form av önamnet – och bedömer detta som en primär bildning urnord. **Næ̃mipō*, hörande till fsv. *nima*, fvn. *nema* 'taga, fånga' (beträffande den sistnämnda betydelsen hos

verbet jfr Strid 1982 s. 8). Namnet får antas åsyfta givande fiske och/eller jakt vid ön.

Ett antal klagörande exempel på hur grannlaga det kan vara att vid ortnamnstolkning välja mellan primär namnbildning med dentalsuffix (bland dem *-ipō*) och sekundär med ord bildade med sådana suffix illustreras i en av lärdom och skarpsinne präglad uppsats av Svante Strandberg (1983).

Litteratur

- Andersson, Thorsten, 1973: Om ortnamn och ortnamnsforskning. I: NoB 61. S. 148–170.
 — 1975: Om ortnamnsuffixet *-str*. I: NoB 63. S. 143–163.
 — 1980: Ord eller suffixbildning? Till frågan om rekonstruktion av ord ur ortnamn. I: Sprogvidenskabelig udnyttelse af stednavnematerialet. NORNA:s syvende symposium i København 18–20 maj 1979. Red. af Vibeke Dalberg, Bente Holmberg & John Kousgård Sørensen. Uppsala. (NORNA-rapporter 18.) S. 9–40.
 — 1999: Häjla. Rökstenens by. I: Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999. Red. av Lennart Elmevik & Svante Strandberg (huvudredaktörer) samt Eva Brylla, Mats Wahlberg & Henrik Williams. Uppsala. (Namn och samhälle 10.) S. 1–9.
 — 2001: *Häjla* – ett tillägg. I: NoB 89. S. 151–152.
 — 2010: Rekonstruktion nichtproprialer Wörter aus Orts- und Personennamen. Möglichkeiten und Grenzen. I: Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 7.–9. April 2010. Hrsg. von Lennart Elmevik & Svante Strandberg. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 112.) S. 11–24.
 — 2012: Gamla strand- och önamn i Bråviksbygden. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 120.)
 Bjorvand, Harald, 2005: Navnet *Sola* – kan det forklares? I: NoB 93. S. 37–43.
 — 2011: Rot og røtter – etymologi og stedsnavn. I: Etymologiens plass i navneforskningen. Rapport fra NORNA:s 39. symposium i Halden 11.–13. mai 2010. Red. av Ole-Jørgen Johannessen & Tom Schmidt. Uppsala. (NORNA-rapporter 87.) S. 31–47.
 — & Lindeman, Fredrik Otto, 2007: Våre arveord. Etymologisk ordbok. Revidert og utvidet utg. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. Skrifter 105.)
 Blöndal = Blöndal, Sigfús, Íslensk-dönsk orðabók. Íslandsk-dansk Ordbog. 1920–24. Reykjavík.
 Brylla, Eva, 1987: Singular ortnamnsböjning i fornsvenskan. Starkt böjda namn med utgångspunkt från sörländskt material. Uppsala. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. B. Meddelanden 6.)
 — 1995: *Balsna* och *Skölv*. Två närkiska bynamn. I: NoB 83. S. 79–89.
 Bucht, Torsten, 1944: Till frågan om vin-namn i Ångermanland. I: NoB 32. S. 14–49.
 Bugge, Sophus, 1904: Bidrag til Forklaring af norske Stedsnavne. I: ANF 20. S. 333–358.
 Edlund, Lars-Erik, 1979: Indalsälvens gamla namn. Ett inlägg i en diskussion. I: NoB 67. S. 70–97.
 Elmevik, Lennart, 1966: Några småländska ortnamn. I: OUÅ. S. 3–18.

- 1967: Nordiska ord på äldre kāk- och kāk(s)-. En etymologisk och ljudhistorisk undersökning. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 15.)
  - 1968: Kvädö, Kvärlöv och Kvänum. I: NoB 56. S. 165–186.
  - 1974: Kogurr och Kägra. I: Nordiska namn. Festskrift till Lennart Moberg 13 december 1974. Uppsala. S. 187–198. (Även i: NoB 63, 1975. S. 38–49.)
  - 1988: Trögd. I: Ingemar Olsson 25 augusti 1988. Red.: Jan Einarsson & Barbro Söderberg. Stockholm. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet, MINS, 28.) S. 111–118.
  - 1999: *Bäsna och Bäsinge*. I: NoB 87. S. 57–64.
  - 2002: Ords-katten i den svenska ortnamnsskatten. I: Studier i svensk språkhistoria 6. Förhandlingar vid Sjätte sammankomsten för svenska språkets historia. Helsingfors 11–12 maj 2000. Utg. av Gunilla Harling-Kranck & Hanna Lehti-Eklund. Helsingfors. (Folkmålsstudier 41.) S. 79–88.
  - 2004: Über die *-n-* und *-sn-*-Suffixe in nordischen Appellativen und Ortsnamen. I: Suffixbildungen in alten Ortsnamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 14.–16. Mai 2004. Hrsg. von Thorsten Andersson & Eva Nyman. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 88.) S. 45–59.
  - 2010: Rekonstruktion von Wörtern aus Ortsnamen. Einige Bemerkungen zur Beleuchtung eines Problemkomplexes. I: Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 7.–9. April 2010. Hrsg. von Lennart Elmevik & Svante Strandberg. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 112.) S. 25–35.
  - 2011a: Att våga eller inte våga – ett dilemma vid försök att tolka gamla ortnamn av dunkelt ursprung. I: Etymologiens plass i navneforskningen. Rapport fra NORNAs 39. symposium i Halden 11.–13. mai 2010. Red. av Ole-Jørgen Johannessen & Tom Schmidt. Uppsala. (NORNA-rapporter 87.) S. 61–76.
  - 2011b: Sv. och no. dial. *ō* som motsvarighet till urnord. *au*. Till diskussionen om den s.k. birkasvenskan. I: Studier i dialektologi och sociolingvistik. Föredrag vid Nionde nordiska dialektologkonferensen i Uppsala 18–20 augusti 2010. Utg. av Lars-Erik Edlund, Lennart Elmevik & Maj Reinhammar. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 116.) S. 103–111.
  - 2011c: Två gotländska dialektord. Ett bidrag till frågan om existensen av en birkasvenska/hedebynordiska. I: SvLm. S. 59–65.
- Faarlund, Jan Terje, 1975: Monoftongering i nordisk. I: MM. S. 169–189.
- Fridell, Staffan, 2010: Differentiation. I: BO65. Festskrift till Bo Ralph. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 39.) S. 26–35.
- Hellberg, Lars, 1967: Kumlabygdens ortnamn och äldre bebyggelse. Kumla. (Kumlabygden. Fortid – nutid – framtid 3.)
- Hellquist, Elof, 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
- Henning, Sam., 1926: Trögd. Ett tolkningsförsök. I: NoB 14. S. 115–125.
- Holm, Gösta, 1991: De nordiska *anger*-namnen. Lund. (Det norske videnskaps-akademi. 2. Hist.-filos. klasse. Skrifter. Ny serie 18.)
- Holthausen, Ferdinand, 1948: Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch des Altwestnordischen, Altnorwegisch-isländischen, einschließlich der Lehnwörter und Fremdwörter sowie der Eigennamen. Göttingen.
- Hovda, Per, 1961: Norske fiskeméd. Landsoversyn og to gamle médbøker. Oslo–Bergen. (Skrifter frå Norsk stadnamnarkiv 2.)
- 1978: Eldre norske inndelingsnamn. I: NoB 66. S. 63–78.

- Jansson, Valter, 1951: Nordiska vin-namn. En ortnamnstyp och dess historia. Uppsala–København. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 24. Studier till en svensk ortnamnsatlas 8.)
- Janzén, Assar, 1943: Okända ord i bohuslänska ortnamn. I: NoB 31. S. 118–130.
- Jóhannesson, Alexander, 1956: Isländisches etymologisches Wörterbuch. Bern.
- Lidén, Evald, 1926: Spridda namntydingar. I: NoB 14. S. 73–81.
- 1931: Spridda namnstudier. I: NoB 19. S. 85–112.
- Lindén, Bror, 1951: Dalarnas ortnamn. I: Dalarna, ett vida berömt landskap. Under redaktion av Olle Veirulf. Stockholm. S. 147–170.
- Lindroth, Hjalmar, 1914: En omdebatterad önamnsgrupp. I: Fornvännen. S. 125–202.
- 1919: Namnet Värmdö. I: Upplands fornminnesförenings tidskrift 8. S. 181–186.
- 1931: Våra ortnamn och vad de lära oss. 2 uppl. Stockholm.
- Lundahl, Ivar, 1952: Några västgötska ånamn. I: NoB 40. S. 75–90.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989: Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.
- Moberg, Lennart, 1949: Nordiska ortnamn på Vin-. I: NoB 37. S. 112–153.
- 1985: Vaddö. I: OUÅ. S. 5–9.
- Modéer, Ivar, 1936: Färdvägar och sjömärken vid Nordens kuster. Namntolkningar. Leipzig–Haag–Cambridge. (Arbeten utg. med understöd av Vilhelm Ekmans universitetsfond 45.)
- 1937a: Namn och ordgeografiska studier. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1937: 12.)
- 1937b: Något om namnformerna i seglingsbeskrivningen i Kung Valdemars jordebok. I: NoB 25. S. 88–98.
- 1943: Fvn. *bákn*, sv. *båken* och besläktade ord. I: NoB 31. S. 131–149.
- Nes, Oddvar, 1985: Gamle vassförenamn. *Inn og Lemund. I: NN 2. S. 7–27. (Även i: Nes om namn. Heidersskrift til Oddvar Nes på 70-årsdagen 27. desember 2008. Red. av Jarle Bondevik & Ole-Jørgen Johannessen. 2008. Bergen. S. 75–96.)
- Nordlander, Johan, 1907: Om Norrlands urgamla kulturbygd. I: Ymer. S. 49–74.
- Norr. ordb. = Heggstad, Leiv, Hødnebo, Finn & Simensen, Erik: Norrøn ordbok. 5. utg. av Gamalnorsk ordbok. 2008. Oslo.
- Nyman, Eva, 2000: Nordiska ortnamn på *-und*. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 70. Studier till en svensk ortnamnsatlas 16.)
- Olsen, Magnus, 1916: Fra Norges kystled. Nogle önavne forklarede. I: NoB 4. S. 49–65.
- Olson, Emil, 1916: De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan. Bidrag till den fornsvenska ordbildningsläran. Lund.
- Otterbjörk, Roland, 1955: Hemfosa. Ett svårtytt ortnamn på Södertörn. I: OUÅ. S. 43–58.
- Pihl, Carin, 1924: Överkalixmålet 1. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1924. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 2.)
- Pokorny, Julius, 1959: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch 1. Bern–München.
- Sahlgren, Jöran, 1927: Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning 9. I: NoB 15. S. 1–87.
- 1942: Ortnamnen kring Barnens ö. I: OUÅ. S. 13–16.
- Stahre, Nils-Gustaf, 1952: Stångskäret, Kåksna och Kummelberget. Studier över ortnamn från Stockholms skärgård. Stockholm. (Stockholm studies in Scandinavian philology 9.)
- 1986: Ortnamn i Stockholms skärgård. Stockholm.
- Strandberg, Svante, 1983: Hrund, *Runda, Röl och Skundern. Hydronymisk dentalavledning eller sekundär namnbildning. I: NoB 71. S. 133–151.
- 2005: *Hågra* i Tjällmo. I: NoB 93. S. 59–63.

- Strid, Jan Paul, 1982: *Veidrar námo – ett omdiskuterat ställe i Hymiskviða*. I: *Scripta Islandica* 33. S. 3–9.
- Ståhl, Harry, 1960: *Trögd och Veckholm*. *Två uppländska ortnamn*. I: *NoB* 48. S. 104–119.
- Ståhle, Carl Ivar, 1946: *Studier över de svenska ortnamnen på -inge på grundval av undersökningar i Stockholms län*. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 16. Studier till en svensk ortnamnsatlas 3.)
- 1962: *Sakkunnigutlåtande rörande de sökande till professuren i nordiska språk, särskilt ortnamnsforskning, vid Uppsala universitet vt. 1962*. (Duplic.)
- Særheim, Inge, 1996: *Bokn og nokre andre stadnamn frå Bokn kommune*. I: *Fra haug og heiðni*. *Tidsskrift for Rogalands arkeologiske forening* 3. S. 36–43.
- 2007: *Stadnamn i Rogaland*. Bergen.
- Torp, Alf, 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.
- 1974: *Gamalnorsk ordavleiding*. *Nyutgåva med rättelser och register ombesörjd av Gösta Holm*. Lund. (Studier utg. av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund 1973–1974:2.)
- Wessén, Elias, 1971: *Svensk språkhistoria 2*. *Ordbildningslära*. 5 uppl. Stockholm.
- de Vries, Jan, 1962: *Altnordisches etymologisches wörterbuch*. 2. verbesserte aufl. Leiden.

Summary

Place-names and lexikon

*A field of research exemplified from *Namn och bygd**

By Lennart Elmevik

The area of research which the author has chosen to explore in the framework of the title of this essay is the reconstruction of words from place-names. This is an important concern of both place-name and lexical research, but is also of great interest to other branches of linguistics, not least research on suffixes. It is a field in which there is a great need for broad-based and methodologically oriented studies. A key question often faced in research of this kind is whether primary or secondary name formation is involved; only in the latter case, of course, can a place-name conceal a lost word. Using a number of examples, the author shows how difficult it can be to draw dividing lines between the two types of names. A large part of the essay is devoted to interpreting names that have been assumed to contain once existing words, but which, according to the author, can be regarded as the result of primary rather than secondary naming, or which at any rate call for caution in our assessment of the manner of naming. In the former category he includes, for example, a number of island names in the Stockholm archipelago. For some of these, *Fogdön*, *Nämdö* and *Värmdön*, he presents new interpretations. The author looks in depth at an island name of obscure origin, found in two places in south-west Norway: *Bokn*, ONorw. *Bókn*, for which he also proposes an etymology. Another much discussed place-name from the same part of Norway that is considered here is *Sola*, ONorw. **Sóli*, which first referred to a farm, a well-known Viking centre.

Ortnamnsfonetik

Av Staffan Fridell

Namn och bygd 100 (2012), 107–115.

Staffan Fridell, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: The phonetics of place-names.

Abstract

A number of reasons may exist for discussing phonetic developments in relation to place-names. Very commonly, a particular interpretation of a place-name is justified with reference to phonetic changes that are known and attested from the appellative lexicon, and often from traditional dialects. Somewhat more exciting is the converse approach, i.e. using place-names as a source of information about phonetic developments that are poorly documented, or not at all, in the appellative lexicon.

It is striking how, over the years, differing weight has been attached to phonetic developments as an explanatory factor. Early on, scholars sought to explain varying name forms in terms of differences in word formation. Then came the Neogrammarians and the concept of the sound law, which put phonetics centre stage. Subsequently, growing emphasis came to be placed on analogical processes of various kinds.

Keywords: place-names, phonetic developments in relation to place-names, interpretation, word formation, sound laws, analogical processes.

Den allra första uppsatsen i det allra första häftet av *Namn och bygd* 1913 är av Adolf Noreen och handlar om det västgötska sjönamnet *Anten*, som i medeltida handlingar skrivs *Alti*. Han sätter in dessa två namnvarianter i ett större sammanhang genom att visa att de har motsvarigheter i ett otal sjönamn i Sverige och Norge, där man å ena sidan har former som *Älmten*, *Ämten*, *Anten* o.d. och å andra sidan *Alten*, *Älten* o.d. Noreen förklarar de olika formerna som dialektala varianter som ytterst beror på skillnader i ordbildningen. Namnen är bildade till ordet fsv. **almpt*, fvn. *alpt* 'svan', där den nasala konsonanten i den första ordvarianten går tillbaka på ett nasalinfix. Det är intressant att notera att Elof Hellquist (1903–06 1 s. 787, 1948 s. 14 f.) framhärdat med att i stället förklara skillnaden genom en ljudutveckling, där den nasala konsonanten antogs vara ett fonetiskt betingat inskott *alpt* > *almpt*. Det är svårt att hitta paralleller till en sådan utveckling och Noreens förklaring verkar troligare.

Att Noreen ville förklara varianterna som grundade i ordbildningen, snarare än genom ljudhistorien, är annars ganska tidstypiskt och något man ganska ofta finner även i hans fornnordiska grammatikor. Kunde man hitta

en urgermansk eller ännu hellre indoeuropeisk förklaring så föredrog man gärna den framför en sentida fonetisk särutveckling.

Även om Noreen hade rätt och Hellquist fel om exemplet *Anten*, så står ändå Hellquist här för ett modernare synsätt. Det är metodiskt korrekt att i första hand försöka förklara sådana formvarianter som relativt sent uppkomna genom sårnordiska, särspråkliga eller särdialektala ljudutvecklingar, snarare än genom uråldriga skillnader i ordbildningen. Ett exempel på detta hittar man hos Ivar Lundahl i en artikel i NoB 1929 som – ironiskt nog delvis i polemik mot Hellquist – vill förklara de relativt frekventa fornsvenska namnformerna som *Dalsathorp* o.d. som **Dalsioarthorp* > **Dalsethorp* → (analogiskt) *Dalsathorp*, snarare än att räkna med genitiv av ett avlett svagt böjt sjönamn **Dalse* osv. som man tidigare ofta gjort. Här står Lundahl för ett modernare synsätt även genom att han inkluderar analogi i förklaringen. Junggrammatikernas generation ville gärna förklara mest möjligt genom ljudlagar, medan man senare relativt sett oftare återoppar analogi.

Ett exempel på detta är en uppsats av Verner Ekenvall i NoB 1938, där han polemiserar mot den mest utpräglade svenske junggrammatikern, Axel Kock. Denne tänkte sig att efterleden i västgötska ortnamn på ursprungligt *-hem* utvecklats *-em* > *-im* > *-um*. Ekenvall framhåller att dessa tre former existerar samtidigt i variation i fornsvenskan och menar att det rör sig om analogiskt motiverade skriftformer som alla går tillbaka på ett uttal med en försvagad, grumlig central vokal. Betoningen på samtidig variation är också modern för sin tid. Äldre forskare tänkte sig gärna att utvecklingen gick från A > B > C, där den ena formen successivt ersatte den andra, medan vi nu vet att A, B och C har kunnat samexistera i variation under lång tid, delvis som stilistiska varianter (jfr Fridell 2006).

Även om alltså ordbildning, ljudutveckling och analogi naturligtvis alla är – och alltid har ansetts vara – giltiga förklaringar till ortnamnsvariation, så verkar det som om det skett en viss relativ förskjutning i tonvikt från ordbildning till ljudutveckling till analogi i förklaringsmodellerna. Termen *ljudlag* används i NoB ännu av Hjalmar Lindroth (1915), Ernst Wigforss (1918) och Erik Noreen (1921), men verkar sedan undvikas. Jöran Sahlgren är den som mig veterligt i tidskriften först direkt polemiserar mot begreppet i den viktiga uppsatsen *Reaktion och korrektion* (1947 s. 97) när han säger: »Numera är man ense om, att några undantagslösa ljudlagar ej finnas.» Det som oftast brukar citeras från denna artikel är avsnitten om stötande ortnamn, som omformats för att bli mindre förargelseväckande (som *Lusaryd* → *Ljusaryd*) men intressantare i detta sammanhang är de namn som blivit utsatta för korrektion på grund av att ljudutvecklingen lett till för ortnamn ovanliga, svårutta-

lade eller ogenomskinliga strukturer och som därför förändrats genom analogi för att bli mer lika andra ortnamn eller bli semantiskt begripliga.

Det kan finnas flera skäl till att man diskuterar fonetiska utvecklingar i samband med ortnamn. Mycket vanligt är att man motiverar en särskild tolkning av ett ortnamn med hänvisning till ljudutvecklingar som är kända och belagda från det appellativa ordförrådet och gärna då från dialekterna. Det leder sällan till några längre resonemang och är i detta sammanhang inte heller så intressant. Något mer spännande blir det när man gör tvärtom, dvs. använder ortnamnen som källa till ljudutvecklingar som är svagt eller inte alls belagda i det appellativa ordförrådet. Ortnamnen är ofta (jämte personnamnen) överrepresenterade i det äldsta fornspråkliga materialet och kan därmed vittna om tidigt medeltida ljudutvecklingar. Dessutom kan ortnamnen genom sin lokalanknytning bidra till att kartlägga den geografiska spridningen av ljudutvecklingar. Ett notabelt exempel är det yngre *u*-omljudet, där Bengt Hesselman (1933) genom ortnamn kunnat visa på att detta förekommit i sydvästra Sverige i stor utsträckning. Han säger där (s. 93): »Bevisföringen för omljudets inträdande kan ytterligare stödjas av ortnamnsmaterialet, som i denna liksom andra ljudhistoriska frågor är av särskild vikt, i synnerhet för lokaliseringen.» Ett annat tungt vägande språkhistoriskt inlägg i NoB med ortnamnen som huvudsakligt källmaterial är Ivar Modéers (1946) förödande kritik av Lindroths indelning av de öländska dialekterna i fyra distinkta områden.

En frekvent typ av fonetisk förändring och förenkling är konsonantassimilationer. En tidig assimilation i de nordiska språken är som bekant nasalassimilationen som av Lennart Moberg (1944 s. 205) har daterats till »700-talet (eller senast förra hälften av 800-t.)». Samma år som Mobergs avhandling kom ut skrev Jöran Sahlgren (1944) en kort artikel i NoB, där han med hjälp av ortnamn med förlederna *Black-* < *Blank-* och *Ricke-* < *Rinka-* argumenterar för att assimilationen *nk* > *kk* tidigare haft en större utbredning och omfattning. Han säger: »Ortnamnen Blacksta och Rickeby göra sannolikt att även Östsvrige en gång haft en växling mellan assimilerade och oassimilerade former i samma ord även i starktryck.» (S. 213); och vidare: »Mobergs slutsatser om den trycksvaga ställningens betydelse för nasalassimilationen äro enligt min tanke ej tillräckligt underbyggda.» (A.st.) Detta är hårda, men tungt vägande ord som förtjänar att uppmärksammas mer än vad som hittills varit fallet.

När det gäller konsonantassimilationer har annars särskilt namnen på *-by* tilldragit sig intresse i NoB, liksom *Tibble*-gruppen. Olof Gjerdmann (1914 s. 246) ville här formulera en tillämplig generell ljudregel som säger: »*p, t, k*

övergå, så snart de ej genom association med stamordet bevaras, till resp. *b*, *d*, *g*, då de genom sammansättning komma att stå före *b*, *d* eller *g*.» Det skulle alltså innebära att t.ex. *Ekby* regelenligt blir *Egby* utom då associationen med ordet *ek* är så stark att den kan stå emot ljudövergången. Redan i nästa årgång av tidskriften (1915) kommer Hjalmar Lindroth med ett polemiskt svar, som delvis är av stort principiellt intresse. Han hävdar nämligen rakt motsatt ståndpunkt (s. 39):

i de nordiska språken är det en så gott som undantagslös om ej helt undantagslös regel att, om vid förbindelse av tonande och tonlös explosiva eller spirant endera segrar, detta ljudlagenligt är den tonlösa.

Lindroth ger sedan ett stort antal exempel på detta både från appellativ och ortnamn såsom *Bækby* > *Bäppy* och *Vikby* > *Vippy*. Att den tonande konsonanten trots allt ibland »segrar» som i *Egby* och *Bägby* < *Bækby* förklarar han genom »gruppassociation med alla andra namn på *-by* (resp. med det enkla *by*)» (s. 39), vilket är »en association, utan vars hjälp den [assimilationen] sålunda icke skulle uppträda» (s. 38). Han beskriver de två motsatta tendenserna målade som »en strid mellan för- och efterledens [associationsmöjligheter]» (s. 39). Han framhåller vidare att tendensen till analogisk associativ påverkan på efterleden är starkare i ortnamn än bland appellativ:

I det stora flertalet appellativa sammansättningar har förleden starka associationsmöjligheter; dessa motverka eller ta helt väldet. Vid de sammansatta (person- och ortnamnen ligger saken annorlunda; dels tappas förledens specialiserande innebörd snart bort så snart namnet blivit proprium, dels är förleden bra ofta ett ord som det levande språket förlorat. (S. 51 f.)

Detta känns som ett påfallande modernt sätt att resonera på genom att han uttryckligen hänvisar till namnens specifika semantiska särdrag för att förklara varför det finns en tendens till att ortnamnen utvecklas annorlunda än appellativen.

Lindroths analys tas över och vidareförs senare av Jöran Sahlgren (1947 s. 99 ff.). Han visar att man för att behålla efterleden *-by* ohotad har kunnat antingen skjuta in en epentetisk vokal: **Vætby* > **Vætpy* > *Väppy* → *Väppby* → *Väppeby*; eller skärpa klusilen genom förändring till velart artikulationsställe: *Väppby* → *Väckby* (→ *Väckeby*).

Dessa senare förändringar är exempel på det som närmast är motsatsen till assimilation och som brukar kallas *differentiation* (varom se Fridell 2010), något som inte är ovanligt i ortnamn. Andra utvecklingar som skulle kunna falla in under denna rubrik behandlas i Ivar Modéers uppsats Hedingstorp och

Jättingstad (1948) om utvecklingen *ns* > *ngs*. Modéer själv tvekar dock mellan förklaringarna ljudutveckling, analogi och differentiation (s. 169 f.; jfr Strandberg 1983, 1985). Också slutljudsskärpningen *dh* > *t* i *-ryd*-namn i en del av Småland (Fridell 1987) kan ses som ett fall av differentiation.

En företeelse som har uppmärksamrats speciellt i ortnamn är det som omväxlande kallats för vokalassimilation eller omljud, nämligen när ett vokalkvalitet element i efterleden påverkar förledens vokalkvalitet. Hjalmar Lindroth (1915 s. 37 f.) vill se *Thykbyle* > *Thykbile* > *Thikkbile* > *Tibble* och *Nybyle* > *Nybile* > *Nibile* > *Nibble* som exempel på denna utveckling. Han polemiserar i förbigående i en fotnot mot Axel Kock som ville förklara processen genom relativ accentsvaghet hos förleden. Detta var för övrigt något av en patentrösning hos Kock, som antogs kunna förklara det mesta men där han genomgående hade fel. Detta är huvudsäket, tror jag, till att Kocks omfattande arbeten om ljudhistoria har blivit så föråldrade och lite utnyttjade av senare forskare, i kontrast till Noreens verk som fortfarande är användbara.

Andra exempel på sekundärt *i*-omljud går att hitta i de skånska *-hög*-namnen, som *Stävie* och *Grevie*, vilka har behandlats i NoB av Bengt Pamp (1997) och av mig själv (Fridell 2007).

Ett antal forskare har uppmärksammat att försvagning och synkope av bindevokal tenderar att uppträda särskilt ofta i ortnamn och därmed inte alltid följer de mönster och regler som finns i det motsvarande dialektala ordförrådet. Marius Kristensen (1932) har skrivit en artikel med titeln *Stednavnene* og den ældste jyske synkope och Per Hovda (1986) en uppsats om »kompositionsfugen» i ortnamn i Sydnorge. Vidare har Gunnar Pellijeff (1960) tilltalande förklarat ett antal ortnamn *Vässtorp* och *Östorp* som ursprungliga **Væstrathorp* resp. **Østrathorp*, där dissimilatoriskt bortfall av *r* samt haplogisk synkope gett de nutida formerna, i stället för den tidigare framlagda förklaringen att det skulle röra sig om de två sällsynta personnamnen *Väste* och *Öste*.

Allt detta anknyter starkt till två tunga vetenskapliga bidrag utanför NoB, nämligen Bengt Hesselmanns storverk *Huvudlinjer i nordisk språkhistoria* (1948–53) som till stor del har ortnamn som källmaterial och som utförligt behandlar försvagning och synkope, samt Lennart Mobergs (1997) principiellt viktiga artikel *Om synkope i sammansatta ortnamn*, där slutsatserna är pregnant formulerade: »Synkopen har varit ett kontinuerligt, ständigt verkamt inslag i de nordiska språkens utveckling.» (S. 177); »Synkopen upphörde inte ens tillfälligt med urnordiskan.»; »Synkopen är något att räkna med i alla skeden av de nordiska språkens historia.» (S. 178.) Själv har jag (Fridell 1987) kunnat tillämpa Hesselmanns regler och påvisat att försvagning

och synkope av bindevokal uppträder i ortnamn i sydvästra Småland i ett område där dialekten är ett rent *a*-mål utan minsta tecken till försvagning eller synkope i det appellativa ordförrådet.

En fonetisk process av stor vikt för ortnamns utveckling är det som Sahlgren kallade för *ordlängdsbalans*, dvs. förändringar av typen *Husaby* > *Håssa-by* eller *Getarum* > *Getterum*, där man får en kvantitetsförskjutning i förleden med en förkortning av vokalen. Företeelsen är central, men själva termen är olycklig och missvisande eftersom den dels ger sken av att ordens absoluta längd skulle ha någon större betydelse för utvecklingen och dels antyder att något slags inneboende strävan efter balans i språket skulle ligga bakom. Lars Hellberg (1973) har senare fördjupat Sahlgrens analys, liksom Gun Widmark (1997), som dessutom har föreslagit den alternativa termen *sammansättningsreduktion*, som mycket bättre täcker in vad det är fråga om.

Sahlgren behandlar begreppet 1930 i NoB i artikeln *Ordlängdsbalansen i svenskan*. Han gör här ett viktigt påpekande: »Det är givet att sådana exempel företrädesvis hittas bland ortnamnen. Associationen med grundorden var här mindre stark.» (S. 70.) Han fortsätter på samma tema i en artikel i NoB 1965 som inte har uppmärksammats lika mycket men som är väl så viktig. Den heter *Arboga och Torshälla. Betydelseförändring med åtföljande ljudändring*. Han säger här: »De sammansatta egennamnen ha i regel förlorat kontakterna med sina sammansättningsleder.» (S. 154); »De sammansatta ortnamnen ha i regel förlorat sin sammansatta betydelse och äro nu antingen osammansatta eller avledda semem. Namnet *Nyköping* t.ex. associeras nu varken med *ny* eller *köping*. Från betydelsesympunkt är namnet osammansatt. Det betecknar trots sin etymologiska genomskinlighet blott ett visst stadsområde.» (S. 155); »De sammansatta ortnamnens betydelseändringar ha ofta starkt påverkat deras ljudutveckling.» (S. 155); »En ändring från sammansatt semem till enkelt semem medför förkortning av långa fonem.» (S. 158); »Ordlängdsbalansen [...] kan tydligen vara semologiskt betingad.» (S. 158.)

Att på detta sätt koppla ljudutvecklingar till namnens särskilda semantiska status känns som ett modernt tänkesätt. Bent Jørgensen (1978 s. 151) ger uttryck för samma grundinställning: »sammensatte stednavne og sammensatte appellativer gør helt forskellige krav på at blive 'forstået', d.v.s. på at kunne føres tilbage til kendte appellativiske udtryk». Att ortnamn kan uppträda på delvis andra sätt än appellativ i relation till pågående språkliga förändringar har även framhållits av Kristin Bakken (2000 s. 11, 21) i samband med en diskussion av begreppet *restitution* och av Berit Sandnes (2006) som bl.a. skriver: »fordi stedsnavn i stor utstrekning anvendes som uanalyserte språklige

enheter, kan de stivne i en eldre, uendret form» (s. 76). Utanför NoB har på senare tid Åse Wetås mest systematiskt belyst frågan om olika utvecklingsmönster för namn och appellativ i sin viktiga avhandling från 2008. Det gäller där visserligen morfologi, men de allmänna slutsatserna bör kunna överföras även till fonetiska förändringsförlopp. Centralt är här begreppet propriäritet som ses som en relativ egenskap, inte absolut: olika namnkategorier antas ha större eller mindre grad av propriäritet, vilket delvis avgör hur de uppträder i relation till pågående språkförändringar.

Vibeke Dalberg och John Kousgård Sørensen ställde 1979, i ett viktigt kapitel i boken Stednavneforskning 2. Udnyttelsesmuligheder, den grundläggande frågan om namnen utvecklas fonetiskt efter andra regler än övrigt språkstoff, alltså om det finns särskilda ljudutvecklingar för proprier. Deras svar är att det visserligen finns ljudutvecklingar som är mycket mer frekventa i namn eller som t.o.m. enbart är belagda genom namn, men att »lydudviklinger i princippet rammer alle dele af ordforrådet» (s. 164). Detta är en slutsats som nog de flesta namnforskare är beredda att hålla med om idag. Man skulle kunna uttrycka det så att en kvalitativ skillnad ($\pm$ proprium) tar sig kvantitativa uttryck. Namnens semantiska särställning gör att de delvis kan uppföra sig annorlunda än appellativa substantiv, vara mer eller mindre mottagliga för förändring: ett slags lexikalisk diffusion med andra ord (jfr Sandnes 2006 s. 76). Dessutom kan det finnas skillnader även inom ordklassen namn beroende på graden av propriäritet. Vilken riktning dessa skillnader tar sig uttryck i är, menar jag, inte principiellt bestämt: namn kan gå före eller släpa efter i utvecklingen (Fridell 2009 s. 340 ff.).

En speciell ortnamnsfonetik finns alltså egentligen inte. Det är ortnamnen som är speciella, inte fonetiken.

Litteratur

- Bakken, Kristin, 2000: Navn og restitusjon av lydendring. I: NoB 88. S. 5–24.
- Dalberg, Vibeke & Kousgård Sørensen, John, 1979: Stednavneforskning 2. Udnyttelsesmuligheder. København.
- Ekenvall, Verner, 1938: Om ljudutvecklingen i namnelementet -em (< hem) i västgötska ortnamn. I: NoB 26. S. 129–137.
- Fridell, Staffan, 1987: Ljudutvecklingen *-rydh > -(e)t* i ortnamn i Sunnerbo härad i Småland. I: NoB 75. S. 117–140.
- 2006: Ortnamn i stilistisk variation. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 95.)
- 2007: Skånska *-hög*-namn. Ljudutveckling och stilvariation. I: NoB 95. S. 23–28.

- 2009: Inlägg som andreopponent vid Åse Wetås disputation. I: Norsk lingvistisk tidskrift 27. S. 340–348.
- 2010: Differentiation. I: Bo 65. Festskrift till Bo Ralph. Göteborg. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 39.) S. 26–35.
- Gjerdman, Olof, 1914: Övergång av *p, t, k* till *b, d, g* före omedelbart följande *b, d, g* i nutida svenska. I: NoB 2. S. 244–246.
- Hellberg, Lars, 1973: Skänninge och Skenaån. En ortnamnskombination i ljudhistorisk belysning. I: Svenska studier från runtid till nutid tillägnade Carl Ivar Ståhle på 60-årsdagen den 27 juni 1973. Stockholm. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 48.) S. 37–52.
- Hellquist, Elof, 1903–06: Studier öfver de svenska sjönamnen, deras härledning ock historia 1–6. Stockholm. (SvLm 20:1–6.)
- 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
- Hesselman, Bengt, 1933: U-omljud av kvarstående u i sydvästsvenska ortnamn. I: NoB 21. S. 92–102.
- 1948–53: Huvudlinjer i nordisk språkhistoria 1–3. Uppsala–Stockholm. (Nordisk kultur 3–4.)
- Hovda, Per, 1986: Noko om komposisjonsfugen i samansette gardsnamn med substantiv til føreled i Sør-Noreg. I: NoB 74. S. 94–108.
- Jørgensen, Bent, 1978: Stednavne og ældre tiders sprogsamfund. I: NoB 66. S. 147–153.
- Kristensen, Marius, 1932: Stednavnene og den ældste jyske synkope. I: NoB 20. S. 128–137.
- Lindroth, Hjalmar, 1915: Den konsonantiska assimilationen *Thikbile* > *Thigbile* (> *Tibble*) o.d. I: NoB 3. S. 37–53.
- Lundahl, Ivar, 1929: Ett par bidrag till svensk språkutveckling i belysning av ortnamn. I: NoB 17. S. 23–38.
- Moberg, Lennart, 1944: Om de nordiska nasalassimilationerna *mp* > *pp*, *nt* > *tt*, *nk* > *kk* med särskild hänsyn till svenskan. Uppsala. (Undersökningar till en atlas över svensk folkkultur, språkliga serien 1.)
- 1997: Om synkope i sammansatta ortnamn. I: Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningskrift till Lars Hellberg. Uppsala. (Nomina Germanica 22.) S. 171–180.
- Modéer, Ivar, 1946: Öländska ortnamn och öländsk dialektgeografi. I: NoB 34. S. 128–176.
- 1948: Hedingstorp och Jättingstad. I: NoB 36. S. 160–177.
- Noreen, Adolf, 1913: Sjönamnet Anten. I: NoB 1. S. 5–10.
- Noreen, Erik, 1921: Västgötska ortnamn. I: NoB 9. S. 45–55.
- Pamp, Bengt, 1997: *I*-omljud och skånska *-ie*-namn. Onomastisk ljud- och skrifthistoria. I: NoB 85. S. 5–21.
- Pellijeff, Gunnar, 1960: Vässtorp och Östorp. Ett västgötskt namnpar. I: NoB 48. S. 163–168.
- Sahlgren, Jöran, 1930: Ordlängdsbalansen i svenskan. I: NoB 18. S. 61–86.
- 1944: Blacksta och Rickeby. Ortnamn och ordgeografi. I: NoB 32. S. 204–213.
- 1947: Reaktion och korrektion. En språkpsykologisk och språkhistorisk studie. I: NoB 35. S. 97–126.
- 1965: Arboga och Torshälla. Betydelseändring med åtföljande ljudändring. I: NoB 53. S. 152–158.
- Sandnes, Berit, 2006: Stol ved veien og spekk i dalen? Endringer i stedsnavn og annet språklig materiale. I: NoB 94. S. 71–85.
- Strandberg, Svante, 1983: Noen och Hörtingen. Två småländska sjönamn. I: OUÅ. S. 37–69.

- 1985: Mansnamnen Härsten och Borsten i några svenska bebyggelsenamn. I: OUÅ. S. 19–34.
- Wetås, Åse, 2008: Kasusbortfallet i mellomnorsk. Ein komparativ studie av proprialt og appellativisk materiale. Oslo.
- Widmark, Gun, 1997: Om s.k. ordlängdsbalans i ortnamn och dess prosodiska förutsättningar. I: Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningskrift till Lars Hellberg. Uppsala. (Nomina Germanica 22.) S. 287–295.
- Wigforss, Ernst, 1918: En fornsvensk ljudlag. I: NoB 6. S. 113–128.

Summary

The phonetics of place-names

By Staffan Fridell

A number of reasons may exist for discussing phonetic developments in relation to place-names. Very commonly, a particular interpretation of a place-name is justified with reference to phonetic changes that are known and attested from the appellative lexicon, and often from traditional dialects. Somewhat more exciting is the converse approach, i.e. using place-names as a source of information about phonetic developments that are poorly documented, or not at all, in the appellative lexicon. Place-names (together with personal names) are often overrepresented in the oldest linguistic records and can thus provide evidence of early medieval developments in the phonetics of a language. In addition, place-names, being tied to particular locations, can help to map the geographical spread of such developments.

Things become even more exciting when we ask the question whether there is a special phonetics of place-names, that is, whether such names develop differently to some extent, precisely because they are names.

Examples of sound changes in place-names that have attracted interest include various types of assimilation, secondary *i*-mutation, weakening and syncope, and differentiation.

It is striking how, over the years, differing weight has been attached to phonetic developments as an explanatory factor. Early on, scholars sought to explain varying name forms in terms of differences in word formation. Then came the Neogrammarians and the concept of the sound law, which put phonetics centre stage. Subsequently, growing emphasis came to be placed on analogical processes of various kinds.

Teori och Namn och bygd

Av Kristina Neumüller

Namn och bygd 100 (2012), 117–126.

Kristina Neumüller, The Swedish Institute for Language and Folklore, Uppsala: Theory and *Namn och bygd*.

Abstract

The author discusses the articles on name theory that have been published in *Namn och bygd*, from the first contributions in the 1960s to the present day. Her survey shows that, while *NoB* has not been the principal forum for theoretical discussions in this field, the essays that have appeared in it provide a good picture of the debate that has taken place and the development onomastic theory has undergone over the period.

Keywords: onomastic theory, theoretical discussions, development, applying different theories.

De flesta läsare av *Namn och bygd* håller nog med om att teori inte är det första man associerar till när man tänker på denna tidskrift. En del skulle kanske rent av vilja sätta dit ett frågetecken – teori och *NoB*, hör det verkligen ihop?

Tidskriftens namn betonar ju i första hand att namnen ska sättas in i sitt sakliga sammanhang, och mycket riktigt är det inte *NoB* som har varit det främsta forumet för debatten kring onomastisk teori. Med tanke på den position som tidskriften har inom ortnamnsforskningen så bör dock dess innehåll avspegla de strömningar som präglat ortnamnsforskningen vid olika tider. Så vilka avtryck har då den teoretiska diskussionen lämnat i *NoB*?

Jag borde kanske börja med att förklara vad jag menar med teori i detta sammanhang, men istället väljer jag att låta den här genomgången avspegla de olika sätt som teori används på i litteraturen. Jag kommer alltså att ta upp teori både i betydelsen 'grundsatser gemensamma för ett forskarsamhälle', alltså en forskningstradition eller ett paradigm, och teori som förklaring av onomastiska problem på olika nivåer. Teorier på vad man skulle kunna kalla mikronivå kommer dock inte att tas upp.

Genomgången nedan följer ett tematiskt upplägg, men också i viss mån ett kronologiskt, för att på så vis kunna belysa vilka utvecklingstendenser som kan urskiljas. I första hand är den inriktad på uppsatser som uttryckligen diskuterar teoretiska frågeställningar, dvs. uppsatser där de teoretiska resonemangen har huvudrollen. Jag kommer dock även att ta upp en del exempel på uppsatser där teori ingår som en komponent bland många andra. Vad gäller

de olika teorier och teoretiska modeller som diskuteras så kommer tonvikten främst att ligga på deras grundprinciper, inte på olika detaljer.

Det första mer teoretiskt inriktade bidraget i NoB är Allan Rostviks kritiska granskning från 1969 av Kurt Zilliacus bok *Ortnamnen i Houtskär* (1966). Denna uppsats utgör på många sätt startpunkten för teoridiskussionen i NoB. De grundläggande frågor som Rostvik tar upp i anslutning till Zilliacus bok är sådana som sedan återkommer, i olika variationer, i en rad andra uppsatser: vad skiljer ett namn från ett appellativ, hur uppstår namn och hur kan ortnamn kategoriseras? Rostvik tar dessutom upp en rad terminologiska frågor och metodologiska problem.

Frågan om relationen mellan namn och appellativ var förstas inte ny för namnforskningen vid denna tidpunkt. I NoB hade den tidigare diskuterats bl.a. av Jöran Sahlgren (1965), då särskilt med avseende på betydelsen hos sammansatta ortnamn respektive appellativ.¹ I och med Zilliacus skrifter kom dock diskussionen att fördjupas och intensifieras. För att återvända till Allan Rostvik så betonar han, till skillnad från Sahlgren och Zilliacus, att gränsen mellan egennamn och appellativ är flytande; det är alltså inte fråga om en skillnad om art, utan om grad. Vissa namn har en starkare namnkarakter, andra namn svagare. Rostvik vänder sig därmed mot Zilliacus syn på namn såsom innebördslösa för namnbrukaren, med enbart denotativ betydelse, inte konnotativ. Som främsta argument lyfter Rostvik fram den rika floran av folketymologier, som han ser som ett bevis för att inte bara ortnamnsforskare utan även namnbrukare i allmänhet är medvetna om huruvida ett ortnamn är dunkelt eller inte.

Vad gäller frågan om hur namn uppstår har Rostvik inte lika mycket att invända mot Zilliacus resonemang kring å ena sidan namntillblivelse och å andra sidan dopartad namngivning. När det gäller uppkallelsenamn vill dock Rostvik i högre grad än Zilliacus göra betona namnens konnotativa sida.

Den tredje frågan, den om namns kategorisering, är i detta sammanhang den egentliga huvudfrågan, som de andra två bereder vägen för. Zilliacus klassificeringsmodell är en kombination av en formell och en semantisk analys, med utgångspunkt i namnbildarnas syn på namnen. Zilliacus modell granskas ingående av Rostvik, som vill pröva om den är praktiskt användbar. I slutänden menar Rostvik att så inte är fallet. I mötet med verkligheten blir osäkerhetsmomentet alltför stort när det ska avgöras i vilket av de olika facken ett namn ska placeras. Rostvik formulerar sig ganska drastiskt: »Om brev-

¹ Sammansatta ortnamn och appellativ diskuteras i NoB även av Bent Jørgensen (1978).

bärarna skulle sortera post på lika lösa boliner, skulle ett brev på posten bli en ren lyckträff» (1969 s. 129).

Rostvik är alltså långt ifrån enig med Zilliacus, och som synes är hans kritik bitvis rätt så skarpt formulerad. Det är dock tydligt att Zilliacus bok har varit en stimulerande läsning, för den diskussion som förs av Rostvik erbjuder än idag inspirerande läsning. Rostvik själv lyfter också noga fram att han finner mycket i Zilliacus teoretiska resonemang som är nydanande, klarsynt och fruktbart. Zilliacus själv återkommer till vissa av dessa frågor i en NoB-uppsats så sent som 1997, med rubriken Om egennamns funktion. Han vidhåller där sina tidigare ståndpunkter, särskilt vad gäller egennamnen som benämning beteckningar, och appellativen som beskrivande beteckningar.

Gränsdragningen mellan namn och appellativ är en fråga som diskuteras flitigt i de teoretiskt inriktade bidragen i NoB. Innan jag går in mer på dessa uppsatser tänkte jag dock nämna ett bidrag som, i Zilliacus efterföljd, utgår från frågan om hur namn kan – och bör – kategoriseras. I en uppsats från 1993 resonerar nämligen Gordon Albøge om olika typer av namnkategorisering, med inriktning på ortnamn. Han förordar en namnsemantisk kategorisering som utgår från namnens ursprungliga denotation, inte från vad de senare kommit att denotera. Det är alltså namngivarens, namnbildarens perspektiv som är utgångspunkten. Svårigheten med detta, betonar Albøge, ligger i att namnen inte återger en objektiv utan en subjektiv bild av verkligheten. Subjektiviteten i namnbildningen gäller dock främst namnens bestämningsleder, inte deras huvudleder, så själva grunden för en semantisk kategorisering av namnen står ändå ganska stabil.

En annan som lät sig inspireras – om än inte övertygas – av Zilliacus idéer var Bengt Pamp. I tre uppsatser från 1970-talet (1973, 1977, 1979) diskuterar han ortnamn utifrån ett tydligt teoretiskt ramverk på ett sätt som varit, och fortfarande är, ovanligt för ortnamnsforskningen. Pamp utgår från den generativa grammatiken och försöker med hjälp av denna beskriva ortnamnens struktur, eller, med hans egna ord, »antyda riktlinjer för en grammatik som i princip skall kunna generera alla svenska ortnamn» (1973 s. 60). Jag ska inte i detalj gå in på de olika regler och ortnamnsträd som Pamp konstruerar, men man kan konstatera att eftersom reglerna ska kunna generera alla typer av namn, så ägnas mycket utrymme åt relativt ovanliga ortnamnstyper, som prepositionsnamn och namn utan huvudled. Frågan om huruvida det existerar treledade namn eller inte diskuteras också utförligt; Pamp menar att så inte är fallet och argumenterar därmed emot Zilliacus på denna punkt. I den korta uppsatsen från 1977 återkommer dock Pamp till detta problem och intar då en förändrad ståndpunkt.

Den typ av språkanalys som 1970-talets generativa grammatik var inriktad på har ju inte fått något större genomslag inom namnforskningen, även om den, som Pamp påpekar, genom sitt krav på exakthet kunde visa på vissa strukturella problemställningar. Intressantare i detta sammanhang är det då att se närmare på Pamps syn på namn, utifrån hans generativa perspektiv. Tydligast uttryckt är denna i uppsatsen från 1979 med titeln *Egennamn och betydelse*, där Pamp argumenterar för att egennamnen ska ses som en del av lexikonet, eftersom de uppträder som, och bör betraktas som, definitiva nominalfraser. Pamp framhåller alltså likheterna mellan egennamn och andra typer av nominalfraser, och betonar att skillnaden mellan dem är av kvantitativ, inte kvalitativ, art.

I denna uppsats diskuterar Pamp olika typer av betydelse, med särskilt fokus på förhållandet mellan egennamn och appellativ. De typer av betydelse som Pamp tar upp utgörs av tre olika par: analytisk och syntetisk, etymologisk och aktuell, kontextuell och lexikalisk. Av dessa utgör endast den första typen en dikotomi, medan komponenterna i de övriga två paren däremot kan överlappa varandra, även om de inte behöver göra det. Särskilt intressant är diskussionen kring kontextuell och lexikalisk betydelse hos egennamn. Pamp menar att det »förefaller psykolingvistiskt orimligt att anta att egennamnen existerar i lexikonet som tomma enheter» (1979 s. 61). Enligt Pamp förhåller det sig istället så att vilken kontextuell betydelse som helst som ges åt ett egennamn kan överföras till lexikonet hos en enskild individ; detta är en av anledningarna till att det finns skillnader mellan olika individers lexikon.

Gränsdragningen mellan egennamn och appellativ tas på 1970-talet även upp till diskussion av Thorsten Andersson (1973). Uppsatsen är en granskning av en då nyutkommen bok, nämligen den danska läroboken *Stednavneforskning 1* (Christensen & Kousgård Sørensen 1972). Andersson diskuterar framför allt frågan utifrån genomskinliga namn som *Kalvhagen* och *Ången*. När det gäller ortnamnens eventuella betydelselöshet framhåller han att även om namnelementens appellativiska betydelse är irrelevant för namnets identifierande funktion, så kan denna typ av betydelse ändå vara levande i namnen. Liksom Rostvik och Pamp betonar Andersson att det finns en övergångszon mellan egennamn och appellativ. För att belysa detta förhållande använder han sig av begreppen appellativisk betydelse och onomastisk betydelse, som han ser som två komponenter som kan förekomma i olika gradkombinationer i namn. Namn där den appellativiska betydelsen inte är levande kan sägas ha enbart onomastisk betydelse, medan namn som *Kalvhagen* kan ha ett slags dubbel betydelse, både appellativisk och onomastisk.

Andersson återkommer till frågan om relationen mellan namn och appel-

lativ i ett kort bidrag från 2001 där han diskuterar, och välkomnar, den syn på namn som den nyutkomna Svenska akademins grammatik uttrycker när de behandlar namn som en egen ordklass.

Någon som också diskuterar gränsen mellan egennamn och appellativ är den holländske lingvisten M. C. van den Toorn i en uppsats från 1992. van den Toorn utgår från olika typer av sammansättningar där egennamn – ortnamn eller personnamn – ingår. Bland annat diskuterar han skillnaden mellan *Beethoven-Sonate* och *Waldstein-Sonate*, där vi i det första fallet har att göra med ett appellativ, och i det andra fallet med ett egennamn. van den Toorn betonar svårigheten med att beskriva denna skillnad i grammatiska termer, eftersom vi för att kunna skilja sammansättningarna åt behöver specifika kunskaper om deras icke-språkliga kontext.

Ytterligare ett bidrag bör nämnas där ett viktigt tema är förhållandet mellan namn och appellativ, nämligen Staffan Nyströms uppsats från 2009 där han kommenterar två nyutkomna böcker med namnteori som huvudämne: dels *Name and place*, festskriften till Vibeke Dalberg (Dalberg 2008), med engelska versioner av 10 tidigare publicerade artiklar, dels Willy Van Langendoncks bok om namnteori och namntypologi, *Theory and typology of proper names* (Van Langendonck 2007). Det är två namnteoretiska böcker av mycket olika slag som presenteras, men de har ändå vissa beröringspunkter. Det Nyström framför allt fäster vikt vid i sina slutkommentarer är Van Langendoncks sätt att förklara namnens ställning i språksystemet. En av Van Langendoncks huvudtankar är ju att skilja mellan konkreta namn och abstrakta, mer eller mindre propriella lemman. När dessa abstrakta lemman konkretiseras som namn får de funktionellt betingade, presuppositionella betydelser som är kontextuellt betingade. Nyström framhåller att man, i likhet med Van Langendonck, bör se namn som abstrakta och mentala föreställningar, inte som fasta objekt, och föreslår att istället för att fråga sig vad ett namn är, kan det vara mer relevant att fråga sig vad ett namn gör: vilka processer det aktiverar inom oss när det används i en viss, given situation.

Vi ska återvända till 1970-talet men på ett annat tema än tidigare, nämligen Hans Krahes teori om en speciell »alteuropäische Hydronymie». Denna diskuteras i en rad (mer eller mindre kritiska) bidrag från början av 1970-talet (t.ex. Andersson 1972, Kousgård Sørensen 1972) och in på 2000-talet (Schramm 2001, Andersson 2007). Jag ska inte gå in på detaljer i denna teoribildning eftersom hydronymer behandlas utförligt på annan plats i denna volym. Teorin om en enhetlig hydronymi i det forna Europa är dock är intressant som ett exempel på en specifikt onomastisk teoribildning, som även väcker mer allmänspråkliga frågeställningar. Vi kan också konstatera att även

när det gäller denna teori så handlar diskussionen i slutänden i hög grad om gränsdragningen mellan egennamn och appellativ, mellan namnbildning och ordbildning.

En som i sina bidrag väljer att inte ägna sig åt den »olösliga frågan om distinktionen appellativ : proprium» är Stefan Brink (1989 s. 23). I en uppsats från 1989 efterlyser han en annan sorts teoretisk diskussion, nämligen en speciell toponymisk sådan. Det Brink framför allt saknar är en teori som tar fasta på namnets koppling till den fysiska verkligheten, dvs. relationen mellan namn och fysiskt objekt. Brink vill alltså ha en mindre lingvistiskt inriktad teoridiskussion. Han betonar också vikten av att tydliggöra sina teoretiska utgångspunkter, och efterfrågar en diskussion kring det rådande forskningsparadigmet.

En diskussion kom det också att bli, inte så mycket i NoB men väl på annat håll, särskilt efter att Brink ytterligare utvecklade sina tankar i en uppsats i *Namn og nemne* 1992–93 (se t.ex. Bakken 2000b). Brinks uppsatser kom därmed att bli en av utgångspunkterna för den teoretiska debatt som fördes bland nordiska namnforskare under 1990-talet, och som bland annat kom att handla om teorins roll i namnforskningen och i förlängningen också om namnforskningens relation till andra vetenskapsområden (en sammanfattning av debatten finns t.ex. i Akselberg 2000).

Det senare är ett ämne som Per Vikstrand tar upp i en NoB-uppsats från 1999, där han diskuterar namnforskningens relation till den historiska landskapsforskningen. Uppsatsen är delvis en recension av en landskapshistorisk antologi med titeln *Centrala platser – centrala frågor*, men Vikstrand tar även ett större grepp om ortnamnens roll i landskapet. Vikstrand lyfter fram namnen som meningsskapande beståndsdelar i landskapet, en aspekt av namnen som han menar i alltför liten utsträckning har beaktats av namnforskare, som istället varit mer inriktade på de kognitiva, etymologiska eller ljudhistoriska aspekterna av dem. Han avslutar med att understryka vikten av en ortnamnsforskning med bebyggelsehistorisk profil, som aktivt deltar i den landskaps-historiska debatten.²

Någon som från en utomnordisk horisont ifrågasätter vad som är namnforskningens huvuduppgift är Rudolf Šrámek, som i en uppsats från 1991 argumenterar för en mer funktionell syn på namn och namngivning. Šrámek betonar alltså namnens pragmatiska sida, och ser namnens funktion som deras mest centrala aspekt, inte deras form eller ursprung. I uppsatsen presenterar Šrámek en intrikat modell av sin syn på namngivningsprocessen, som be-

² Se om denna fråga även Gräslund 2010 s. 45 ff.

stående av en rad olika, inbördes beroende faser. Šrámeks resonemang rör sig på en hög abstraktionsnivå, men hans utgångspunkter är ändå ganska konkreta, som när han betonar att namngivningsprocessen i hög grad är styrd av samhällliga och sociala normer.

En annan namngivningsmodell diskuteras av Staffan Nyström (2002) i en granskning av Katharina Leibnings avhandling om svenska nötkreatursnamn (2000). Leibning använder sig av och vidareutvecklar en modell skapad av Thorsten Andersson (se Andersson 1996, 2009). Nyström diskuterar svårigheterna med att konstruera en modell som täcker in alla de möjligheter som den komplexa verkligheten rymmer, inte minst vad gäller kopplingen mellan det mentala lexikonet och det abstrakta onomastikonet.

Ett viktigt inslag i den nordiska namnforskningen under 1990-talet var just att teorin om ett mentalt onomastikon kom att utvecklas allt mer och få ett allt större inflytande över synen på hur namn kommer till. Viktiga uppsatser på detta område har t.ex. skrivits av Kristin Bakken (1994), Staffan Nyström (1995) och Thorsten Andersson (1996). I NoB avspeglas denna inriktning främst i en uppsats av Stefan Brink från 1996, om onomastikonet och om analogins roll vid namnbildning. Brink utgår från Bill Nicolaisens tankar kring det mentala onomastikonet och tillämpar modellen på ett konkret namnmaterial, bestående av olika exempel där ortnamn överförs från en plats till en annan. Brinks uppsats syftar alltså inte främst till att diskutera teoretiska frågeställningar utan han tillämpar istället dessa i sin forskning. Uppsatsen är på det viset representativ för hur det teoretiska inslaget sett ut i NoB under senare år: inte framför allt i form av en explicit debatt utan i form av en ökad teoretisk medvetenhet i den forskning som presenteras.

Ett annat exempel på detta är Kristin Bakkens uppsats från 2000 (2000a) där hon diskuterar restitution av ljudförändringar, i appellativ och i namn, utifrån ett teoretiskt och metodiskt ramverk bland annat hämtat från den kognitiva lingvistik. Denna teoribildning har även inspirerat andra namnforskare, som till exempel Berit Sandnes. I en uppsats från 2006 diskuterar hon olika typer av förändringar i ortnamn och i annat språkligt material. Inflytandet från den kognitiva lingvistik visar sig bland annat i hennes syn på namnbrukaren som en analyserande och meningssökande språkbrukare. Som en konsekvens av detta förordar Sandnes en mer dynamisk syn på hur proprier utvecklas över tiden, nämligen som en process styrd av hur namnbrukarna tolkar och omtolkar sin språkliga verklighet.

Ytterligare ett bidrag där de teoretiska utgångspunkterna och synen på namn är klart formulerade är Botolv Hellelands uppsats från 2002 om ortnamn och införandet av kristendomen. Helleland diskuterar och problema-

tiserar där ortnamnens roll som historisk, inte minst religionshistorisk, källa. Han betonar att en viktig anledning till att förkristna ortnamn kunde bestå trots religionsskiftet är den demotivering som namn genomgår, och som gör att de i första hand har en identifierande funktion, inte en beskrivande.

Mer explicit är teoridiskussionen i Maria Löfdahls uppsats från 2004 om OGB, Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, som organisation, forskarskola och modell. I detta fall är det teoretiska utgångspunkter från första halvan av 1900-talet som diskuteras, och framför allt är det Hjalmar Lindroths språksyn som står i centrum. Detta kan ju tyckas som ganska avlägsna tanke-mönster, men som Löfdahl visar har Lindroths systemologi haft inflytande på OGB:s utformning och innehåll även långt fram i tiden.

Löfdahls uppsats innehåller även en metodologisk granskning av processerna bakom OGB:s namntolkningar. Diskussionen visar att det i många fall är ett modelltänkande med utgångspunkt i tidigare utgivna band i serien som styrt tolkningarna.

Genomgången ovan visar att det framför allt är på 1970- och på 1990-talet som teoretiska frågor har diskuterats i NoB. De senaste årens strömningar har också lämnat spår, men då snarare i hur teorier tillämpats i forskningen. En teori som vunnit visst inflytande är den kognitiva lingvistikens, som bland annat karakteriseras av att den sätter språkbrukaren, namnbrukaren, i centrum, men som också tar fasta på att språk och namn framför allt är något som uppstår och används i samspelet mellan människor, inte inom en enskild individ (se t.ex. Langacker 2008 s. 2, 7 f.). Den kognitiva lingvistikens utgör på många sätt ett stimulerande ramverk som säkert även fortsättningsvis kan erbjuda nya perspektiv, inte bara på namnbruk utan även på namngivning.

Så, avslutningsvis, vilken roll har teorin spelat i NoB? Som vi har sett har de teoretiska bidragen inte varit så få, trots allt, även om de lätt försvinner i mängden. De frågeställningar som tagits upp speglar också den onomastiska debatten under olika tider ganska väl. Sammanfattningsvis kan alltså sägas att även om de teoretiska diskussionerna inte har spelat någon huvudroll så här långt i tidskriftens historia, så har de ändå utgjort ett viktigt och vetenskapligt relevant inslag.

Minst lika intressant måste dock en annan fråga sägas vara, nämligen vilken roll kommer teorin att spela i NoB i framtiden. Detta är förstås, med tanke på den form tidskriften har, ytterst en fråga för de enskilda författarna till kommande bidrag. Men låt oss i alla fall konstatera att det inte finns någon anledning att ställa den teoretiska aspekten av namnen i ett motsatsförhållande till deras sakliga sida; det finns alltför många goda exempel på att det går att kom-

binera namn, bygd och teori. Det är också tydligt att vi genom sådana möten mellan empiri och teori kan nå nya perspektiv på namn och på namnsystem, och det tror jag är något som vi alla eftersträvar.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein, 2000: Onomastikk og teori. Teoridebatten i norsk onomastikk i 1990-åra – sett i ljøs av tidlegare onomastiske arbeid. I: NN 17. S. 27–44.
- Albøge, Gordon, 1993: Om navnekategorier og semantik. I: NoB 81. S. 5–32.
- Andersson, Thorsten, 1972: Norden och det forna Europa. Några synpunkter på ortnamnens ålder och samband. I: NoB 60. S. 5–58.
- 1973: Om ortnamn och ortnamnsforskning. I: NoB 61. S. 148–170.
- 1996: Onomastiska grundfrågor. I: Den ellevte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.–23. juni 1994. Red. av Kristoffer Kruken. Uppsala. (NORNA-rapporter 60.) S. 15–41.
- 2001: Egennamn – en särskild ordklass? I: NoB 89. S. 149–150.
- 2007: *Al-* i ortnamn. I: NoB 95. S. 5–13.
- 2009: Zum Aufbau des Onomastikons. I: Teoretické a komunikační aspekty proprií. Prof. Rudolfa Šrámkovi k životnímu jubileu. Ed.: Milan Harvalík, Eva Minářová & Jana Marie Tušková. Brno. S. 11–18.
- Bakken, Kristin, 1994: Navnelaging og onomastikonet. I: NN 11. S. 35–45.
- 2000a: Navn og restitusjon av lydendring. I: NoB 88. S. 5–24.
- 2000b: Teori i navneforskningen. Et diskusjonsinnlegg. I: Oluf Rygh. Rapport fra symposium på Stiklestad 13.–15. mai 1999. Red. av Berit Sandnes & al. Uppsala. (NORNA-rapporter 70B.) S. 11–23.
- Brink, Stefan, 1989: Ett bidrag till onomastisk teori. Bosättningsonomastik. I: NoB 77. S. 23–32.
- 1992–93: Var står onomastiken idag? En epistemologisk betraktelse. I: NN 9–10. S. 7–29.
- 1996: The onomasticon and the role of analogy in name formation. I: NoB 84. S. 61–84.
- Christensen [Dalberg], Vibeke & Kousgård Sørensen, John, 1972: Stednavneforskning 1. Afgrænsning, Terminologi, Metode, Datering. København.
- Dalberg, Vibeke, 2008: Name and place. Ten essays on the dynamics of place-names. Edited and translated by Gillian Fellows-Jensen, Peder Gammeltoft, Bent Jørgensen & Berit Sandnes on the occasion of Vibeke Dalberg's 70th birthday, August 22nd 2008. Copenhagen. (Navnestudier udg. af Afdeling for Navneforskning 40.)
- Gräslund, Bo, 2010: Om relationen mellan arkeologi och ortnamnsforskning. Med en diskussion om ägonamn, plurala bebyggelsenamn och begreppet gård. I: NoB 98. S. 45–63.
- Helleland, Botolv, 2002: Stadnamn og religionsskiftet. Ei problematisering med utgangspunkt i *Ullensvang*. I: NoB 90. S. 53–107.
- Jørgensen, Bent, 1978: Stednavne og ældre tiders sprogsamfund. I: NoB 66. S. 147–153.
- Kousgård Sørensen, John, 1972: Danmark og Gammeuropa. I: NoB 60. S. 59–80.
- Langacker, Ronald W., 2008: Cognitive grammar. A basic introduction. Oxford.
- Langendonck, Willy Van, 2007: Theory and typology of proper names. Berlin–New York. (Trends in linguistics. Studies and monographs 168.)

- Leibring, Katharina, 2000: *Sommargås och Stjärnberg*. Studier i svenska nötkreatursnamn. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 69.)
- Löfdahl, Maria, 2004: Serien Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län som organisation, forskarskola och modell. I: NoB 92. S. 81–103.
- Nyström, Staffan, 1995: Lexikon och onomastikon – två samverkande system. I: NN 12. S. 81–87.
- 2002: Från Allravänast till Marion. Ett storverk om svenska nötkreatursnamn. I: NoB 90. S. 109–125.
- 2009: Nyttigt och nytt om namnteori. Två böcker om namns funktionalitet, status och typologi. I: NoB 97. S. 113–124.
- Pamp, Bengt, 1973: Kring ortnamnens grammatik. I: NoB 61. S. 55–82.
- 1977: Kring ortnamnens grammatisk än en gång. I: NoB 65. S. 134–137.
- 1979: Egennamn och betydelse av betydelse. I: NoB 67. S. 56–64.
- Rostvik, Allan, 1969: Om klassificering av ortnamn. I: NoB 57. S. 112–132.
- Sahlgren, Jöran, 1965: Arboga och Torshälla. Betydelseändring med åtföljande ljudändring. I: NoB 53. S. 152–158.
- Sandnes, Berit, 2006: Stol ved veien og spekk i dalen? Endringer i stedsnavn og annet språklig materiale. I: NoB 94. S. 71–85.
- Schramm, Gottfried, 2001: Ein erstarrtes Konzept der Flußnamenphilologie: Alteuropa. I: NoB 89. S. 5–20.
- Šrámek, Rudolf, 1991: Onymische Funktion und funktionale Namenforschung. I: NoB 79. S. 149–156.
- Toorn, M. C. van den, 1992: Eigennamen, Komposita und Grammatik. I: NoB 80. S. 25–34.
- Vikstrand, Per, 1999: Ortnamn, centralplatser och det meningsfulla landskapet. I: NoB 87. S. 13–24.
- Zilliacus, Kurt, 1966: Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning. Helsingfors. (SNF 55.)
- 1997: Om egennamns funktion. I: NoB 85. S. 67–74.

Summary

Theory and *Namn och bygd*

By Kristina Neumüller

At certain times, questions of onomastic theory have provoked intense discussion among name scholars, both at symposia and conferences and in various journals. Here, the author discusses the articles on name theory that have been published in *Namn och bygd*, from the first contributions in the 1960s to the present day. Her survey shows that, while *NoB* has not been the principal forum for theoretical discussions in this field, the essays that have appeared in it provide a good picture of the debate that has taken place and the development onomastic theory has undergone over the period. It also emerges that explicit theoretical debate has been less prominent in the contributions of recent years, but that there has, on the other hand, been a growing emphasis on applying different theories. The author notes by way of conclusion that theoretical papers have been an important, if far from dominant, feature of *NoB*, and hopes to see further fruitful encounters between theory and empirical research in future volumes of the journal.

Middelalderlige stednavnetyper i Namn och bygd

Af Birgit Eggert

Namn och bygd 100 (2012), 127–144.

Birgit Eggert, Name Research Section, Department of Scandinavian Research, University of Copenhagen: Medieval place-name types in *Namn och bygd*.

Abstract

In Scandinavian onomastic research, place-names from pre-medieval times have traditionally attracted most interest. This is also reflected in *Namn och bygd*, whose coverage of name types from the Middle Ages fluctuates somewhat. Some medieval place-name types can be traced back to the Viking era, while others persist into early modern times, but what they all have in common is that they were especially productive in the Middle Ages.

Keywords: place-names, the Middle Ages, name types, *-bester*, *-bult*, *-ryd*, *-torp*.

I den traditionelle nordiske navneforskning er det stednavne fra oldtiden som har haft størst interesse. Dette afspejles også i NoB hvor repræsentationen af navnetyper fra middelalderen er noget svingende. Der er dog behandlet middelalderlige navne i mange af de ældste numre af NoB selvom det ikke er i selvstændige artikler, men som del af det navnemateriale som behandles i den enkelte artikel. I de fleste ældste behandlinger af middelalderligt navnestof er det imidlertid kun middelalderlige navne der er i fokus – ikke middelalderlige navnetyper. Oftest er der tale om undersøgelser af stednavne i et afgrænset område, og i sådanne undersøgelser vil der jo naturligvis findes navne som er middelalderlige. Der er også en del undersøgelser af enkeltnavne som tilfældigvis er middelalderlige, eller af forled som forekommer i enkelte middelalderlige navne ved siden af navne fra andre tider. Behandlinger af middelalderlige navnetyper findes dog, og efter en nøjere gennemgang af de udgivne årgange er en ganske god repræsentation kommet frem i lyset.

Middelalderlige stednavnetyper

Men hvad er så egentlig en middelalderlig stednavnetype? En navnetype defineres af Vibeke Christensen og John Kousgård Sørensen (1972 s. 136) som »en gruppe af navne, der sammenholdes ved et fælles efterled, [...] eller afled-

ningsselement, [...] Simplex-navne er i strukturel henseende sammensætninger, hvis forled udgøres af størrelsen nul. « En middelalderlig stednavnetype kan i forlængelse heraf defineres som »en gruppe af navne, som sammenholdes ved et fælles efterled, og som er dannet i middelalderen. « Dette forstår jeg ikke som navnetyper der udelukkende er dannet i middelalderen, men som navnetyper der har været særligt produktive i løbet af middelalderen.

I NoB har jeg fundet en række artikler som omhandler middelalderlige stednavnetyper, enten som et eksplicit emne for hele artiklen, eller som en del af en artikel, samt artikler som behandler enkeltnavne med sigte på at belyse forhold som er gældende for hele navnetypen. Udvalgelsen af artikler til et bidrag som dette vil altid have en subjektiv side, og andre havde måske valgt anderledes og medtaget flere mindre delbehandlinger af navne som kunne tolkes som belysende for den enkelte navnetype. Jeg har bestræbt mig på at gøre udvalgelsen så fyldestgørende som muligt inden for rammerne af denne udgivelse.

De behandlede navnetyper fordeler sig på bebyggelsesbetegnende navnetyper, skov- og rydningsbetegnende navnetyper og på navnetyper som betegner forskellige kulturelle forhold. Nogle af disse navnetyper har været tilbagevendende emner for behandlinger i NoB, fx navne på *-torp*, *-hult/-holt* og *-hester*, mens andre er aktuelle i enkelte fremstillinger, fx navne på *-benning*, *-skögle* og *-bygd*.

Bebyggelsesbetegnende navnetyper

En del af de navnetyper der er virksomme i middelalderen, betegner en eller anden form for bebyggelse i efterleddets semantiske indhold. En af de hyppigst forekommende af disse er navne på *-torp* der normalt tilskrives betydningen 'udflytterbebyggelse'. I NoB er *torp*-navnene et tilbagevendende emne, men også navne på *-benning*, *-bygd* og *-bøle* findes behandlet.

Torp-navne i Danmark, Norge og Sverige

Navne der er dannet med efterleddet *-torp*, udgør en af de mest talrige navnetyper i Danmark og Sverige, og den er da også en af de mest omtalte i navnelitteraturen. Diskussionerne af forskellige forhold i forbindelse med *torp*-navnene er blevet diskuteret gennem mange år, og diskussionerne pågår fortsat.

I NoB omtales *torp*-navnene allerede i 1914 hvor Marius Kristensen i artiklen Nogle sydslesvigske landsbynavne (NoB 2 s. 46–54) sammenstiller *torp*-navnene i Sydslesvig med navne på *-by* som han placerer til sen vikingetid og tidlig middelalder. Kristensen konkluderer at »navnestoffet som helhed [har] et middelalderligt præg. Denne egn er en gammel skovegn med enkelte gamle danske bygder, som først er blevet helt befolket i den ældste middelalder« (s. 53).

I 1920 er Kristensen igen på banen med Bidrag til tolkning af danske stednavne (NoB 8 s. 115–125). Artiklen handler egentlig om meget gamle navnetyper, men på den allersidste side handler det om *torp*-navnenes alder i Sønderjylland. Her skriver Kristensen at de sønderjyske *torp*-navne er ældre end *torp*-navnene i resten af Danmark. Der er ingen kristne personnavne i forledene, og han trækker sønderjyske *torp*-navne med forleddet *Bjørn-* frem idet de aldrig har det analogiske gen.-s; der findes kun *Bjærndrup*'er i Slesvig. Derfor konkluderer han at: »de sønderjyske Bjerndrupper er ældre end de nørrejske Björnstrupper« (s. 125).

I begyndelsen af 1920'erne har Jöran Sahlgren flere indlæg i NoB om efterledsudviklingerne i danske og svenske *torp*-navne. I 1920 har han et helt kort indlæg med titlen Uppkomsten av *-erup*, *-strup* i danska ortnamn (NoB 8 s. 175). Det er en reaktion på en artikel af danskeren Henrik Ussing i Danske Studier fra 1917. Her mener Ussing at vokal + *torp* i dansk er blevet til *-rup*. Sahlgren mener det forholder sig anderledes, nemlig at vokal + *torp* er blevet til *-erup*, hvor *-e-* repræsenterer det oprindelige *-o-* i *torp*, og *-u-* er en støttevokal.

To år senere, i 1922, vender Sahlgren tilbage i NoB med samme emne i sin artikelserie Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. Her med nummer 4: Ordet *torp* som senere led i svenska och danska ortnamn. Några anmärkningar (NoB 10 s. 141–152). Sahlgren henviser til Gustav Billing som allerede i 1890 påpegede at efterleddet *torp* i skånske stednavne med forled der ender på et *-a* uden hovedtryk, i regelen har udviklet sig til *-arp*, og i navne med forled der ender på *-u* eller *-o* uden hovedtryk, har *-torp* udviklet sig til *-orp*. Sahlgren virker ret imponeret over at Billing har kunnet se dette ud fra et relativt spinkelt materiale (s. 141), og artiklen er en efterprøvning af Billings udtalelser. Han finder at Billing har ret når det gælder udviklinger som er sket ved svagtryk på den sidste stavelse, men når det gælder udviklingen *-athorp* > *-orp* må navnene have haft svagtryk på anden stavelse og bitryk på sidste stavelse. Den sidste mulighed er desuden den han mener, har fundet sted i danske stednavne som i dag ender på *-rup* (*-thorp* > *-orp* > *-erp* > *-erup*), og han fremfører de samme argumenter som i det lille indlæg fra 1920 (Sahlgren 1922 med henvisninger).

Allerede i 1923 er Sahlgren tilbage i samme artikelserie Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. Nu med nummer 5: Om utbredningen av jordeboksnamnen på *-arp*, *-orp* (NoB 11 s. 69–109). Endnu en gang er Sahlgren optaget af efterledsudviklinger i *torp*-navnene. Han finder at udviklingen af *-athorp* > *-arp* findes i *a*-mål, og udviklingen af *-athorp* > *-orp* findes i *e*-mål. Dvs. områder hvor bindevokalen i sammensatte ord og navne er henholdsvis *a* og *e*. *A*-målene findes i stor udstrækning i det sydlige Sverige, men der er *e*-mål i et område i Älvsborgs län, i det nordvestlige Östergötland og i det aller sydvestligste hjørne af Skåne samt i hele Danmark (Sahlgren 1923a s. 108).

Manne Eriksson tager i 1943 fat på betydningen af *torp* i artiklen Torp och villa. Ett betydelsehistoriskt bidrag (NoB 31 s. 72–100). Han anser *torp*-bebyggelsen for at være en fortsættelse af det romerske *villa* ‘landgård’ og kommer frem til fire forskellige betydninger i de germanske sprog (s. 96–97):

1. ‘Enstaka gård’ som er grundbetydningen der findes i stort set alle de germanske fornsprog.
2. ‘By eller liten stad’ belagt i vestgermansk og måske i glda., men kun litterært i fsv. og fno.
3. ‘Torpställe, mindre gård med hus, nybygge, grupp av sådana’.
4. Nedsættende betydninger.

I 1946 er også Gunnar Knudsen inde på betydningen af *torp*. I artiklen Bornholmske Torp-Navne (NoB 34 s. 24–33) fremdrager han de bornholmske navne som har en særstilling blandt *torp*-navnene. Der findes nemlig ingen gamle bebyggelsesnavne på *-torp* på Bornholm, kun en række naturnavne som betegner engarealer (s. 29). Her er betydningen ifølge Knudsen »en høj Eng, der kun giver ringe Udbytte« (s. 30). Knudsen mener den særbornholmske betydning hører til de nedsættende betydninger som er nummer 4 hos Manne Eriksson ovenfor, og det er således den ældst kendte af disse betydninger idet den kendes fra 1569. De øvrige pejorative betydninger kendes først fra det 19. århundrede (s. 33).

I 1954 bringer NoB Lars Hellbergs meget kendte artikel Studier i de nordiska *torp*-namnens kronologi (NoB 42 s. 106–186) hvor han argumenterer for at der findes et meget gammelt lag af *torp*-navne samt et – meget talrigere – yngre lag af *torp*-navne. Hellberg er meget begejstret over de bornholmske naturnavne på *-torp* som han mener, repræsenterer et reliktområde hvor *torp* har beholdt den ældgamle naturbetegnende betydning og således overhove-

det ikke er pejorativ. I et mindre bidrag af Erik Lönnerholm fra 1991 (NoB 79 s. 195–197) gives en lidt forsigtig støtte til Hellbergs synspunkter idet Lönnerholm har fundet *torp* benyttet i markbetegnende funktion i nogle enkelte kilder fra 1600- og 1700-tallet. Det ser han som bevis på at den af Hellberg udpegede ældgamle naturbetegnende betydning af *torp* ikke kun er overleveret på Bornholm, men også i Sverige. Lönnerholm konkluderer: »En övergång från ursprungligt natur- eller ägonamn till bebyggelsenamn ligger i ifrågavarande fall mycket nära« (s. 197).

I 1977 er det de norske *torp*-navnes tur til at få plads i NoB. Omkring $\frac{3}{4}$ af de norske *torp*-navne findes i Østfold, og de er blevet undersøgt af Jørn Sandnes i artiklen Navn og bygd i et sørøstnorsk grenselandskap. En studie over *torp*-gårde og øde-legging i Østfold (NoB 65 s. 57–70). Han finder at de fleste af *torp*-bebyggelserne har været beboet i middelalderen, mens kun nogle enkelte *torp*-gårde er af yngre dato. 40–50 % af *torp*-bebyggelserne i Østfold var lagt øde midlertidigt eller permanent i tiden efter ca 1350. Sandnes materiale fordeler sig på $\frac{2}{3}$ (62 stk.) sammensatte *torp*-navne og $\frac{1}{3}$ (32 stk.) usammensatte navne, og han finder at de sammensatte navne sandsynligvis er fra ca. 800–1200, mens de usammensatte navne nok er noget ældre og fra den yngre jernalder (før ca 600). Men han understreger at han ikke mener det er nødvendigt at skelne så skarpt mellem ældre og yngre *torp*-navne som Lars Hellberg gør (s. 67).

I 1981 er vi tilbage ved de danske *torp*'er. Her har Britta Orlík Frederiksen lavet en meget grundig undersøgelse i artiklen Navne på *-torp* i Ods herred (NoB 69 s. 42–88) som er den nordvestligste del af Sjælland. Her konkluderer Frederiksen at personnavneindholdet i navnene tyder på at de er vikingetidige. Hun gør sig nogle overvejelser over bebyggelsesstrukturen i området og gør op med en teori fremsat af historikeren Niels Lund i 1975. Her mener Lund at *torp*-navne i Danelagen med nordiske personnavne i forleddene er udtryk for omnavngivning ved ejerskifte. Frederiksen påpeger at der i Danmark kun kan findes fem eksempler på udskiftning eller afskaffelse af et personnavneforled i *torp*-navne, og at der er så mange flere *thorp*-navne i Danelagen end i resten af England at det er usandsynligt at de skulle have været der før skandinaverne kom. Desuden har en betydelig del af de danske *torp*-navne appellativer eller adjektiver som forled (Frederiksen 1981 s. 80–85 med henvisninger).

Spredte bidrag om navne på *-benning*, *-bygd* og *-böle*

I grænseområdet mellem det nordøstlige Västmanland og det sydøstlige Dalarna findes en lokal stednavnetype med efterledet *-benning*. Navnetypen er middelalderlig og tæller i alt 18 navne som er behandlet af Harry Ståhl i 1956 i artiklen Om namnen på *-benning* (NoB 44 s. 76–94). Man har tidligere villet knytte navnene til et oprindeligt efterled *-böning* som skulle være et lån fra nedertysk *böning*, en afledning af *bön(e)*, og betyde ‘estrad, läktare, innertak, loft, höskulle, vind’ (s. 89). Ståhl viser imidlertid overbevisende gennem navnenes belæg at de oprindeligt er dannet med efterledet *-bygning*, sandsynligvis i 1300-tallet, og først i anden halvdel af 1400-tallet optræder efterledet i formen *-böning*. Endelsen *-benning* bliver først almindelig i slutningen af 1600-tallet. Ståhl mener meget taler for at navneleddet har betegnet noget som hænger sammen med bjergværksbrug eller hyttedrift, og sammenstiller navnene på *-benning* som en betydningsparallel med navne på *-hytte*. Derfor taler at ældre navne på *-hytte* savnes i *benning*-området (s. 93). På den baggrund fastsætter Ståhl betydningen af navneleddet *-bygning* til ‘hyttobygning’.

Et andet navneled som går på selve bebyggelsen, er efterledet *-bygd*. David Palm har i 1927 beskrevet nogle svenske stednavne af denne type (NoB 15 s. 133–162). Palm opregner et ganske omfangsrigt materiale af navne som hovedsageligt findes i Småland og Götalandene, og han finder at det er en temmelig uhomogen navnegruppe. En del af navnene er nemlig oprindeligt dannet med efterled som *-bygning* og *-bygget*, og en del navne som i dag ender på *-by* er oprindeligt dannet med efterledet *-bygd* (s. 150 ff.). Palm mener den almindeligt udbredte betydningsangivelse af ordet *bygd* ‘bebyggd trakt’ passer dårligt med at mange af *bygd*-navnene har personnavne i forleddene, og han foreslår at *bygd* i visse tilfælde bør betydningsfastsættes til ‘nybygge, nyodling, gård e.d.’ (s. 153–154; jf. også Sahlgren 1923b s. 182), og han ser en sammenhæng mellem *bygd*-navnene og de ovennævnte navne på *-benning* (< *-bygning*) samt navne på *-bygget* i Halland og Skåne (s. 155). Han sammenholder desuden *bygd*-navnene med navne på *-torp*, *-ryd*, *-hult* m.fl. idet navnene hovedsageligt findes i mose- og skovområder (s. 161), og de kobles således til den kolonisation af ubebygget land som foregik i middelalderen. Navnetypen fastsættes tidsmæssigt til middelalderen, og den har været produktiv før 1300 (s. 160). Hovedparten af navnenes ældste belæg går tilbage til tiden før 1550, og deraf konkluderer Palm at navnetypen ikke har været produktiv efter middelalderen.

I Finland er stednavne på *-böle* en af de mest udbredte bebyggelsesnavnety-

per, og det er årsagen til at Carl-Erik Thors i 1952 tog fat på emnet i artiklen Om namn på *-böle*, med særskild hänsyn till de finländska namnen (NoB 40 s. 11–28). Ordet *böle*, vn. *böli*, er en *ia*-afledning til *bol* med betydninger som ‘läger’ og ‘boplats’ (s. 11). Navnene på *-böle* er beslægtede med navne dannet af de sammensatte ord fsv. *nybyli* (> *Nibble*, *Nybble*) og fsv. *þyk(k)byli* (> *Tibble*, *Tybble*) som imidlertid er ældre og primært hjemmehørende i jernalderen (s. 14–15) (om *Tibble/Tybble* se Hellberg 1985). Navne på *-böle/-bölle* findes med forskellige udbredelsescentre i det meste af Norden, og i Finland er *böle*-navnene almindelige i hele det svensktalende område, men faktisk også på det finske fastland hvor svensk er næsten uddødt. Thors betragter de finske *böle*-navne som tydeligt sekundære til navne på *-by* som også er udbredte i det finlandssvenske område (s. 18–19), og nogle af forleddene er appellativer som hentyder til *böle*-byernes karakter af nyopdyrkning (fx *Skogböle*) (s. 25). Thors konkluderer til sidst at *-böle* har været et produktivt navnelement i den senere middelalder, samt at *böle* har betydet dels ‘nyodling på utmark’ dels en ‘gård, som oppstått i utflyttning’, og i Finland erstatter navnetypen navne på fx *-torp*, *-boda* og *-säter* (s. 27–28).

Skov- og rydningsbetegnende navnetyper

En markant del af de middelalderlige stednavnetyper består af navne med efterled som betegner skovbevoksning eller rydninger. De vidner om den byggelsesekspansion som fandt sted i den sene vikingetid og op i middelalderen, og som medførte opdyrkning af bevoksede områder. En del af disse navnetyper er behandlet i NoB gennem årene.

Navne på *-ryd* – et foranderligt navneled

I NoB er det kun de svenske *ryd*-navne der behandles som navnetype, men den findes også i Danmark hvor den dog kaldes *rød*-navne. Navnetypen er i øvrigt beslægtet med *rud*-navnene i Norge som er særdeles talrige. En del af de svenske *ryd*-navne går tilbage til vikingetiden, men majoriteten er middelalderlig. Den oprindelige betydning er ‘röjning’, men man regner også med at en mere almen betydning ‘öppen plats, öppen mark’ har forefundets (SOL).

I 1941 har Karl Gustav Ljunggren behandlet nogle navne som har fået efterleddet *-ryd* ændret ganske betydeligt (NoB 29 s. 21–27). De tre navne *Haverdal*, *Särdal* og *Styrdal* fremstår alle i dag som navne på *-dal*, men udtaleoptegnelser viser at ældre folk ikke udtalte det udlydende *-l*, og på kort fra 1752

findes også navneformer uden *-l* (s. 21). Det er pluralisformen *-ryda* som gennem svækkelse til *-reda* i disse navne er blevet omtolket til at ende på *-dal* (Haverdal: 1466 Hawærydh; ca. 1569 Haffrede; 1603 Haffredall. Særdal: 1524 særeth; 1556 særødt; 1738 Serdahl). På grund af veldokumenterede udviklinger i de to første navne, kan han med god ret antage at en lignende udvikling har fundet sted i *Styrdal* som først er overleveret i 1780 i formen *Sterda*. Lignende misforståelser af navnematerialet har omdannet *ryd*-endelsen til *-härad* i det nuværende *Villshärad* (*Villsrydh > Villsered > Villshärad) (s. 25–27).

I 1987 beskriver også Staffan Fridell efterledsudviklinger i *ryd*-navnene. Det gør han i artiklen Ljudutvecklingen *-rydh* > *-(e)t* i ortnamn i Sunnerbo härad i Småland (NoB 75 s. 117–140). Praktisk taget alle de ca. 60 *rydh*-navne som findes i Sunnerbo härad i Småland, har fået udviklet efterleddet til *-(e)t*. Navnene har fået udlydshærdning af *-dh* > *-t* og vokalsvækkelse i den sidste stavelse til enten swa [ə] eller fuldstændigt bortfald ($\bar{y} > y > i > e$ eller $\bar{y} > y > i (> e) > \emptyset$). Mekanismerne i efterleddets komplicerede forandringsmønstre er illustreret af Fridell i et ganske overskueligt skema (s. 137). De mest almindelige efterledsudviklinger er *-arydh* > *-at*, *-erydh* > *-et* og *-srydh* > *-set* ligesom **sioarydh* > *-set*. Enkelte navne får ændret efterleddet til *-et* selv om andre endelsesudviklinger var forventede, men forskellige forhold i forleddene har ændret den normale praksis, fx *-rydh* > *-et* (ved lang vokal + *rydh*) og **rirydh* > *-rret*. En række navne er dog dannet efter middelalderen eller har slutledsbetoning og har derfor ikke fået svækket efterleddet. Artiklen er grundig og meget belysende for hvordan efterledsudviklinger kan variere inden for den samme navnetype.

I 1981 kom Folke Hedblom med et mindre indlæg med titlen Rödder (NoB 69 s. 9–14). Her opstiller han et materiale af naturnavne fra Gästrikland som er dannet med efterleddet *-rödder*, n. med betydningen ‘öppen plats i skog, ängsmark, åker’ og lignende (s. 9). Ordet er, som *ryd*, af samme oprindelse som det vestnordiske *rióðr*, n. og har beholdt det fornsproglige udlydende *-r*, fsv. **riuper*, n., og han mener, at ordet har været levende i dialekten langt frem i tiden. Hedblom præsenterer sit materiale, men ser sig ikke i stand til at analysere det yderligere. Han vil blot gøre opmærksom på ordet og navneleddets eksistens.

I 1995 er Fridell og *ryd*-navnene tilbage i NoB i form af en anmeldelse af hans doktorafhandling Ortnamn på *-ryd* i Småland fra 1992, skrevet af Svan-te Strandberg (NoB 83 s. 186–194). Fridell har undersøgt 600 smålandske bebyggelsesnavne som er overleveret før 1550. Det er et stort materiale, og man må derfor give resultaterne af undersøgelsen stor vægt. Sammen med

ekstralingvistiske oplysninger tidsfæster Fridell 16 % af navnene i sit materiale til vikingetiden, og angiver at nogle navne måske er ældre end det, mens resten af navnene må formodes at være middelalderlige. Strandberg citerer desuden Fridell for nogle interessante tolkninger på forskellene mellem *torp*- og *ryd*-bebyggelser (s. 190):

att *-torp*-bebyggelsen här i större utsträckning har uppstått genom förtätning av den etablerade bygden, som avgärdaenheter från äldre bebyggelser, medan *-ryd*-gårdarna mer representerar en utvidgning av bygden genom att tidigare extensivt utnyttjade randområden nybyggts.

Fridell finder det rimeligt at efterleddet *-ryd* oprindeligt har været markbetegnende i de smålandske bebyggelsesnavne, men han mener dog også man kan regne med at en stor del af de navne som har personbetegnende forled, er primære bebyggelsesnavne. Betydningen af efterleddet mener Fridell har bevæget sig fra 'røjning' til 'öppen plats i skogen' (s. 192), og han mener det er mest sandsynligt at det er den sidste betydning som gør sig gældende i primære mark- eller engnavne på *-ryd* fordi han mener, navnet først er blevet til en tid efter rydningsarbejdet er gjort. Strandberg sætter dog spørgsmålstegn ved det fordi han mener, rydningsarbejdet har været af så betydelig værdi og interesse at man sagtens kan have navngivet pladsen straks (s. 193).

Holt- og *hult*-navne – mindre indlæg i NoB

Stednavne med efterleddet *-holt*, svensk *-hult*, er kendt i hele Norden med undtagelse af Færøerne. Ordet *holt/hult* er fællesgermansk og har grundbetydningen 'skov' (SOL), men i visse dele af Norge og på Island har betydningen udviklet sig til 'haug, bakke (ofte steinut og ujamn)' (NSL) – en betydning som i øvrigt også findes i Jylland i Danmark. Regional kan *holt* som efterled i stednavne udvikle sig til blandt andet *-alt* og *-elt* (DSt). I svensk er formen *hult* i dag den dominerende; her er den i de øvrige germanske sprog forekommende *a*-omlyd ikke indtruffet. Der findes et lille antal navne som kan føres tilbage til vikingetiden, men de allerfleste *holt-/hult*-navne er middelalderlige (SOL).

I 1926 kom Gunnar Knudsens lille artikel En delabialiseret Form af *Holt* i jyske Stednavne (NoB 14 s. 141–144) om en dialektal udvikling af stednavneefterleddet *-holt* til *-alt* i et lille østjysk område i Randers Amt. Her findes bebyggelsesnavnene *Stenalt* (1437 Stenholt), *Segalt* (1366 Sæghalt) og *Romalt* (1461 (afskr.) Romolt) samt nogle naturnavne på *-alt*, *-halt* og i simpleksformen *Halt*. Dialektalt på egnen findes ordet *halt* med betydningen 'skov'. På egnen findes en stærk tendens til delabialisering som dog ikke er re-

gelmæssig af kort *å* til *a*, men den har altså indtruffet i ordet *holt*. Knudsen tidsfæster gennem stednavnenes overlevering delabialiseringen til midten af det 15. århundrede (s. 144).

Harry Ståhl har i 1943 i artiklen Möklinta (NoB 31 s. 101–107) samlet 15 navne sammensat med leddene fsv. *mykil* ‘stor’ og *-hult* hvoraf en stor del viser udviklingen *Myklahult* > (*Myckelhult* > *Myckelegt* >) *Myckelt*. Dette benyttes af Ståhl til at sandsynliggøre hans tolkningsforslag af *Möklinta* som et oprindeligt **Myklolötum* sammensat af adj. fsv. *mykli* og sb. *löt*, f. ‘sluttande äng’ idet der blandt navnets ældste belæg hovedsageligt findes former som fx 1358 *myklitlom*.

Med udgangspunkt i stednavnet *Barkabodhahult* finder Thorsten Andersson i den lille artikel Bo i Barkabodhahult fra 1997 (NoB 85 s. 129–131) støtte til specialbetydningen ‘skottskog’ for stednavneefterleddet *-hult*. Navnet *Barkabodhahult* kendes kun fra én kilde, nemlig et gavebrev til Vadstena Kloster fra 1368, og derfor kender man ikke stedets placering præcist. Men af gavebrevet fremgår det at det har været et betydeligt område ved Boet ved den store skov Hålaveden i den sydlige del af Lysings härad i Östergötland. Gennem skriftlige kilder ved man at der har været en betydelig egeskov i området som har været udnyttet for barkens skyld til fx garvning, og forleddet *Barkabodha-* sigter til boder til opbevaring af bark, hvilket også blev påpeget af Rolf Pipping i 1932 i NoB (s. 103). Bark-, bast- og rishøst indikerer styring af træerne, og Andersson ser dette som et indicium på betydningen ‘skottskog’ af ordet *hult*, og skovens størrelse gør at han mener *hult* ikke altid behøver betegne en lille skov.

Navne på *-hester* – en omdiskuteret type

Gruppen af navne med efterleddet *-hester* er hovedsageligt koncentreret i et område i det centrale Götaland, især det nordlige Småland og det sydlige Västergötland. Efterleddet er identisk med ordet **hester*, plur. *hestra*, og det er blevet diskuteret hvilken oprindelse ordet har. Navnetypen går tilbage til slutningen af vikingetiden, men hovedparten af navnene er middelalderlige (SOL).

De svenske stednavne på *-hester* er meget diskuteret i NoB, og det første bidrag med *hester*-navnene som emne er en reaktion på Verner Ekenvalls monografi *De svenska ortnamnen på hester* fra 1942. Det er Ivar Modéer som allerede i 1943 – året efter monografien blev udgivet – har en række ganske alvorlige kritikpunkter til afhandlingen (NoB 31 s. 13–27). På trods af at Modéer indledningsvis siger at »Ekenvalls arbete har stora förtjänster. I sin

behandling av ett utomordentligt svårt ämne har författaren nått åtskilligt längre än sina många föregångare« (s. 13), er han ganske kritisk over for af-handlingen: Modéer mener at Ekenvall tager fejl med hensyn til navnelementets genus, alder og betydning samt ordets oprindelse (s. 13–14). To år senere svarer Ekenvall (1945) på kritikken (NoB 33 s. 11–21). Her mener han at »vad jag i min avhandling uttryckligen förklarat vara osäkert, förblir så även efter Modéers utredning. [...] Det nya, som Modéer framlagt, är alltigenom felaktigt« (s. 11). I 1946 er Modéer atter på banen i artiklen *Hester* og *skog* i sydsvenska ortnamn (NoB 34 s. 15–23). Her er det igen spørgsmålene om genus, alder og betydning af ordet *hester* der er i fokus. Ekenvall mener ordet *hester* er et låneord som ved vikingetidens slutning er indlånt fra vestgermansk med maskulint genus, og som siden har fået sekundært neutralt genus, mens Modéer mener der er tale om et arveord med oprindeligt neutralt genus og oprindelse i samme rod som ordet *hed* 'hede, hedestrækning', og *hester* skulle ifølge Modéer betyde 'skog, skogsmark' (Modéer 1943 s. 27).

De væsentlige punkter i polemikken mellem Modéer og Ekenvall er beskrevet af Eva Nyman i 2006 i artiklen *Förleder i svenska ortnamn på -hester/-hester* och på *-säter/-sätra*. En jämförelse (NoB 94 s. 35–52). Som titlen siger, er det Nymans formål at sammenligne forleddene i de to navnetyper på *-hester* og *-säter* som kan være med til at belyse den omdiskuterede gruppe af *hester*-navne. Nyman sammenholder Modéer og Ekenvalls udtalelser med anden viden om *hester*-navnene og når frem til at ingen af dem faktisk er helt overbevisende.

Stednavneelementet *hesters* oprindelse og betydning er blevet diskuteret gennem mere end 100 år uden der er kommet en entydig og fuldstændigt overbevisende forklaring. Nyman refererer hovedtrækkene i diskussionerne (s. 37 ff. med henvisninger): Allerede i 1901 foreslår Elof Hellquist at *hester* betyder 'bøgeskov' fordi han mener udbredelsesområdets nordlige grænse er identisk med bøgens nordgrænse. Robert Norrby opponerer mod dette i 1905. Han mener den i 1905 stadig levende dialektale betydning 'snår av unga eller mindre lövträd; snår av mindre lövträd ock större lövbuskar' også kan findes i stednavnene. Ekenvall finder i 1942 at *hester*-navnene ikke følger bøgens nordgrænse, og andre træbetegnelser findes i øvrigt blandt forleddene. Han kommer frem til betydningen 'ungskog av fruktbarande träd' især eg eller bøg. Dette modsiger Modéer i 1943, og han forsøger at vise at *hester* kommer af roden til ordet *hed* og fastsætter betydningen til 'storskog, utmarks-skog'. Modéer afvises imidlertid af Nyman som slet ikke er overbevist af hans ræsonnementer (s. 39). Flere svenske forskere har i kølvandet på tyskeren Jost Trier fundet at *hester* må betegne 'skottskog' eller 'lågskog' (Romell, Anders-

son, Pamp og Strid), og det er også den betydning der er valgt til beskrivelse af de navne på *-hester* som behandles i SOL selvom man under selve opslagsordet *hester* angiver to hovedhypoteser om betydningen. Her betegnes Ekenvalls udlægning 'ungskov af frugt bærende træer (eg eller bøg)' som den ældre hypotese, mens betydningen 'skottskog' anføres som den yngre hypotese.

Både Ekenvall og Modéer mener at ordet **hester* er uddødt i det svenske sprog, men Nyman fremhæver nogle iagttagelser af Robert Norrby som skrev et kort indlæg i NoB i 1949 hvor han fastholder at *hester* var et levende ord i begyndelsen af 1900-tallet (NoB 37 s. 32–33), og Nyman (2006 s. 37) finder Norrbys iagttagelser pålidelige uden dog at de øvrige hypoteser afvises. Nyman sammenfatter at man ikke kan nå frem til en præcis fastsættelse af efterleddet *-hesters* betydning, men hun peger på betydningen 'skottskog' fordi mange af navnenes forled indeholder ord for skovens produkter (s. 49).

Når det gælder *hester*-navnenes oprindelse mener Nyman ikke at Ekenvalls låneordshypotese er holdbar fordi der har vist sig at være navne af denne type i de gamle danske områder i det sydlige Sverige samt i det nuværende Danmark (Sønderjylland) hvilket tyder på en geografisk sammenhængende udbredelse som hænger sammen med et *heister/heester*-område som findes i Tyskland og Nederlandene (s. 37 med henvisninger). Det er Karl Gustav Ljunggren som i 1962 i artiklen Om ortnamnselementet *hester*'s udbredning (NoB 50 s. 163–172) har udvidet det område som Ekenvall i sin afhandling fra 1942 afså som *hester*-navnenes udbredelsesområde. Ljunggren fandt en række navne i Skåne som med stor sandsynlighed indeholder ordet *hester*, og dermed stod et skånsk *hester*-navn, som Ekenvall afviste som et yngre opkaldelsesnavn, ikke længere alene. Ljunggren mener desuden at der findes indici på at der også findes marknavne med ordet *hester* i det nuværende Danmark (s. 171), og således er det tysk-nederlandske *heister-heester*-område geografisk sammenhængende med det svenske *hester*-område.

Skögle – en lille svensk navnetype

I 1943 – før hele polemikken om *hester*-navnene – gør Ekenvall opmærksom på en gruppe på 38 navne i et relativt lille område i den østlige del af Småland i Sverige (NoB 31 s. 47–61). Navnene er ifølge Ekenvall dannet med efterleddet fsv. **skøgla*, f. som han mener, er dannet til fsv. *skogher* med suffikset *-ilön* som har diminutiv funktion. På den baggrund fastsætter Ekenvall betydningen af *skögle* til 'dunge, liten skog, ungskov' (s. 60). Forledsinventaret i navnene passer fint med denne betydning af efterleddet, og det ligner desuden forledene i navne på *-hult* (s. 61) der som bekendt har nogenlunde samme betyd-

ning. Ligesom *hult*-navnene er *skögle*-navnene knyttet til den relativt sene bebyggelse af skovområder som er velkendt for middelalderen. Navnegruppen findes således i de skovrige og sent opdyrkede områder som er kendetegnende for det østlige Småland (s. 58).

Navnetyper med andet betydningsindhold

Selvom de middelalderlige navnetyper er domineret af navne med bebyggelsesbetegnende eller skov- og rydningsbetegnende efterled, findes der også andre arter af betydningsindhold i middelalderens stednavneefterled. I NoB er der gennem årene behandlet navne på *-arv/-arvet*, ødeindicerende navne og navne på *-købing*. Det er en uhomogen gruppe af navnetyper som dog har det til fælles at de vidner om kulturelle forhold som har gjort sig gældende i større eller mindre områder i Nordens middelalder.

Svenske *arv*-navne – flere sider af samme sag

Der findes navne med efterledet *-arv-* i to forskellige områder i Sverige. Det ene område er Gotland hvor der findes en række stednavne med efterledet i formen *-arve*, f. g. *arvi*, m. 'den som ärver, arvinge'. Disse navne er hovedsageligt middelalderlige, men kan gå tilbage til mønstre som dannedes i forhistorisk tid. Det andet svenske område med *arv*-navne er centreret i Dalarne. Her har stednavneefterledet oftest formen *-arvet* som er bestemt form af ordet *arv*, n. 'arvegods'. Disse navne er fra de sidste århundreder af middelalderen, ingen navne er med sikkerhed kendt før 1300-tallets midte (SOL).

I 1941 begynder Ståhl sin artikel *Bebyggelsenamnen på -arv(et)* i Falu-trakten (NoB 29 s. 33–67) med at behandle varianttypen på *-arveby*. Her mener han ikke der er nogen grund til at udskille *arveby*-navnene fra andre stednavne på *-by* med personbetegnende forled. Navnene betyder ifølge Ståhl simpelthen 'N.N:s arvingens gård' (s. 35). Om de gotlandske *arve*-navne fortæller Ståhl at man plejer at skelne mellem bebyggelsesnavnene og naturnavnene idet bebyggelsesnavnene skulle indeholde en gen. plur. af *arve*, m. 'arvinger', mens naturnavnene skulle være dannet med det neutrale sb. *arve(t)* 'arvegods'. Han synes det er lidt underligt at to så ens navnetyper skulle være dannet med forskellige ord, men når frem til at det nok er den bedste forklaring (s. 42). Efterledet *-arv* i Dalarne mener Ståhl, betyder 'ärvd jordegendom', og det hænger sammen med en fra gammel tid privilegeret stilling som tilfaldt dem som lavede nyrydninger ved Kopparberget i Dalarne (s. 43), og de fleste

af *arv*-lokaliteterne betegnes da også som »tåker« i betydningen 'nyodling' første gang vi møder navnene (s. 44–45). Ståhl konkluderer til sidst at Falu-trakten er ung bebyggelseshistorisk set, og han daterer *arv*-navnene i området til de to sidste århundreder i middelalderen, dog mener han at enkelte navne godt kan gå tilbage til 1200-tallet (s. 65).

Den samme navnetype behandles i 1970 af Bror Lindén i artiklen Österdalska *arv*-namn (NoB 58 s. 83–117). Her tager Lindén fat i et *arv*-område nord og syd for søen Siljan længere mod øst end det område Ståhl behandlede i 1941. I dette område er naturnavne på *-arv(et)* hyppigere (lidt mere end halvdelen) end bebyggelsesnavne af denne type (s. 112), og Lindén mener betydningen i disse navne er 'årvd slåttermark' (s. 85), og forleddene er da også sjældent personnavne som tilfældet er i Falu-trakten. Materialet fra Österdalarne er af meget varierende alder, og han mener at bebyggelsesnavnene godt kan være middelalderlige, mens naturnavnene er forholdsvis unge (s. 113). Lindén finder det sandsynligt at bebyggelsesnavnene her, ligesom bebyggelsesnavnene omkring Falun, afser arvede nyopdyrkninger, mens naturnavne på *-arv(et)* – i hvert fald dem som betegner steder som ligger langt fra bebyggede områder – fra begyndelsen har bestået af dyrket sletteeng. Lindén kommer frem til at mens *arv*-navnene omkring Falun oprindeligt har sigtet til »tåktekarlshemman« (s. 84), har de østligere *arv*-navne for en stor del at gøre med høslet, ofte langt fra bebyggede områder (s. 113–114).

Ødegårdsindicerende navne på *-aun* og *-öda*

Mange af de middelalderlige stednavnetyper som er nævnt i det foregående, er navnetyper som vidner om ekspansion i landskabet ved kolonisation af udmærket og skovbevoksede områder. Imidlertid findes der også det Jørn Sandnes i 1975 i sin artikel Navneleddet *aun*, av eldre *auðn*. Bidrag til en navnehistorisk studie (NoB 63 s. 119–128) kalder »kontraksjonsnavn« (s. 119) – navne som indeholder navneled der indicerer at en tidligere bebyggelse er lagt øde. Sandnes finder at det centrale område for stednavne på *-aun*, ældre *-auðn* 'øde', er Trøndelag og Jämtland, og området strækker sig således hen over den norsk-svenske grænse. Der findes vidnesbyrd om ødeindicerende *aun*-navne fra ca. 1400 og frem. En del yngre navne har dog ikke den ødebetegnende betydning, men betegner derimod et 'huslaust jordstykke i marka' (s. 126). Denne betydning er sekundær og betinget af at man har brugt ødejord benævnt med *aun*-navne til slettegrund eller græsning hvilket har givet anledning til betydningsændringen.

I 1981 behandler Lars Huldén en beslægtet navnegruppe på Åland i ar-

tiklen De åländska namnen på *-öda* (NoB 69 s. 89–96). Huldén opregner en række ældre forskeres forskellige betydningsfastsættelser af navneleddet *-öda*, eksempelvis mente A. O. Freudenthal i 1868 at ordet var identisk med fvn. *auðr* ‘ejendom’ og satte det i forbindelse med *Uppsala öd*. Modéer ville i 1936 derimod hellere se ordet som et gammelt uddødt sb. **ødhe* (urgerm. **wōðia-*) med betydningen ‘vadställe’, hvilket blandt andre godtages af Lars Hellberg i 1950. Både Freudenthal og Modéer nævner dog også den mulighed at navneleddet kunne være en dannelse til germ. **aupia-* ‘öde’, og denne mulighed tiltaler Huldén meget mere end de øvrige. Han finder støtte i at ordet *öda* er hyppigt i finske dokumenter og i flere tilfælde korresponderer med finske stednavne med efterleddet *-autio* der er indlånt fra germansk og netop har betydningen ‘ödehemman, -åkrar’ (Huldén 1981 med henvisninger).

Handelspladser med navne på *-köping* og *-köpinge*

I 1937 skrev Ljunggren artiklen *Köping, Köpinge och Kaupangr* (NoB 25 s. 99–129) om de forskellige former dette ord for ‘handelsplads’ kan have i nordiske stednavne og i sproget i øvrigt. Der gøres grundigt rede for de veksellende former, herunder det vn. *kaupangr*, det svensk-danske *köping/köping* og det sydsvenske *köpinge*. Der argumenteres for at vestnordiske navne på *-kaupangr* kan strække sig tilbage til 800-tallet, og at de svenske navne kan dateres til den tidlige middelalder (s. 106), mens de danske navne nok ikke er meget ældre end ca. 1200 (s. 113). I svensk sammenhæng indtager Skåne, Halland og Blekinge en særstilling idet navnene her forekommer med endelsen *-inge* (s. 110). Til forskel fra de danske navne på *-köping* som betegner købstæder, betegner de sydsvenske *köpinge*-navne landsogne og landsbyer, og på den baggrund har man antaget at de sydsvenske navne tilhører et ældre lag end de danske (s. 114–115). Efter en længere redegørelse for beslægtede ord i vestgermanske sprog (s. 118 ff.) mener Ljunggren det er lokkende at se de sydsvenske former på *-inge* som en afspejling af mnty. *köpinge*, og han motiverer et indlån af dette ord med 1100-tallets sildefiskeri og de betydelige Skånemarkeder som omkring 1200 flittigt blev besøgt af tyske købmænd. Han understreger dog at endelsen *-inge* godt kan forklares som en sekundær dannelse med udgangspunkt i øvrige navne med denne endelse (s. 124–125). Dermed afvises Johs. Brøndum-Nielsens tidligere teori om to parallelle dannelser, en maskulin *a*-stamme (*köping*) og en neutral *ia*-stamme (*köpinge*) (s. 115 med henvisninger og 126).

I 1989 er de sydsvenske navne på *-köpinge* igen omdrejningspunktet. Denne gang er det Eva Brylla som i artiklen *De sydsvenska ortnamnen på*

(-)köpunge ur morfologisk synvinkel (NoB 77 s. 33–38) gennemgår navnes overlevering og konkluderer at formerne på *-e* må være stivnede dativformer af det glda. ord *køping*, måske påvirket af andre stednavne i omgivelserne som også ender på *-e* (s. 36). Hun understreger at stivnede dativformer på *-e* er almindelige i stednavne (s. 35). Brylla afviser således både Brøndum-Nielsen teori om to parallelle dannelser og Ljunggrens teori om udenlandsk påvirkning.

Afslutning

De middelalderlige stednavnetyper som er behandlet i NoB i løbet af tidskriftets første 100 år, afspejler i høj grad den bebyggelsesekspansion som er kendetegnende for middelalderen i store dele af Norden, men mere specielle og mindre udbredte navnetyper har også fået deres pladser. Således er meget udbredte navnetyper som navnene på *-torp*, *-ryd* og *-hult* tilbagevendende emner, mens mindre hyppige og lokalt afgrænsede navnetyper som fx navnene på *-benning* og *-skögle* har været emner for enkelte bidrag. En undtagelse er polemikken omkring de svenske *hester*-navne som giver en forholdsvis lokalt afgrænset navnetype temmelig meget spalteplass. Polemikken kunne have været ført i en venligere tone, men det er ikke desto mindre interessant at se sådan en faglig diskussion ført ud i livet.

Der kunne godt have været behandlet flere middelalderlige stednavnetyper i NoB, men navnetypeundersøgelser er almindeligvis for omfattende til at kunne klemmes ned i den størrelse en videnskabelig artikel normalt har. Der til kommer at middelalderlige navne i det hele taget ofte må vige pladsen for navne og navnetyper af højere alder, sandsynligvis fordi middelalderlige navne ofte ikke er så komplicerede at tolke som ældre navnetyper, og derfor ikke opfattes som lige så interessante af navneforskerne. Der er dog masser af interessant ord- og sprogstof i de middelalderlige navnetyper som venter på at blive udforsket, og som forhåbentligt kommer for dagen i kommende års publikeringer – herunder også i NoB.

Litteratur

- Andersson, Thorsten, 1997: Bo i Barkabodhahult. I: NoB 85. S. 129–131.
 Brylla, Eva, 1989: De sydsvenska ortnamnen på (-)köpunge ur morfologisk synvinkel. I: NoB 77. S. 33–38.

- Christensen, Vibeke & Kousgård Sørensen, John, 1972: Stednavneforskning 1. Afgrænsning. Terminologi. Metode. Datering. København.
- Ekenvall, Verner, 1942: De svenska ortnamnen på hester. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 10. Studier till en svensk ortnamnsatlas 1.)
- 1943: Skögle. I: NoB 31. S. 47–61.
- 1945: Hester, heister, heester, hêtre. Ett genmåle. I: NoB 33. S. 11–21.
- Eriksson, Manne, 1943: Torp och villa. Ett betydelsehistoriskt bidrag. I: NoB 31. S. 72–100.
- Frederiksen, Britta Olrik, 1981: Navne på *-torp* i Ods herred. I: NoB 69. S. 42–88.
- Fridell, Staffan, 1987: Ljudutvecklingen *-rydh > -(e)t* i ortnamn i Sunnerbo härad i Småland. I: NoB 75. S. 117–140.
- Hedblom, Folke, 1981: Rödder. I: NoB 69. S. 9–14.
- Hellberg, Lars, 1954: Studier i de nordiska *torp*-namnens kronologi. I: NoB 42. S. 106–186.
- 1985: *Tibble ~ Tybble*, fsv. *Þyk(k)byli*. I: NoB 73. S. 50–67.
- Huldén, Lars, 1981: De åländska namnen på *-öda*. I: NoB 69. S. 89–96.
- Knudsen, Gunnar, 1926: En delabialiseret Form af *Holt* i jyske Stednavne. I: NoB 14. S. 141–144.
- 1946: Bornholmske *Torp*-Navne. I: NoB 34. S. 24–33.
- Kristensen, Marius, 1914: Nogle sydslesvigske landsbynavne. I: NoB 2. S. 46–54.
- 1920: Bidrag til tolkning af danske stednavne. I: NoB 8. S. 115–125.
- Lindén, Bror, 1970: Österdalska *arv*-namn. En undersökning rörande betydelse-, frekvens- och formförhållanden m.m. hos de i Ovan- och Nedansiljansbygderna förekommande ortnamnen på *-arv(et)*. I: NoB 58. S. 83–117.
- Ljunggren, Karl Gustav, 1937: Köping, Köpinge och Kaupangr. I: NoB 25. S. 99–129.
- 1941: Några ortnamn från Halmstads härad. 2. Haverdal, Särdal och Styrdal. 3. Villshärad. I: NoB 29. S. 21–27.
- 1962: Om ortnamnelementet hester's utbredning. I: NoB 50. S. 163–172.
- Lönnerholm, Erik, 1991: Till diskussionen om ortnamnelementet *torp*. I: NoB 79. S. 195–197.
- Modéer, Ivar, 1943: Hester. I: NoB 31. S. 13–27.
- 1946: *Hester* och *skog* i sydsvenska ortnamn. I: NoB 34. S. 15–23.
- Norrby, Robert, 1949: Hester som appellativ i dialekt. I: NoB 37. S. 32–33.
- Nyman, Eva, 2006: Förleder i svenska ortnamn på *-hester/-hestra* och på *-säter/-sätra*. En jämförelse. I: NoB 94. S. 35–52.
- Palm, David, 1927: Svenska ortnamn på *-bygd(en)*. Några språkliga och bebyggelsehistoriska anteckningar. I: NoB 15. S. 133–162.
- Pipping, Rolf, 1932: Barkaskala och Barkabodahult. I: NoB 20. S. 99–105.
- Sahlgren, Jöran, 1920: Uppkomsten av *- e r u p , - s t r u p* i danska ortnamn. I: NoB 8. S. 175.
- 1922: Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning 4. Ordet *torp* som senare led i svenska och danska ortnamn. Några anmärkningar. I: NoB 10. S. 141–152.
- 1923a: Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning 5. Om utbredningen av jordeboksnamnen på *-arp, -orp*. I: NoB 11. S. 69–109.
- 1923b: Rec. af: Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 1. Ortnamnen i Sävedals härad jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar. Göteborg 1923. I: NoB 11. S. 181–183.
- Sandnes, Jørn, 1975: Navneleddet *aun*, av eldre *auðn*. Bidrag til en navnehistorisk studie. I: NoB 63. S. 119–128.
- 1977: Navn og bygd i et sørøstnorsk grenselandskap. En studie over *torp*-gårder og ødelegging i Østfold. I: NoB 65. S. 57–70.
- Strandberg, Svante, 1995: Rec. af: Staffan Fridell: Ortnamn på *-ryd* i Småland. Uppsala 1992. I: NoB 83. S. 186–194.

- Ståhl, Harry, 1941: Bebyggelsenamnen på *-arv(et)* i Falu-trakten. I: NoB 29. S. 33–67.
 — 1943: Möklinta. I: NoB 31. S. 101–107.
 — 1956: Om namnen på *-benning*. I: NoB 44. S. 76–94.
 Thors, Carl-Erik, 1952: Om namn på *-böle*, med särskild hänsyn till de finländska namnen.
 I: NoB 40. S. 11–28.
 Ussing, Henrik, 1917: Om Bebyggelserne og Stednavnene paa Thorp. I: Danske Studier. S. 83–93.

Summary

Medieval place-name types in *Namn och bygd*

By Birgit Eggert

In Scandinavian onomastic research, place-names from pre-medieval times have traditionally attracted most interest. This is also reflected in *Namn och bygd*, whose coverage of name types from the Middle Ages fluctuates somewhat. Some medieval place-name types can be traced back to the Viking era, while others persist into early modern times, but what they all have in common is that they were especially productive in the Middle Ages. In *NoB*, the very widespread names in *-torp*, *-ryd* and *-hult* in particular have, to varying degrees, received scholarly attention, but a number of geographically more restricted name types are also represented, notably Swedish ones such as names in *-hester* and *-arv(et)*. The studies of medieval place-name types included in the journal thus reflect the predominance among such names of habitative generics and those denoting woods and clearings. However, medieval place-name generics with other kinds of semantic content are also among those considered in *NoB*, which includes articles on names in *-arv/-arvet*, names indicating abandoned settlements, and names in *-købing*, all of which bear witness to cultural conditions that prevailed over larger or more limited areas of medieval Scandinavia.

Hydronymer i Namn och bygd

Av Eva Nyman

Namn och bygd 100 (2012), 145–163.

Eva Nyman, Department of Humanities, Mid Sweden University: Hydronyms in *Namn och bygd*.

Abstract

This article picks out a few examples of what has been written about hydronyms in *Namn och bygd* since its inception. The author notes that, at the time the journal was founded, there was much discussion about such names, and in particular about the names of lakes.

Keywords: hydronyms, lake names, river names, an Old European hydronymy.

Hydronymerna, vattennamnen, var synnerligen aktuella under 1900-talets två första årtionden. 1903–06 kom Elof Hellquists stora sjönamnsverk (HqSj), 1904 Norske Elvenavne (NE) och 1908 och 1912 kom Jöran Sahlgrens Edsbärgs härads sjönamn (Sahlgren 1908) och hans avhandling om Skagershults sockens naturnamn (Sahlgren 1912–35), som innehöll hård kritik mot Hellquists materialurval och förklaringsmodeller och som presenterade nya idéer på sjönamnsforskningens område; Sahlgren betonade särskilt ellipsens roll. NoB:s första årgångar kommer rakt in i ett pågående meningsutbyte om vattennamn, särskilt sjönamn, och detta präglar dem i viss mån.

I NoB 1 finns ett rikt urval artiklar om vattennamn. Adolf Noreen (1913 s. 5 ff.) diskuterar *Anten* och liknande sjönamn, vilka innehåller ord för 'svan' motsvarande fvn. *alpt*, *qlpt* f., detta mot bakgrund av Hellquists behandling av sjönamnen *Alten*, *Anten*, *Älmten*, *Älten*, *Ämten* m.fl. (HqSj 1 s. 34, 37, 780 ff., 784 ff.). Noreen uppehåller sig, intressant nog, så gott som enbart vid ljudhistorien och inte vid tvistefrågorna huruvida namnet föranletts av sjöns yttre likhet med en svan eller av svanförekomst i sjön samt huruvida det är fråga om ellips eller ej (se t.ex. HqSj 1 s. 34, 782 f., 2 s. 81; jfr Sahlgren 1912–35 s. 17 f.). Magnus Olsen (1913 s. 5 ff.) behandlar viknamnet fno. *Flidvik*, Hjalmar Lindroth (1913 s. 35 ff.) *Samnan* och *Kamphavet*, K. B. Wiklund (1913 s. 11 ff.) diskuterar jämtska och norska sjönamn av samiskt ursprung och Jöran Sahlgren (1913 s. 45 ff.) skriver lättillgängligt om ursprunget till namn som *Tvebottnetjärnen*.

I NoB 2 tar K. F. Johansson (1914 s. 212 ff.) upp Noreens diskussion av

Anten och liknande namn och dryftar formhistorien vidare. Inte heller han tar upp tvistefrågorna om vad sjönamnet egentligen betyder och vilken form det ursprungligen haft. Han kan vidare identifiera en i HqSj icke lokaliserad sjö med namnet *Älmten*. E. H. Lind (1914 s. 176 ff.) diskuterar sjönamn i nära anslutning till HqSj. Två bidrag uppehåller sig särskilt vid problemen kring ellips i sjönamn i anslutning till Sahlgren (1912–35): Erik Wellander (1914 s. 179 ff.) riktar kritik mot vissa av Sahlgrens antaganden om hur ellipsen skett, medan Hans Sperber (1914 s. 239 ff.) utifrån etnologiskt material talar för att djurbeteckningar i oförändrad form skulle ha kunnat användas som sjönamn.

Två bidrag uppehåller sig huvudsakligen vid vattendragsnamn i tydlig anslutning till NE: K. F. Johansson (1914 s. 205 ff.) rekonstruerar två ånamn, som enligt hans mening skulle kunna ingå i *Döderhult* respektive *Misterhult*, och Finnur Jónsson (1914 s. 18 ff.) skriver en kort men innehållsrik översikt över isländska älvnamn. Ett norskt fjordnamn, *Frensfjorden*, behandlas av Evald Lidén (1914 s. 259 ff.). C. W. v. Sydow (1914 s. 160 ff.) diskuterar *Grendel* i anglosaxiska namn, huvudsakligen vattennamn. Till och med det i Norden sparsamt odlade området litterär onomastik är representerat: Gottfrid Kallstenius (1914 s. 60 f.) behandlar de fiktiva ortnamnen i Gösta Berlings saga och kan konstatera att Selma Lagerlöf varit lyhörd för det faktiska bruket när hon skapade sina vattennamn. NoB uppvisar alltså i sina första två årgångar en betydande bredd, även om vi bara ser till behandlingen av vattennamn.

Enskilda eller grupper av sjönamn diskuteras återkommande i NoB:s följande årgångar. I NoB 8 granskar Joh. Kalén (1920 s. 97 ff.) Hellquists behandling av de halländska sjönamnen. Uppsatsen ansluter helt till den stomme som HqSj utgör, men Kalén gör tillägg och beriktiganden utifrån sin kännedom om lokala uttal och geografiska förhållanden.

Sjönamnen behåller dock inte riktigt den position i diskussionen som de har i NoB:s första två årgångar. Detta kan inte ha berott på bristande intresse från Sahlgren och hans krets; Harry Ståhl (1982 s. 7) erinrar sig i samband med Seminariets för nordisk ortnamnsforskning 50-årsjubileum hur mycket man sysslade med sjönamn i början av Seminariets verksamhet. Sahlgren gav enligt Ståhl de flesta av sina elever sjönamnsämnen:

Carl Lindberg skulle skriva om Jämtlands sjönamn, Erik Brevner om Närkes, Bror Lidén om sjönamnen i övre Dalarna och jag om dem i södra Dalarna. Det blev bara Erik Brevner som fullföljde uppgiften, alla vi andra spårade ur av olika orsaker. (Ståhl 1982 s. 7.)

Även om hans avhandling inte kom att inriktas mot dessa namn, har Ståhl ägnat sjönamnen betydlig uppmärksamhet i NoB. I sin sakliga inriktning och i ellipsresonemangen visar sig Ståhl som Sahlgrens lärjunge, och hans förtrogenhet med södra Dalarnas och Bergslagens sjönamn är djup. I NoB 48 behandlar Ståhl (1960 s. 94 ff.) de relativt sent belagda sjönamnen *Jätturn*, *Vitturn* och *Smittertjärnarna*, avseende några små sjöar och tjärnar i södra Dalarna. Förutom den kritiska värderingen av äldre belägg betonar Ståhl hänsynen till det omgivande landskapet, såväl det fysiska landskapet, vilket kännetecknas av blockmark, dalmålets *urd*, som namnlandskapet – där namnet *Jättkyrkan* för en berghåla är betygat – och han finner på detta sätt en lösning till namngåtorna. *Jätturn* förklarar han som en ellipsbildning, kanske ur ett ideellt fsv. **Ietta[kyrkio]urdharsio(r)* till terrängnamnet **Ietta[kyrkio]urdb(in)* > *Jätturden* (s. 98). Ståhl (s. 99) tecknar här »en ellipsbildning av vanligt slag: **Ietturdb(ar)sio(r)* > **Jättulen* > **Jättuln*, där *-rd-* blivit 'tjockt' *l* och det kakuminala *-ln-* uppfattats som supradentalt *-rn-*, *Jätturn*». Han räknar med ett element av mönsternamngivning efter *Jätturn* bakom *Vitturn* och *Smittertjärnarna*, som avser närbelägna, mindre lokaler (s. 100 ff.).

Förloppet är i det hela sannolikt men givetvis inte bevisbart. Ståhl (s. 98) snuddar vid likheten mellan *Jätturn* och fsv. *fiatur* 'fjätter' men diskuterar aldrig en suffixbildning, och med tanke på att *urd* är ett levande dialektord som passar sakligt (se s. 98), ligger det givetvis närmare till hands att tänka sig att detta ord ingår i sjönamnet *Jätturn* än ett ovanligt suffix.

I NoB 56 tar Ståhl (1968 s. 143 ff.) upp ytterligare sjönamn som han förklarar som elliptiska bildningar. Stundom är detta mycket sannolikt, som t.ex. för det värmäländska sjönamnet *Udden* avseende en liten sjö vid Uddheden i Gräsmarks socken (s. 163 f.). Vid behandlingen av namnet *Viken*, avseende en stor sjö i norra Västergötland vid Vikaskogen (*Wikeskogb* 1417, *Vikaskogen* 1760), blir resonemanget inte riktigt lika övertygande. Ståhl diskuterar en utgångsform **Vikir* (gen. **Vikis*) m. men föredrar att se namnet som en ellips av ett **Vika(r)sio* > **Vikesjö*, varur ett **Vike(n)* lösgjorts. Namnet skulle snarast betyda 'sjön med viken' utifrån den långa, smala viken i sydöst (s. 160 f.). Det skäl som han anför förefaller mig dock något oklart: »Orsaken till att jag helst vill tolka *Viken* som ett förkortat sjönamn är att vi i Hälsingland har ett sjönamn *Bergviken* som kan ses som en betydelseparallell till det förstnämnda.» (Ståhl s. 162). *Bergviken* (*stagnum Berwik* 1324) har enligt Ståhl (s. 162 f.) fått namn efter sin mest kännetecknande vik, **Beruwik*, och han ansetter ett **Beruwik(ar)sior* som förkortats till *Bergvik(en)*. Resonemanget om *Bergviken* är tilltalande men utgör ett inte något kraftigt stöd för resonemanget om *Viken*.

Sjönämnet *Väsman* (*Huesman* 1560) leder Ståhl (1982 s. 9) in på avledning, och han föreslår att namnet är en avledning med ett suffix *-man-* till stammen i verbet fsv. *hvæsa* 'väsa'. Bildningen skulle enligt Ståhl vara jämförbar med namnet (*H*)*jälman* (*Ialmans*, gen. 1175), för vilket Hellquist (HqSj 1 s. 279) mycket tveksamt föreslagit ett suffix *-(m)an-*, om vilket han säger sig bara ha gissningar. Ståhl ger goda sakliga skäl för en tolkning av *Väsman* som 'den väsande, vinande sjön', 'stormsjön' e.d. Det ovanliga suffixet och frågan huruvida *-m-* hör till grundordet eller suffixet diskuterar han dock inte.

Många av NoB:s vattennamnsartiklar ägnas åt ånamn. Vad gäller dessa blir diskussionen om suffixbildning kontra ellipsbildning och om avledning kontra sammansättning aldrig så hård som beträffande sjönamnen. Möjligen kan det ha bidragit att NE, det grundläggande verket, har ett annat materialurval än HqSj, så att sammansättningar på t.ex. *-aaen*, *-elven* inte är uteslutna från början, något som ger en fullständigare bild av namnsystemet. Dessutom är NE kort och schematisk och går inte in i de detaljerade jämförelser och förklaringar som kännetecknar HqSj; NE blir därför inte heller så kontroversiell. Kanske kan även den tydliga parallelliteten mellan ålderdomliga älvnamn och ålderdomliga önamn haft en del att betyda, då denna får anses peka mot gammal suffixbildning.

Det finns flera större artiklar eller artikelserier som främst ägnar sig åt vattendragsnamn. I NoB 16 skriver Gustav Indrebø (1928 s. 131 ff.) en lång och värdefull uppsats om norska älvnamn. Bakgrunden är NE och NG, vilkas uppgifter han på ett flertal ställen kan beriktiga eller komplettera. Han presenterar vidare många »nya» älvnamn som tidigare varit okända för forskningen.

Jöran Sahlgren (1930 s. 141 ff.) behandlar i NoB 18 Dneprforsarnas nordiska namn. Han finner att dessa uppvisar bildningstyper som är vanliga i det svenska forsnamnsförrådet, främst sammansättningar på *-fors*, men även presensparticipiska namn; i ett fall, *Strukun*, ligger ett forsbetecknande appellativ, fsv. **strukn* 'strömdrag, mindre fors', till grund för namnet (s. 144 ff.). Kring dessa namn blir det efterhand diskussion i NoB med slavisten Knut-Olof Falk (1950, 1951), och Sahlgren (1950a, b, 1951) kompletterar och underbygger sina tolkningar ytterligare.

I NoB 23 rekonstruerar Assar Janzén (1935) ett stort antal bohuslänska å- och bäcknamn. I det gamla norska landskapet är NE och NG en naturlig utgångspunkt, och Janzén finner inte sällan bohuslänska motsvarigheter till de däri förtecknade namnen. Han finner t.ex. presensparticipiska namn som det ljudhärmande **Kvatrande* (belagt i *j Kwatrande rudhi* 1388) och flera trolig-

gen sekundärt neutrala namn som **Migandet* med nära norska motsvarigheter samt det liktydiga *Pissandet* (s. 21 f., 25 m. hänv.). Janzén (s. 38 f.; se även Janzén 1955 s. 73 f.) rekonstruerar flera ånamn **Qln* eller **Alna*, det säkraste ur bynamnet *Annrås* (j, *vidher Alnaros* 1397). Ånamnsstammen *Aln-* är enligt Janzén (s. 38 m. hänv.) väl företrädd i Norge och känd från Shetland och är »sannolikt en *n*-utvidgning av roten *al-* i t. ex. got. *alan* 'växa', fvn. *ala* 'alstra, föda'». Betydelsen anser han vara 'den växande, den (lätt) översvämande'.

I NoB 38 behandlar Ivar Lundahl (1950 s. 38 ff.) några vattennamn som innehåller ett *-n*-suffix. Han nämner att Hellquist (HqSj 2 s. 34) räknar namn av denna typ, exv. sjönamnet *Dughn* och ånamnen *Dumn*, *Gimm* och *Oghn* till de ålderdomligaste namnen, de förnordiska bildningarna, men Lundahl (s. 38) påpekar att det bara är själva ordbildningarna som behöver vara förnordiska, inte namnen. Han pekar här på den sekundära namnbildningen, något som är av största vikt vid datering av avledda ortnamn.

Lundahl (s. 38 f.) finner att ett antal *-n*-haltiga namn är sekundära till gamla *-n*-avledda adjektiv; denna slutsats drar han då han återfinner ordbildningarna i utomgermanska men indoeuropeiska språk. Lundahl (s. 39 ff.) finner indoeuropeiska *-no*-adjektiv bakom ånamnen *Dumn* (< **Dufn*) (nu *Dummeån*) 'den djupa', och *Lusn* (nu *Ljusnan*) jämte två norska namn *Losna*, avseende en sjö och en ö, alla med betydelsen 'den ljusa, den glänsande' e.d., likaså bakom sjönamnen *Vighn* (i sockennamnen N. och S. *Ving*) 'den krokiga, krokisjön' och *Dughn* (nu *Tåkern*) 'den svällande' eller snarare 'den stora, ansenliga, vidsträckt'; den senare betydelsen, 'den stora' m.m., avvisas av Thorsten Andersson (1972 s. 17 f. n. 38), som anser att namnet betyder 'den svällande' och syftar på sjöns översvämningsar.

I NoB 40 tar Lundahl (1952 s. 75 ff.) upp ett stort antal ålderdomliga västgötska ånamn, avseende vattendrag i östra delen av landskapet, vilka mynnar i Vättern. Denna uppsats har nära samband med Lundahls arbete med SOSk, och uppsatsen går ibland i dialog med vad han tidigare sagt där. Han understryker (s. 82) att vissa ånamn ger exempel på det äldre västgötska ordförrådets nära anknytning till det äldre norska. Det nu försvunna ånamnet *Esla* (*ab amne eslo* 1225) ser han som en substantivering av ett adjektiv fsv. **ēsal* eller **ēsul*¹ 'snabbt framilande' e.d., en *-l*-avledning till ett verb motsvarande fvn. *eisa* 'fara fram med stark fart' (s. 77 f.). **Surka*, nu Skämmingsån, har ett flertal motsvarigheter *Sorka* i norska Östlandet och i Värmland; detta namn vill han knyta till verbet *no.*, sv. dial. *surka*, *sorka* 'klucka, plaska, sorla' o.d. (s. 85 ff.).

¹ Lundahl skriver *esul*.

I NoB 43 avvisar Lundahl (1955 s. 145 ff. m. hänv.) av ordbildningsmässiga skäl en av Sahlgren föreslagen härledning av sjönamnet *Ekoln* som en avledning till *ek* med innebörden 'sjön på vars stränder ekar växa'. Enligt Lundahl (s. 145 ff.) är namnet sekundärt till ett adjektiv fsv. **ekul*, **ekol*, en motsvarighet till feng. *ācol* 'upprörd, uppskrämd, förskräckt', något som skulle passa den oroliga sjön. Gårdnamnet *Ökull*, ett ursprungligt sjönamn, anknyter han (s. 149 ff.) till ett adjektiv fsv. **økul*, (**økol*) 'benägen att öka (dvs. stiga)'; här jämför han med det norska *Aukalsvatnet*, enligt Indrebø (1924 s. 11) ett äldre **Aukall* m. till ett enligt Lundahl (s. 152) parallellt bildat adjektiv fvn. **aukall*, liktydigt med **økul*.

Det västgötska stadsnamnet *Hjo* kunde enligt Lundahl (1952 s. 77) vara ett ursprungligt ånamn avseende Hjoån, men han har inget förslag till etymologi. Lennart Moberg (1953 s. 87 ff.) tar följande år upp *Hjo* (in *Hjo* 1383). Med anknytning till Bugge (i NG 4:2 s. 234) och Indrebø (1924 s. 168 ff.) kopplar Moberg (s. 90 f.) samman *Hjo* med bl.a. det norska älvsnamnet *Sjoa* (*Sjoi*), namn på en älv genom en dal kallad *Sjodalen* < fno. *Hiardalr*, *Hiordalr* (övre delen) och *Hedalen* (nedre delen), enligt Bugge (i NG 4:2 s. 234 f.) **Hió*, gen. (äldst) **Héar*; namnet skulle vara besläktat med sv. *hy* och ha med vattnets färg att göra.

För att klarlägga innebörden av *Hjo* och **Hió* f. (< **Hiwō* eller **Hewō*) drar Moberg in ett mycket omfattande språkligt jämförelsematerial, inte minst ett stort nordiskt dialektmaterial. Han tvingas dock konstatera att såväl betydelsen 'skimrande, ljus' som 'oklar, dunkel, grumlig' är möjliga, språkligt sett (s. 101). Det förefaller dock med Moberg (s. 102) mycket troligt att ånamnet *Hjo* har att göra med kontrasten mellan Hjoåns vatten och den ovanligt klara Vättern, i vilken ån mynnar.

I NoB 54 dryftar Moberg (1966 s. 95 ff.) landskapsnamnet *Värmland* och i samband därmed det omdiskuterade förhållandet mellan sjönamnet *Värme*ln (fsv. *Virmil*) och namnet på dess utloppsälv, fsv. **Verma* (Borgviksälven). Moberg (s. 100 f.) visar att man inte här med Hellquist (1948 s. 1397) behöver räkna med ett urgammalt avljud urn. **Werm-ilar* – **Warm-iön* utan kan ansätta en avledningsbas **Werm-* i både sjönamnet, **Werm-ilar*, och ånamnet, **Werm-ön*. Moberg (s. 100 f.) gör sannolikt att formen urn. *werm-*, en avljudsform till nusvenskt *varm*, finns företrädd i annat nordiskt ortnamnsmaterial, nämligen i ett ånamn fsv. **Virma* < **Werm-iön*, som ingår i det uppländska *Varmsättra* (*wyrmeseter*, *virmesetir* 1379). Sjönamnet **Wermilar* är enligt Moberg avlett av ånamnet **Wermön* med suffixet *-il-*, som här anger tillhörighet.

I NoB 44 har Sahlgren låtit trycka en till tyska översatt uppsats av den av-

lidne forskaren Herbert Petersson (1956 s. 68 ff.). Uppsatsen, som främst behandlar ånamnet *Ätran* (Ethra 1177), de norska älvnamnen *Eitra* (*Eitrá*) samt vattendragsnamn av typen fhty. *Eiteraha* och *Eiterbah*, hade publicerats på svenska redan 1921 (s. 75). Petersson talar här för att namnen skall föras till ett adjektiv urg. **aitra-* 'schwellend' och återgå på ett urg. **Aitr-abuō* 'Schwellfluss, Schwellstrom' och inte, som skett med de nordiska, föras samman med adjektiven fvn. *eitrkaldr*, *eitersvalr* och syfta på »ettrande kallt» vatten (s. 74). Anledningen till att uppsatsen översatts och publicerats på nytt är enligt Sahlgrens efterord att Hans Krahe (1956 s. 105 ff.) oberoende av Petersson nått till ungefär samma resultat beträffande namngruppen.

Jöran Sahlgren (1959 s. 1 ff.) inleder i NoB 47 en serie Gamla svenska ånamn med elva artiklar, och ytterligare tre följer i NoB 51 (Sahlgren 1963 s. 1 ff.). Sahlgren dryftar här ett antal huvudsakligen syd- och mellansvenska ånamn. Ett tydligt sammanhållande tema för hela artikelserien är svårt att urskilja, även om Sahlgren har en utgångspunkt i Snorraeddans ånamnsramsor med namn som **Rogn*, **Lodda*, *Gautelfr*, **Luma*, **Ván*, **Brá* och **Thund* (1959 s. 2 ff., 10 ff., 26).

Artiklarna varierar mycket i komplexitet. I artikeln om *Strå*, *Strö* och *Ströja* rekonstruerar Sahlgren (1959 s. 15 ff.) ett försvunnet ord för 'ström, fors, å', som går tillbaka på ett **straujō-* f. (s. 22) och förklarar därur ett antal ortnamn; artikeln visar pedagogiskt hur olika böjningsformer av det till grund liggande ordet leder till de olika ortnamnsformerna. Sahlgrens (1959 s. 8 f.) intressanta uppslag till förklaring av sjönamnet *Vänern*, nämligen att detta är bildat som en *-ia*-avledning till ett ånamn **Ván* 'vån, förhoppning' avseende Göta älv, har sin bakgrund i idén om noanamn (s. 7 ff.), liksom hans förklaring av *Gullspång* (s. 8) och *Nossan* (s. 9). Namnet **Ván* har Sahlgren fått från Snorraeddans (s. 6 f., 9), och han berättar ordrikt myten om Fenrisulvens fångslande och om dreglet som rann ur den plågade ulvens mun och bildade älven **Ván*.

Sahlgren (1963 s. 7 ff. m. hänv.) tar även upp ett yligt sett lättbegripligt namn som *Trollhättan*, ett ursprungligt forsnamn (s. 23). Här dryftar han ett omfattande parallellmaterial för att nå fram till vad namnet ursprungligen åsyftat och visa hur namngivarna bör ha tänkt. Artikeln om *Rodbka* (Sahlgren 1963 s. 1 ff.), som bygger på en tidig undersökning, är något av en lektion i sakligt inriktad ortnamnsforskning.

Sahlgrens hydronymartiklar skiljer ut sig. Det intressantaste är inte alltid den formellt språkliga härledningen av ett namn utan förklaringen till att just detta namn fästs vid just denna lokal. Sahlgren visar tydligt fram sin metod, han lyfter fram paralleller liksom de bevis som namntypologin ger och han

tycks vilja inskräpa att det krävs mycket mer än kännedom om ljudlagar och en god orientering om besläktade språk för att man skall kunna tyda ett ortnamn. Sahlgrens artiklar är lättlästa och de som bäst motsvarar det önskemål om bred tillgänglighet som i NoB 1 framförs av redaktionen (se Grape, Lundberg & Sahlgren 1913 s. 4).

Artiklarna i NoB har främst behandlat syd- och mellansvenska hydronymer. I NoB 54 diskuterar Torsten Bucht (1966 s. 141 ff.) emellertid gamla ångermanländska ånamn, och artikeln har samband med hans arbete med SOVn 1–4. Bucht (s. 145) kan framvisa en möjlig motsvarighet till det av Lundahl anförda ånamnet fsv. *Esla* 'den snabbt framilande' till verbet fvn. *eisa*, nämligen ånamnet *Edslan*, av vilket sockennamnet *Edsele* är en ombildning. Dock kan *Edslan* enligt Bucht alternativt motsvara det norska ånamnet *Eitla*, då förmodligen 'den svällande' (se NE s. 38); båda härledningarna kan enligt Bucht (s. 145) stämma sakligt.

Ett annat gammalt ånamn finner Bucht (s. 146) i sockennamnet *Nättra* (*de Netru* 1314), ett urn. *Nättriön- att jämföra med det blekingska ånamn som finns bevarat i *Nätterhövden* och *Nättraby*, enligt SOL (s. 242) ett fda. *Netr. En annan ålderdomlig bildning är det gamla namnet på Husån i norra Ångermanland, *Önska* eller *Anska*, eventuellt utvecklade ur ett äldre *Arnska, böjt *Ørnsku, en avledning till ett ord besläktat med fsv. *arin* 'samling av grus, sand eller småsten' (s. 154 f.).

I NoB 57 skriver Bror Lindén (1969 s. 5 ff.) om ellips i dalska sjö- och framför allt ånamn. Lindén påvisar många fall där sammansättning i nutiden varierar med ellipterad form, och han ser den sammansatta formen som ursprunglig i de flesta fall. Han anför t.ex. sjönamnet *Lång*, som växlar med *Långsjön* och som ingår i flera sammansättningar, exv. *Långsmyren*, *Långsåsen* och *Långs ände*. Lindén kan tänka sig att formen *Lång* är så gammal att den är utvecklade ur ett »forndalskt» *Langr eller *Langer, men han ser den likväl som en »förenklade ombildning» av ett än äldre *Lange sior (s. 15). Han anför flera fall av ånamn där sammansättning, vanligtvis på *-ån*, växlar med ett svagt femininum i bestämd form, t.ex. *Djupån* – *Djupan*, *Gopaldån* – *Gopaldan*, *Snedbäck* – *Snedan*, *Og-/Ögströmmen* – *Ogan/Ögan* (s. 18 f.). Lindén (s. 20) vill egentligen inte betrakta detta som ellips utan snarare som ett »byte mellan två olika benämningsformer, som båda kan vara gamla». Han anser sammansättningen vara äldst: »logiskt sett bör ju sammansättning vara den i de enskilda fallen primära och därmed äldsta benämningsarten». Att byta ut sammansättningen mot den förenklade ombildningen ser han

som i princip utgörande ett slags titelbortläggning med vederbörande naturenhet, utverkad av närmare bekantskap och en förtroiligare inställning, i förening med det språkliga bekvämhets- och lättadskrav som alltid förr eller senare gör sig gällande när ett föremål (sak eller varelse) ofta behöver nämnas vid namn (Lindén s. 20).

Det är egentligen bara i ånamnspar med *i*-omljudd vokal i basen/förleden, »-*iön*-typen», som Lindén betraktar avledningen som det primära medan efterleden -*ån* i sammansättningen är epexegetisk; ett av Lindéns exempel är ånamnet *Dysan* eller *Dysån*, bildat till *Djus*-sjöarna (s. 19).

Många av exemplen på »förenklade ombildning» ter sig helt övertygande, såsom *Stor-* och *Lillgeten* f. för *Stora* och *Lilla Getsjön* (s. 22). Dock ter det sig underligt om det bland de primära ånamnen kan finnas flera exempel på »-*iön*-typen» men just inga på »-*ön*-typen».

I NoB 58 behandlar Bertil Flemström (1970 s. 118 ff.) två jämtländska bynamn *Ammer* f., av vilka ett är ett ursprungligt ånamn och det andra ett sundnamn. Flemström (s. 150 f.) kommer fram till att som utgångsform för dessa i Norden enastående namn ansätta ett urn. *ambrō-, *Ambrō-, nära svarande mot det grekiska ὄμβρος 'regn' m.m., och innebörden hos de jämtländska *Ammer* är 'vattensvallet', 'vattenleden som lätt och oförmodat flödar eller blir upprörd'. Namnen kan enligt Flemström jämföras med ånamn av typen *Ammer* på kontinenten och i England, vilka tidigare har betraktats som keltiska. De jämtska namnen, som inte kan vara keltiska, ser Flemström som ett gott skäl för att överväga en germansk härledning även av de kontinentala och de engelska namnen.

I NoB 47 nämner Sahlgren (1959 s. 2) med uppskattning Hans Krahes »banbrytande artikelserie» *Alteuropäische Flußnamen*, och i NoB 52 recenserar han (Sahlgren 1964 s. 173) på ett par rader i neutrala ordalag Krahes skrift *Unsere ältesten Flußnamen*. Recensionen ger ingen föraning om den debatt som »den forneuropeiska hydronymin» skall utlösa i NoB några år senare. Hade förut problemen kring sjönamnens bildning varit det stora debattämnet, intar nu ånamnen denna plats. Medan sjönamnsdiskussionen egentligen inte tog fart utanför Sverige blir nu de nordiska älvsnamnen – och särskilt de tidigt och tillgängligt publicerade norska – brännbart stoff även utanför Norden.

Bakgrunden utgörs av Hans Krahes ånamnsartiklar i BNF, främst *Alteuropäische Flußnamen* (Krahe 1949–55), samt hans sammanfattning *Unsere ältesten Flußnamen* (Krahe 1964). Krahe (1964 s. 14 f., 32 f., 77 ff.) menar med termen »*alteuropäische Hydronymie*», 'den forneuropeiska hydronymin', ett mycket gammalt, enhetligt skikt av hydronymer, som finns utbrett över största delen av västra och norra Europa; i Europa norr om Alperna

skulle det tillhöra det äldsta, nåbara språkskiktet, vara klart indoeuropeiskt och gå tillbaka på vad som enligt Krahes mening var en västeuropeisk relativ språkenhet, ur vilken sedermera de germanska, keltiska, illyriska, italiska och baltiska språkgrupperna skulle ha utvecklats. De »forneuropeiska» namnen är enligt Krahes mening »restnamn», namn som ej kan förklaras utifrån någon enskild språkgrupp utan måste förklaras utifrån språkenheten. Restnamnen bildar grunden för rekonstruktionen av den forneuropeiska hydronymin, vilken skulle ha varit fullt utbildad redan 1 500 år f. Kr.

Hydronymin utgörs av ett omfattande system av baser och suffix. Enligt Krahe (1964 s. 34 ff.) utgår de äldsta hydronymerna från «vattenord» eller »vattenrötter», från beteckningar för '(rinnande) vatten', 'källa', 'bäck', 'flod' (resp. 'rinna', 'flyta', 'löpa') o.d. Till samma etymologiska grundelement, oftast en rot med betydelsen 'vatten' e.d. eller 'rinna, strömma' har en mängd olika förhydronymiska typiska suffix kunnat kopplas. Till systemet hör även basord avseende egenskaper hos vatten, såsom dess klarhet, färg, häftighet, styrka m.m. (s. 51 ff.). Ett fåtal basord anger flodbäddens egenskaper (s. 58 ff.) eller vattnets omgivning (s. 60 f.); den sistnämnda kategorin är enligt Krahe sen.

Krahe (1964 s. 77) avvisar tanken att de olika språkgrupperna utifrån ärvda ord och suffix har skapat det system som han urskiljer, utan hävdar att namnen ärvt såsom namn och endast såsom namn.

Debatten om Krahes idéer blir livlig (se Andersson 1969 s. 106 f.), men det dröjer innan den når NoB. Årgångarna 59 och 60, där föredragen från namnforskarkongressen i Helsingør 1971 publiceras, präglas av diskussionen kring vattendragsnamn i förhållande till Krahes »Alteuropa»-teori.

Några forskare är positiva till Krahes system. Wolfgang Laur (1971 s. 106 ff.) behandlar vattendragsnamn i Schleswig-Holstein och finner att detta område inte utgör någon vit fläck på den »forneuropeiska» kartan. Laur drar rätt vittgående slutsatser utifrån ofta sena och mångtydiga belägg, och det av Krahe givna systemet får styra valen. Laur accepterar t.ex. att räkna med suffixet *-str-* (s. 110 ff.) men ej med ie. *-tro-* (s. 119), då detta ej hör till systemet. Namn på *Al-* som *Alster* räknas som avledda till en rot **el-/ol-* 'flyta' (s. 110 ff.; jfr att Harald Björvand (2005 s. 49) i NoB 93 avvisar en sådan rot). Ett par kontinentala namn på *Ammer(-)* ställer Laur (s. 115) utan diskussion till en rot **am-* 'flodbädd' o.d.

W. F. H. Nicolaisen (1971 s. 85 ff.), som diskuterar brittiska namn, är också positivt inställd men uppvisar betydande flexibilitet beträffande t.ex. alternativa härledningar, åldersbestämningar m.m.

I övrigt är alla framställningar mer eller mindre kritiska, även om Krahes

stora betydelse som samlare och inspiratör upprepat framhålls. Hans Kuhn (1971 s. 52 ff.) är kritisk på många enskilda punkter men uttalar sitt bestämda stöd till Krahes försök att se ett system över språkgränserna. Han vill dock ersätta Krahes system med sitt eget och skisserar ett annat »Alteuropa».

Per Hovda (1971 s. 124 ff.) pekar på de stora likheterna i bildningssätt mellan enledade ånamn och enledade önamn i det norska materialet. Hovda finner samma rika suffixförråd i båda kategorierna, och han kan också uttala sig om de enskilda suffixens ungefärliga vanlighet i önamns- respektive ånamnsförrådet (s. 136 ff.). Ibland, visar han, kan formellt sett samma suffixbildning uppträda både som önamn och som ånamn; detta gäller t.ex. namnen *Ogn(a)*, *Trums*, *Sokn* och *Sira* (s. 128 ff., 136, 139). Det är enligt Hovda (passim) inget som skiljer ut hydronymbildningen från annan ålderdomlig suffixbildning och inget som tyder på att hydronymerna skulle innehålla uteslutande avledningar till vattenord. Detta är ett mycket viktigt påpekande från Norge, där såväl urgamla ånamn som urgamla önamn finns i så rikt mått att en jämförelse blir meningsfull.

Mer positiv än Hovda ställer sig John Kousgård Sørensen (1972 s. 64 ff.). Han kritiserar dock Krahes behandling av det nordiska stoffet: Materialet täcker inte Norden och Krahes härledning av namnen är ofta felaktig (s. 68 f.). Kousgård Sørensen vill dock inte därför förkasta teorin i sig. Han nämner två namn, fda. **Wærn-* (s. 69 ff.) och bäcknamnet *Isen (s. 73 ff.), som han anser bäst förklarliga utifrån Krahes hydronymi. Han påpekar dock att större delen av det danska hydronymmaterialet inte består av restnamn utan låter sig tolka utifrån inhemskt danskt ordmaterial (s. 75 f.).

Thorsten Andersson (1972 s. 5 ff.) vill kasta ljus över »de gamla nordiska naturnamnens ställning i ett större europeiskt sammanhang» (s. 5). Enligt Andersson (s. 9) står önamn och vattennamn naturligen i centrum vid utforskandet av de äldsta namnen. Han konstaterar dock att önamnsstudiet är eftersatt medan vattennamnsstudiet har hunnit längre, och han utnyttjar därför främst vattennamn vid sina resonemang om naturnamnens ålderskriterier.

Andersson (s. 11 ff.) diskuterar de ingående suffixens utsagor om de avleda namnens ålder men problematiserar frågeställningen, eftersom suffixen, såsom t.ex. *-n*-suffixet, kan vara av blandat ursprung. Vidare betonar han att dateringen kompliceras av att ett namn kan vara bildat till ett redan suffixavlett ord.

Han understryker det metodiskt grundläggande att gå till näraliggande språkmaterial i första hand:

Det är självklart, att vi för nordiska namn så långt det går söker förklaringen i nordiskt-germanskt ordmaterial, i stället för att exv. anknyta till någon för »altepauische Hydronymie» ansatt »vattenrot», t.ex. för [...] namn på *Al-*. (Andersson s. 13 f.)

Han påminner om hur man utifrån det germanska adjektivet **aitra-* 'svällande' bildat namn som sv. *Ätran*, no. *Eitra* och kontinentala *Eitra*, *Eiteraha* över det germanska språkområdet. På liknande sätt vill han se det tyska ånamnet *Glötter* och svenska namn som sjönamnet *Glöttern*, liksom troligen det norska ånamnet *Glutra*, som bildningar till ett redan förefintligt *-r-*avlett adjektiv 'glänsande'. Vidare påpekar han, att de svenska vattendragsnamnen *Strö*, med motsvarigheterna norska **Strøy* och danska **Strø*, visar att det tyska *Streu* inte är keltiskt eller illyriskt utan germanskt. Namnet bör återgå på ett appellativ för 'å, vattendrag' (Andersson s. 15 f. m. hänv.).

Det samband som de ovannämnda namnen visar kan enligt Andersson (s. 16 f.) tyda på att de hänför sig till »förhistorisk» tid, men han understryker att vi inte kan veta hur länge de till grund liggande orden levat i de olika språken och därmed kunnat ligga till grund för namn. Han kan tänka sig att det svenska *Vättern*, att sammanhålla med tyska *Wetter* och kanske engelska *Wear*, ur ie. **uedōr* 'vatten', faktiskt är från indoeuropeisk tid, men detta är inte säkert; det finns flera namn på **vetur* i Sverige och detta tyder på att appellativet levat länge (se härtill Andersson 2005). På senare tid har dock Johan Schalin (2010 s. 5 ff.) starkt ifrågasatt att **vetur* alls skulle kunna återgå på ie. **uedōr*. Han anser att *æ*-vokalen i **vetur* bör bero på omljud.

Andersson (s. 18 f.) understryker de nordiska namnens betydelse för bedömningen av eventuellt motsvarande namn på kontinenten. Han framhåller vikten av att det i Norden är en så ostörd tradering. Keltiskt substrat är t.ex. uteslutet; här nämner han Flemströms tolkning av *Ammer*.

I stället för att anta en forneuropeisk (förkeltisk, förgermansk m.m.) hydronymi tänker sig Andersson (s. 27) att namngivningen av vattendrag och sjöar skett dels genom att färdiga, passande ord tagits i anspråk, dels genom primär namnbildning medelst avledning med olika ärvda suffix utifrån passande grundord/rötter. Andersson diskuterar enligt detta synsätt ett antal namn på *Vis-* (s. 30 ff.) och *Al-* (s. 35 ff.) som skulle kunna passas in i Krahes serier av vattenord och suffix men påvisar och diskuterar ett mycket rikare urval av möjliga basord, varvid han inte minst lägger sig vinn om den sakliga sidan av namntolkningen.

Efter att ha stått i centrum i NoB 59 och 60 intar hydronymerna fortsättningsvis en mindre framträdande plats. Tendenser som märks i de följande artiklarna och som kanske har blivit något förstärkta genom debatten är in-

tresset för de riktigt gamla nordiska vattennamnen, för suffixbildningar och för diskussionen om primär och sekundär namnbildning.

Det av bl.a. Moberg (1966 s. 99 f.) och Andersson (1972 s. 9 ff.) berörda problemet huruvida det i Norden förekommer att en hydronym sammanhänger med en annan genom avljud tas upp i NoB 83 av Ola Stemshaug (1995 s. 5 ff.), som behandlar det norska namnparet **Ver* – **Værir* i Inntrøndelag. Han argumenterar för att det råder ett avljudsförhållande mellan fno. **Ver* 'Verdalselva' och namnet på älvens källsjö, *Veren* < fno. **Værir* < urn. **Vāriar* 'Veresvatnet' (s. 18 ff.). Stemshaug (s. 19 f.) betonar att namnlokaler-na finns i urgammal kulturbygd; detta gör att han vågar anta ett namnsam-band av så ålderdomlig art.

I de senare årgångarna av NoB är intresset för suffixbildningar tydligt. I NoB 63 tar Thorsten Andersson (1975 s. 143 ff., 159 ff.) upp det omdebatterade germanska *-str*-suffixet och diskuterar olika teorier om dess ursprung och funktion(er). I det kontinentala materialet har suffixet konstaterats ingå i vattennamn, men i det nordiska kan det visas bilda såväl vattennamn som önamn (s. 143 f.). Andersson (s. 158 f.) tar särskilt upp några vattennamn som är sekundära till adjektiv. Det tyska ånamnet *Gelster* och det ursprungliga ånamnet *Kelsterbach* är båda bildade till adjektivet mht. *gelster* 'högt (starkt) ljudande'. Det såväl på kontinenten som i Sverige förekommande *Alster* (*Elster*), sjönamn och ånamn, är bildat till ett adjektiv germ. **alstra-* (**alistra-*) 'växande, svällande' till verbet germ. **alan* 'växa, nära'. Han diskuterar i anslutning till detta om ånamnet **Bolstra* 'ån som sväller' också är bildat till ett färdigt adjektiv germ. **bulhstra-* 'svällande' eller om det är en primär namnbildning med suffixet i deverbativ funktion, men han finner frågan omöjlig att besvara (s. 151, 154, 158 f.).

I NoB 79 understryker Oddvar Nes (1991 s. 33 ff.) att bildningar på *-str*-inte är enhetliga utan har olika ursprung. Han diskuterar bl.a. två norska fjordnamn, *Fister*, fno. **Fistr*, och *Luster*, fno. **Hlústr*, och kommer fram till att de är bildade med suffixet ie. *-tro-/trā-*; **Fistr* m. 'blåsterplass' är sannolikt avlett av roten i verbet germ. **fisan* 'blåsa' (s. 33 ff.) och **Hlústr* m. från en bas som kan betraktas som antingen verbal eller nominal, nämligen roten i adjektivet got. *hlútrs* 'ren'. Namnet syftar på »den blanke, lyse, grøn-blå fargen i vatnet» (s. 35 ff.).

Lars-Erik Edlund (1979 s. 70 ff.) behandlar i NoB 67 frågan huruvida det gamla namnet på Indalsälven bildar förled i sockennamnet *Indal* och hur älvnamnet i så fall lytt. Edlund (s. 83 ff.) ansätter ett fsv. **Imd* f. (gen. *Imdar*) < urn. **Īmipō*, en dentalbildning till ett nomen **im*, kanske i betydelsen 'ånga, imma', men kanske syftande på mörk färgning. **Īmipō* föreslås betyda 'den

immande, ångande' eller möjligen 'den mörkfärgade', det senare utifrån älvens nedskurna, mörka läge (s. 90 ff.). Andra norrländska exempel på dentalsuffix i ånamn som Edlund (s. 84 f.) anför är **Hæghdh(a)*, som antagits ingå i *Häggdånger*, kanske bildat till fsv. *hagh(i)* 'stängsel', och **Gidh(a)* (nu *Gideån*), bildat till **gi-* 'gapa, ligga öppen'. Han föreslår (s. 85) även att ett *-ipō-*suffix kunde ingå i *Bygda* (nu *Bygdeå*), vilket Gusten Widmark (1959 s. 144 ff.) i NoB 47 dock härlett ur ett **Bugdhiön*, en avledning till en redan dentalhaltig bas, jfr no. *bugda* f. 'bugt'. Namnet syftar på att älven vindlar.

I NoB 71 diskuterar Svante Strandberg (1983 s. 133 ff.) olika typer av dentalavledning. Problemet gäller främst primär eller sekundär namnbildning, men artikeln dryftar ingående hur namn på geografiskt sammanhängande lokaler kan ha uppstått. Strandberg (s. 143 ff.) diskuterar bl.a. det sörmländska gårdnamnet *Röl* (in *rördbe* 1297) som kanske återgår på ett sjönamn fsv. **Rördber* till ett adjektiv urn. **rauRipar* 'rik på rör, rörvassbevuxen', avseende en f.d. sjö (numera kärr) vid gården (s. 147). Sjönamnet *Skundern*, avseende en sörjig sjö i samma system som den förut nämnda, kunde vara bildat med dentalsuffix till **skūm-* 'mörk; mörker' (s. 143, 148). Strandberg (s. 144, 149) lutar dock åt att sjönamnet bildats till ett ånamn **Skunder* (urn. **Skundrō-*) eller **Skundra* 'den ilande ån', sekundärt till ett *-r-*avlett adjektiv. Han erinrar här om de tyska ånamnen *Schondra* och *Schunter*, som härletts ur ett med fvn. *skunda* 'ila' besläktat adjektiv urg. **skunt-ra-*.

Vid sin behandling av det dalska *Gesunda*, äldre *Esund*, i NoB 73 dryftar Thorsten Andersson (1985 s. 87 ff.) *-und-*suffixet. Namnet hade tidigare tolkats som ursprungligen avseende Gesundberget, en denominativ avledning **Esunder* m. 'den bålförsedda (höjden)' till en motsvarighet till fvn. *eisa* 'eld, bål' (s. 91 f.). Andersson (s. 92 ff.) gör troligt att namnet avsett Gesundån eller en fors däri, en hydronym **Esund* f. eller **Esunder* m., bildad med ett deverbativt *-und-*suffix till en motsvarighet till verbet fvn. *eisa*, samma verb som antagits bakom *Esla* och *Edslan* (se ovan). I NoB 97 påvisar Staffan Fridell (2009 s. 159 f.) ett annat deverbativt *-und-*namn, det jämtska sjönamnet *Alan*, äldre **Alund*, troligen 'den växande, svällande, översvämmande' eller 'den fiskrika' till roten i verbet fvn. *ala* i betydelsen 'växa, få att växa, nära' för vilken han hänvisar till Thorsten Anderssons (2007) utredning om *Al-* i ortnamn i NoB 95.

I NoB 95 diskuterar Lennart Elmevik (2007 s. 69 ff.) flera ånamnsbildningar med *-s-*suffix, när han behandlar det sörmländska stadsnamnet *Trosa*, som han förklarar som ett gammalt ånamn avseende Trosaån. Ån har enligt Elmevik haft ett långsamt, »trögt» lopp, och han ansätter ett namn urn. **Trausōn* < **Traudōsō(n)* 'den tröga, den långsamt flytande', som han i första

hand ser som en *s*-avledning till ett ord motsvarande adjektivet fvn. *trauðr* 'trög, ovillig'. Elmevik konstaterar att det finns en hel del *-s*-avledda vattendragsnamn på norskt och danskt område men att han inte kan presentera någon svensk parallell till bildningen, något som enligt hans mening snarare beror på att omfattande svenska ånamnsundersökningar saknas än på att *-s*-avledningar inte skulle finnas.

Svante Strandberg (2008 s. 89 ff.) diskuterar i NoB 96 det sörmländska gårdnamnet, tidigare ånamnet *Bärle*, ett fsv. **Bærdhla* f. < **Barðilôn*, en avledning till ett fsv. **bardh-*, att jämföra med fvn. *barð* 'kant', no. *barde* m. 'kant, brädd av älv eller dike', ett vanligt ortnamnelement avseende långdragna höjdformationer med sluttande, markerad sida. En sådan kant löper utmed ån, men möjligheten att **bardh-* i detta namn kunde betyda 'utkant' nämns också (s. 90 f.). I ånamnet **Barðilôn* har suffixet *-ilôn* (eller *-ilô* med senare utvidgning) enligt Strandberg (s. 92) en sambandsangivande funktion.

I samma årgång behandlar Staffan Fridell (2008 s. 95 ff.) några sjönamn *Tjurken* i Småland och Blekinge, vilka av bl.a. Hellquist (HqSj 1 s. 624 f., 2 s. 31) har ansetts vara primära namnbildningar med ett *-k*-suffix eller sekundära till ett *-k*-suffixerat appellativ (s. 95 f.). Fridell (s. 96 ff.) visar att en av sjöarna *Tjurken* kan uppfattas som källsjö till Lilla Helge å, vid vars mynning i sjön Möckeln en by med namnet *Tjurkö* (j *thiudhbko* 1423) är belägen; enligt Fridell bör bynamnet vara bildat till ett äldre namn på ån, fsv. **Thiudhka*. För sjönamnet ansätter han ett fsv. **Thiudhke* (eller **Thiudhker*) och ser ånamnet som sekundärt till sjönamnet. Fridell återför tilltalande sjönamnet på ett **Thiudhghe*, en substantivering av ett adjektiv fsv. **thiudhugher*, utvidgat ur adjektivet fsv. **thiudher* < urg. **þiupaz* 'god, mild, välvillig' o.d., jfr got. **þiup* n. 'det goda' (s. 97). Som sjönamn torde **Thiudhghe* ha syftat på fiskrikedom (s. 98). Exemplet *Tjurken* visar hur en ljudutveckling kan föranleda att en ganska alldaglig suffixbildning kommer att likna en bildning med ovanligt suffix.

I nordisk hydronymi är *-m*-suffixet ej speciellt framträdande; det är främst känt från norska älvnamn (se Hovda 1971 s. 138 f., Moberg 1987 s. 98 f.). Lennart Moberg (1987 s. 96 ff.) dryftar i NoB 75 de från 1200-talet kända skånska ånamnen *Alma* och *Silma*, avseende den betydande Almaån och dess korta, obetydliga biflöde Lilla å. Moberg (s. 96, 99) konstaterar att *Alma* bildats sekundärt till ett adjektiv germ. **alma-* 'växande, svällande, översvämande', formellt identiskt med lat. *almus* 'närande' till ett **al-* 'växa'. *Silma*, som avser en sakta rinnande å, har tolkats som en *-m*-avledning till **sil-/ *sīl-* i sv., no. dial. *sila* 'rinna långsamt', enligt Moberg (s. 98) en övertygande härledning. Moberg (s. 99) kan ej finna någon färdig ordbildning **silm-*, och han

konstaterar att *Silma* är en primär namnbildning med *-m*-suffix, detta trots åns obetydlighet. Emellertid är namnbildningens förutsättning enligt Moberg det mönster som den betydande *Alma* givit; här hänvisar han till en artikel i NoB 20, där Evald Lidén (1932) bl.a. diskuterar förhållandet mellan *Vättern*, fsv. *Vatur*, och den närbelägna *Skagern*, fornvästgötskt *Scadur*. Lidén föreslår (s. 228 f.) att *Vatur* varit »den formantiska förebilden» för *Scadur*. Skeenden som dessa borde enligt Moberg (s. 99) kunna ge en ledtråd till uppkomsten av primära ortnamnsuffix.

Även diskussionen om sjönamnsbildning har behållit sin aktualitet genom åren. I NoB 92 granskar Staffan Fridell (2004 s. 19 ff.) de ca 140 svenska sjönamnen på *-längen*, främst för att komma åt namntypens bildningssätt. Sedan han skilt ut de icke beviskraftiga fallen, har han kvar en stor grupp sammansatta sjönamn med en senare led *-langer*, genitiv *-langs*, vilka sedermera har fått bestämd form *-längen*. Fridell (s. 38 ff.) diskuterar Hellquists respektive Sahlgrens syn på *-längen*-namnen. Hellquist (HqSj 1 s. 45, 612, 707) anser att ett namn som exv. *Asplängen* är sammansatt av trädbetegningen *asp* och adjektivet *lång*, fsv. *langer*, medan Sahlgren (1912–35 s. 32 ff., 37 ff.) ser sammansättningen som sekundär. Sjöarna på *-längen* skulle enligt Sahlgrens mening ursprungligen ha hetat **Langer sio* (*Sio langer*), vilket efter ellips givit **Langer*, varefter i särskiljande syfte en förled kunnat tilläggas.

Fridell (s. 39 f.) finner inget stöd för ellipsidén. Att en förled senare lagts till ett simplex kan han endast i något fall se som sannolikt. Han kommer fram till att Sahlgrens uppfattning om *-längen*-namnen empiriskt sett är föga underbyggd medan Hellquists mening har bättre stöd i materialet.

Fridell (s. 40 f.) påpekar att ortnamnelementet *-längen* varit svårplacerat i namnbildningstypologin, eftersom det inte finns något appellativ att anknyta till. Själv ser han det så att »adjektivet *langer* i substantiverad form har blivit produktivt som ortnamnelement». Han sammanfattar: »i onomastikonet har *-langer* fått betydelsen 'avlång naturlokal', och i hydronomastikonet specifikt också 'avlång sjö'». Sedan har ortnamnelementet kunnat skapa såväl simplexnamn som sammansättningar.

Vid min genomgång av vad som skrivits om hydronymer i NoB har jag fått intrycket att diskussionen om vattennamnen samlat sig kring ett antal större spörsmål. Frågor kring sjönamnens bildning stod i centrum från första början, och debatten om suffixbildning kontra ellipsbildning och om avledning kontra sammansättning är alltför aktuell. Sedan 1970-talet har diskussionen om Krahes hydronymi och de äldsta vattennamnen präglat NoB. Frågor beträffande suffixbildningar och primär och sekundär namnbildning har dryf-

tats alltsedan NoB startades, men diskussionen har under de senaste årtiondena blivit livligare, troligen som en följd av debatten kring den forneuropeiska hydronymin.

NoB:s första redaktion (Grape, Lundberg & Sahlgren 1913 s. 3) önskade att tidskriften skulle bli ett samlande specialorgan för nordisk ortnamnsforskning, och en av NoB:s viktigaste uppgifter skulle vara att »utgöra ett arkiv för originaluppsatser, större som smärre». Mitt intryck är att NoB blivit ett representativt och ovärderligt arkiv för nordisk hydronymforskning under ett sekel.

Litteratur

- Andersson, Thorsten, 1969: 10. Internationaler Kongreß für Namenforschung. I: NoB 57. S. 102–111.
- 1972: Norden och det forna Europa. Några synpunkter på ortnamnens ålder och samband. I: NoB 60. S. 5–58.
- 1975: Om ortnamnsuffixet *-str-*. I: NoB 63. S. 143–163.
- 1985: Gesunda. I: NoB 73. S. 87–95.
- 2005: *Vättern* och *Vättilösa*. I: NoB 93. S. 133–134.
- 2007: *Al-* i ortnamn. I: NoB 95. S. 5–13.
- Bjorvand, Harald, 2005: Tre elve- og bekkenavn i Aker (Oslo). I: NoB 93. S. 45–57.
- Bucht, Torsten, 1966: Några ångermanländska ånamn. I: NoB 54. S. 141–155.
- Edlund, Lars-Erik, 1979: Indalsälvens gamla namn. Ett inlägg i en diskussion. I: NoB 67. S. 70–97.
- Elmevik, Lennart, 2007: Trosa. I: NoB 95. S. 69–74.
- Falk, Knut-Olof, 1950: Dneprforsnamnen än en gång. Några förklarande anmärkningar i anslutning till professorerna Karlgrens och Sahlgrens arbeten. I: NoB 38. S. 147–158.
- 1951: Ännu mera om de konstantinska forsnamnen. Genmäle. I: NoB 39. S. 142–152.
- Flemström, Bertil, 1970: Bynamnet Ammer. I: NoB 58. S. 118–152.
- Fridell, Staffan, 2004: Sjönamn på *-lången* i Sverige. I: NoB 92. S. 19–48.
- 2008: Sjönamnet *Tjurken*. I: NoB 96. S. 95–100.
- 2009: Alan. I: NoB 97. S. 159–160.
- Grape, Anders, Lundberg, Oskar & Sahlgren, Jöran, 1913: Namn och bygd. I: NoB 1. S. 1–4.
- Hellquist, Elof, 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
- Se även HqSj.
- Hovda, Per, 1971: Til norske elvenamn. I: NoB 59. S. 124–148.
- HqSj = Hellquist, Elof: Studier öfver de svenska sjönamnen, deras härledning och historia 1–6. 1903–06. Stockholm. (SvLm 20:1–6.)
- Indrebø, Gustav, 1924: Norske innsjønamn 1. Upplands fylke. Kristiania. (Skrifter utg. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo. 2. Hist.-filos. klasse 1923:7.)
- 1928: Norske elvenamn. I: NoB 16. S. 131–176.
- Janzén, Assar, 1935: Bohuslänska vattendragsnamn. I: NoB 23. S. 1–41.
- 1955: Några halländska ortnamn. I: NoB 43. S. 52–76.

- Johansson, K. F., 1914: Onomatologiska bidrag. I: NoB 2. S. 205–216.
- Jónsson, Finnur, 1914: Islandske elvenavne. I: NoB 2. S. 18–28.
- Kalén, Joh., 1920: Några anteckningar till de halländska sjönamnen i Hellquists "Svenska sjönamn". I: NoB 8. S. 97–114.
- Kallstenius, Gottfrid, 1914: De fiktiva ortnamnen i Gösta Berlings saga, från språklig synpunkt betraktade. I: NoB 2. S. 60–62.
- Kousgård Sørensen, John, 1972: Danmark og Gammeuropa. I: NoB 60. S. 59–80.
- Krahe, Hans, 1949–55: Alteuropäische Flußnamen. I: BNF 1. S. 24–51, 247–266, 2. S. 113–131, 217–237, 3. S. 1–18, 153–170, 225–243, 4. S. 37–53, 105–122, 234–243, 5. S. 97–114, 201–220, 6. S. 1–13.
- 1956: *Eiter-* und zugehöriges in Gewässernamen. I: BNF 7. S. 105–116.
- 1964: Unsere ältesten Flußnamen. Wiesbaden.
- Kuhn, Hans, 1971: Ein zweites Alteuropa. I: NoB 59. S. 52–70.
- Laur, Wolfgang, 1971: Gamle vandløbsnavne og den gamleuropæiske hydronymi i Slesvig og Holsten. I: NoB 59. S. 106–123.
- Lidén, Evald, 1914: Om Fränfjordens namn. I: NoB 2. S. 259–262.
- 1932: Västgötska gränsorter från början av 1300-talet och andra namntyndningar. I: NoB 20. S. 220–232.
- Lind, E. H., 1914: Småbidrag till namnförklaringar. I: NoB 2. S. 173–178.
- Lindén, Bror, 1969: Frågor om ellips i ortnamn och inbyggarnamn m.m. belysta med österdalskt namnmateriel. I: NoB 57. S. 5–38.
- Lindroth, Hjalmar, 1913: Två uppsaliensiska vattendragsnamn. I: NoB 1. S. 35–44.
- Lundahl, Ivar, 1950: Några gamla nordiska sjö- och vattendragsnamn. I: NoB 38. S. 38–57.
- 1952: Några västgötska ånamn. I: NoB 40. S. 75–90.
- 1955: *Ekoln*, *Ökull* och andra namn bildade med suffixet *-ula*. I: NoB 43. S. 145–154.
- Moberg, Lennart, 1953: Fyra gamla naturnamn. I: NoB 41. S. 87–121.
- 1966: Värmland. I: NoB 54. S. 95–112.
- 1987: *Alma* och *Silma*. Ett ånamnspar av principiellt intresse. I: NoB 75. S. 96–99.
- Nes, Oddvar, 1991: Nokre norske stadnamn. *Fister*, *Luster* og *Oster*. I: NoB 79. S. 33–41.
- Nicolaisen, W. F. H., 1971: Great Britain and Old Europe. I: NoB 59. S. 85–105.
- Noreen, Adolf, 1913: Sjönamnet Anten. I: NoB 1. S. 5–10.
- Olsen, Magnus, 1913: Fliðvík. I: NoB 1. S. 18–20.
- Petersson, Herbert, 1956: Ätran. I: NoB 44. S. 68–75.
- Sahlgren, Jöran, 1908: Edsbärgs härads sjönamn. I: SvLm. S. 43–54.
- 1912–35: Skagershults sockens naturnamn. Vatten ock vattendrag. Stockholm. (SvLm B 32.)
- 1913: Om namnet Tvebottnetjärnen och om "tvebottnade" sjöar. I: NoB 1. S. 45–48.
- 1930: Vikingar i österled. Något om Dnjeprforsarnas svenska namn. I: NoB 18. S. 135–148.
- 1950a: Dnjeprforsarnas svenska namn. I: NoB 38. S. 138–146.
- 1950b: Mera om Dnjeprforsarnas svenska namn. I: NoB 38. S. 159–169.
- 1951: Dneprforsarna. Genmäle till genmäle. I: NoB 39. S. 153–160.
- 1959: Gamla svenska ånamn 1–11. I: NoB 47. S. 1–54.
- 1963: Gamla svenska ånamn 12–14. I: NoB 51. S. 1–15.
- 1964: Rec. av Krahe 1964. I: NoB 52. S. 173.
- Schalin, Johan, 2010: Germanskt **watōr* 'vatten', namnet *Vättern* och fornsvenskt **vetur*. I: ANF 125. S. 5–50.
- Sperber, Hans, 1914: Djurnamn som beteckningar på sjöar. I: NoB 2. S. 239–243.

- Stemshaug, Ola, 1995: Gno. *Ver och *Værir – cit avlydspar i norsk hydronymi? I: NoB 83. S. 5–24.
- Strandberg, Svante, 1983: Hrund, *Runda, Röl och Skundern. Hydronymisk dentalavledning eller sekundär namnbildning? I: NoB 71. S. 133–151.
- 2008: *Bärle* i Vingåker. I: NoB 96. S. 89–93.
- Ståhl, Harry, 1960: Jätturn, Vitturn och Smittertjärnarna. I: NoB 48. S. 94–103.
- 1968: Ingen, Grängen och Viken. I: NoB 56. S. 143–164.
- 1982: Skissen, Sveten, Väsman och Barken. Några sjönamn i Västerbergslagen. I: NoB 70. S. 7–17.
- v. Sydow, C. W., 1914: Grendel i anglosaxiska ortnamn. I: NoB 2. S. 160–164.
- Wellander, Erik, 1914: Till frågan om ellips i våra svenska sjönamn. I: NoB 2. S. 179–186.
- Widmark, Gusten 1959: Några ortnamn i Bygde socken, Västerbotten. I: NoB 47. S. 141–148.
- Wiklund, K. B., 1913: Några jämtländska och norska sjönamn av lapskt ursprung. I: NoB 1. S. 11–17.

Summary

Hydronyms in *Namn och bygd*

By *Eva Nyman*

This article picks out a few examples of what has been written about hydronyms in *Namn och bygd* since its inception. The author notes that, at the time the journal was founded, there was much discussion about such names, and in particular about the names of lakes. Elof Hellquist's major survey of lake names had recently appeared, and had drawn fierce criticism from Jöran Sahlgren. Ivar Lundahl's and Jöran Sahlgren's articles on river names from the 1950s and 1960s are also considered. The author then turns to the extensive discussion that came in response to Hans Krahe's concept of an Old European hydronymy, in which river names play a major role.

Stedsnavn og språkkontakt i Namn och bygd

Av Berit Sandnes

Namn och bygd 100 (2012), 165–179.

Berit Sandnes, Institute for Language and Folklore, Department of Dialectology and Onomastics, Lund: Place-names and language contact in *Namn och bygd*.

Abstract

Place-names are often borrowed in language contact situations. In most cases they are adapted to suit the recipient language. Both borrowed names and borrowed words may enter into new formations, creating seemingly hybrid forms. Place-names are normally formed within the framework of a single language, and the presence of elements from two languages can be explained in different ways: *Plommon Eiland* and *Mechansio Berg*, for example, are Swedish formations containing a loanword from Dutch and an Indian place-name, respectively. Place-name elements may also be translated or replaced with similar-sounding elements in the recipient language. Interestingly, the same processes can be observed in different language contact situations.

Keywords: place-names, language contact, loan names, loanwords, formation language, place-name adaptation.

Innledning

Hva hender med stedsnavn når folk med ulike navn møtes, for eksempel ved kolonisering? Med eksempler fra England skisserer Max Förster (1924 s. 41) tre mulige scenarier: Nykommerne kan helt ignorere de opprinnelige stedsnavna og skape sine egne, de kan oversette eksisterende navn eller de kan velge å overta navna med større eller mindre tilpasning til det egne språket. – En gjennomgang av *Namn och bygd* viser med all tydelighet at mange forskere har vært opptatt av de samme spørsmål som Förster; alene første årgang inneholder fem bidrag om stedsnavn i kontaktområder. Et hardhendt utvalg blir dermed nødvendig når emnet skal presenteres i kortform. Jeg har valgt å legge hovedvekten på artikler som tar hensyn til gjensidig påvirkning mellom kontaktspråkene og gjerne skisserer prinsipper som kan anvendes i andre kontaktonomastiske studier.

Siden de første bidrag om navn i kontaktområder er skrevet har kontaktlingvistikken blitt en egen disiplin. Både denne og sosisolingvistikken regner Uriel Weinreichs klassiske *Languages in contact* 1953 som startpunkt. Kontaktlingvistikken innebærer en nyorientering i og med at rent språkinterne forhold ikke lenger ses som tilstrekkelig for å forklare språkutvikling, også ekstralingvistiske forhold spiller inn og må undersøkes. Kontaktlingvistik-

kens emne blir dermed tredelt: språket, språkbrukeren og språkets rom (Nelde 1997 s. 287). I tillegg til å studere de språk som møtes, må man altså se på personene som bruker språket og det samfunn språkene eksisterer i. Tredelingen kan uten videre overføres til kontaktonomastikken, og da kan vi utvilsomt regne med en kontaktonomastisk forskning lenge før Weinreich.

I det følgende vil jeg først presentere utvalgte studier fra tre områder der det har vært eller er kontakt mellom nordisktalende og andre språkgrupper. Først behandles navn i vikingetidskoloniene på de britiske øyer og i Normandie, deretter stedsnavn i områder med kontakt mellom nordisk, finsk og samisk i Norden og til slutt nordiske innvandreres stedsnavn i Amerika. Heretter følger en tematisk del som tar opp sentrale kontaktonomastiske emner på tvers av område. Her er målet å undersøke hvilke tendenser som er allmenngyldige, uavhengig av hvilke språk som møtes.

1. Presentasjon av studier

De britiske øyer og Normandie

Nordiske stednavn i England er et gjennomgående emne i NoB, ikke minst i de tidlige årene. På denne tiden begynner English Place-Name Society å utgi sin stedsnavnserie, og det er en levende debatt også om nordiske navn, der en rekke svenske forskere deltar aktivt. Mange teoretiske og overordnede betraktninger finnes litt bortgjemt i utførlige og reflekterende anmeldelser. Jeg vil her løfte fram et par av de tidlige bidragene og begynner med Erik Björkmans Nordiska ortnamn i England fra 1913. Dette er en utvidet anmeldelse av Harald Lindkvists Middle English place-names of Scandinavian origin som nærmest får form av en diskusjon, men som framfor alt virker utrolig moderne i sitt syn på kontaktspråk. Innledningsvis drøftes kommunikasjonen mellom koloniserende nordboer og den opprinnelige befolkningen. Björkman regner med at deler av befolkningen har vært tospråklig. I tillegg har det trolig vært mulig for de to gruppene å forstå hverandre til en viss grad når begge snakket sitt eget språk. Han snakker altså om semikommunikasjon lenge før termen var myntet, men det vesentlige er at det var mulighet for kommunikasjon og dermed mulighet for gjensidig påvirkning språkene imellom.

For navnematerialet innebærer den språklige påvirkningen at det ikke alltid er enkelt å avgjøre om et navn opprinnelig er engelsk eller nordisk. Lindkvist bruker to kriterier for å identifisere nordiske navnedannelser

- 1) norrøn bøyningsmorfologi: *Acrer* < *Akrar* pl., *Borgherdale* < *Borgardalr*.
- 2) norrøn fonologi, framfor alt diftong: *Leirbrec* < *leirbrekka*, leddet *Stein-* i flere navn.

Björkman understreker at bøyningsmorfologien er mest sikker ettersom det kan skje lydlig endringer i tilpasningsprosessen. *Stein* kan eksempelvis være en tilpasning av eldre engelsk *stān*.

Et nordisk navneledd er ikke et sikkert kriterium på nordisk dannelselse. For det første kan navn være dannet med innlånte ord. Mange skandinaviske ord har som kjent kommet inn i engelsk standardspråk og enda flere i dialektene. Navn som inneholder nordiske lånord kan være rent engelske dannelser. Det har blant annet dateringsmessige konsekvenser, ettersom de kan være dannet lenge etter den egentlige tospråklige perioden. En annen grunn til at man ønsker å identifisere det språklige opphavet er at det for tolkningens del er viktig å vite om navnet har oppstått i en nordisk eller engelsk kontekst.

Allerede Björkman er klar over at den ene gruppens navn kan tilpasses av den andre gruppen, og han anvender termene *skandinavisering* og *anglisering* (1913 s. 87, 91) om disse prosessene. Tilpasningsmulighetene systematiseres av Sigurd Karlström (1934 s. 79–87) i en anmeldelse av *The place-names of Northamptonshire*.¹ Opprinnelig engelske navn kan ha blitt skandinavisert i formen på forskjellige måter:

- 1) Et engelsk navneledd skiftes ut med et nordisk synonym: *denu* > *dal* i *Debdale* (*on deopandene* 943).
- 2) Et engelsk navneledd skiftes ut med ord som ligner i formen: f.eks. *burgh*, dat. *byrig* 'borg' > *by* i *Badby* (*baddanbyrg* 944).
- 3) Lydlig substituering: *sceald* > *scald*. En lydlig tilpasning kan innebære en korrekt oversettelse: *ash* > *ask*, *brād* > *breið* i *Braybrook*.

Tilpasningen kan selvsagt også gå motsatt vei og kalles da *anglisering*. Det er likevel en kronologisk forskjell mellom de to. Skandinaviseringen må ha skjedd mens nordisk språk var levende i England, mens anglisering kan skje når som helst etter språkmøtet.

I studier av nordiske stedsnavn i England anvendes ofte termen *hybridnavn*. Hybride former kan oppstå i tilpasningsprosessen, slik Karlström påpeker. En gruppe som ofte nevnes i engelsk sammenheng er de såkalte *Grimston-*

¹ Eksemplene er delvis hentet fra Mawer 1932 s.109–123.

hybridene. Man tenker seg at disse har oppstått fordi vikingene erstattet engelske personnavn med sine egne, f.eks. *Grim*, i eksisterende engelske navn med hovedleddet *-tūn* (Fellows-Jensen 1988 s. 121). Visse forskere i den engelske tradisjonen forestiller seg også at navn kan være dannet med to språk fra begynnelsen, et spørsmål vi skal komme tilbake til.

Gillian Fellows-Jensen (1988 s. 113–137) gir en oversikt over forskningen på nordiske navn i Normandie. Forholdene her er ifølge henne mer komplisert enn i Danelagen på flere vis. Dels har vi dårligere kjennskap til koloniseringen, dels var den språklige situasjonen i utgangspunktet mer kompleks, med både romanske navn og tidlige germanske (saksiske og frankiske) navn. Fellows-Jensen forsøker å besvare Försters spørsmål om hvordan kolonistene forholder seg til eksisterende navn, men det er ikke uten videre klart. I mange tilfelle må de ha akseptert dem, men det fins i alle fall ett dokumentert eksempel på at de har skapt et parallellnavn: «insulam Oscelli,² que et Turhulmus dicitur» i et charter fra 1080. Mangelen på typiske galliske *ācum*-navn i områder med mange nordiske navn vært sett som en indikasjon på at kolonistene har byttet ut navn, men dette er høyst hypotetisk.

Vi kan imidlertid slå fast at nordboene skapte nye navn i området, og at de ikke valgte det navneledd som er vanligst i Danelagen, nemlig *-by*. I Normandie er *toft* > *tot* det foretrukne hovedleddet. Det kan ha semantiske implikasjoner. Om vi utgår fra betydelsen ‘nedlagt bebyggelse’ kan det tenkes at *tot*-navna indikerer at vikingene i Normandie i stor utstrekning har overtatt herjede boplasser. Man vet at det var en lengre herjingsperiode og senere fast nordisk bosetning her.

Det fins også blandede navn, fremst av typen *Gonneville*, altså fransk *ville* kombinert med et nordisk mannsnavn som *Gunni*. Typen kan forklares på ulike måter:

- 1) at man har erstattet et eldre personnavn i forleddet med et nordisk personnavn, jfr *Grimston*-hybridene ovenfor.
- 2) at navna er nordiske dannelser etter et eksisterende mønster, altså at *ville* er tatt opp som navneledd av vikingene.
- 3) Navna kan være senere franske dannelser med innlånte nordiske personnavn.³

² Identifisert som *Oissel*. Navnet er gallisk og settes i samband med ordet *uxellos* ‘opphøyd’ RGA 21 s. 340.

³ I tillegg må man kunne tenke seg en frankifisering der *ville* erstatter et nordisk navneledd, men denne muligheten nevnes ikke i artikkelen.

De nordlige skotske øyene er det område der nordisk språk overlever lengst. Området introduseres av Jakob Jakobsen (1922 s. 20–54) med artikkelen Gamle elvenavne og fiskepladsnavne på Shetland. Han presenterer et stort materiale, men i motsetning til forskerne i England har Jakobsen ingen interesse for tilpasningsprosessen. For ham er navna fortsatt nordiske, en konsekvens av hans språksyn. Han forestiller seg nemlig en gradvis overgang fra nordisk til skotsk der språkskiftet ikke er fullført så lenge de nordiske stedsnavna fortsatt er levende.

Det er derfor nødvendig å understreke at det faktisk har skjedd et språkskifte og at de opprinnelig norrøne navna kun eksisterer som innlån i skotsk med større eller mindre grad av tilpasning (Sandnes 2006 s. 71–83). Jeg regner med at navna tilpasses det skotske lydverket ved innlånstidspunktet, og de kan også gjennomgå tilpasninger etter innlånet. I tillegg har jeg villet fremheve språkbrukernes rolle i omformingene av navn. Vi har allerede sett mange eksempler på hvordan navn endres, og da må det faktisk være språkbrukere som står bak. De kan analysere navn og bytte ut hele eller deler. På øyene innebærer det normalt erstatning med et skotsk element, unntaksvis et nordisk synonym eller et språklig nøytralt ledd som i *Eriksyord* > *Eriksland*. Språkbrukerens tolkning behøver selvsagt ikke å motsvare navnets etymologiske opphav. Dette blir tydelig når norrøne navneledd erstattes med skotske ord som bare har lydlig likhet, f.eks. når norr. *kjarr* blir *chair* i *Chair of Lyde* og *blåbersdal* blir *Blubbersdale* 'hvalspekksdalen'.

Kontakten nordisk – finsk-ugrisk

Mange finske kontaktnavnstudier inngår i en bosetningshistorisk diskurs slik at stedsnavna først og fremst brukes som kilder for å vise hvilke grupper som har befolket ulike områder gjennom tidene. Et eksempel er Aino Naerts studie av stedsnavn fra Vemo härad i egentlige Finland (1991 s. 23–32), der hun ikke finner tegn på innlån fra germansk. Navna kan forklares som normale dannelser av finstaltende språkbrukere. På svensk side bruker Gunnar Pellijeff (1982 s. 30–45) stedsnavn for å belyse befolkningsutviklingen i Kalixdalen. Dalen har eldre bosetninger med svenske navn ved kysten og lengst opp i Överkalix. En bebyggelse med finske navn derimellom ser han som resultat av finsk innvandring fra Tornedalen. En av middelalderbyene i Överkalix vitner om kontakt med det tredje språket i området, samisk. *Rödupp* tolkes som en tilpasning av samisk **rauravuohppe* 'vass-avan', altså en bevokst dam.

Her skal vi ikke gå videre inn på de mer bebyggelseshistorisk pregede studiene ettersom de faller litt utenfor den kontaktonomastiske rammen. I stedet skal vi se på to studier som belyser hva som skjer når finske navn lånes inn i svensk.

Pellijeff (1986 s. 16–24) skriver om finske navn i Dalarna og hvilke lydlig tilpasninger disse gjennomgår. Uvante trekk ved finsk lydverk og fonotaks tilpasses på forskjellig vis til svensk:

- 1) Korte og overlange finske stavelser tilpasses svensk stavelsesstruktur ved henholdsvis forlengelse og forkortelse: *Alanitt* og *Allanitt* er begge tilpasninger av finsk *ala-niitty*. Elementet *niitty* 'slåtteng' er ganske vanlig i stedsnavn og tilpasses svensk ved forkorting enten av vokal eller av konsonant, *-nit* eller *-nitt*.
- 2) Uvante diftonger og hiatus oppløses enten ved forenkling eller ved overgang til konsonant: *-suo* 'myr' > *-su*, *-so*, *Kapea* 'smal' > *Kappja*-, *Kuikka* 'lom' > *Kvick*-.
- 3) Uvant fonotaks, spesielt kombinasjoner med *h*, assimileres eller *h* faller bort: *ahma* 'jerv' > *amma* i *Ammasö*, *-aho* 'svedje' *o* < *-aå*, *-ao*.

Pellijeff peker på at en del finske navneledd forstås lokalt, f.eks. *-so*, *-lamm* < *lampi* 'tjern'. Det vanlige navneleddet *mäki* 'backe' blir derimot oversatt med *backe* eller *berg*, i motsetning til i Värmland, der *mack* er vanlig i stednavn.

Lars Huldén (1962 s. 113–134) tar opp Finsk-svenska blandnamn i Österbotten. Som tittelen viser ligger fokus på blandnavn, den term han bruker for navn med ett svensk og ett finsk ledd. Navn med svenske utmerkingsledd og finsk hovedledd *Svartlampi* eller *Svartlampen* forklarer han som svenske dannelser av et lånord *lampi* og et arveord. Ikke bare lånord, også oversettelseslån kan danne mønster for stednavndannelse. Med henvisning til Karsten og Thors viser han hvordan *vesi* 'vatn' brukes om mindre sjøer i et område i Österbotten direkte i anslutning til det område der svenske sjønavn dannes med *-vatten*.

Navn med finske utmerkingsledd og svensk hovedledd kan ha forskjellig forklaring:

- 1) De kan være sekundære dannelser til finske navn, dvs. at hele eller deler av det finske navnet brukes som utmerkingsledd i en svensk dannelses: *Kalljervi-myra*, *Kisksjön* < *Kiiskinen*. Det svenske hovedleddet kan være semantisk identisk med det finske, som i *Markjärvsjö*.
- 2) Den tospråklige formen kan bero på at ett navneledd, normalt hovedleddet, er oversatt, som i *Hepovattnet*, *Vasikkahagen*. Oversettelser og hvorfor det først og fremst er hovedledd som oversettes behandles videre i temadelen.

Den nye verden

Den nordiske utvandringen til Amerika var omfattende, men i navneverket er sporene etter nordboene temmelig begrenset. I Svenska ortnamn på Amerikas karta (1938 s. 61–102) identifiserer Vilhelm Berger ca 230 svenske stedsnavn. Dette materialet utvides til omlag 1 000 navn etter amatørforskeren Otto Robert Landelius' iherdige innsats, formidlet av Gösta Franzén (1982 s. 18–29) og Folke Hedblom (1988 s. 165–175). Etterforskningen av navnet *Sandell River* (Franzén 1982 s. 19) kan stå som et eksempel på hans utrettelighet. For å finne ut om Sandell virkelig var svensk, kontaktet han lokale myndigheter som kunne fortelle at både han og hans indianske hustru var døde og at de ikke hadde barn. Derimot etterlot de seg en papegøye. Denne lot seg intervjue og viste seg å beherske tre språk, engelsk, en indiansk dialekt og svensk, hvilket beviste at Sandell var svensk. Om navnet så er svensk er et annet spørsmål.

Hva er grunnen til at det er såpass få nordiske navn i Amerika? Hedblom (1966 s. 127–140) legger vekt på sosiale faktorer. Urbaniseringsgrad spiller inn; det dannes få svenske navn i byene. Men selv i bygder der svenskene er i overtall er svenske navn uvanlige. Det knytter han til skandinavenes stilling i samfunnet. De er ikke herrefolk. Det var snarere et relativt lavt sosialt skikt som kom over og de var innstilt på å tilpasse seg. Dessuten ble de hurtig vant til å bruke engelske betegnelser for mange typer lokaliteter i det nye landet: Præriens store åkrer ble kalt *filer*, gårdene kaltes *farmer* og vannløpene *krik* eller *river*.

Gudrun Utterström (1998 s. 91–103) tar opp forholdet til de eksisterende navna i den første svenske bosettelsen i Amerika, Nya Sverige-kolonien ved Delaware 1638–1655. De to språkene svensken møtte der var nederlandsk og indiansk. De ser ut til å ha hatt et temmelig avslappet forhold til indianske navn, i motsetning til den senere kolonien Bishop Hill, der ingen indianske navn er bevart. Flere indianske navn tas opp eller oppføres på kart parallelt med et svensk navn. Dessuten er indiansk utmerkingsledd og svensk hovedledd temmelig vanlig. Visse svenske navn kan også være oversettelser av indianske.

Forholdet til hollandsk er mer ambivalent. Når svenskene erobrer det hollandske fortet Casimir på Trefoldighets søndag får det navnet *Trefaldighet* og man bestemmer at alle hollandske navn skal utryddes. Her er navneendringen et tydelig ledd i en bevisst herskerstrategi, et ønske om å markere suverenitet over et område gjennom navngivningen. På den annen side låner svenskene flere hollandske navneelement, bl.a. hovedledd som *kil* i betydningen 'elv, å'

gelser som heter *Carlson* (tre steder), *Dahlgren* (etter en svensk admiral i borgerkrigen, to steder) og *Monson*. Eksemplene er hentet fra Berger 1938.

Det som ikke kommer fram så tydelig er at mange av svenskenes navn er rent engelske dannelser, f.eks. *Bishop Hill* og *Little Annie Mine*. Det første er navnet på en tidlig koloni av svenske dissenter og skal være en oversettelse av *Biskopskulla*, men det framgår ikke av formen. Det andre er en gruve navngitt av en svenske etter hans datter, men navnet er jo rent engelsk. Lingvistisk sett er heller ikke navn av typen *Peterson Lake* og *Sandell River* svenske. Den svenske tilknytningen er kontekstuell og avhenger av at vi kjenner bakgrunnen for navngivningen eller personene utmerkingsleddet refererer til, hvilket framgår av Landelius' etterforskninger.

2. Tematisk del

Språkets rom

Forholdet mellom språkene varierer fra kontaktsituasjon til kontaktsituasjon og må følgelig beskrives individuelt. Om vi ser på områdene som er behandlet ovenfor, kan vi likevel dra et grunnleggende skille mellom områder der kontaktspråkene er levende i dag og områder der språkkontakten er historisk. Til den siste gruppen hører vikingetidskoloniene og vel også de nordiske bygdene i Amerika. Ved historisk språkkontakt fins nordiske navn kun som innlån i andre språk og vi forsker på språklige relikter. Mellom nordisk og finsk/samisk er det fortsatt mulighet for påvirkning begge veier. Så vidt jeg kan se, er det bare ved levende språkkontakt at vi har navnepar. Men her finnes også stedsnavn som har krysset språkgrensen og som bare lever som innlån i et annet språk.

Kontaktspråk kan ha ulik status i kommunikasjonssammenheng. At alle samer er tospråklige, men få svensker og nordmenn kan samisk, betyr at kommunikasjonen gruppene imellom skjer på nordisk. Det vil i mange tilfelle medføre at samer velger bort samiske navn om det fins nordiske alternativ i kommunikasjon med ikke-samer. Dette påpeker K. B. Wiklund allerede i første årgang (1913 s. 11).

Kontaktens varighet og intensitet har naturlig nok betydning også for stedsnavna. Eksempelvis er det store forskjeller vikingetidskoloniene imellom. I Normandie overlevde nordisk bare et par generasjoner, og nordisk språk fikk begrenset innflytelse i navneverket. Det finnes for eksempel ingen teignavn av nordisk opprinnelse. Motsatt ytterlighet er Orknøyene og Shet-

land, der nordisk fortrenget det opprinnelige språket og levde videre helt inn på 1700-tallet. Det avspeiler seg i et navnemateriale som er massivt nordisk ned på teignavnnivå.

Språket

De språklige enheter onomastikken studerer er navn. Det er derfor naturlig at kontaktonomastikken vier navn med elementer fra mer enn ett språk spesiell oppmerksomhet. I studiene som er presentert så langt, ser vi at forskerne mer eller mindre systematisk søker å forklare hvordan slike blandede navn kan oppstå. De kan være:

- 1) dannelser med innlånte ord. *Plommon Eiland*, *Svartlampi* er svenske dannelser der hovedleddene er lånt fra henholdsvis nederlandsk og finsk.
- 2) sekundære navnedannelser. *Mechansio Berg*, *Kisksjön* er svenske dannelser der et indiansk repektive en del av et finsk navn inngår som utmerkingsledd. *Stenness Loch* er et eksempel på en skotsk dannelse med et nordisk bygdenavn som utmerkingsledd.
- 3) Navn kan være dannet i ett språk og tilpasset et annet, ved oversettelse eller erstatning av navneledd. I *Vasikkahagen* er *hage* sannsynligvis en oversettelse av det finske synoymet, i *Kirkwall* erstatter skotsk *wall* det lydlike *vågr*.⁴

Eksempelene viser at de samme prosesser skjer i alle kontaktområdene, uavhengig av hvilke språk som møtes. Den eneste forskjellen som kan påvises er at en lydlig tilpasning kan resultere i en korrekt oversettelse når språkene er nært beslektet som nordisk og engelsk eller nederlandsk. Navnet *Ashby* forklares lettest som en tilpasning av norrønt *Askby, ettersom man ikke kjenner til at engelskmenn tok i bruk navneleddet *by*. Den lydlike tilpasningen medfører i dette tilfellet en korrekt oversettelse, på samme måte som *Voegle Sant* > *Fogle sand* i Nya Sverige.

I tillegg er det spørsmål om navn kan være dannet med elementer fra to ulike språk fra starten av, såkalte hybride dannelser. Det er framfor alt i britisk navneforskning at man regner med denne muligheten. Som eksempler kan nevnes tolkninger som:

⁴ Lydlikheten blir mer tydelig når man vet at spirantisk *g* var utsatt for å vokaliseres og falle i ordet *våg* og at skotsk har vokalisering og bortfall av *l*. Et uttalt *-va* er altså erstattet av *-wa*.

- 1) *Goxhill* < nord. mannsnavn *Gauk* + eng. *hyll* eller *lea* (Zachrisson 1927 s. 163 ff.).
- 2) *Sibbertoft* < eng. mannsn. *Sigebeorht* + nord. *toft* (Mawer 1932 s. 114 f.).
- 3) *Conesford* < nord. *konung* + eng. *ford* (Sandred 1991 s. 120 f.).

Både R. E. Zachrisson og Allen Mawer foreslår alternative tolkninger som åpner for enspråklig dannelse. Forleddet i *Goxhill* kan være en skandinavisering av det engelske *zeac* 'gjøk' og *Sibbertoft* kan være en engelsk dannelse med et nordisk lånord *toft*. Det er senere blitt klart at *toft* faktisk er et tidlig lån i engelsk, og at det er produktivt i navnedannelse. Karlström (1934 s. 79) påpeker at det ikke er mulig å skille ut sikre hybride dannelser og at han derfor ikke drøfter disse i sin gjennomgang av tilpasningstyper. Når tidlige forskere viser så stor skepsis er det overraskende at Karl Inge Sandred aksepterer *Conesford* som en hybrid dannelse uten ytterligere kommentar.

I nyere nordisk navneforskning regner man ikke med at navn dannes på to språk under normale omstendigheter. Dette synet hevder bl.a Huldén (1962 s. 129), med *Morokulien* som eksempel på en unormal dannelse. Navnet er skapt av NRK og SVT i forbindelse med et samsendt underholdningsprogram og inneholder både det norske og svenske ordet for 'moro'.

Grunnen til at man avviser hybride dannelser uttrykkes sjelden eksplisitt, men beror på et overordnet syn på språkbruk i kontaktsituasjoner. Visse eldre forskere har forestilt seg at tospråklige personer kan veksle språk helt uten restriksjoner. Kontaktlingvistikken har vist at den tospråklige språkbrukeren normalt holder seg til ett språk i en bestemt kontekst, selv om kodeveksling kan forekomme. Et navn skapes i en bestemt språklig kontekst, og det er vanskelig å tenke seg kodeveksling i en så kort og avgrenset språklig enhet som et navn utgjør. Derimot kan en flerpråklig språkbruker ha flere sett stedsnavn, et for hvert av språkene vedkommende snakker, et forhold som tospråklige finlendere er vel kjent med.

Navneleddene

Et moment som Huldén og andre forskere med ham peker på, er at hovedledd og utmerkingsledd ikke behandles likt i tilpasningssituasjoner. Det er oftest hovedleddet som oversettes, mens ugiennomsiktige utmerkingsledd oftere beholdes. Ulike forklaringer har vært foreslått. Hovedleddene er færre i antall og for naturnavn er de lette å iaktta, f.eks. at *lampi* betegner ei tjønn og *jävve* en større sjø. En viktigere årsak fra navneteoretisk synsvinkel er at navneleddene har ulike funksjoner. Hovedleddet klassifiserer stedet. At en kategorise-

ring er ønskelig i stedsnavn understrekes av at klassifiserende ledd i mange tilfelle tilføyes epeksegetisk dersom navnet ikke har et eksplisitt hovedledd. Dette gjelder både i en- og tospråklige områder, som når *Sams* blir *Samsø* og *Lumachun* < norr. *lomtjörn* får tillagt et skotsk hovedledd i *Loch of Lumachun*.

Forleddet er individuelt, sier Huldén (1962 s. 130). Med en litt annen formulering kunne man hevde at det er utmerkingsleddet som fremst bærer navnets primære funksjon, nemlig å utpeke en lokalitet. Til dette formål duger f.eks. et indiansk navn i USA og resultatet blir navn som *Mechansio Berg*. Det normale i kontaktområder er at navngiveren velger et hovedledd som er levende i hans eller hennes språkbruk i den gitte konteksten. Man kan jo bare klassifisere en lokalitet med et levende ord. Som utmerkingsledd kan man derimot velge eksisterende navn. Et mulig motargument er at svenskene i Amerika velger engelske hovedledd i *Sandell River* og *Peterson Lake*. Men innvendingen er bare tilsynelatende, ettersom engelsk er det levende majoritetsspråket.

Derimot blir *Grimston*-hybridene et avvik dersom det virkelig dreier seg om en relativt stor gruppe navn der utmerkingsleddene er skiftet ut. Språklig sett er det mer tilfredsstillende å tolke dem som nordiske dannelser. Et viktig argument for å se dem som hybrider er at *tún* var uvanlig som navneelement i Norge og muligens utdødd i Danmark i vikingetida. Selv om det var tilfelle må navneleddet ha kunnet bli innlånt eller reaktivert i kontakt med en engelsk befolkning som gjerne ga sine bebyggelser navn på *-tún*. Man holder jo faktisk muligheten åpen for at *ville* ble produktivt som navneledd blant nordboene i Normandie.

Den fortolkende navnebruker

Språkbrukerens rolle blir kanskje ekstra tydelig når man studerer navn i språkkontaktområder. Forutsetningen for at navn og navneledd skal oversettes eller tilpasses på annen måte er en språkbruker som analyserer navnet og som eventuelt gjør endringer i det. Å forstå vanlige navneledd i et kontaktområde krever svært liten grad av tospråklighet. Dan Andersson og andre skogskarere i Dalarnas finnskoger fatter at hovedleddene *so* og *lamm* ikke refererer til husdyr, men til 'myr' og 'tjønn' (Pellijeff 1986). I slike tilfeller kan språkbrukeren velge å oversette. Men ofte aksepteres navneleddene som de er, og de kan i lang tid forbli en del av den passive språkkompetansen. En skotsk informant jeg snakket med beskrev skillet mellom *taing* og *ness* slik: «a *ness* is a much broader tongue of land». Det interessante er

at bare *taing* < norr. *tangi* er lånt inn i dialekten, *ness* kjennes bare fra stedsnavn.

Der språkskifte eller annen utvikling har gjort det etymologiske opphavet utilgjengelig kan språkbrukeren like fullt gjøre sin fortolkning av navnet. Det kan skje i enspråklige områder, men det hender nok oftere i språkskifteområder, fordi man fortolker navna i et annet språk enn det de er dannet i. Om en skotsk språkbruker tolker et opprinnelig nordisk navn ut fra sin språkkompetanse kan han velge å skifte ut uforståelige ledd med skotske ord uten hensyn til betydelse enkeltvis eller sammensatt. Det er derfor vi finner stedsnavn som de før nevnte *Chair* og *Blubbersdale*.

I den korte artikkelen Hollandsk innverknad på namn i norske kart viser Per Hovda (1974 s. 78–81) hvordan nederlandske kartografer har omtolket et norsk ledd *kobbe* til *coper* '(metallet) kopper' i *Coperwyck*. Et påfallende forhold som Hovda ikke kommenterer er at denne formen har slått gjennom også i norsk, så stedet i dag heter *Kopervik*. Navnebrukerne har altså på noe tidspunkt valgt kartformen framfor sin egen uttaleform. Navnebrukerens fortolkning går enda et steg videre når man på bakgrunn av den nye formen tolker navnet med henvisning til at bergene på skjæret er kopperfargede.

Eksempelene så langt skulle rekke for å vise at ren lydlig utvikling ikke er nok til å forklare utviklingen av stedsnavn i språkkontaktområder. Gunnar Jarring kommer derfor på villspor i et innlegg om det norrøne navnet *Serkland* for arabiske land (1983 s. 125–132). Her avviser han utviklingen fra *saracener* > *serk* som ikke lydrett og postulerer et turkmensk stammenavn *sarik* som grunnlag for navnet *Serkland*. Da ser han helt bort fra språkbrukeren som kan velge navneledd som gir mening på det egne språket. I dette tilfellet er det åpenbart at valget av *Serk-* også (eller kanskje først og fremst) har saklig bakgrunn: nordboene har oppfattet folks klesdrakt som *serker*.

Konklusjon

Som vi har sett innholder NoB mange interessante studier av stedsnavn i kontaktområder, som kanskje kan pusles sammen til en overgripende metode for å følge navn fra dannelsesøyeblikket til nåtidsformen. Vi behøver ulike modeller for først å fastlegge opprinnelsesspråk og deretter kartlegge alle prosesser som kan påvirke navn ved innlånet og som innlån i et nytt språk. I tillegg tydeliggjøres de endringer som skyldes fortolkning og omforming fra språkbrukerens side.

Litteratur

- Berger, Vilhelm, 1938: Svenska namn på Amerikas karta. I: NoB 26. S. 61–102.
- Björkman, Erik, 1913: Nordiska ortnamn i England. I: NoB 1. S. 80–95.
- Fellows-Jensen, Gillian, 1988: Scandinavian place-names and Viking settlement in Normandy. A review. I: NoB 76. S. 113–137.
- Franzén, Gösta, 1982: Svensk bebyggelse og svenska ortnamn i Amerika. I: NoB 70. S. 18–29.
- Förster, Max, 1924: Die alten Namen von Kap *Land's End*. I: NoB 12. S. 41–49.
- Hedblom, Folke, 1966: Ortnamn i emigrantsamhälle. Om svensk ortnamnsbildning i Amerika. I: NoB 54. S. 127–140.
- 1988: De svenska ortnamnen i Nordamerika. Ett lexikalskt storverk fullbordat. I: NoB 76. S. 165–175.
- Hovda, Per, 1974: Hollandsk innverknad på namn i norske kart. I: NoB 62. S. 78–81.
- Huldén, Lars, 1962: Finsk-svenska blandnamn i Österbotten. I: NoB 50. S. 113–134.
- Jakobsen, Jakob, 1922: Gamle elvenavne og fiskepladsnavne på Shetland. I: NoB 10. S. 20–54.
- Jarring, Gunnar, 1983: Serkland. I: NoB 71. S. 125–132.
- Karlström, Sigurd, 1934: Notes on the place-names of Northamptonshire. I: NoB 22. S. 52–87.
- Mawer, Allen, 1932: The Scandinavian settlement of Northamptonshire. I: NoB 20. S. 109–123.
- Naert, Aino, 1991: Finns det urgermanska namn i Vemo härad? I: NoB 79. S. 23–32.
- Nelde, Peter Hans, 1997: Language conflict. I: *The handbook of sociolinguistics*. Ed.: Florian Coulmas. First published 1997. Reprint 2004. Malden–Oxford–Carlton. (Blackwell Handbooks in Linguistics 4.) S. 285–300.
- Pellijeff, Gunnar, 1982: Ortnamnens vittnesbörd. Om finsk bosättning i Kalixbygden. I: NoB 70. S. 30–45.
- 1986: Harry Ståhls finska ortnamn. I: NoB 74. S. 16–24.
- Sandnes, Berit, 2006: Stol ved veien og spekk i dalen? Endringer i stedsnavn og annet språklig materiale. I: NoB 94. S. 71–85.
- Sandred, Karl Inge, 1991: The Scandinavians in Norfolk. Observations on some river-side place-names in Norwich. I: NoB 79. S. 119–129.
- Utterström, Gudrun, 1998: Nova Suecia – ortnamn och språk. I: NoB 86. S. 91–104.
- Wiklund, K. B., 1913: Några jämtländska och norska sjönamn av lapskt ursprung. I: NoB 1. S. 11–17.
- Zachrisson, R. E., 1927: Betydelsen av ortnamnet Goxhill i Lincolnshire och Yorkshire. I: NoB 15. S. 163–167.

Summary

Place-names and language contact in NoB

By Berit Sandnes

A large number of contributions in *Namn och bygd* have dealt with place-names in language contact areas. The first part of this article is a review of selected studies in which one of the languages is Scandinavian, with a focus on three areas: the Viking Age colonies in the British

Isles and Normandy, the northern areas where Scandinavian meets Finnish and Sámi, and Nordic settlements in North America.

The treatment of foreign place-names in these disparate areas has much in common. Foreign place-names may be discarded, translated, or adopted with a greater or lesser degree of adaptation, and these adaptations seem to be independent of the actual contact languages. Of particular interest to contact onomastics are names comprising elements from two languages. These may be explained as:

- names containing loanwords, e.g. *Plommon Eiland*, a Swedish formation in which the generic is a word borrowed from Dutch, or
- secondary formations, e.g. *Stenness Loch*, a Scots formation containing a parish name of Old Norse origin.

In addition, a place-name may be coined in one language and adapted into another,

- by translation: e.g. *Vasikkahagen* 'Calves' enclosure', in which the generic is a Swedish translation of the Finnish equivalent, or
- by replacement of a word with another phonetically similar to it, e.g. *chair* < *kjarr* 'brush-wood'.

Finally, an important concern has been to demonstrate the role of speakers. The development of many place-names in contact areas can only be understood if the speakers' ability to analyse and reshape the names according to their linguistic capacity is taken into account.

Sakrale stadnamn

Av Inge Særheim

Namn och bygd 100 (2012), 181–200.

Inge Særheim, Department of Cultural Studies and Languages, University of Stavanger: Sacral place-names.

Abstract

The study of sacral place-names is the subject of some sixty articles in the first ninety-nine volumes of *Namn och bygd*. The authors discuss toponyms supposedly referring to earlier cult and religious conceptions, e.g. names of old cultic sites (pagan temples, holy places etc.) and names connected with the worship of pre-Christian gods and goddesses (Odin, Thor, Freyr, Freyja, Njord, Ull etc.).

Keywords: sacral place-names, cult, religious conceptions, old cultic sites, pre-Christian gods and goddesses.

1. Innleiing

Det er ei vanleg oppfatning i fagkrinsar at nedarva stadnamn er eit unikt og sær verdfullt kjeldetilfang når det gjeld gransking av førkristen religion og kult i Norden. Som kjent, lokaliserer sakrale stadnamn tidlegare kultplassar og dei gjev ved det språklege innhaldet sitt spesielle opplysningar om heilagstadene og religionen, t.d. om gudar som folk har dyrka, og om særdrag ved kulturn og stadene. Mange stadnamn som inneheld sakrale nemne, har nær tilknytning til sentralstader i bygdelaga og dei er såleis uttrykk for religiøse og politiske maktsenter. Sakrale stadnamn er eit viktig forskingsmateriale i tverrvitskapleg samanheng, og dei blir brukte som kjelder av fleire forskargrupper, bl.a. av arkeologar og religionshistorikarar. Slike namn og tolkingar kan seiast å vera eitt av dei viktigaste bidraga som namnevitskapen har å skilta med når det gjeld nordisk samfunns- og kulturhistorie.

2. Artiklar om sakrale stadnamn i NoB – eit kort overblikk

Naturleg nok er sakrale stadnamn tema for mange artiklar i NoB. Nær på 60 artiklar i dei 99 første årgangane av tidsskriftet (1913–2011) omhandlar namn som av forskarar er sette i samband med og skal referera til tidlegare kult og religiøse førestillingar, t.d. namn på gamle kultstader (gudehov, heila-

ge stader m.m.) og namn som har bakgrunn i dyrking av førkristne gudar (Odin, Tor, Frøy, Njord, Ull mfl.). I nokre artiklar er det teke opp emne frå gammal folketru og overtru, bl.a. namn som speglar tru på vetter, troll og attergangarar, dessutan «forbodne» namn (tabunamn) og noanamn. Det har òg kome bidrag frå andre grupper enn namneforskarar, bl.a. frå arkeologar.

Interessa for og haldningane til sakrale stadnamn har skifta blant nordiske namneforskarar dei siste hundre åra, og bidraga i NoB er illustrerande i så måte. Ca 70 %, altså meir enn to tredjepartar, av artiklane som omhandlar sakrale stadnamn, er frå dei to første og dei to siste tiåra av historia til tidsskriftet. Det er klart færre og meir spreidde bidrag frå perioden 1930–1990, då slike namnetolkingar kan seiast ikkje å stå så høgt i kurs i dette forskarmiljøet.

Sentrale forskingsarbeid som omhandlar sakrale stadnamn i Norden, har fått grundig vurdering og omtale i tidsskriftet. Det gjeld bl.a. Magnus Olsens studie Hedenske kultminder i norske stedsnavne (1915), som er vurdert av Elof Hellquist i NoB 5 (1917 s. 161–182, dvs. heile 22 s.), og Per Vikstrands doktoravhandling Gudarnas platser (2001), der ein omarbeidd versjon av Bente Holmbergs opposisjonsinnlegg er trykt i NoB 91 (2003 s. 35–57, dvs. 23 s.).

3. Dei første 50 årgangane av NoB

3.1. Nokre stadnamn som er tolka til førkristne gudenamn og gudenemne

I fleire artiklar blir det drøfta spesielle stadnamn som ifølgje forfattern inneheld eit førkriste gudenamn eller gudenemne. Alt i det første heftet av tidsskriftet, i artikkelen Den heliga murgrönan. Till ortnamnet Vrindavi (NoB 1, 1913), diskuterer Oskar Lundberg det svenske stadnamnet *Vrinnevi* (like sør for Norrköping), eldre *Vrindavi*, der han reknar med etterleddet *vī* 'heilag plass', medan føreleddet er oppfatta som ein austnordisk variant av det vestnordiske gudinnenamnet norr. *Rindr*. Han set dette namnet saman med plantenemnet *rind*, som er nytta om ei krypplante (*murgrönan*, *Hedera helix*), som ifølgje folketrua skulle verna mot forhekking. Den sakrale tolkinga av dette namnet blir seinare avvist av Jöran Sahlgren (NoB 38, 1950), men Per Vikstrand understrekar at ho «är formellt möjlig» (2001 s. 91).

I same årgangen (NoB 1, 1913) argumenterer Carl M. Kjellberg for at det gsv. namnet *Thorshugle*, som han lokaliserer til Vaksala herad og sokn (Uppland), har bakgrunn i ein tidlegare Tors-kult. Denne skal ha blitt etterfølgt av eit ting knytt til denne staden, som truleg er Vaksalas eldste tingplass.

Sakrale namnetolkingar finn ein òg i andre årgangen av tidsskriftet. T. E. Karsten (NoB 2, 1914) set der stadnamnet *Tiveden* (ein skog i Närke og Västergötland) i samband med det germanske gudenamnet *Tiwaz*, norr. *Týr*, trass i at føreleddet står i stammeform. Han meiner at eit tilsvarande gudenemne førekjem i stadnamn og folketradisjon i Finland. Tolkinga som Karsten går inn for, er tidlegare avvist av bl.a. Adolf Noreen (1911), som viser til Oluf Ryghs oppfatning om at gudenamn som førsteledd i stadnamn har genitivform; Noreen reknar her med eit plantenemne *tived* (*Daphne mezereum*). Andre har peika på at namnet kan innehalda eit appellativ **ti(r)* 'gud', som ligg til grunn for gudenamnet, jf. Andersson i NoB 67 (1979 s. 127 f.), dessutan Holmberg 1986 s. 109 og Vikstrand 2001 s. 406.

I tredje årgangen kjem så Hjalmar Lindroth (NoB 3, 1915) med ein artikkel om namnet *Härnevi*, som førekjem fire stader i Uppland. Han avviser tidlegare tolkingar, bl.a. Magnus Olsens oppfatning om samansetjing med eit austnordisk motsvar til det vestnordiske gudenamnet *Horn*, som ifølgje Snorre-Edda er eitt av Frøyas namn, altså at *Hern* er ei nordisk grøderikdomsgudinne, med bakgrunn i ein germansk grøderikdomskult (Olsen 1908). Også Oskar Lundberg (1912) reknar med bakgrunn i ein fruktbarheitskult. Men trass i «mycket skarpsinne» og «flera sinnrika kombinasjoner» er tidlegare tolkingar «oriktiga», ifølgje Lindroth, som held fram: «jag anser mig kunna ge den rätta lösningen» (Lindroth 1915 s. 57). Den siterte formuleringa er ikkje utypisk for sjangeren sakrale stadnamntolkingar, noko som både gjeld argumentasjonen for og mot slike tolkingar.

Om namnet *Härnevi* skriv Lindroth: «Ærnavi är den ursprungliga formen. Förleden innehåller samma ord som den finska mytologiens Aarni(o), namn på en demon, som vaktar nedgrävda skatter» (op. cit. s. 60). Med andre ord reknar Lindroth med bakgrunn i ein gammal fedrekult, som òg skal vera kjend med eit nærskylt nemne frå finsk mytologi. Men dette er ikkje siste ordet om *Härnevi* i NoB, for dette namnet er òg teke opp til drøfting i seinare årgangar av tidsskriftet, noko som vil bli omtala nedanfor.

Elof Hellquist drøftar i ein artikkel i NoB 4 (1916) nokre stadnamn på *Hana-*, *Hane-*, *Han-* o.l., og han peikar på språkleg samband mellom gudenamnet *Höner* og fuglenemna *hane* m. og *hone* f. Han viser til at hanen har spela ei viktig rolle i folketrua og i gamle mytiske førestillingar, bl.a. i samband med sol, eld og grøderikdom (Hellquist op. cit. s. 143 f.). I artikkelen Haneberg og Hanehaug fire år seinare (NoB 8, 1920), med kort oppfølging året etter (NoB 9, 1921), set Olsen namn med slike føreledd i samband med folketrua og offerplassar der ein skal ha ofra hanar til vettene. Det gjeld bl.a. *Hanaberg* i Sokndal, der ein like ved finn namnet *Leikvoll*, dessutan *Eik* (prestegarden)

og *Frøyland*, som alle skal vera knytte til ein heiden kultstad (Olsen 1920 s. 38). Bror Lindén omtalar Olsens tolking i artikkelen Hanaknä i NoB 24 (1936), der han m.a. skriv: «jag måste bekänna, att jag vid läsning av åtskilliga religiöst inriktade ortnamnstolkningar, som av kända forskare framställts, icke kunnat värja mig för den uppfattningen, att man i många fall skjutit över målet och onödigtvis föredragit långsökta, abstrakta förklaringar framför mer reala, som faktiskt ligga närmare till hands» (op. cit. s. 115). Han peikar på at det ved namnetolkinga er lagt for lite vekt på folks «sinne för yttre likhet mellan terrängformationer och bekanta djur (särskilt husdjur), kroppsdelar eller föremål» (op. cit. s. 115–116), og han viser til at høgdenamn med *Hana-* og *Hane-* som føreledd kan ha bakgrunn i at «tuppen står på en kulle och gal» (op. cit. s. 116).

Slike føreledd kan ha ulik real bakgrunn i ulike stadnamn. I nokre namn kan bakgrunnen vera faste speleplassar for fugl, t.d. orreleik eller tiurleik, jf. *Hanaknollen* frå Rosstøl i Sirdal, som truleg siktar til ein speleplass for orrhannar (Særheim 1992 s. 205). Gardsnamnet *Hanakam* (Suldal), i *Hanakamb* 1319, er metaforisk namngjeving, opphavleg brukt om ei høg (Særheim 2007 s. 89).

Om ein så går til den tiande årgangen (NoB 10, 1922), finn ein der Elias Wesséns artikkel Till de nordiska äringsgudarnas historia, som eigentleg er ei melding av Hugo Jungners avhandling Gudinnan Frigg och Als härad. En studie i Västergötlands religions-, språk- och bebyggelsehistoria (1922). Wessén peikar på at nokre herad og sokner i Sverige er «uppkallade direkt efter en kultplats, 'en helig åker'» (Wessén 1922 s. 98), utan å gå vegen om ei busetjing (gard), t.d. representert med namn som *Ulleåker*, *Frösåker* og *Torsåker* (alle frå Uppland), noko som òg skal gjelda det eine *Friggeråker*-namnet (ved Falköping). I andre høve har kultplassen gjeve namn til både sokn og busetjing (gard), t.d. *Odensåker* (Västergötland). Slike namn er uttrykk for tidleg religiøs og administrativ organisering. Ein heilt annan karakter har t.d. *Friggeråker* i Als herad, som berre er namn på ei busetjing («en habitation»), ikkje på «eget byalag», sokn eller herad (op. cit. 99). Wessén kommenterer òg Jungners påvising av at 5 (etter Wessén minst 6) gardsnamn vid Ålleberg, bl.a. *Friggeråker*, kjem att 3–4 mil lenger nord-vest på Västergötland-sletta, noko som er tolka som uttrykk for utvandring og folkeflytting – og oppkalling (op. cit. s. 99). Wessén er skeptisk til Jungners tidlege datering på arkeologisk grunnlag (til ca. 100 f. Kr.) av denne utflyttinga og Frigg-kulten. Jungner svarar på kritikken frå Wessén og andre i NoB 12 (1924).

I artikkelen Hästskede och Lekslätt frå året før (NoB 9, 1921) set Wessén nemne som *sked(e)* og *Lek-* i samband med tidlegare gudedyrking og kultiske

handlingar, bl.a. kappriding. Tilsvarende vestnordiske namn med nemna *skeid* og *Leik-* er nemnde. Wessén ser dette i samanheng med den tidlegare Frøy-dyrkinga, og før det dyrking av guden Ull, og han meiner at slike tradisjonar får eit framhald i feiringa av St. Staffan, som er «hästarnas skyddspatron» (Wessén 1921 s. 118, 123).

I artikkelen Ett hedniskt kultcentrum i Värmland? frå året før (NoB 8, 1920) omtalar Erik Noreen ei rekkje namn og namneledd frå dette landskapet med mogleg bakgrunn i førkristen kult. Blant døma er *Onsön* (Odin), *Aspberg*, *Assberg*, ev. *Åsunda* (alle tre med *ås* m. 'heiden gud'), *Staholmen* (*stav* m. 'gudestav, primitivt gudebilete'), *Torsviken* (Tor), *Solberg* (gammal solkult), *Frubacka* (Frigg), *Törne* (Tor, *vin*-namn), *Tybottsviken* (*tý* 'gud'), *Lökene* (*Leikvini), *Stockåker* (oppreist stokk som primitiv idol), *Väsby* (*vä* = *vi* 'heiden heilagdom'), *Ullerön* (Ull), *Gudholmen* (gud), ev. *Hovlanda* (hov), *Vie* (*vi*), *Lund* (lund), *Vång* (vang), *Ringsåker* (jf. norr. *Hringir, brukt om guden Ull(in)), *Älgtån* (jf. got. *alhs* 'tempel, heilagdom') og *Hälgesjön* ('heilag').

Oskar Lundberg spør i artikkelen Det uppländska sockennamnet Alunda (NoB 32, 1944) om dette namnet siktar til «en adal-lund, en forntida lund av større betydenhet i bygdens liv» (Lundberg 1944 s. 123), noko han stadfestar. Namnet er sett i samband med andre namn på *-lunda* som skal sikta til heiden gudedyrking, t.d. *Torlunda* og *Fröslunda*.

Nokre forfattarar som omtalar eit større tilfang av stadnamn frå eit område, nemner òg namn med sakral bakgrunn. I artikkelen Till Gäsene härads bebyggelsehistoria (NoB 24) skriv Fritz Andersson at soknenamnet *Hov* «är det enda namnet inom häradet, som lämnar vittnesbörd om hednakult», og såleis knytt til «häradets huvudort» (1936 s. 211–212). Ivar Lundahl nemner i artikkelen Västergötlands ortnamn (NoB 43) bl.a. «De 19 säkert hithörande bebyggelsenamnen» (Lundahl 1955 s. 141), dvs. namn som har sakral bakgrunn, t.d. *Friel* (Frøya), *Friggeråker* (Frigg), *Frösve* (Frøy), *Odensåker* (Odin), *Torsvi* (Tor), *Ullered* (Ull), dessutan *Götala* (jf. gotisk *alhs* 'tempel') og *Skövde* (*ve*, *vä* 'heiden heilagdom').

3.2. Alternativ til sakrale stadnamntolkingar

Det har, som kjent, vore – og er – stor usemje blant namneforskarar når det gjeld sakrale stadnamn i Norden, noko som òg kjem til uttrykk i NoB-artiklane. Nokre forskarar har funne svært mange namn med sakrale nemne, t.d. Olsen, medan andre, t.d. Sahlgren, har avvist ei rekkje av desse tolkingane og i staden føreslått nemne for topografi, naturtilhøve, dyreliv, fangst o.a., bl.a. i

mange namn med namneledd som *-vi*, *-sked(e)*, *Lek-*, *Frø-*, *Ås-*, *Al-* og *Älg-*. At Sahlgren var redaktør for NoB frå starten i 1913 til og med 1968, har nok medverka til den nokså nøkterne og til tider sterkt kritiske behandlinga som denne namnegruppa har fått i tidsskriftet i denne perioden.

Alt i 1920 (NoB 8) skriv han at føreleddet i *Tybotten* har samband med talordet *to* og siktar til 'to botnar', ikkje til gudenemnet *ty*, som Erik Noreen hevda (Noreen 1920 s. 24). To år seinare (NoB 10) peikar Sahlgren på at føreleddet i *Åsaka* ikkje er *ås* m. 'gud', men at ein her finn samansetjing av terengnemnet *ås* og ordet *hake*: 'åsen med utspringet'. Året etter (NoB 11) skriv han i artikkelen Oäkta *vi*-namn at etterleddet i mange namn på *-vi* ikkje er *vi* (norr. *vé*) 'heilag stad', men at det her har tydinga 'ved', 'skog', jf. norr. *viðr*. I artikkelen *Alavi*, fsv. *Aluerui* (NoB 46) understrekar han at etterleddet i dette namnet ikkje er *vi* «offerställe», men eit eldre *-widhi*, av *widher* 'skog', medan føreleddet har samband med ordet *alv* «av kalksten, krosstengsgrus, sand, lera o.d. bestående lager under matjorden» (Sahlgren 1958 s. 159–161).

I meldinga av Jan de Vries *Altgermanische Religionsgeschichte* kjem Sahlgren (NoB 25, 1937) med kritikk av utbreiingskarta, som han meiner er tilfeldig utarbeidde, med tvilsam oppføring av teofore stadnamn. Han frårår bruk av dei. Han er òg kritisk (NoB 46, 1958) til utbreiingskarta i 2. utgåva av same verket. Fem år seinare (NoB 51, 1963) kjem han med ei sterkt kritisk melding av Folke Ströms bok *Nordisk hedendom*. Tro och sed i førkristen tid, som ifølgje Sahlgren er basert på usikre og umoglege etymologiar, er metodisk svak og uhøveleg som universitetsbok.

Sterkast artikulert er Sahlgrens kritikk av den nordiske sakralnamnforskninga i NoB 38 (1950), i artikkelen *Hednisk gudelära och nordiska ortnamn*. Kritiska inlägg. Der polemiserer han mot fleire som har lagt fram sakrale namnetolkingar i NoB og andre stader. Særleg Wessén får gjennomgå, men også andre må tola kritikk, bl.a. Olsen. Han avviser sakral bakgrunn for namna *Kävö* (gsv. *Quadowi*, føreslått av Erik Noreen i NoB 2, 1914), *Vrinnevid* (gsv. *Wrindawi* 1423, jf. Lundberg 1913) og *Ällevi* (gsv. *Ælghawi*, jf. Olsen 1915), og føreslår i staden dei jordnære tolkingane 'kvådeskogen', 'murgrønskogen' og 'elgskogen' for desse namna (Sahlgren 1950 s. 2).

Sahlgren avviser Wesséns tolking av *Häst(e)skede* og andre namn på *sked(e)*, som er tolka som 'kappridingsbane', med bakgrunn i heidne kulthandlingar (Wessén 1921). Ifølgje Sahlgren siktar nemnet *Lek-* ofte til leikeplassar for skogsfuglar (t.d. orreleik og tiurleik), og for hjortar og fiskar. Namnet *Lekvall* (og ordet *lekvall*) skal sikta til «lekar, bedrivna av menneskor» (op. cit. s. 14), ikkje til kultiske leikar. Sahlgren avviser òg Olsens og Wesséns tolking av føreleddet i gno. *Elgjartún* som eit gno. *elgr f., svarande til got. *alhs*

f. 'tempel', og føreslår her samansetjing av dyrenemnet *elg* og *tun* 'stengsel, innhegning', med bakgrunn i fangststader og fangstinnretningar for elg.

Sahlgren nyttar seg av ulike retoriske verkemiddel i argumentasjonen sin, bl.a. metaforar og verdilada ord og uttrykk som får meining ut frå konteksten. Han skriv t.d. at Wesséns «lärda utredning [...] reser sig som ett forntida stavbyggt tempel högt över vardagslivets id. Men om hörnstavarna murkna, skall hela templet falla» (op. cit. s. 4). Sahlgren har kome fram til at «hörnstavarna voro murkna redan vid byggnadens uppförande» (loc. cit.), noko han fleire gonger kjem tilbake til i den sterkt kritiske og stundom spissformulerte artikkelen: «Min granskning av de fyra hörnstavarna ha[r] visat att tre äro helt murkna och att den återstående dvs. *Lekvall* ej har de dimensioner, som behövs för ett Ullstempel. Den duger emellertid till timmer i en lekstuga, där ungdomen driver sina profana danser och lekar» (op. cit. s. 20).

Fleire gonger bruker Sahlgren låtten og generaliseringar som verkemiddel mot Wessén: «Tanken på att de svenska *Bockaskede*, *Hanaskede*, *Kvigeskedet*, *Kättskede* och det norska *Gjeitskeiet* skulle vara minnen av kapplopningar mellan resp. bockar, tuppår, kvigor, kattor och getter är utesluten. Men till dessa namn ansluter sig ortnamnet *Häst(e)skede* osökt och nödvändigt» (op. cit. s. 6). Sahlgren bruker òg låtten mot Olsen, bl.a. når han omtalar Olsens artikkel om øynamnet norr. *Njarðarlog* som «lärd och fantasirik» (op. cit. s. 16), og avhandlinga Hedenske kultminder i norske stedsnavne som hans «lika fantasirika som skarpsinniga arbete» (op. cit. s. 2), og når han skriv at han «för korthetens skull» vil kalla den topografiske avstandsmetoden for «kilometermetoden» (op. cit. s. 16); Sahlgrens «forkorting» har faktisk ein bokstav meir enn Olsens uttrykk *avstandsmetoden*. For å visa kor uhøveleg denne metoden er, snur Sahlgren på flisa og nyttar den såkalla kilometermetoden til å argumentera for at *Lek*-namna er minne om hjortars paringsleikar (op. cit. s. 19–20).

Sahlgren karakteriserer i artikkelen Lunden Barre i Skírnismál (NoB 50) Olsens tolking av dette eddadiktet i MM (1909) som «präglad av konstnärlig fantasi och elegant formulering» (Sahlgren 1962 s. 193). Han avviser bl.a. Olsens tolking av *Barri* som 'i kornet', som skulle innebera følgjande: «I kornet skall alltså Frö och Gärd mötas» (op. cit. s. 196). Lundnamnet svarar, ifølgje Sahlgren, til føreleddet i ord som *bartre*, *barskog* mfl.

Når Hellquist (NoB 5, 1917) i meldinga av Olsens Hedenske kultminder i norske stedsnavne (1915) nyttar uttrykk som «skarpsinnig forskning» og «storslagna vyer» (s. 182), har det ikkje same negative klangen som når Sahlgren nyttar liknande uttrykk. Hellquists omtale er stort sett positiv, sjølv om han understrekar at fleire av Olsens framlegg vil møte motstand blant forska-

rar, bl.a. ideen om det mannlege gudeparet Frøy (Fillinn) og Ull (Ullinn), som Olsen bl.a. med bakgrunn i namneparet *Freysaker* og *Ullinsaker*, meiner var bundne saman i kulten.

Når ein les Sahlgrens kritikk, kunne ein kanskje få inntrykk av at han prinsipielt var mot sakralnamntolkingar, som t.d. Eivind Vågslid. Sistnemnde (1974 s. 262) rosar, som kjent, Sahlgren for hans avvising av sakrale stadnamntolkingar, bl.a. i NoB-artikkelen frå 1950. Men eit slikt inntrykk av Sahlgren stemmer ikkje. Fleire stader – også NoB-artikkelen frå 1950 – understrekar Sahlgren at stadnamna er viktige kjelder om førkristen kult. Harry Ståhl (1971 s. 10–11) legg òg i minneorda sine over Sahlgren (NoB 59) vekt på at han «inte sagnade intresse för äldre mytiska och religiösa föreställningar».

I artikkelen Reaktion och korrektion (NoB 35), viser Sahlgren ved hjelp av fleire døme at «då ett ord ej längre fyller de praktiska eller estetiska anspråk, man anser sig kunna ställa därpå, blir det utsatt för ogillande och mer eller mindre målmedvetna ändringsförsök» (1947 s. 125). Eitt av døma hans er by- og soknenamnet *Torshälla* (Södermanland), som «är sammansatt av guden Tors namn i genitiv och ordet *hargher 'stenhop, offerställe'» (1947 s. 124). Same problematikken tek han opp i artikkelen Arboga och Torshälla (NoB 53, 1965).

I det vesle populærvitenskaplege heftet Vad våra ortnamn berättar (1932) har Sahlgren eit eige kapittel om «Forntida och medeltida religion», der han nemner ei rekkje svenske stadnamn som etter hans syn inneheld førkristne gudenamn og nemne for heiden kult, t.d. gudenamn som *Tor* i *Torshälla*, *Torstuna*, *Torsvi*, *Torslunda* og *Torsåker*, vidare *Odin* i *Odensvi*, *Odenslunda* og *Odensåker*, *Frøy* i *Frustuna*, *Frösvi*, *Fröslunda* og *Frösåker*, *Frøya* i *Frötuna*, *Frölunda*, *Frövi* og *Friel*, *Frigg* i *Friggeråker*, *Njord* i *Närtuna*, *Nalavi*, *Mjärdevi*, *Närby*, *Närlunda* og *Norderön*, dessutan *Ull* i *Ullavi*, *Ullvi*, *Ullunda*, *Ultuna* og *Ulleråker* (Sahlgren 1932 s. 58–63). Han nemner òg (loc. cit.) andre sakrale nemne som førekjem i svenske stadnamn, som *vi* (t.d. *Ullevi*), *hov* (*Håv*), *harg*, (t.d. i *Odensala*, eldre *Odenshargh*), *lund* (*Ullunda*), *al* (*Fröjel*, eldre *Fröal*) og *Helg-* (*Helgaån*, *Helgasjön*, *Helgeön*).

Trass i ei til tider kanskje unødvendig sterk retorisk form er mykje av Sahlgrens kritikk når det gjeld sakrale namnetolkingar rettkomen, etter mitt syn. I fleire høve hadde forskarar gått altfor langt i å finna kultminne i nordiske stadnamn, både Olsen, Wessén og Erik Noreen. I doktoravhandlinga si skriv Vikstrand (2001 s. 38) at «Sahlgrens restriktiva attityd gentemot sakrala namntolkingar var en reaktion mot en i vissa delar alltför vidlyftig sakralnamnsforskning under 1910- och 20-talen», av somme omtala med det ned-

latande uttrykket «mytosofien». Sahlgren var «uppenbarligen oroad for ortnamnsforskningens anseende» (Vikstrand loc. cit., Sahlgren 1923b). Han kom, ifølgje Vikstrand, til «att innta en hållning som förblivit rådande åtminstone inom huvudfåran av svensk namnforskning» (loc. cit.).

Til grunn for Sahlgrens innstilling ligg ifølgje Vikstrand «principen om de icke-sakrale tolkningarnas företräde: om man vid en namntolkning har att välja mellan en sakral och en icke-sakral tolkning är den icke-sakrala tolkningen a priori att föredra» (Vikstrand loc. cit.). Ein kan, ifølgje Vikstrand (op. cit.), sjå på Sahlgrens haldning som ein kritikk mot «ett forskningsparadigm som hade stelnat i formen och drivits till extrema yttringar» (op. cit. 39), og han legg til: «Detta paradigm är dock idag sedan länge avsomnat och det finns inte längre något behov att markera ett avståndstagande» (loc. cit.). Vikstrand held fram: «Det finns [...] inget dramatiskt eller spektakulärt över de sakrala ortnamnen – tvärtom utgör de ett förväntat inslag i ett landskap format av människans föreställningar och berättelser. [...] När språkligt likvärdiga tolkningar står mot varandra, bör man välja den som har störst förklaringsvärde, oavsett om den är sakral eller inte» (loc. cit.). Eg kan slutta meg til denne utsegna.

Det har blitt hevda at Sahlgren ofte byter ut ein usikker hypotese med ein annan usikker hypotese (jf. Sandnes 1992 s. 13). Mange av tolkingane der ein har rekna med kultisk bakgrunn, er usikre, men det gjeld òg mange andre namnetolkingar, bl.a. fleire av Sahlgrens alternative tolkingar. Ein kan ikkje avvise sakrale tolkingar berre på det grunnlaget. Det er ikkje å ta for hardt i om ein hevdar at Sahlgren sette sitt tydelege preg på den behandlinga som sakrale stadnamn fekk i NoB dei første 50 åra – ja eigentleg 55 åra – av tidskriftets historie.

4. Sakrale namnetolkingar – og alternative tolkingar – i dei 50 siste årgangane av NoB

4.1. Ikkje-sakrale tolkingar

Også i artiklar frå etterkrigstida er førekomst av gudenamn og gudenemne i nordiske stadnamn eit aktuelt tema. I nokre artiklar er det argumentert for at det ikkje er sakral bruk av eit nemne som ligg føre i stadnamn, t.d. i *Harstena*, som inneheld gsv. *hargher ‘steinhaug’ (Franzén 1979, NoB 67). Allan Rostvik skriv i Ortnamnet *Harv* (NoB 57, 1969) at dette namnet, som førekjem i Norrland (5 g.) og Österbotten (2 g.), siktar til ‘steinlende’, som andre

harg-namn, ikkje til 'heide tempel, altar', som tidlegare er føreslått. Ifølgje Birgit Falck-Kjällquist (NoB 71, 1983) er *Ullerö* samansett av *-ö* 'øy' og eit elve-*Ull(a)*, laga til verbet *vella* 'vella, bobla o.l.', med bakgrunn i eit raskt elvelaup eller fiskemengd, med andre ord ikkje gudenamnet *Ull* (som tidlegare føreslått av Hellquist og Erik Noreen og i SOV 8). Gunnar Pellijeff (NoB 79, 1991) avviser kulttolkinga av namneelementet *skede*, og viser til tydinga 'vegstykke, løpebane', i nokre høve brukt om høgare og tørrare terreng mellom vatn.

Emnet sakrale namnetolkingar vart òg teke opp av nokre deltakarar under den sjuande nordiske namneforsarkongressen i Sandefjord i 1976. Innlegga og eit samandrag av dei etterfølgjande diskusjonane er tekne med i NoB 66 (1978). I innlegget sitt med tittelen Hugarflug og veruleiki í íslenzkum örnefnum, dvs. 'tankeflukt og sanning i islandske stadnamn', avviste Þórhallur Vilmundarson dei tradisjonelle tolkingane av føreleddet *Þórs-* i islandske stadnamn som gudenamnet *Þórr*, og av *Goð-* som anten *goð* n. 'gud' eller *goði* m. 'gode'. Han føreslo i staden nemna *þjórr* m. 'naut' og *góðr* adj. 'god' i slike namn, trass i at dette korkje samsvarar med eldre skrivemátar eller nedervd uttale. I diskusjonen etter føredraget vart det lagt fram motførestillingar mot slike tolkingar (Vilmundarson 1978 s. 108, 111–112).

Også Eivind Vågslid kom til orde med synet sitt på sakrale stadnamntolkingar under konferansen i Sandefjord, nemleg i diskusjonen etter føredraget til Jørn Sandnes. Som kjent, avviser Vågslid slike tolkingar. I boka si *Stadnamntydingar 2* (1974) skriv han: «Det er verdlaust og villeidande tanke-spinn utan røyneleg grunnlag det meste av det som til dessa er sagt og skrivi um gudeminne i norderlenske stadnamn» (Vågslid op. cit. s. 260), og han dreg følgjande konklusjon: «Germanske stadnamn frå heidi tid i Norderlond er ikkje laga av gudenamn eller ord for heidi gudedyrking» (op. cit. s. XX). I svaret sitt til Vågslid understreka Sandnes at det er uheldig å gå til eit ytterpunkt og avvisa alle spor av gudenamn i stadnamn, men han «var ikkje usamd med Vågslid når han hevda at gudenamnteorien hadde vore uheldig for bygdehistorikarane» (Sandnes 1978 s. 126). Vågslid har publisert artikkelen *Feta og -fot i norske stadnamn* i NoB 48 (1960), men han skreiv ikkje om sakrale stadnamn i tidsskriftet. Den nemnde boka – og andre av bøkene hans – kom ut som «Eigin utgjevna».

4.2. Sakrale tolkingar

At andre som har skrive om opphavet til nordiske stadnamn, har gått til det andre ytterpunktet og funne ei rekkje minne om heiden kult, er òg reflektert

i NoB, bl.a. i bokmeldingar. I sin knappe og slagferdige omtale i NoB 57 av Petrus Envalls bok *Gudastolpen. Rod och råd. En studie i fornordisk språk- och religionshistoria* (1969) skriv Thorsten Andersson: «En stor del av vår ortnamnsskatt vill Petrus Envall i föreliggande arbete [...] förklara som fruktbarhetsbeteckningar. Så t.ex. återfinner han 'gudastolpen', dvs. fruktbarhetsgudens fallos, i ortnamnen på *-rud, -ryd* 'röjning', och ett genomskinligt namn som *Fagerön* tolkas som 'coireön'». Domen til meldaren er klar: «Då boken framläggs som en seriös namnundersökning och utanför fackmännens krets måhända kunde tas på allvar, kan det vara lämpligt att här påpeka, att den inte förtjänar sådan uppmärksamhet» (Andersson 1969 s. 184).

Fleire forskarar har lagt fram solid argumentasjon for at nokre stadnamn har sakral bakgrunn. Karin Calissendorf går i artikkelen *Helgö* (NoB 52, 1964) grundig gjennom nordiske namn med adj. norr. *heilagr* 'heilag' (*Helg-* og tilsvarande) som føreledd, særleg innhaldet i dette adjektivet og bruken av det i stadnamn, både sakral og ikkje-sakral bruk. I nokre høve siktar nemnet til ein 'heilag' stad, t.d. ein tempel- eller tingstad, eller ei leidangshamn, med andre ord stader som er beskytta av gamle lover. I somme høve er ordet knytt til spesielle naturformasjonar, t.d. til tre og vasskjelder som etter folketrua var 'fylte med overnaturlig kraft'. Bakgrunnen kan vera farlege stader, t.d. farleier på sjøen, der ein kan ha ofra for å få god ferd eller fiskelukke. I somme namn dreiar det seg om personnamn som *Helge* eller *Helga*, eller om dyrenemnet *elg* m.

Thorsten Anderssons artikkel *Tuna-problem* (NoB 56) gjev i hovuddrag att opposisjonsinnlegget hans under Karl Axel Holmbergs doktordisputas om dei svenske *tuna*-namna (1969). Andersson omtalar bl.a. namn som er samansette med gudenamn, nemleg fem *Frötuna*, to *Ultuna*, eitt *Fröstuna*, eitt *Närtuna* og eitt *Torstuna*. Han peikar elles på at føreleddet i dei tre *Al-tuna*-namna synest svara til got. *alhs* med bakgrunn i ein «helgedom, kultplats av något slag» (Andersson 1968 s. 104).

Märta Hähnel (NoB 60) meiner at føreleddet i namnet *Stafsinge* (Halland) tyder «stavsten», og at det har bakgrunn i «den i socknens forna centrum belägna bautastenen» (Hähnel 1972 s. 108). Ho viser til at Sahlgren i ein avisartikkel (referert av Thede Palm i NoB 1940 s. 15 ff.) har peika på at «*stav* kan beteckna resta stenar eller pålar, som använts antingen vid hednisk kult eller för en avliden» (Hähnel 1972 s. 107–108).

Lennart Elmevik drøftar i ein artikkel frå 1966 (NoB 54) eit mogleg gsv. gudenamn **lytir* (**Lytir*), nemnt i vestnordisk sagalitteratur (Hauks þáttir hábrókar i *Flateyjarbók*, i ei forteljing om Harald Hårfagre); dette er ein gud som kong Eirik i Uppsala skal ha blota til. Det ligg kanskje føre i stadnamn

som gsv. *Lytislund(a)* (3 g., Södermanland 2 g. og Västmanland) og *Lytisbergh* (1 g., Östergötland). Elmevik tenkjer seg språkleg samband med gsv. *luter, loter* 'lut, andel', (etter Dag Strömbäck, 1928) brukt som tilnamn for Frøy: 'han som råder over og fordeler lutene og slik avgjer levevilkåra for menneska' (Elmevik 1966 s. 61; jf. likevel Elmevik 2003b s. 68 ff.). Vikstrand (2001 s. 391) har meir tru på at dette kan vera eit tilnamn for Odin. Jf. elles Olsens oppfatning (1915 s. 219 ff.) av **Hringir* som tilnamn for Ull (i stadnamn).

Også i namnet *Åsaka*, som tidlegare er omtala av fleire, bl.a. Sandnes (tolka som 'gudeaking, der guden køyrer') og Sahlgren ('ås, bergrygg' + 'hake'), reknar Elmevik (NoB 73, 1985) med kultisk bakgrunn. Føreleddet er tolka nettopp som *áss* 'gud' og etterleddet som trenemnet *ek* 'eik', med bakgrunn i eit spesielt eiketree, eller ein eikelund. Det er gjeve døme på liknande lydutvikling i andre vestgøtske stadnamn (t.d. på *-tak* av *teg* m. 'teig', *Baltak*, *Ettak* mfl.).

To namn som er mykje omtala, diskuterer Elmevik i artikkelen *Härnevi* och *Friggeråker* (NoB 83, 1995). Som føreledd i det førstnemnde føreslår han eit **æri(n)* 'gud for årets avling' (jf. uttrykket *ærir akr* 'åkeren veks og mog-nast'), og i det andre norr. *fridgerð* f. 'fredsslutning', som skal sikta til ein åker der usemje opphøyrd og venskapleg semje vart nådd (jf. Vikstrand 2001 s. 304 ff.).

Staffan Fridell (NoB 89, 2001) diskuterer namna *Alböke* og *Arbelunda*, nytta i nabosokner i nordre Öland, der han reknar med ei innbyggjarnemning **alboar*, nemleg tidlegare **Alboaeke* (som føreslått av G. Pellijeff, 1958) og **Alboalunda*, det sistnemnde med dissimilasjon *l > r* på grunn av etterfølgjande *l*. Førstestavinga kan, ifølgje Fridell, representera eit mogleg nordisk ord **al*, svarande til gotisk *alhs* 'tempel'. I det førstnemnde reknar han med nemnet *eke*, nytta om ei samling av eiketree, og i det andre *lund*, baa med sakral bakgrunn.

I artikkelen *Stadnamn og religionsskiftet*. Ei problematisering med utgangspunkt i *Ullensvang* (NoB 90, 2002) set Botolv Helleland namnet frå Hardanger inn i ein religionshistorisk samanheng.

5. Andre tema som er tekne opp: metodiske spørsmål, sentralstader

Metodiske avgrensingar og termbruk som gjeld gransking av sakrale og teofore namn, er tekne opp av Håkan Rydving i artikkelen *Ortnamn som reli-*

gionshistorisk källmaterial (NoB 78, 1990). Termer som *teofore*, *kultiske* og *sakrale stadnamn* blir drøfta, det sistnemnde som eit samleomgrep. Rydving diskuterer òg bruk av analogiresonnement i tolkingar, og primære og sekundære namn, og han peikar på at «de sekundära namnen i de flesta fall inte ger någon religionshistorisk information» (Rydving 1990 s. 168).

Spesielle språklege tilhøve som er viktige for namnetolkingane er drøfta i fleire artiklar. Andersson (1979, NoB 67) tek opp komposisjonsmåten, stamme- og genitivkomposisjon, og han peikar på at gudenamn som føreledd i samansette stadnamn står i genitiv.

Dette spørsmålet er òg sentralt i eit ordskifte om mogleg samansetjing med gudinnenamnet norr. *Freyja* mellom Elmevik (NoB 91, 2003, NoB 93, 2005) og Frode Korslund (NoB 93, 2005). Førstenemnde viser (NoB 91) til Olsen som reknar med at det finst 26 sikre eller sannsynlege stadnamn i Noreg som er samansette med gudinnenamnet *Frøya*, trass i at berre fire av dei har skrivemåtar frå mellomalderen (1300- og 1400-talet) som viser samansetjingsforma *Freyju-* (med *u*). Elmevik (2003a s. 143) konkluderer på følgjande måte: «Jag kan inte se att medeltida skrivformer ger något övertygande stöd för att det i Norge finns ortnamn sammansatta med gudinnenamnet *Fröja*». Korslund meiner at det er lydhistoriske grunnar til at genitivforma ikkje viser seg i tidlege former. Det kan leggjast til at tonelaget (tonem 1) i *Frøyland*-namna (9 stk.) tyder på eit opphavleg trestava namn (**Freyjuland*) som er korta ned til to stavingar, jf. *Høyland* (opphavleg tostava) som har tonem 2; dette er nemnt spesielt av Hellquist (NoB 5) i meldinga av Olsens Hedenske kultminder i norske stedsnavne (Hellquist 1917 s. 162). Også Vikstrand (2001) reknar med det nemnde gudinnenamnet i norske stadnamn.

Den lydhistoriske utviklinga i einskilde namn er drøfta av fleire forfattarar. Gun Widmark (1992, NoB 80), Harald Bjorvand (2008, NoB 96) og Frode Korslund (2011, NoB 99) skriv alle om namnet *Oslo*, der realiseringa av *u*-omlyden i det første samansetjingsleddet er sentralt i diskusjonen. Førstenemnde meiner at norr. *Ás-* kan vera anten norr. *áss* m. 'gud' eller norr. *áss* m. 'ås, bergrygg', og at namnet har fått *u*-omlyd av di namnet har blitt oppfatta som eit einskildord (for etterleddet *-ló* 'slette' har ikkje lenger blitt forstått). Ho reknar med at namnet har fått skriftpåverka uttale alt i mellomalderen. Bjorvand hevdar at berre tolkinga 'gudesletta' er mogleg språkleg sett, og han peikar elles på at høgdedraget Ekebergåsen har blitt referert til som *berg* (gno. *Eikaberg*), ikkje som *ås*. Korslund reknar gno. *Ásló* som den eldste forma, medan *Ósló* skal ha fått overgang frå *á* til *ó* på grunn av vokalassimilasjon. Han meiner at føreleddet er gno. *áss* m. 'langstrekt høgdedrag', slik føreleddet *Ás-*gjennomgåande er tolka i NG, med bakgrunn i at «det eldste Oslo (nåværen-

de Gamlebyen) ligger rett nedenfor det markante høydedraget Ekebergåsen» (Korslund 2011 s. 92).

Lydhistorisk utvikling er òg tema i Lennart Mobergs diskusjon (2002a, 2002b, NoB 90) av namnet *Gödåker*. Han peikar på problem med ei tolking gsv. *Gydhjuaker, samansett med gsv. *gydhia* f. 'heiden prestinne', men han gjev døme på samansette appellativ der eit svakt bøygd substantiv har stammeform som førsteledd, som norr. *bogmaðr* m. 'bogemann', samansett med norr. *bogi* m. 'boge', og frå (gammal)svensk *grankona* 'nabokone', *kvinman* 'kvinne' og *oghsyn* 'syn'. Føreleddet *Göd-* kan med andre ord reflektera stammeform av gsv. *gydhia (norr. *gyðja* f. 'gudinne, heiden prestinne').

Også Elmevik diskuterer lydutviklinga i namnet *Gödåker* (NoB 95, 2007). Han avviser det nemnde *gyðja* f. 'heiden prestinne', som fleire har føreslått, i tillegg til Moberg gjeld det t.d. Gunnar Ekholm (NoB 13, 1925). Som føreledd føreslår Elmevik anten gsv. *Gódho-akr (ev. *Gódha-akr), samansett med eit *gódha f. (ev. *gódhe* n. pl.) 'grøderik jord', gjerne med bakgrunn i ein grøderikdomskult, eller (helst) gsv. *Gydhja-aker, med eit *gydhir 'heiden prest' som føreledd.

Nokre forfattarar studerer dei sakrale stadnamna som del av eit større namnemiljø, t.d. i eit landskap eller ein region, gjerne som uttrykk for sentralstader og politisk maktkonsentrasjon. Vikstrand skriv i NoB 81 (1993) om Förikristna sakrala ortnamn i Jämtland, bl.a. om namn som *Frösön*, *Norderön*, *Hov*, *Odensala*, *Vi* og *Ullvi; dei to sistnemnde skal indikera austleg kontakt og samband. Også namnet *Lunderänget* (på Norderön) er sett inn i denne samanhengen, der *lund* synest indikera kultiske handlingar. Han skriv at «gårdarna med sakrala ortnamn i Jämtland har bebotts av småhövdningar och varit skådeplatser för sakralt präglade fester, sammankomster som dock bör ha fyllt funktioner även på andra områden i det icke-diversifierade järnålders-samhället» (Vikstrand 1993 s. 78).

Vikstrands artikkel Ortnamn, centralplatser och det meningsfulla landskapet (NoB 87, 1999) er dels ei melding av antologien Centrala platser – centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern (venebok til Berta Stjernquist, 1998), og dels ei drøfting av tilhøvet mellom stadnamngranskinga og det tverrfaglege forskingsfeltet spatial historie (landskapshistorie), som bl.a. omfattar namn som meiningsskapande delar av landskapet. Vikstrand viser at nokre spesielle stadnamn, bl.a. sakrale namn, ofte er indikasjonar på sentralstader og maktsenter, politisk og religiøst. Men nokre freistnader på å rekonstruera sakrale namn for sentralstader har dårleg grunnlag, t.d. *Uppåkra* i Skåne.

Med utgangspunkt i bl.a. namneleddet *sal*, tolka som 'gudehus, tempel' el-

ler 'stormannsgard' i danske stadnamn, undersøker Lisbeth Eilersgaard Christensen (NoB 99, 2011) namn med sentralplassrelevans på åtte stader i Danmark for å avdekkja moglege sentralplasskompleks og einsarta namnemiljø. Ho konkluderer med at det ikkje synest «kunne rekonstrueres ensartede centralpladsindicerende navnemiljøer i undersøgelsesområderne, om end der er registreret navne med sandsynlig centralpladsrelevans i dem alle» (Christensen 2011 s. 79).

6. Folketrua

Også folketru og overtru er emne for nokre artiklar i NoB. I artikkelen Blåkulla och blåkullafärderna. En språklig och mythistorisk undersökning (NoB 3, 1915) peikar Sahlgren på at dette er eit typisk noanamn, nytta om Jungfrun (som òg er eit noanamn), med den greie tydinga «den blåa kullen», namngjeven av sjøfolk etter utsjånaden på avstand. Gottfrid Carlsson (NoB 4, 1916) nemner at namnet *Blåkulla* er belagt alt i 1420-åra, ca hundre år før *Jungfrun*, og at dette truleg er eit meir opphavleg og eldre namn på øya. Han peikar på at *Jungfrun* er eit meir typisk noanamn enn *Blåkulla*, og han stiller spørsmål om *Blåkulla* heller skal reknast som tabunamn enn noanamn. I artikkelen Förbjudna namn (NoB 6, 1918) skriv Sahlgren om både tabu- og noanamn. Av døme på det sistnemnde fenomenet nemner han *Matbur* (Sigtuna), dessutan dei norske *Landegode* og *Smørstakken*.

Olsen (NoB 21, 1933) tolkar føreleddet i det islandske saganamnet *Helkunduheiðr* (Nordaust-Island) som norr. *helkunda, brukt om eit kvinneleg vesen som stammar frå Hel, altså eit troll frå dei dødes verd som kan skada menneska. Han peikar på eit direkte motsvar i gammalengelsk *helcund* (i Wulfstans homilier, *þæt helcunde wered* 'helveteshæren'). Sisteleddet, norr. *-kundr*, *-kunnr*, er eit opphavleg partisipp med tydinga 'fødd' (jf. norr. *kundr* m. 'son'), som førekjem i samansette adjektiv i gammalgermanske språk. Førsteleddet i slike adjektiv nemner eit mytisk vesen ('jord', 'himmel', 'hel'), eller ei eining av mytiske vesen (*regin-*, *troll-*, *ás-*, *alf-*, 'gud'), jf. *trollkundr* 'som stammar frå troll', og *raginakudo* (dvs. *-kundō*) 'som stammar frå dei rådande' eller 'runer med guddomsakt'. På denne staden på Nordaust-Island (grensa mellom Norðlendingafjórðung og Austfirðingafjórðungr) var, ifølgje sagaen, ein torshammar reist som vern for menneska. Jf. elles tidlegare omtale av Olsens tolking av namna *Haneberg* og *Hanehaug*, som er sette i samband med ofring av hanar til vettene (NoB 8, 1920).

I Gunnar Gröpa en jättekäring (NoB 30, 1942) skriv Sahlgren bl.a. at *Löjetråget* (tidlegare kalla *Hartgröpas Löjetråg* o.l.) har fått namn etter at «en jättinna berättas ha använt den 33 meter långa fördjupningen som badkar åt sina barn» (op. cit. s. 163). *Hartgrepa* skal svara til det norrøne *Harðgreip*, namn på ei «jättinna», visstnok stridsgudinna (valkyrja) *Gunn Hargrepa*. Stadnamnet *Tröjemåla* skal ha bakgrunn i assosiasjonar med Troja-soga, som òg *Parismåla*, medan *Trojaborg* er oppkalling av *Troja*.

I artikkelen Helvete som ortnamn under medeltiden (NoB 21, 1933, NoB 22, 1934) peikar Lizzie Carlsson på at dette stadnamnet ikkje har sakralt innhald, men tyder 'nord', med bakgrunn i leiet. Bakgrunnen for dette er ei oppfatning både i heiden og kristen folketru om at dødsriket låg mot nord.

Sigurd Pira skriv i artikkelen Den helige Tores källa (NoB 33, 1945) om namn som har bakgrunn i offerkjelder som vart gjesta på Kristi himmelfartsdag, gjerne kalla *helig torsdag* o.l., altså 'heilag-torsdag'. I namn kan eit 'helig-torsdagskälla' bli trekt saman til *helig tors källa*. I artikkelen *Bältergård* och *Duvlervål*, *Lekeräng* och *Tullerkitt* (NoB 63, 1975), der Bror Lindén skriv om gamle yrkesnemningar o.l. som førekjem i gardsnamn og andre stadnamn, er det òg teke med nemningar som høyrer til det kyrkjelege området, t.d. *Djäken*, *Prästbodarna*, *Kaplagården* og *Klockarberg*.

I artikkelen Isl. *Kumbr* som namn på näcken (NoB 62, 1974), der Dag Strömbäck omtalar det nemnde ordet for 'nøkk, vasstroll', er det òg nemnt eit stadnamn (tjørnamn) på Island som skal innehalda dette nemnet, nemleg *Kumburtjörn*.

7. Sluttord

NoB 1–99 (1913–2011) gjev eit etter måten representativt bilete av sakralnamnforskinga i Norden dei siste hundre åra. I dei to første tiåra finst det ein god slump artiklar der ein, for å nytta Sahlgrens ord, kanskje kan seia om forfattaren at han har vore like så fantasirik som skarpsindig når det gjeld å finna namneledd som skal ha bakgrunn i førkristen religion. Etter 4–5 tiår med langt færre artiklar og klart meir kritisk – ja, stundom skeptisk – haldning til slike tolkingar, har frå og med 1980-åra talet på artiklar som omhandlar dette emnet, auka monaleg. Dei siste åra er det òg vist større interesse for å ta opp prinsipielle sider, både metodiske og språklege, ved slike tolkingar, og setja desse namna inn i ein større religions-, kultur- og samfunnshistorisk samanheng. Det lovar godt.

Litteratur

- Andersson, Fritz, 1936: Till Gäsene härads bebyggelsehistoria. I: NoB 24. S. 208–214.
- Andersson, Thorsten, 1968: *Tuna*-problem. I: NoB 56. S. 88–124.
- 1969: [Anm. av:] Petrus Envall: Gudastolpen. Rod och råd. En studie i fornordisk språk- och religionshistoria. I: NoB 57. S. 184.
- 1979: Eigennamen als erstes Glied nordischer Ortsnamen. Stamm- und Genitivkomposition. I: NoB 67. S. 123–146.
- Bjorvand, Harald, 2008: Oslo. I: NoB 96. S. 25–34.
- Calissendorff, Karin, 1964: Helgö. I: NoB 52. S. 105–152.
- Carlsson, Gottfrid, 1916: Blåkulla som namn på ön Jungfrun. I: NoB 4. S. 158–160.
- Carlsson, Lizzie, 1933: Helvete som ortnamn under medeltiden. I: NoB 21. S. 138–147.
- 1934: De medeltida Helvetesnamnen än en gång. I: NoB 22. S. 136–140.
- Christensen, Lisbeth Eilersgaard, 2011: Stednavne som kilde til centralpladskomplekser i Danmark. I: NoB 99. S. 59–86.
- Ekholm, Gunnar, 1925: Gödåker. En förberedande studie. I: NoB 13. S. 75–103.
- Elmevik, Lennart, 1966: Fsv. *lytir (*Lytir). Ett etymologiskt och religionshistoriskt bidrag. I: NoB 54. S. 47–61.
- 1985: Åsaka. I: NoB 73. S. 156–167.
- 1995: *Härnevi* och *Friggeråker*. I: NoB 83. S. 67–77.
- 2003a: Kan gudinnenamnet *Fröja* säkert spåras i norska ortnamn? I: NoB 91. S. 142–143.
- 2003b: En svensk ortnamnsgrupp och en hednisk prästtitel. I: OUÅ. S. 68–78.
- 2005: Gudinnenamnet *Fröja* i norska ortnamn? Till frågan om existensen av gudinnenamnet *Fröja* i norska ortnamn. I: NoB 93. S. 136–138.
- 2007: *Gödåker* – ett försök till nytolkning. I: NoB 95. S. 29–38.
- Falck-Kjällquist, Birgit, 1983: Namnet *Ullerö*. I: NoB 71. S. 152–156.
- Franzén, Gösta, 1979: Harstena. I: NoB 67. S. 65–69.
- Fridell, Staffan, 2001: *Alböke* och *Arbelunda*. I: NoB 89. S. 95–100.
- Helleland, Botolv, 2002: Stadnamn og religionsskiftet. Ei problematisering med utgangspunkt i *Ullensvang*. I: NoB 90. S. 53–107.
- Hellquist, Elof, 1916: Svenska ortnamn. (Guden Höner.) I: NoB 4. S. 127–154.
- 1917. [Rec. av:] Magnus Olsen: Hedenske kultminder i norske stedsnavne. I: NoB 5. S. 161–182.
- Holmberg, Bente, 1986: Den hedenske gud Tyr i danske stednavne. I: Mange bække små. Til John Kousgård Sørensen på tresårsdagen 6.12.1985. Red. af Vibeke Dalberg & Gillian Fellows-Jensen. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 27.) S. 109–127.
- 2003: Gudarnas platser. [Bearbejdet opposisjonsinnlegg over Per Vikstrand: Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen.] I: NoB 91. S. 35–57.
- Hähnel, Märta, 1972: Ortnamnet Stafsinge. I: NoB 60. S. 105–109.
- Jungner, Hugo, 1924: Om Friggproblemet. Några kritiska anmärkningar. I: NoB 12. S. 1–36.
- Karsten, T. E., 1914: *Tiwaz*. I: NoB 2. S. 195–204.
- Kjellberg, Carl M., 1913: Thorshughle och ett par andra kullar från hedentima. I: NoB 1. S. 126–132.
- Korslund, Frode, 2005: Gudinnenamnet *Fröja* i norska ortnamn? Kommentarer til et bidrag av Lennart Elmevik. I: NoB 93. S. 135.
- 2011: Navnet *Oslo*. Et tilsvaer til Harald Bjorvands artikkel Oslo i Namn och bygd 96. I: NoB 99. S. 87–93.

- Lindén, Bror, 1936: Hanaknä. I: NoB 24. S. 114–121.
- 1975: *Bältergård* och *Duwlervål*, *Lekeräng* och *Tullerkitt*. Gamla yrkesbeteckningar o.d. ingående i gårdsnamn och ortnamn i Siljansbygden eller övre Österdalarna. I: NoB 63. S. 61–70.
- Lindroth, Hjalmar, 1915: Härnevi. Ett bidrag till frågan om beröringen mellan svensk och finsk mytologi. I: NoB 3. S. 57–91.
- Lundahl, Ivar, 1955: Västergötlands ortnamn. En kort översikt. I: NoB 43. S. 137–144.
- Lundberg, Oskar, 1912: Härnevi och därmed sammanhängande ortnamn. Om nordisk fruktbarhetskult. I: Oskar Lundberg & Hans Sperber: Härnevi. Uppsala. (Meddelanden från Nordiska seminariet 4. Uppsala universitets årsskrift 1911. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 3.)
- 1913: Den heliga murgrönan. Till ortnamnet Vrindavi. I: NoB 1. S. 49–58.
- 1944: Det uppländska sockennamnet Alunda. I: NoB 32. S. 118–129.
- Moberg, Lennart, 2002a: Formellt samband mellan förlederna i *Gödåker* och *Frövi* etc.? I: NoB 90. S. 168.
- 2002b: *Gödåker* som språkligt problem. I: NoB 90. S. 45–52.
- Noreen, Adolf, 1911: Tiveden och tibast. I: MM. S. 273–284.
- Noreen, Erik, 1920: Ett hedniskt kultcentrum i Värmland? I: NoB 8. S. 17–31.
- Olsen, Magnus, 1908: Härnevi. En gammel svensk og norsk gudinde. Christiania. (Christiania videnskabselskabs forhandlinger for 1908.)
- 1915: Hedenske kultminder i norske stedsnavne. Kristiania. (Videnskapselskapets skrifter 2. Hist.-filos. klasse. 1914:4.)
- 1920: Haneberg og Hanehaug. I: NoB 8. S. 35–39.
- 1921: Haneberg og Hanehaug. I: NoB 9. S. 162.
- 1933: Helkunduheiðr. I: NoB 21. S. 12–27.
- Palm, Thede, 1940: Stav och blotträ. I: NoB 28. S. 15–19.
- Pellijeff, Gunnar, 1991: Ortnamnselementet *skede*. I: NoB 79. S. 61–68.
- Pira, Sigurd, 1945: Den helige Tores källa. I: NoB 33. S. 1–10.
- Rostvik, Allan, 1969: Ortnamnet *Harv*. I: NoB 57. S. 73–82.
- Rydving, Håkan, 1990: Ortnamn som religionshistoriskt källmaterial. I: NoB 78. S. 167–177.
- Sahlgren, Jöran, 1915: Blåkulla och blåkullafärderna. En språklig och mythistorisk undersökning. I: NoB 3. S. 100–161.
- 1918: Förbjudna namn. I: NoB 6. S. 1–21.
- 1920: Tybotten och Simrishamn. I: NoB 8. S. 174.
- 1922: Nordiska namn i språklig och saklig belysning 3. Sockennamnen Hackvad och Åsaka. I: NoB 10. S. 136–140.
- 1923a: Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning 6. Oäkta *vi*-namn. I: NoB 11. S. 110–134.
- 1923b: Är mytosofien en vetenskap? I: Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok. S. 27–36.
- 1932: Vad våra ortnamn berättar. Stockholm. (Studentföreningen Verdandis småskrifter 351.)
- 1937. [Rec. av:] Jan de Vries: Altgermanische Religionsgeschichte 2. I: NoB 25. S. 183–184.
- 1942: Gunnar Gröpa en jättekäring. I: NoB 30. S. 159–170.
- 1947: Reaktion och korrektion. En språkpsykologisk och språkhistorisk studie. I: NoB 35. S. 97–126.
- 1950: Hednisk gudalära och nordiska ortnamn. Kritiska inlägg. I: NoB 38. S. 1–37.
- 1958a: *Alavi*, fsv. *Aluerui*. Ett bynamn i Närke. I: NoB 46. S. 159–162.

- 1958b: [Rec. av:] Jan de Vries: Altgermanische Religionsgeschichte. I: NoB 46. S. 191–193.
- 1962: Lunden Barre i Skírnismál. I: NoB 50. S. 193–203.
- 1963: Nordisk hedendom. Kritiska anmärkningar. [Rec. av: Folke Ström: Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid.] I: NoB 51. S. 162–168.
- 1965: Arboga och Torshälla. Betydelseändring med åtföljande ljudändring. I: NoB 53. S. 152–158.
- Sandnes, Jørn, 1978: Stadnamn og samfunn i eldre tid. Noen synspunkter på avgrensning, arbeidsoppgaver og problemstillinger for undersøkelser. I: NoB 66. S. 113–126.
- 1992: Norske stedsnavn og hedensk kultus. En vurdering av Magnus Olsens teorier i lys av nyere forskningsdebatt. I: Sakrale navne. Rapport fra NORNA's sekstende symposium i Gilleleje 30.11.–2.12.1990. Red. av Gillian Fellows-Jensen & Bente Holmberg. Uppsala. (NORNA-rapporter 48.) S. 9–21.
- Strömbäck, Dag, 1974: Isl. Kumbr som namn på näcken. I: NoB 62. S. 39–43.
- Ståhl, Harry, 1971: Jöran Sahlgren 8/4 1884–28/8 1971. I: NoB 59. S. 10–14.
- Særheim, Inge, 1992: Sirdal. Namn og stader 1. Namnetolkingar. Tonstad.
- 2007: Stadnamn i Rogaland. Bergen.
- Wessén, Elias, 1921: Hästskede och Lekslätt. I: NoB 9. S. 103–131.
- 1922: Till de nordiska äringsgudarnas historia. I: NoB 10. S. 97–118.
- Widmark, Gun, 1992: Till diskussionen av namnet *Oslo*. I: NoB 80. S. 57–64.
- Vikstrand, Per, 1993: Förkristna sakrala ortnamn i Jämtland. I: NoB 81. S. 49–84.
- 1999: Ortnamn, centralplatser och det meningsfulla landskapet. I: NoB 87. S. 13–24.
- 2001: Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77. Studier till en svensk ortnamnsatlas 16.)
- Vilmundarson, Þórhallur, 1978: Hugurflug og veruleiki í íslenzkum örnefnum. I: NoB 66. S. 100–112.
- Vågslid, Eivind, 1960: Feta og -fot i norske stadnamn. I: NoB 48. S. 25–33.
- 1974: Stadnamntydingar 2. Oslo.

Summary

Sacral place-names

By Inge Særheim

The study of sacral place-names is the subject of some sixty articles in the first ninety-nine volumes of *Namn och bygd*. The authors discuss toponyms supposedly referring to earlier cult and religious conceptions, e.g. names of old cultic sites (pagan temples, holy places etc.) and names connected with the worship of pre-Christian gods and goddesses (Odin, Thor, Freyr, Freyja, Njord, Ull etc.). Some articles explore popular belief and superstition, e.g. trolls, ghosts, spirits etc., as well as 'forbidden' (taboo) names and noa names.

Interest in and attitudes to sacral names have changed among Nordic onomasticians over the last hundred years, a shift that is also reflected in *NoB*. Around 70 per cent, i.e. more than two-thirds, of the articles dealing with sacral place-names were published in the first two and the last two decades of the journal's history. Considerably fewer contributions on the subject appeared during the period 1930–90, when such interpretations were less widely recognised in this field of research.

NoB provides a representative picture of the development of sacral place-name research in the Nordic countries over the past century, and may be said to be the pre-eminent publication channel in this field and on this particular topic. The first two decades of the journal's history saw the publication of several articles of which it may be said – to use the words of the editor from 1913 to 1968, Jöran Sahlgren – that the authors were as imaginative as they were clear-thinking in their search for name elements supposedly reflecting pre-Christian cult. After five to six decades with considerably fewer articles and a much more critical – sometimes sceptical – attitude to interpretations of this kind, largely due to Sahlgren's strongly expressed views as editor, there has been a substantial increase since the late 1980s in the number of articles dealing with this topic. In the last twenty-five years, much greater interest has been shown in discussing questions of principle, e.g. methodological as well as linguistic problems, and in interdisciplinary studies of names as an aspect of landscape history and the history of religion, culture and society.

Ortnamn och arkeologi – en stormig affär

Av Per Vikstrand

Namn och bygd 100 (2012), 201–208.

Per Vikstrand, The Swedish Institute for Language and Folklore, Uppsala: Place-names and archaeology – a stormy affair.

Abstract

Over the years, the relationship between archaeology and place-name research has been marked by both curiosity and suspicion. *Namn och bygd*, with its declared interdisciplinary approach, has been well placed to become a forum in which toponymists and archaeologists can meet and discuss issues of common interest. In the 21st century, the number of archaeologists writing in the journal has, gratifyingly, shown a dramatic rise.

Keywords: place-name research, archaeology, history of research, Jöran Sahlgren, interdisciplinary forum, landscape history.

För övrigt anser jag att arkeologi och ortnamnsforskning är alltför viktiga ämnen för att helt lämnas i händerna på sina egna utövare.

Bo Gräslund 2010 s. 49.

Relationen mellan arkeologi och ortnamnsforskning har genom åren präglats av både nyfikenhet och misstänksamhet. Ibland har det stormat och fördomarna har florerat. Alla ortnamnsforskare vet att arkeologer är spekulativa och att de gärna ger sig in på andras ämnesområden utan vederbörlig hänsyn till äldre forskning. Å andra sidan vet åtminstone alla järnåldersarkeologer att vi ortnamnsforskare är teoretiskt omedvetna och irriterande feiga i våra tolkningar. Dessutom sysslar vi med ett slags svart magi som kallas etymologi och i trängda lägen åberopar vi demoner som *i*-omljudet och den germanska ljudskridningen. Från detta finns inget skydd annat än att hålla sig på avstånd. Å tredje sidan är vi oändligt nyfikna på varandras resultat, och det har vi god anledning till. »Det faktum att arkeologi och ortnamnsforskning på ett beklagligt sätt hålls åtskilda av tradition och ålderdomliga utbildningsgränser kan inte dölja att ämnena är vetenskapligt djupt invävda i varandra» skriver Bo Gräslund i en insiktsfull artikel från 2010 och i detta kan man bara hålla med. Som jag ser det finns det ett öm-

sesidigt beroende mellan våra discipliner. Utan den arkeologiska förankringen krymper ortnamnsforskarens tolkningsramar till – grovt formulerat – ord för höjder och sankmarker och vi hamnar i det Gräslund kallar för underförståelse av ortnamnen. För arkeologin, å andra sidan, tillhandahåller ortnamnen en efterlängtd språklig dimension som skänker både djup och sammanhang. Ortnamnen utgör ett slags komprimerade texter som beskriver järnålderns landskapsutnyttjande, samhällsstruktur och religionsutövning. Att som järnåldersarkeolog bortse från detta källmaterial är knappast försvarbart.

Tidskriften *Namn* och bygd har med sitt uttalat tvärvetenskapliga anslag haft goda förutsättningar att bli ett forum där ortnamnsforskare och arkeologer kunnat mötas och diskutera gemensamma frågeställningar. Men hur har det blivit? Jag har försökt närma mig den frågan genom att titta på i vilken grad arkeologer genom åren medverkat som författare i *NoB*.

Det började bra. I första årgången 1913 skriver Birger Nerman om namnet *Alvastra* och i andra årgången medverkar Oscar Almgren med en uppsats om *-inge*-namnens ålder. Därmed är två av det tidiga 1900-talets mest namnkunniga arkeologer representerade. Men sen klingar det snabbt av. Den framstående upplandsarkeologen Gunnar Ekholm medverkar visserligen 1919 med den intressanta uppsatsen *Ortnamnet Tibble i arkeologisk belysning*. Ekholm blir en återkommande medarbetare i *NoB*, om än med långa mellanrum. Det var Ekholm som ledde de återupptagna grävningarna vid *Gödåker norr om Uppsala*. År 1925 publicerar han en uppsats i *NoB* där han gör sig till tolk för uppfattningen att namnet ska tolkas sakralt och att förleden innehåller en fornsvensk motsvarighet till fvn. *gyðja* 'kvinnlig kultfunktionär'. Idén var inte Ekholms egen. Den verkar först ha framlagts i seminarieform av carolinabibliotekarien och ortnamnsforskaren Oskar Lundberg (Ekholm 1925 s. 76 not 2) och hade fått visst stöd av Erik Noreen och Natan Lindqvist (a.a. s. 76). Lundbergs intresse för namnet medförde att han också uppmärksammade gravfältet, och det var på hans uppmaning som uppsalaarkeologerna år 1915 förlade sina utgrävningar dit (Almgren 1916 s. 79). Den i svensk arkeologi klassiska *Gödåker*-undersökningen var således motiverad utifrån ett ortnamn och resultatet av en tvärvetenskaplig diskussion mellan arkeologer och ortnamnsforskare.

Tolkningen av *Gödåker* som 'gydjans åker' fick stort genomslag men ifrågasattes nog redan tidigt av ortnamnsforskare, eftersom den inte har stöd i beläggen (namnet skrivs äldst *i gydakrom*, *i gedaker* 1492). I ortnamns litteraturen verkar dock inte namnet ha kommenterats förrän vid mitten av 1980-talet (Hellberg 1986 s. 57). Först sjuttio år efter Ekholms uppsats blev det fö-

remål för en egentlig diskussion och den ägde rum i just NoB (Moberg 2002, Elmevik 2007, Larsson 2010).

År 1929 medverkar både arkeologiprofessorn Sune Lindqvist och östgöta-arkeologen Arthur Nordéen i NoB, men annars är det redan på 1920- och 30-talen glest mellan uppsatser skrivna av arkeologer. Man kan fråga sig varför. Till bilden hör att många av tidens arkeologer hade läst nordiska språk, det gäller både Oscar Almgren som innehade professuren i arkeologi i Uppsala mellan 1914 och 1925 och Sune Lindqvist som uppbar samma position 1927–1952. Intresse och kunskap bör därmed ha funnits. Ett intressant fall är Birger Nerman, ett av de stora namnen i svensk 1900-talsarkeologi. Nerman läste först nordiska språk och litteraturhistoria. Han tog en fil. lic. i arkeologi 1912 men disputerade året därefter i litteraturhistoria med avhandlingen *Studier över Svärges hedna litteratur*. Nerman var mycket intresserad av den isländska sagalitteraturen, av *Beowulf* och *Ynglingatal*, texter som enligt hans mening innehåller spår av götisk sagolitteratur från folkvandringstiden. Samma år som Nerman disputerade – 1913 – skrev han i NoB:s första årgång men sedan aldrig mer.

Trådarna leder oundvikligen tillbaka till Jöran Sahlgren, hans verksamhet och person. Sahlgren återvände till Uppsala från Lund 1928. Av hans brevsamling i Carolina framgår att den arkeolog som tycks ha stått honom närmast var Gunnar Ekholm. Även med riksantikvarien Sigurd Curman finns en omfattande korrespondens, men den har mer officiell karaktär. Av Sune Lindqvists hand finns några få brev men från hans företrädare Oscar Almgren inga. Inga arkeologer medverkar i hans festskrift från 1944. När det gäller Birger Nerman kunde man tänka sig att hans frånvaro i NoB hängde samman med att hans avhandling blivit kritiserad från filologiskt håll, där man menat att de arkeologiska argumenten var för osäkra (SBL 26 s. 528). Avhandlingen har dock varken kommenterats eller recenserats i NoB, och av Jöran Sahlgrens brevsamling i Carolina framgår att han och Nerman var gamla studentkamrater.¹ De tycks ha fortsatt goda relationer genom åren och under 1950- och 60-talen publicerar Nerman en rad uppsatser i tidskriften *Saga och sed*, för vilken ju Sahlgren också var redaktör. Kanske var det snarast så att Sahlgren tyckte att Nermans arbeten passade bättre i *SaoS* än i NoB.

Det paradigm som Sahlgren etablerade inom ortnamnsforskningen betonade starkt den sakliga aspekten av tolkningarna, men den sakliga motive-

¹ Särskilt belysande är ett brevkort som Nerman sänder till Sahlgren i Lund, daterat 12 december 1913. Jag citerar: »Nyligen hade vi en kväll i den gamla stilen som i våras. Slutade på Ög nation, och Natan rasade cirkustält. Jag gick på händerna. Döm därav stämningens intensitet.»

ringen hämtades främst från topografiska förhållanden och från folklivsforskningens område. Det finns hos Sahlgren en ovilja att gå längre tillbaka i tiden för att söka namnens bakgrund, kanske spelade det in att han aldrig själv läst arkeologi utan hade sin sakliga skolning inom folklivsforskningen. En av de få gånger han söker stöd i arkeologiska förhållanden är i tolkningen av sockennamnet *Läby*. Detta är ett fsv. *Ladbuby som i förleden innehåller ordet *lada*, enligt Sahlgren (1910) i en konstruerad betydelse 'vägbank, brobank'. Vid Läby, som ligger strax utanför Uppsala, undersöktes redan 1901–1902 en anlagd brobank från 1000-talet över Hågaåns dalgång (Sernander 1908). Det är denna bro, menar Sahlgren, som namnets *lada* syftar på.

Att gå igenom innehållsförteckningarna till NoB är en hissnande upplevelse, särskilt när man sitter med facit till 1900-talets historia i hand. Vad händer t.ex. under de stora krigen? Ja, ingenting kan det verka som. Samma år andra världskriget bryter ut skriver Martin Ivarsson om Orter och namn i Sjuhäradsbygden och Gösta Langenfelt och Sahlgren diskuterar etymologin för stadsnamnet *Gävle*. Det kan tyckas okänsligt och världsfrånvänt. Hur kan man diskutera namnet *Gävle* när världen står på randen av en katastrof? Men det finns samtidigt något rakryggat och trösterikt i detta, ett budskap om att vetenskapen inte låter sig bekommas av mänsklighetens dårskap och att krig och politik aldrig kan bli mer än krusningar på kunskapens brunn.

Men visst händer det saker när andra världskriget bryter ut. De danska och norska författarna, som utgjort ett markant inslag i denna nordiska tidskrift, försvinner. Danskarna kommer tillbaka redan 1944 och norrmännen några år senare. En grupp som dock inte kommer tillbaka är arkeologerna. Om skälen till detta kan man bara spekulera. Men en orsak kan vara att ortnamnsforskningen nu hade utvecklats till en etablerad forskningsgren med egna metoder och teorier och en stor kader utövare. Det har troligen aldrig funnits fler ortnamnsforskare i Norden än under 1950- och 1960-talen. Detta var givetvis positivt men innebar också att avståndet till andra discipliner ökade. När ortnamnsforskningen nu var stark nog att formulera sina egna frågor riktade man ofta in sig på mer renodlat språkliga aspekter som ljud- och formhistoria.

Att arkeologer inte längre skrev i NoB innebar dock inte att den tvärvetenskapliga diskussionen helt dog ut. Under 1970- och 1980-talen växte recensionsavdelningen och den var och är mycket bred. Här recenseras en lång rad verk även från granndiscipliner som arkeologi och kulturgeografi (något som jag inte tror författarna på dessa områden alltid är medvetna om). Givetvis fanns det också ortnamnsforskare som i NoB bidrog till en diskussion med arkeologin. Man kan här urskilja två kategorier av arbeten. Den första är sådana som behandlar ämnen med relevans för arkeologin. Här kan nämnas t.ex.

Nyare undersökningar av de svenska ortnamnen på -lösa. En kritisk översikt av Lennart Elmevik (1971) samt diskussionen om samma element mellan honom och Gun Widmark (Elmevik 2000, 2002, Widmark 1999, 2001). Den andra kategorin är arbeten där man direkt försöker använda arkeologiskt material i sina tolkningar. Som exempel kan nämnas *Navn og bygd i et sørøstnorsk grenselandskap* av Jørn Sandnes (1977), *Namnet Hälsingland* av Stefan Brink (1981) och *Ortnamn, dialekter och järnåldersbygd i Medelpad* av Gösta Holm (1990). Jag vill här särskilt nämna Stefan Brinks insats. Hans produktion i NoB har visserligen en teoretisk inriktning men samtidigt har han alltsedan 1980-talet varit den främste brobyggaren mellan ortnamnsforskning och arkeologi.

Tjugohundratalet innebar arkeologernas återkomst i NoB. Evert Baudou bildar förtrupp med Kulturprovinsen Mellannorrland under järnåldern (2002), därefter har följt en rad uppsatser av särskilt en äldre generation arkeologer (Ambrosiani 2010, Gräslund 2010, Larsson 2007, 2010). En uppsats jag särskilt vill nämna är *Gårdar utan namn? »Pluralitet» i namnskick och bebyggelse* av Alf Ericsson, Gert Franzén och Jan Paul Strid (2010) som ju är frukten av ett direkt samarbete mellan en ortnamnsforskare och arkeologer. Personligen tror jag detta är en mycket bra modell för tvärvetenskapligt samarbete. Bo Gräslund (2010 s. 47) betonar vikten av att enskilda forskare är beredda att ägna sig åt gränsöverskridande forskning och jag håller i princip med. Men när man som ensamseglare vågar sig ut på främmande farvatten seglar man ofta vilse eller går rent av på grund. Det kan då vara bättre att ha en lots ombord som känner till var grynnorna ligger.

För ortnamnsforskare är arkeologin en självklar hjälpvetenskap, men däremot har vi kanske inte alltid varit medvetna om i vilken hög grad våra tolkningar är beroende av teorier och föreställningar om det förgångna, att vad vi betraktar som »rimligt» inte är något naturgivet utan styrs av inlärdas uppfattningar. Med den starkes rätt har arkeologin alltid haft tolkningsföreträde och när arkeologerna reviderar synen på förhistorien har ortnamnsforskarna tvingats anpassa sig, ofta med en viss eftersläpning. Som arkeolog har man å andra sidan alltid ansett sig kunna välja om man velat förhålla sig till ortnamnen eller inte. Man kan skriva en avhandling om järnålderns landskap utan att nämna ortnamnen, vilket för en ortnamnsforskare ter sig högst anmärkningsvärt.

På ett djupare plan handlar ortnamnstolkningar om hur människor betraktat och värderat sin omgivning, hur de strukturerat rummet och etablerat de platser som bygger upp landskapet. Den historiska ortnamnsforskningen tangerar här inte bara arkeologi utan även andra discipliner som kulturgeografi och miljöpsykologi. Ju längre man för detta resonemang, desto svårare

blir det att vara »ortnamnsforskare» – men för den delen också »arkeolog». Det som i stället träder i förgrunden är landskapet och det historiska perspektivet. Man kan tala om ett landskapshistoriskt forskningsfält där arkeologi, ortnamnsforskning och kulturgeografi bildar kärnan. Om vi ser oss som landskapshistoriker snarare än som arkeologer och ortnamnsforskare kanske vi skulle ha lättare att ta till oss varandras synpunkter och källmaterial.

Ett problem för dialogen mellan arkeologer och ortnamnsforskare har varit att vi inte läser varandras tidskrifter. När jag slog in på ortnamnsforskningens bana betraktade jag NoB som den förnämsta av tidskrifter (det gör jag för övrigt fortfarande) och jag trodde nog att det var självklart att alla som var intresserade av landskapshistoria höll sig à jour med vad som skrevs i den. Ganska snart började jag förstå att så inte var fallet. Mina arkeologbekanta kände möjligen till NoB men de läste den inte och den citerades i princip aldrig i arkeologiska sammanhang. Vidden av detta kommunikationsgap gick upp för mig när jag en dag som nybliven doktorand i nordiska språk besökte arkeologiska institutionens bibliotek i konsistoriehuset vid domkyrkan. Till min bestörtning fann jag då att man slutat prenumerera på NoB någon gång på 1930-talet. Jag måste erkänna att jag i det ögonblicket misströstade om möjligheterna till en god dialog mellan våra ämnen.

Min traumatiska upplevelse i arkeologibiblioteket sätter fingret på vad som varit ett stort problem för NoB, nämligen tillgängligheten. Att finnas i en handfull forskningsbibliotek räcker inte. Jag är ganska säker på att en stor del av innehållet i NoB skulle intressera många arkeologer, men det är nog tyvärr så att om man inte har lätt tillgång till en tidskrift så läser man den inte. Den digitala publiceringen av NoB som står inför dörren kan lösa detta problem. Jag ser denna utveckling som en stor möjlighet för tidskriften att bredda sin läsekrets och utvecklas till ett centralt forum för den landskapshistoriska diskussionen. Lyckas detta kanske våra barnbarn eller barnbarns barn om hund-åra år kan ta del av Namn och bygds tvåhundra årgång.

Otryckta källor

Jöran Sahlgrens brevsamling, Uppsala universitetsbibliotek.

Litteratur

Almgen, Oscar, 1914: Det runristade guldhornets datering. Ett bidrag till *-inge-namnens* kronologi. I: NoB 2. S. 217–225.

- 1916: Ett uppländskt gravfält med romerska kärl. Undersökt av Eskil Olsson. Beskrivet av Oscar Almgren. I: Fornvännen 11. S. 76–103.
- Ambrosiani, Björn, 2010: *-tuna*-namnen i Mellansverige. Järnåldersbildningar och medeltida uppkallelsenamn? I: NoB 98. S. 5–19.
- Baudou, Evert, 2002: Kulturprovinsen Mellannorrland under järnåldern. I: NoB 90. S. 5–36.
- Brink, Stefan, 1981: Namnet Hälsingland. I: NoB 69. S. 115–151.
- Ekholm, Gunnar, 1919: Ortnamnet Tibble i arkeologisk belysning. I: NoB 7. S. 54–60.
- 1925: Gödåker. En förberedande undersökning. I: NoB 13. S. 75–103.
- Elmevik, Lennart, 1971: Nyare undersökningar av de svenska ortnamnen på -lösa. En kritisk översikt. I: NoB 59. S. 15–36.
- 2000: Om ortnamnselementen *-sta(d)* och *-lösa*. I: NoB 88. S. 69–87.
- 2002: Om ortnamnselementet *lösa* än en gång. I: NoB 90. S. 37–43.
- 2007: *Gödåker* – ett försök till nytolkning. I: NoB 95. S. 29–38.
- Ericsson, Alf, Franzén, Gert & Strid, Jan Paul, 2010: Gårdar utan namn? »Pluralitet» i namnskick och bebyggelse. I: NoB 98. S. 65–92.
- Gräslund, Bo, 2010: Om relationen mellan arkeologi och ortnamnsforskning. Med en diskussion om ägonamn, plurala bebyggelsenamn och begreppet gård. I: NoB 98. S. 45–63.
- Hellberg, Lars, 1986: Hedendomens spår i uppländska ortnamn. I: OUÅ. S. 40–71.
- Holm, Gösta, 1990: Ortnamn, dialekter och järnåldersbygd i Medelpad. I: NoB 78. S. 97–104.
- Larsson, Mats G., 2007: Vallsgärdebebyggelsens äldsta namn och funktion. I: NoB 95. S. 39–48.
- 2010: Gödåkers gravfält – eller Kumlas? I: NoB 98. S. 39–44.
- Moberg, Lennart, 2002: *Gödåker* som språkligt problem. I: NoB 90. S. 45–52.
- Nerman, Birger, 1913: Alvastra. I: NoB 1. S. 96–101.
- Sahlgren, Jöran, 1910: Forntida vägar. Läbybron och Eriksgatan. I: Upplands fornminnesförenings tidskrift 6. S. 93–116.
- Sandnes, Jørn, 1977: Navn og bygd i et sørøstnorsk grenselandskap. En studie over torp-gårder og øde-legging i Østfold. I: NoB 65. S. 57–70.
- SBL = Svenskt biografiskt lexikon 1–. 1918 ff. Stockholm.
- Sernander, Rutger, 1908: Läby-bron. En uppländsk brobyggnad från slutet af den yngre järnåldern. I: Upplands fornminnesförenings tidskrift 5. S. 142–149.
- Widmark, Gun, 1999: *Normlösa, rättlösa* och den lösa jorden. Till tolkningen av ortnamnselementet *-lösa*. I: NoB 87. S. 25–42.
- 2001: Forskningens framsteg – apropå *-lösa*. I: NoB 89. S. 21–27.

Summary

Place-names and archaeology – a stormy affair

By Per Vikstrand

Over the years, the relationship between archaeology and place-name research has been marked by both curiosity and suspicion. As I see it, the two subjects are mutually dependent. Without archaeological evidence, the place-name scholar's interpretive framework is – to

put it rather bluntly – reduced to words for hills and marshes. For archaeology, on the other hand, place-names provide a much-needed linguistic dimension that offers both depth and context. *Namn och bygd*, with its declared interdisciplinary approach, has been well placed to become a forum in which toponymists and archaeologists can meet and discuss issues of common interest. I have attempted to gauge the journal's success as an interdisciplinary meeting place for these two groups of scholars by studying to what extent archaeologists have appeared as authors over the years. The early volumes feature several of Sweden's most distinguished archaeologists of the day, but fairly soon such contributions become rare. A crucial question is probably what sort of relationship the journal's founder and editor Jöran Sahlgren had with his colleagues in archaeology, a question that has proved difficult to answer. It seems, though, that for a long time contacts between place-name research and archaeology were limited. Sahlgren's own background was in ethnology, and it was mainly in that area that he sought the extralinguistic support for his interpretations of names.

After the Second World War, the interdisciplinary debate with archaeology in *Namn och bygd* primarily took place through the journal's review section. In addition, many place-name scholars wrote on subjects touching on the archaeologists' sphere of interest. In the 21st century, the number of archaeologists writing in the journal has, gratifyingly, shown a dramatic rise. One problem for *NoB* as an interdisciplinary forum has been its accessibility. Few archaeologists have had access to the journal, and probably even fewer have read it. The plans to publish *NoB* digitally could solve this problem. I see this development as a great opportunity for the journal to broaden its readership and become a central forum for scholarly discussion of landscape history.

Socioonomastisk ortnamnsforskning i Namn och bygd

Socioonomastik som undersökningsobjekt

Av Terhi Ainiala

Namn och bygd 100 (2012), 209–217.

Terhi Ainiala, Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Linguistics, University of Helsinki: Socio-onomastic place-name research in *Namn och bygd*.

Abstract

This article describes and discusses the socio-onomastic place-name research published in *Namn och bygd*. Socio-onomastics as a term and a research method is defined and described and its history briefly presented, with a focus on the Nordic countries. Five articles and overviews in this field are studied in more detail.

Keywords: socio-onomastics, variation, name changes, toponymic competence, name functions.

Socioonomastik är – kort sagt – sociolingvistisk forskning i namn. Den är inriktad på bruk, variation och förändring med beaktande av namnens hela sociala, kulturella och situationella kontext. I socioonomastiken liksom i sociolingvistikens är variation ett centralt begrepp och forskningsobjekt. Termen *Sozioonomastik* användes först av den tyske forskaren Hans Walther 1971 (*Namenforschung heute*). Enligt honom har socioonomastiken två huvuduppgifter. Den första är att forska i olika namnvarianters sociala uppkomst och deras användning i olika situationer och kontexter och den andra att ta hänsyn till namngivaren, namnbäraren och namnbrukaren (Walther 1971 s. 45).

Den socioonomastiska ortnamnsforskningen inleddes i de nordiska länderna redan på 1970-talet som en naturlig fortsättning på seklets systematiska och typologiska forskning. Den viktigaste forskningsfrågan var ortnamnskunnande, vilket studerades för första gången i Sociologiska namnstudier av Peter Slotte, Kurt Zilliacus och Gunilla Harling (1973). Där klarläggs hur väl män och kvinnor i olika åldrar i tre finlandssvenska byar behärskar ortnamnen i sin egen by. Studien blev en stor inspirationskälla även för senare forskare.

Den nordiska socioonomastiken har vuxit sig starkare sedan 1990-talet. Till exempel i Finland publicerades det på 1990-talet och i början av 2000-talet ett urval av artiklar och avhandlingar som behandlade lokala invånarens namnkunnande på landsbygden (t.ex. Kepsu 1990, Pitkänen 1998, Ainiala, Komppa, Mallat & Pitkänen 2000). I Sverige har Carina Johanssons doktorsavhandling (2007) om invånarens namnkunnande i Stockholm med speciellt officiella gatunamn som forskningsobjekt varit ett viktigt och innovativt arbete. Johansson forskar kring invånarens kunskap och kännedom om gatunamn i den egna stadsdelen. Även i andra fall har den socioonomastiska ortnamnsforskningen på 2000-talet inriktat sig speciellt på urbana namn (t.ex. Ainiala 2005, 2010, Jørgensen 2002, Löfdahl & Wenner 2010).

Bidrag i kontinentalgermansk forskning

Socioonomastiken presenterades i NoB redan på 1970-talet. Visst hade namnvariation behandlats också i tidigare uppsatser, men inte systematiskt utan snarare som en del av en dokumentation av vissa namn och namnformer. Det finns sammanlagt ett ganska litet urval artiklar som kan konstateras vara socioonomastiska i NoB. I mitt bidrag diskuterar jag närmare fem artiklar från 1970-talet till 2000-talet som jag själv upplever som de mest väsentliga socioonomastiska bidragen. Recensioner har jag inte beaktat; i dem tas nog även socioonomastiska teman upp.

Den första socioonomastiska artikeln i NoB är Thorsten Anderssons Socioonomastiska bidrag i nyare kontinentalgermansk forskning (65, 1977, s. 117–133). Den kan beskrivas som en presentation och även en evaluering av några dåtida socioonomastiska uppsatser och även sådana som tangerar socioonomastik. Andersson koncentrerar sig på en år 1974 utkommen uppsats av Hans Walther och Johannes Schultheis (Soziolinguistische Aspekte der Eigennamen). Som en nödvändig bakgrund för detta behandlar han även äldre bidrag och påpekar att socioonomastiska ämnen tagits upp även tidigare fast inte under benämningen *socioonomastik*. Han anknyter till nordisk namnforskning och frågar sig om socioonomastiska synpunkter har behandlats här och i så fall på vilket sätt. Vidare diskuterar han framtidsperspektiv för socioonomastisk forskning.

En av de allra viktigaste forskarna före 1970-talets socioonomastiska riktning är Adolf Bach som i sin ortnamnshandbok *Deutsche Namenkunde* (1954) tar upp även sådana frågor som kan beskrivas som socioonomastiska.

Bach framhäver till exempel yrkets och intressets inflytande på namnförrådets sammansättning. Han påpekar att ortnamn kan vara begränsade till små grupper och att barnen har sina egna namn. Dessutom tar Bach upp motsättningen mellan officiella och inofficiella namn. Alla de här synpunkterna kan faktiskt anses som socioonomastiskt relevanta och har även mer eller mindre studerats inom senare socioonomastik. Andersson slutar sin presentation och analys av Bachs studie på följande sätt: »De synpunkter Bach framför är inte heller främmande för nordisk ortnamnsforskning, men de har i allmänhet inte stått i förgrunden vare sig här eller på kontinenten» (s. 119). Jag är ense med Thorsten Andersson här. Några av Bachs synpunkter blev mer centrala först ett par årtionden efter 1970-talet.

Andersson nämner i korthet även en uppsats av Friedhelm Debus (*Soziologische Namengeographie*, 1968) och en av Jos Molemans (*De Plaatsnamen van Neerglabbeek. Een sociolinguistisch naamkundig onderzoek*, 1974) men understryker att »De hittills anförda exemplen [...] förs utifrån traditionella utgångspunkter och rör sig inom hävdvunna råmärken». Sedan blir det »en socioonomastisk nyorientering med teoretisk underbyggnad» t.ex. med viktiga bidrag från slaviskt och baltiskt område (vilket Velta Rūķe-Draviņa behandlat i en tidigare, här inte kommenterad uppsats) och också från kontinentalgermanskt område. Vid sidan av Hans Walther och Johannes Schultheis, vilka står i fokus, ger Andersson också utrymme åt Odo Leys, särskilt hans artikel *Sociolinguistic aspects of namegiving patterns*. (S. 120–122.)

Walthers och Schultheis gemensamma artikel *Soziolinguistische Aspekte der Eigennamen* (1974) presenteras av Andersson på ett analytiskt och åskådligt sätt. Han påpekar att enligt Walther och Schultheis är socioonomastikens uppgift att »undersöka namnens (namnvarianternas) sociala proveniens, och detta gäller alltså både namngivning och namnbruk» (s. 124). Det är också av central betydelse att observera att »egennamn liksom språk i övrigt kan ha olika funktion i kommunikationsakten» (s. 125). Ytterligare en viktig aspekt är att »de speciella egennamnen, liksom gruppspråk överhuvud, bidrar till att utveckla och stärka gruppmédvetande och gruppkänsla» (s. 126). Det här är en dimension som i de nordiska länderna senare kommit upp speciellt i studier av urbana namn (se t.ex. Ainiala 2005 s. 21–22). Andersson tar även upp de tre olika kommunikationsnivåer Walther och Schultheis nämner: en intimnivå, en halvofficiell nivå och en officiell nivå (s. 130). Ur dagens perspektiv ser de här nivåerna kanske för mekaniska ut, men detta visar att namnen används i olika kontexter och att val av ett visst namn eller en viss namnvariant kan bero på att talaren anpassar sitt val till en viss kontext.

Till slut ger Andersson sin tolkning och uppskattning av Walthers och Schultheis framställning. Han skriver att den har »närmast karaktären av ett forskningsprogram» (s. 131). Dessutom kommenterar han klokt att »De socioonomastiska synpunkter på ortnamn [...] som här presenterats innebär [...] inte något radikalt nytt», eftersom likadana frågor hade studerats också tidigare (s. 132). Vad som däremot är nytt är »kravet på en konsekvent genomförd socioonomastisk syn, som komplement till andra aspekter på egennamnen» (s. 132). Ytterligare understryker Andersson att » Här finns alltså angelägna men samtidigt svåra forskningsuppgifter» (s. 133). Han kommenterar inte detta mera i detalj, men forskningsuppgifternas svårighet sammanhänger åtminstone med att det för att bedriva en systematisk socioonomastisk forskning behövs ett väldigt stort insamlingsmaterial från olika namnbrukare i olika kontexter.

I det sista stycket påminner Andersson: »Det socioonomastiska studiet har ännu bara påbörjats. Diskussionen har till stor del förts på det teoretiska planet. [...] Det är av vikt att uppslagen prövas på konkret material och att teorierna efter hand modifieras utifrån sådana undersökningar.» (S. 133.) Åtminstone några sådana studier har även gjorts i de nordiska länderna (se det första kapitlet i denna artikel).

Ortnamnens olika funktioner

Den följande uppsats jag vill ta upp här är Allan Rostviks *Om ortnamn och stilistik* (79, 1991, s. 95–99). Det gäller bara en kort överblick som inte ens nämner socioonomastik som metod eller begrepp. Strängt taget kan uppsatsen alltså inte anses som socioonomastisk men jag vill ändå ta med den. Rostviks bidrag behandlar nämligen även socioonomastiskt intressanta och relevanta synpunkter: »frågor om ortnamns semantik, ortnamns roll som stilistiska figurer och ortnamns gränser mot andra namnkategorier och appellativer» (s. 95). Materialet är hämtat ur svenska dagstidningar från 1969 till 1988 (spridda nummer av *Upsala Nya Tidning*, *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*). Inom den nordiska ortnamnsforskningen har man ganska sällan arbetat med ett aktuellt skriftligt (dagstidnings)material. Även i detta perspektiv utgör Rostviks lilla studie ett stimulerande undantag. Man kan konstatera att bidraget också handlar om textlingvistik.

Rostviks forskningsfråga är »hur ortnamn används i sakprosa, den sakprosa som används i dagpress» (s. 95). Ett urval olika exempel presenteras och

tolkas. I satsen »Seklets näst kallaste natt i Finland» finns namnet i sin neutrala, geografiska betydelse. Däremot i satsen »Uppsala höjer skatten» har namnet en specialiserad betydelse, nämligen politisk enhet. (S. 95.) Man kan hitta ytterligare exempel på metaforer, t.ex. i »förhandlingar mellan Saigon och befrielsefronten» betyder *Saigon* närmast '(regeringen i) Sydvietnam'. Här kan man tala om »pars pro toto». (S. 97.) Rostvik tar också upp sådana fall i vilka ortnamn används (nästan) appellativiskt, t.ex. »Radon värre än Tjernobyli» och frågar om den aktuella rubrikens *Tjernobyli* är ett ortnamn (s. 98). Ett sådant bruk av *proprier* är relativt vanligt och i vissa fall kan *proprier* faktiskt bli appellativer och en del av lexikon. För Tjernobyli's del kan man nog inte (ännu?) tala om detta.

Rostvik bevisar i sin uppsats »hur ortnamn i olika sammanhang kan ha olika 'betydelse'» och »hur en författare kan använda ortnamn för att nå en viss effekt» (s. 98). Det här är väl ingenting nytt eller överraskande, men enligt min mening är uppsatsen ett viktigt bidrag till ett ämne som bara har granskats i liten mån. Den tar mångsidigt upp namnens roller och funktioner inte bara i texter utan även generellt. Man kunde kanske säga att dessa frågor som Rostvik tar upp – namnens polysemiska bruk och namnens olika funktioner – senare har på mer teoretisk nivå behandlats inom ramarna för kognitiv onomastik (Van Langendonck 2007, Sjöblom 2008). Författaren slutar sin uppsats med ett förnuftigt konstaterande: »Som andra språkets komponenter är ortnamnen otillräckligt undersökta då det gäller hur de används, hur de tolkas, vad som skall läsas mellan raderna och vad som krävs av läsaren för att han skall kunna läsa texten rätt» (s. 99). Precis detsamma kan man säga om bruket av ortnamn i talspråk. Inom socioonomastiken har man mest arbetat med ett talspråkligt material men i sådana fall har man ofta diskuterat samma frågor som Rostvik gör i sin uppsats.

Namnförändringar

Ett rätt populärt ämne inom socioonomastiken har varit namnförändringar. Här har man forskat både i namnförändringens spontana förändring och i sådana förändringar som är planerade och medvetna. I det sista fallet har man också noggrant sökt efter orsaker och motiv för namnförändringar. Socialismens fall i Östeuropa i slutet av 1980-talet och i början av 1990-talet ledde till omfattande förändringar i det officiella namnförändringarna. Rosemarie Gläfers artikel

Toponymic changes in East Germany (81, 1993, s. 115–130) presenterar och analyserar sådana förändringar.

Ortnamnsförrådet i östra Tyskland förändrades kraftigt efter socialismens fall 1989. Gläser beskriver situationen så här: »the onymic landscape of East Germany has been completely reordered» (s. 116). Hon börjar med att diskutera det förutvarande landets namn och speciellt dess förkortning *DDR* och ger en rad dåtida olika uttrycksmöjligheter för att tala om området i fråga. Efter det tar hon upp namn på universiteten, namn på städer och speciellt gatunamn. Naturligtvis har det varit just gatunamn som varit föremål för den extensiva förändringen. Många gatunamn som hade Sovjetunionen som motiv har ändrats. T.ex. det gamla namnet *Straße des Komsomol* i Leipzig ströks bort och gatan fick det nya namnet *Dieskaustraße*, som innehåller bynamnet *Dieskau* (s. 121). Det gamla namnets *Komsomol* alluderade på Sovjetunionens ungdomsorganisation. I många fall tog man de traditionella gatunamnen tillbaka.

Rosemarie Gläasers artikel kan ses som ett betydande bidrag i diskussionen om namnförändringar. Hon inte bara beskriver och klassificerar de namnändringar som gjordes utan även tolkar dem. Dessutom delar hon in de människor som deltagit i den offentliga debatten om namnförändringar i tre grupper. Hon talar om »a very radical group», »a more moderate wing» och sådana som »pointed out the amount of money needed» för namnförändringar (s. 118–119). Det här kan även ses som en glimt av forskningen om attityder och inställningar till namn. Ytterligare kan noteras att Gläasers artikel på sin tid var relativt färsk och ny inom ett aktuellt ämne. Vad man till sist ska lägga märke till är att artikeln inte hänvisar till socioonomastiken som metod eller som begrepp. Jag tycker likväl att den representerar socioonomastisk ortnamnsforskning.

Som de två sista uppsatserna tar jag här upp – lite pinsamt – mina egna artiklar. Delvis behandlar de samma ämne, nämligen namnförändringar som äger rum spontant. I artikeln *On change in place-names* (85, 1997, s. 75–92) presenterar jag en studie av förändringen i namnförrådet i två finska byar under tvåhundra år. Forskningsfrågorna är följande: i vilken mån, på vilket sätt och varför har ortnamnsförrådet förändrats. Studien baserar sig på min doktorsavhandling från 1997.

Alla namninsamlingar samt arkivmaterial i byarna i fråga utgör äldre forskningsmaterial. Det nya jämförelsematerialet hade jag själv samlat in på 1990-talet i respektive byar. Det visade sig att ett rätt stort antal av alla ortnamn (med undantag för bebyggelsenamnen) hade försvunnit, t.ex. nästan hälften av namnen som var i bruk på 1960-talet (s. 77). Speciellt odlingsnam-

nen och artefaktnamnen hade rätt ofta försvunnit. Namnförändring anknyts också till namnkunnande: sådana namn som bara äldre invånare använder och behärskar kan lätt gå förlorade. Dessutom diskuteras även namnvariation och dess frekvens. Ungefär en femtedel av namnen har parallella varianter i båda byarna enligt materialet. I verkligheten har variationen antagligen varit ännu mera omfattande.

Uppsatsen *Ortnamn i förändring* (88, 2000, s. 25–41) kan karakteriseras som en fortsättning på den förra studien. Det gäller en studie av förändringen av ortnamnen i nio finska byar under trettio år, från 1960- och 1970-talen till 1990-talet. Bakom ligger ett forskningsprojekt med samma namn som artikeln och som genomfördes vid Forskningscentralen för de inhemska språken (från 2012 Institutet för de inhemska språken) tillsammans med Helsingfors och Tammerfors universitet. Man ville klarlägga hur stor del av ortnamnen som har försvunnit och varför de försvunnit. Av alla ortnamn (med undantag för bebyggelsenamnen) var det högst 70 % och minst en tredjedel som hade försvunnit. I genomsnitt var det ungefär hälften av ortnamnen som hade försvunnit. (S. 31.)

I många fall hade namnet försvunnit därför att behovet av det hade upphört eller minskat. I sådana fall kunde själva platsen ha försvunnit eller förändrats mycket eller så var det så att man helt enkelt inte behövde tidigare namn för att orientera sig i landskapet. I samtliga fall var behovet att individualisera platsen dock kvar men namnet hade bytts ut. »En impuls till namnbytet kan vara att det uppkommer en ny, viktig anledning till namngivning», skriver jag i uppsatsen (s. 36) och håller fortfarande med.

I artikeln diskuteras även traditionell namninsamling och dess teknik. På det sättet gav den uppslag för senare socioonomastiska studier i vilka man har använt intervjuer och diskussioner inom mer omfattande kontextuella ramar.

Ingendera av mina egna artiklar nämner socioonomastiken som metod. Utifrån dagens perspektiv kan jag bara förvånas över detta. Jag skulle gärna beteckna dem som socioonomastiska studier eller åtminstone som bidrag med en nära anknytning till socioonomastiken.

Slutsatser

De ovan presenterade fem artiklarna bildar en rätt mångsidig helhet. Ändå kan man konstatera att riktigt socioonomastiska bidrag inte alls finns med. Anderssons och Rostviks uppsatser är närmast överblickar och ytterst viktiga

i sig, men inga omfattande självständiga socioonomastiska studier. Gläfers uppsats är en studie av namnförändringar i det officiella namnförrådet i östra Tyskland. Mina egna uppsatser gäller å sin sida förändringar i landsbygdsens namnförråd i vissa byar i Finland. De samt Gläfers artikel är förändringsstudier som allmänt sett inte ligger inom socioonomastikens kärnområde, fast de har en anknytning till detta. Viktiga socioonomastiska ämnen som – med hjälp av ett riktigt forskningsmaterial – bara diskuteras i liten mån är situationell variation och social variation (som även kan kallas namnkunnande eller toponymisk kompetens).

Nuförtiden bedrivs socioonomastisk ortnamnsforskning i de nordiska länderna kanske mer än någonsin tidigare. Samtidigt har det socioonomastiska forskningsfältet utvidgats, och t.ex. folkonomastiken, urban miljö och olika användningskontexter har som slagord blivit (ännu mer) relevanta. Hittills har man tyvärr inte ordentligt kunnat se detta i NoB, med undantag av recensionerna. Till slut vill jag uppmana alla socioonomastiker att erbjuda sina manuskript till NoB och påminna om att NoB är en publikation där även socioonomastisk forskning hör hemma.

Litteratur

- Ainiala, Terhi, 1997: On change in place-names. I: NoB 85. S. 75–92.
 — 2000: Orttnamn i förändring. I: NoB 88. S. 25–41.
 — 2005: På väg mot urban namnforskning. I: Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettionde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Red.: Staffan Nyström. Uppsala. (NORNA-rapporter 80.) S. 13–26.
 — 2010: Somalier som namnbrukare i Helsingfors. I: Namn – en spegel av samhället förr och nu. Red.: Staffan Nyström. Uppsala. S. 36–51.
 —, Komppa, Johanna, Mallat, Kaija & Pitkänen, Ritva Liisa, 2000: Paikannimien käyttö ja osaaminen: nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa. I: Virittäjä 104. S. 330–354.
 Andersson, Thorsten, 1977: Socioonomastiska bidrag i nyare kontinentalgermansk forskning. I: NoB 65. S. 117–133.
 Gläser, Rosemarie, 1993: Toponymic changes in East Germany. I: NoB 81. S. 115–130.
 Johansson, Carina, 2007: I gatuplanet. Namnbrukarperspektiv på gatunamn i Stockholm. Uppsala. (Namn och samhälle 20.)
 Jørgensen, Bent, 2002: Urban toponymy in Denmark and Scandinavia. I: Onoma. Journal of the International Council of Onomastic Sciences 37. S. 165–179.
 Kepsu, Saulo, 1990: Toponymie des Dorfes Kepsu. I: Finnish onomastics. Namenkunde in Finnland. Red.: Heikki Leskinen & Eero Kiviniemi. Helsingfors. (Studia Fennica 34.) S. 61–83.
 Van Langendonck, Willy, 2007: Theory and typology of proper names. Berlin–New York.

- Löfdahl, Maria & Wenner, Lena, 2010: Angered – en stadsdel och ett språk i förändring. I: Namn – en spegel av samhället förr och nu. Red.: Staffan Nyström. Uppsala. S. 52–72.
- Pitkänen, Ritva Liisa, 1998: The nomenclatures of a farmer and a fisherman: occupation as the decisive factor. I: Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences. Aberdeen, August 4–11, 1996. 2. Ed.: W. F. H. Nicolaisen. Aberdeen. S. 277–284.
- Rostvik, Allan, 1991: Om ortnamn och stilistik. I: NoB 79. S. 95–99.
- Sjöblom, Paula, 2008: Jobs vacant: seeking to employ a good company name. The structure, meaning and function of Finnish company names. I: NoB 96. S. 67–82.
- Slotte, Peter, Zilliacus, Kurt & Harling, Gunilla, 1973: Sociologiska namnstudier. I: Synvinklar på ortnamn. Red.: Kurt Zilliacus. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 454.) S. 101–135.
- Walther, Hans, 1971: Namenforschung heute. Ihre Ergebnisse und Aufgaben in der Deutschen Demokratischen Republik. Berlin.

Summary

Socio-onomastic place-name research in *Namn och bygd*

By Terhi Ainiala

This article describes and discusses the socio-onomastic place-name research published in *Namn och bygd*. Socio-onomastics as a term and a research method is defined and described and its history briefly presented, with a focus on the Nordic countries. Five articles and overviews in this field are studied in more detail (Andersson 1977, Rostvik 1991, Gläser 1993, Ainiala 1997 and Ainiala 2000). Finally, researchers are encouraged to submit manuscripts to the journal on socio-onomastic topics.

Namn och bygd og Danmark

Af Bent Jørgensen

Namn och bygd 100 (2012), 219–228.

Bent Jørgensen, Name Research Section, Department of Scandinavian Research, University of Copenhagen: *Namn och bygd* and Denmark.

Abstract

This article takes as its starting point the fifty-odd articles with Danish authors and a focus on Denmark that have been published in *Namn och bygd* over the years. It concentrates in particular on two of the most productive contributors. An account is given of how the journal was received in Denmark and what impact it had there.

Keywords: place-names, Denmark, Danish authors, productive contributors, how the journal was received in Denmark.

Et blik hen over de 100 første årgange af *Namn och bygd* godtgør, at Danmark har været med fra starten, og at Danmark gennem årene har været repræsenteret i noget over halvdelen af årgangene. Flere i virkeligheden, hvis man også tæller anmelderiet med, men det er jo ikke min opgave her i dag at dække denne side af NoB. En eksakt opgørelse over antal bidrag må også tage stilling til, om man vil skelne mellem egentligt faglige artikler og andet og da til »andet« regne f.eks. Kristian Halds (1951) programoversigt over den 2. nordiske navneforskerkongres, Svend Gissels (1977) orientering om en ny tysk organisation for bebyggelseshistorie og diverse nekrologer og mindeord.

Danmarks faglige repræsentation i NoB gennem årene kan opfattes på to måder: Dels danske forskeres videnskabelige bidrag, dels omtaler eller behandlinger af forhold i Danmark hos alle mulige forskere. Jeg vælger at opfatte forholdet på den første måde og er her på linie med min norske kollega Tom Schmidt og med redaktionen af NoB's jubilæumsnummer, men jeg vil ikke desto mindre begynde med nogle betragtninger over den anden tilgang til emnet.

Det er selvfølgelig umiddelbart klart, at de to tilgange i realiteten ikke afstedkommer nogen større forskel, og det hænger sammen med den måde, de allerfleste nordiske navneforskere har indrettet sig med forvaltningen af deres fag. Deres udgangspunkt er nationalt, deres forskeroplæring har været nationalt forankret. De problemstillinger, de tager op som væsentlige for

udforskning, har følgelig den enkeltes nation som basis. Det betyder – både inden for NoB og udenfor – f.eks. for de tre centralskandinaviske lande, at norsk navneforskning har Norge som objekt, svensk har Sverige og dansk har Danmark. Det behøvede jo ikke være sådan og er det heller ikke altid. Lad mig – uden for NoB – som eksempler på det sidste nævne Gösta Holms (1991) værk om de nordiske *-anger*-navne og Valter Janssons (1951) om de nordiske *-vin*-navne. Det typiske for nordiske fremstillinger lige fra monografier til NoB-artikler er, at forfatteren nøjes med at konstatere, at der er et lignende fænomen eller et parallelt materiale i et eller flere af nabolandene. På monografiplan er det meget tydeligt at aflæse i serien Studier till en svensk ortnamnsatlas. Denne gennemgående praksis har naturligvis også den meget jordnære baggrund, at de enkelte forskere sad – og sidder – forskellige steder omgivet af et nationalt materiale, og så endelig også den almindelige respekt for naboernes viden parret med nervøsitet for at kloge sig på noget, andre har bedre forstand på.

Jeg kan godt lide denne forskningstilgang, og jeg mener, at NoB med sin eksistens på mange måder har været med til at opbygge den gode nordisk-nationale observans over for, hvad der findes og foregår i nabolandene. Det er NoB's fortjeneste, at vi først indrettede os med periodiske nordiske navneforskerkongresser og siden med det nordiske samarbejdsorgan NORNA med tilhørende symposier og skriftserie.

NoB har siden 4. årgang haft seks forskellige danske medredaktører. I de første mange år Marius Kristensen og efter hans død Gunnar Knudsen. Derefter fulgte en 20 år lang danskerpause gennem 50'erne og 60'erne. Fra 1970 optræder parret Kristian Hald og John Kousgård Sørensen, indtil de afgik ved døden (henholdsvis 1985 og 1999). Siden 1999 har Vibeke Dalberg og jeg tegnet Danmark i redaktionen.

De to første medredaktører, Marius Kristensen og Gunnar Knudsen, repræsenterer samtidig de to første generationer i den institutionaliserede danske stednavneforskning. Marius Kristensen (1869–1941) var medinitiativtager til oprettelsen af Stednavneudvalget i 1910, måske en af de vigtigste kræfter bag. Med sit stæded som lærer på Askov Højskole var han i al fald tæt på forstanderen Jakob Appel, der som kultusminister i 1910 modtog den indtrængende opfordring fra en kreds af lærde og nationalt bevidste mænd om at gøre noget ved Stednavnesagen, og som derefter omsatte opfordringen i handling.

Marius Kristensen hører til blandt de flittige danske bidragydere til NoB. I alt otte artikler blev det til. Han er også den første dansker, som kommer på

tryk i NoB, og meget betegnende drejer hans første artikel (Kristensen 1913) sig om det, han kalder Stednavnesagens nuværende stilling i Danmark. Den er – som titlen siger – en status over, hvor langt man var kommet organisatorisk og arbejdspraktisk i Danmark. Herudover bringer den også et ret udføreligt program for det forestående stednavnearbejde, hvoraf man som så ofte i den slags sammenhænge kan se, at noget hurtigt kom i gang, andet først langt senere sattes i værk, og at det alt sammen tog meget, meget længere tid end forudset. Et særligt lille raffinement ved Marius Kristensens artikel er, at man kan se, at den er afsluttet i Askov 22. marts 1913. Det er ikke udtryk for nybegynderstandard i NoB, men findes dog også i 1. årgangs andet hæfte i forbindelse med Finnur Jónssons artikel, der har dansk sprog men islandsk emne. Det er på en vis måde en sympatisk praksis, der sætter læseren i stand til at vurdere artiklens aktualitet. Denne praksis bærer også mindelse om et andet forhold, som er blevet sjældent nu om dage, nemlig intern debat i det enkelte tidsskrift.

Marius Kristensens bidrag gennem årene til NoB bærer præg af hans jyske baggrund og hans orientering mod det altoverskyggende nationale problem, tabet af og – efter 1. verdenskrig – genvindingen af Sønderjylland. Allerede i NoB's 2. årgang leverer han et nysyn på de sydslesvigske navne på *-by*, hvori han som den første konstaterer, at »forleddet i disse [dvs. *-by*-navnene] er hyppigt et sikkert personnavn« (Kristensen 1914b s. 52). Og for at vi ikke skal overse pointen, er dette udsagn sat spatieret. For Marius Kristensen er *-by*-navnene et blandt flere vidnesbyrd om dansk ekspansion i Sønderjylland i vikingetiden, og han slutter af med at undre sig over, at Johannes Steenstrup (professor i historie med tydelig tilbøjelighed til at beskæftige sig med stednavne) ikke har set dette, i betragtning af at han »dog ellers netop har så klar en opfattelse af navnegruppernes betydning« (a.a. s. 53).

Der går kun et enkelt hæfte af NoB, før Johannes Steenstrup er på banen med *Nogle Studier over slesvigske Stednavne* (Steenstrup 1914). Marius Kristensen nævnes ikke med et ord, og artiklen er ikke på nogen måde polemisk. Tværtimod lyser det ud af den, at det har ærgret Steenstrup, at han ikke har set den indlysende forskel mellem de sydslesvigske *-by*-navne og *-by*-navne i den øvrige del af landet. I al fald diskler han nu op med en oversigt over de slesvigske bebyggelsesnavne på *-mark*, der efter hans opfattelse indeholder personnavn som forled. Han repeterer også her i sit 70. år i kondenseret form et ganske udbredt syn på navnetypologi. Det kan være nyttigt at citere det her i betragtning af, at det har præget navneforskningen på godt og ondt helt frem til nutiden – enten ved mere eller mindre ureflekteret tilslutning eller gennem stille opposition. Han skriver (a.a. s. 127):

Man maa under sin Forskning spejde ud efter at finde de Veje, man i svundne Dage gik, da man fastslog et Steds Navn, ofte vel ubevidst. I sit Skön fulgte man, saaledes som det nu er godtgjort, bestemte Regler, böjende sig for Samfundets stiltiende Vedtægt og nöje ledet af de enkelte Ords skarpe Betydning, idet man desuden undgik at sammenknytte visse Ord og Led, som man maaske i langt senere Tider ikke fölte nogen Sky for at sammenföje. Det er, som sagt, saadanne Regler, man trakter efter at faa fat paa, da de saa ubestrideligt retlede Undersögelsen, til Eks. naar man har erfaret, at man i Navne af en bestemt Art aldrig vil finde et Personnavn i Forledet, medens man i andre Arter Navne netop altid har Grund til at söge et Personnavn.

Artiklen, der ogsä gennemgär slesvigske *-borg*-navne, er Steenstrups eneste i NoB. Marius Kristensen derimod er som nævnt en af de flittige NoB-forfattere, men somme tider ligger der, när sandheden skal frem, ikke verdens største indsats bag. Smärre bidrag var i begyndelsen af NoB's levetid virkelig »smärre«. Marius Kristensens bidrag på otte linier er endda langt fra minimumsrekorden, der vist nok indehaves af Oskar Lundberg, der i den fölgende ärgang under overskriften "Odins häst" har et signeret indlæg på to linier (Lundberg 1917). På sine otte linier med overskriften Hvorledes en gård fik navn gengiver Marius Kristensen (1916) i en forklaring på, hvordan gården Rusland i Hundslund sogn, Östjylland fik sit navn:

Danske provinsblade omtalte (omkr. 1. dec. 1915), at en gård i Hundslund sogn (Ärhus amt) fik navn på fölgende måde: Ejeren hed *Ove*, hans sön *Per Ovesen* arvede gården, og denne mands navn udtaltes i folkemålet *Pæ-Russen*, idet *r* blev draget over til andet led. Dennes sön igen, som hed Rasmus Pedersen, blev kaldt *Russi-Ras*, og i 1812, da alverden talte om Napoleons tog til Rusland, fandt et vittigt hoved på at kalde *Russi-Ras*'es gård *Rusland*, og sådan hedder den endnu.

Det er i al sin enkelhed et tankevækkende bidrag. Først og fremmest må man stille spørgsmålet: Tror Marius Kristensen selv på indholdet? Det har jeg ærlig talt svært ved at greje, men der er dog grund til at tro, at det gör han, selvom teksten unægtelig har form som de folkesagnsnotitser, der kom så mange af i netop disse år i bl.a. Danske Sagn (Tang Kristensen 1892–1939). Men NoB var ikke et medium for folkesagn men et »tidsskrift för nordisk ortnamnsforskning«, og derfor bör man kunne stole på, at de meddelte bidrag er fagligt retvisende. Henvisningen til, at sagen har været omtalt i dagspressen, gör jo ikke teksten til et folkesagn. Forklaringen blev taget op en generation senere i foreningsbladet Slægtsgaarden, hvor sagfører Hesselbjerg i Hilleröd i artiklen Af en gammel Selvejrbondegaards Historie (Hesselbjerg 1946) kommer med supplerende og korrigerende materiale, der nok bringer erkendelsen videre, men som på den anden side alligevel ikke når frem til at kaste fuldt lys over navnets tilblivelse. Bl.a. nævnes det ingen steder, at gården faktisk i 1801 og 1844 kaldes *Skovgaard*, og at den som udflyttergård mod nordöst har en

perfekt beliggenhed i forhold til at blive associeret med Rusland – Napoleonskrige eller ej. Navneforskningsmæssigt er det mest interessante ved sagsfører Hesselbjergs artikel imidlertid hans overvejelser over det navneforklarende sagns udvikling. Han er i stand til at afdække flere kronologiske lag i fortællingen, og som det yngste henvisningen til en ejer »Russi-Mons«, der ganske vist i 1946 var kommet så langt på afstand, at »han er blevet til en Sagnfigur«, og – hedder det videre – at:

hvis den mundtlige Overlevering fortsætter, vil den nok en Gang i Fremtiden gaa ud paa, at Russer-Mogens var Emigrant fra den russiske Revolution og af fornem Slægt. Denne Sagnfigur har saaledes gode Udviklingsmuligheder, og det er paa en Maade beklageligt, hvis den prosaiske historiske Sandhed vil spænde Ben for dette. Paa den anden Side er Tiden for saadanne Sagndannelser maaske snart forbi. [– – –] I vor Tid er der en Trang til at holde Sagn for sig og den historiske Sandhed for sig. Man har Trang til at skille Sagnets Legetøj i sine Bestanddele for at se, hvad der er indeni. Dette maa i hvert Fald være et Maal for Stednavneforskningen. Stednavneudvalget har samlet et stort Materiale, der til Dels bestaar af navneforklarende Sagn, men dette Materiale maa med Tiden gennemarbejdes for at skille Sagn fra Sandhed [...]

Det kan synes overdrevet at opholde sig så længe ved Marius Kristensens lille »smårr« bidrag, men der er to pointer, som fortjener at fremhæves i NoB-sammenhæng. For det første kan artiklen ses som et godt eksempel på NoB's virkningshistorie. Der henvises faktisk adskillige gange i artiklen i Slægtsgaarden til NoB, og det fremgår, at artiklens forfatter, advokat Hesselbjerg, har været i forbindelse med Stednavneudvalgets kontorchef, Gunnar Knudsen, NoB's anden danske medredaktør. Den anden iagttagelse, Slægtsgaards-artiklen giver anledning til, er forholdet til de navneforklarende sagn, hvoraf der for Danmarks vedkommende faktisk er samlet en del i Tang Kristensens udgivelser, og som Marius Kristensens lille bidrag kan ses som en appetitvækker for. Selvom der spredt gennem årene har været offentliggjort adskilligt af den slags stof i NoB, må man i det 100-årige perspektiv konstatere, at denne side af navneforskningen slet, slet ikke har tiltrukket sig den faglige opmærksomhed, som den fortjener. På baggrund af den omstændighed at NoB siden 1940 har befundet sig inden for rammerne af et akademi der i sin titel indeholder ordet *folkkultur*, ville det være nærliggende at opmuntre til en vitalisering af dette forskningsområde.

Den mest skrivende dansker i NoB er som nævnt uden sammenligning Gunnar Knudsen (1886–1952) med i alt 11 numre. Gunnar Knudsen kom som medarbejder ved og fra 1917 til sin død chef for Stednavneudvalgets kontor i nærkontakt med alle sider af det danske stednavneforråd i de første mange og vigtige år af opbygningen af en total dansk stednavnesamling. Han var med ved indsamlingen af navnestof både fra den levende tradition

og fra overleverede gamle skriftlige kilder, og han havde et opladt forskersind over for sammenhænge i det navnestof, der passerede gennem hans hænder – og det var det meste af alt det danske. Gunnar Knudsens forskning udkom i artikelform, og en – dog kun mindre – del af disse artikler så dagens lys i NoB. Typisk for hans forskningsfysiognomi er artiklen Gamle Navne paa Kirkejord (Knudsen 1934). Der er tale om en kulturhistorisk indrettet artikel, som gennemgår alle hjørner af marknavnebårne udtryk for tilhør til kirken: *klokkestreg, streng, håndklæde, vin, brød, lys, langfredag* m.fl. En løselig sammentælling viser, at Gunnar Knudsen i løbet af de tyve sider, når at konsultere flere hundrede kildesteder, og de er fordelt over hele landet, så der foruden det kronologiske også er et regionalt perspektiv på ordenes distribution. Det ser ikke ud af noget særligt, men der er tale om en stor og kompetent præstation.

En anden typisk Gunnar Knudsen-artikel (1935) har titlen Skiveren og vedrører anvendelsen af det gammeldanske subst. *skurth* f. 'grøft' med flere beslægtede betydninger. Den viderefører en iagttagelse af ordet, som allerede findes hos Steenstrup 1909 (s. 38), og den afstedkom en præcisering af Skautrup 1936 (s. 109 f.). Gunnar Knudsens egentlige tilskyndelse til artiklen skal utvivlsomt findes i hans arbejde med de landsdækkende sognevises skolelæreroptegnelser, der fra 1922 i en lind strøm indkom til Stednavneudvalgets kontor, og som han tydeligvis gennemgik minutiøst. Hver gang han stødte på et topografisk appellativ, skrev han en henvisningsseddel, der endte i et alfabetisk kartotek, som i dag går under betegnelsen mirakelkasserne. Betegnelsen sigter til, at man her kan være heldig at finde en bæredygtig tolkningsudvej. Her findes også et antal excerpter på subst. *skiver*.

Jeg har allerede nu sagt mere positivt om Gunnar Knudsen, end de fleste af hans samtidige kolleger ville drømme om, og det hænger efter overleveringen sammen med en oplevet mangel på venlig og jævnbyrdig omgangsform. Men som navneforsker var han initiativrig og sammenhængssøgende. Hans produktion er som nævnt spredt på et større antal tidsskrifter, og det ville være nyttigt en gang at få udarbejdet en samlet Gunnar Knudsen-bibliografi.

I anden halvdel af 1900-tallet er den største danske enkeltbidragyder til NoB John Kousgård Sørensen med i alt seks bidrag, hvis vi regner medforfatter-skabet med Vibeke Dalberg (1984) om *bygd* og *herred* og *bygdeherred* med. Det er et godt eksempel fra nyere tid på, at tidsskriftet er et aktivt led i den mellemkollegiale faglige meningsudveksling. Det er karakteristisk for NoB's bredere faglighed, at det nu også optager rene personnavnebehandlinger, og Kousgård Sørensen, der gerne ville opfattes både som en stednavneforsker og

en personnavneforsker (og som sprogforsker i det hele taget) møder med både en artikel om *Odinkar* og andre navne på *-kar* (1974) og en om lærde fornævne af typen *Janus* og *Japetus* (1990). Jeg ved, at vi får et indlæg om personnavne i stednavne i NoB, men jeg går ud fra, at der også vil blive informeret om NoB's forhold til personnavne uden stednavne både før og efter tilkomsten af tidsskriftet *Studia anthroponymica Scandinavica* i 1983. Kousgård Sørensen's artikler ligger på hver sin side af dette skel.

Til de store bidragydere i anden halvdel af 1900-tallet hører inden for relationen NoB og Danmark også den naturaliserede dansker Gillian Fellows-Jensen, men emnemæssigt falder hendes produktion på en anden redegørelse (Vibeke Dalbergs) i denne jubilæumssammenhæng.

Man kan her mod slutningen stille det spørgsmål, om bidragene fra Danmark i NoB gennem dets hundredårige tilværelse afspejler den samlede samtidige danske navneforskning. Til det kan man vel overordnet svare ja, men det er ikke sådan, at NoB bare repræsenterer en nedfotograferet udgave. Dansk navne- og sprogforsknings enfant terrible gennem første halvdel af århundredet, Gudmund Schütte (1872–1958), er således helt fraværende som forfatter, og er kun fremme over horisonten i to korte, helt overvejende negative anmeldelser. Hans fravær er ikke underligt, for også i det danske forskningsmiljø blev han holdt ud i strakt arm. Mærkeligere er det, at en mand som Kristian Hald optræder så lidt i NoB, som han gør. Reelt tegner han sig kun for én artikel, nemlig Vore Marknavnes Alder (1948). En perspektivrig og velgennemarbejdet behandling af emnet med særlig udnyttelse af Halds daværende endnu ganske aktive beskæftigelse med det danske (nordiske) navnestof i Danelagen. Personligt har jeg fundet betydelig inspiration i denne artikel, der fremtræder i Halds velkendte letforståelige fremstillingsform. Kristian Hald har ganske vist endnu et fagligt bidrag i NoB, nemlig *De danske Ønavne* (1971), men her er der tale om et led i publiceringen af samtlige foredrag fra den nordiske navneforskerkongres i Helsingør dette år, og det kan på sin vis betragtes som en tilfældighed, at offentliggørelsen fandt sted lige i NoB. Hald har heller aldrig optrådt som anmelder i NoB. Det kan være en tilfældighed, men der kunne også være en sammenhæng med den lange dansk medredaktør-løse periode i NoB's historie. Fraværtsforskning, inden for politologien en del af kremlologien, kan være meget godt, men næppe særligt givende i denne sammenhæng, eftersom grundene kan være mange. Hald var i denne periode meget engageret i Dansk Historisk Fællesforening og leverede derfor mange anmeldelser til deres tidsskrift, *Fortid og nutid*.

Danmark har aldrig haft noget eget navnetidsskrift, og i den forstand har der aldrig været konkurrence med NoB om leverandørerne. I begyndelsen af 1970'erne drøftede vi på Institut for Navneforskning muligheden for at lave vores eget danske tidsskrift, men planerne blev af forskellige grunde skrinlagt. Jeg må indrømme, at grundene overvejende var praktiske, nemlig besværet med at holde en periodisk udgivelse kørende på tidslinien og bøvlet med at styre økonomi, forfattere, trykkeri og abonnenter. Og når man så til med havde NoB som en publiceringsmulighed. Set fra et dansk synspunkt er NoB også af den grund et fagligt gode, som vi er utroligt glade for at have, og som jeg godt tør love, at vi vil gøre overordentlig meget for at føre aktivt og vitalt ind i sit nye hundredår.

Afslutningsvis vil jeg gerne vende tilbage til begyndelsen for 100 år siden. Jeg har indtil nu kun beskæftiget mig med danske forskeres bidrag eller fravær af samme til NoB. En anden side af forholdet mellem NoB og Danmark ligger i NoB's danske receptionshistorie. Den er ganske vist hurtigt overstået, idet jeg kun har fundet et enkelt nedslag. Det er forfattet af Marius Kristensen og offentliggjort i *Danske Studier* (Kristensen 1914a s. 47 f.). Det fortjener at blive citeret i sin fulde længde:

Det kan vel siges, at dette tidsskrift [NoB] udfylder et savn, for så vidt som stednavneundersøgelserne dærmed har fået et samlende organ, medens afhandlinger vedrørende disse spørgsmål hidtil har været spredte i fem forskellige tidsskrifter. Dersom det virkelig kan lykkes at gøre *Namn och Bygd* til et midtpunkt for navneforskningen, vil det for selve forskerne være en meget stor fordel, da det vil spare dem en hel del søgen i øst og vest. Men så må dette nye tidsskrift også passe på, at det letter medarbejderne, bl. a. ved gode henvisninger. Her savnes således i første hæfte i Oskar Lundbergs afhandling om „Den heliga murgrönan“ en aldeles nødvendig henvisning til Arkiv f. nord. filol. XXIX, 109, ligesom det vil være nødvendigt, når titelblad og indholdsliste til 1. årgang kommer, at medgive en fortegnelse over de faste forkortelser, som bruges i henvisninger. [En korrekturnote oplyser, at en sådan findes på omslaget til hæfte 2.]

Af det foreliggende kan man nære gode forhåbninger om tidsskriftets fremtid. Det har ævnet at samle en stor kreds af medarbejdere, særlig fra Sverige, men dog også både fra Island, Norge, Danmark og Finland. Som det er naturligt, bliver det særlig bidrag til tolkningen af enkelte navne, som fylder hæfterne, men der er dog også plads for mindre afhandlinger om almindelige spørgsmål vedrørende navnene. Ikke mindst vil det have betydning, om et sådant tidsskrift kan blive pladsen for drøftelse, så man ikke som nu skal samle indlæggene i et spørgsmål rundt omkring. Dersom udgiverne i denne henseende vil vise den størst mulige rummelighed, vil det gavne tidsskriftet meget.

Vi ønsker det ny tidsskrift den størst mulige tilgang både af holdere og medarbejdere.

Tidsskrifter er i sig selv debatfora og de løbende leveringer modtages derfor almindeligvis ikke med skriftlige udbrud af typen 'hvor var det sidste nummer dog interessant' eller 'nu må de tage at stramme sig an'. Men ligesom man skal huske at rose sine gode medarbejdere en gang om ugen, må man heller ikke glemme sine tidsskrifter, selvom mellemrummene bliver noget større. Nu er lejligheden der, og der skal derfor sendes en uforbeholden lykønskning til vores tidsskrift fra Danmark.

Litteratur

- Dalberg, Vibeke & Kousgård Sørensen, John, 1984: Bygd og herred og bygdeherred. I: NoB 72. S. 76–89.
- Gissel, Svend, 1977: Ny tysk organisation for bebyggelseshistorie. I: NoB 65. S. 157–158.
- Hald, Kristian, 1948: Vore Marknavnes Alder. I: NoB 36. S. 14–33.
- 1951: 2. nordiske navneforskerkongres i København 27–30 august 1951. I: NoB 39. S. 125–128.
- 1971: De danske Ønavne. I: NoB 59. S. 71–84.
- Hesselbjerg, M., 1946: Af en gammel Selvejerbondegaards Historie. I: Slægtsgaarden 23. S. 10–12.
- Holm, Gösta, 1991: De nordiska *anger*-namnen. Lund. (Det Norske Videnskaps-Akademi 2. Hist.-filos. klasse. Skrifter. N.S. 18.)
- Jansson, Valter, 1951: Nordiska vin-namn. En ortnamnstyp och dess historia. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 24. Studier till en svensk ortnamnsatlas 8.)
- Knudsen, Gunnar, 1934: Gamle Navne paa Kirkejord. I: NoB 22. S. 88–108.
- 1935: Skiveren. I: NoB 23. S. 79–83.
- Kousgård Sørensen, John, 1974: *Odinkar* og andre navne på *-kar*. I: NoB 62. S. 108–116.
- 1990: *Janus* og *Japetus*. Lærde renæssancefornavne. I: NoB 78. S. 131–139.
- Kristensen, Marius, 1913: Stednavnesagens nuværende stilling i Danmark. I: NoB 1. S. 28–34.
- 1914a: Namn och bygd. I: Danske Studier. S. 47–48.
- 1914b: Nogle sydslesvigske landsbynavne. I: NoB 2. S. 46–54.
- 1916: Hvorledes en gård fik navn. I: NoB 4. S. 176.
- Lundberg, Oskar, 1917: "Odins häst". I: NoB 5. S. 160.
- Skautrup, Peter, 1936: Udsyn og Anmeldelser. Litteratur vedrørende Jylland 1935. I: Sprog og Kultur 5. S. 103–110.
- Steenstrup, Johannes, 1909: Indledende Studier over de ældste danske Stednavnes Bygning. København.
- 1914: Nogle Studier over slesvigske Stednavne. I: NoB 2. S. 127–138.
- Tang Kristensen, Evald, 1892–1939: Danske Sagn 1–6. 1892–1901. Aarhus. Ny Række 1–6. 1928–39. København.

Summary

Namn och bygd and Denmark

By Bent Jørgensen

This article takes as its starting point the fifty-odd articles with Danish authors and a focus on Denmark that have been published in *Namn och bygd* over the years. It concentrates in particular on two of the most productive contributors, Marius Kristensen and Gunnar Knudsen, examining both elements of their research as presented in *NoB* and aspects of their scholarly physiognomy. In addition, an account is given of how the journal was received in Denmark and what impact it had there.

Namn och bygd och Finland

Av Lars Huldén

Namn och bygd 100 (2012), 229–249.

Lars Huldén, University of Helsingfors: *Namn och bygd* and Finland.

Abstract

Toponomastic research in Finland has been one of the interests of the journal *Namn och bygd* since its inception in 1913. More than seventy contributions from Finland have been published in the first one hundred issues, most of them concerned with the Swedish-language nomenclature of coastal areas of the country. However, there have also been appearances by experts on toponyms in the Finnish language. As a rule, the editorial committee has included one or more members from Finland, and important Finnish works on place-names have been reviewed. In this article, the author examines a number of problems relating to Finland that have occasioned polemics.

Keywords: Finland, contributions, toponomastic research, *Bålagarössida*, *böte*, *-öda*.

I de flesta av de första hundra årgångarna av *Namn och bygd* har Finland varit representerat bland medverkande redaktörer. Från 1914 till 1943 nämns på titelbladet som medarbetare Hugo Pipping (1864–1944), professor i nordisk filologi vid Helsingfors universitet sedan 1908. Först 1970 efterträddes han av professorerna Åke Granlund, (1914–1987) och Carl-Eric Thors (1920–1986). Från 1988 inträdde som medarbetare professor Eero Kiviniemi, som representerade finsk namnforskning fram till 2009, då han efterträddes av fil. dr Terhi Ainiala. Sedan 1988 är Lars Huldén medverkande i redaktionen.

Efter Hugo Pippings död dröjde det tjugofem år innan han fick en ersättare. Professor T. E. Karsten, som hade skrivit flera artiklar i *NoB*, var död sedan 1942. Någon annan professor specialiserad på namnforskning fanns inte just då i Finland. Det var krig och efterkrigstid. Ingen av de finländska forskare som framträdde vid ortnamnsforskarmötet i Uppsala 15–17 augusti 1946 (Bror K. Åkerblom, Ivar Westman) hade fast akademisk status. Av dem som var med 1946, disputerade Åke Granlund 1956 på en tung ortnamnsavhandling, och omkring 1960 publicerade Carl-Eric Thors flera viktiga arbeten inom namnforskningen.

Finländska författare till artiklar, recensioner och nekrologer och antalet bidrag av dem i årgångarna 1–100 är följande:

Olav Ahlbäck 4, Terhi Ainiala 7, Timo Alanen 2, J. M. Granit 1, Åke Granlund 3, Gunilla Harling Kranck 1, Ragnar Hollmerus 1, Lars Huldén 7, T. E. Karsten 8, Saulo Kepsu 1, Ritva Korhonen 1, Pirjo Mikkonen 1, Aino Naert 9, Viljo Nissilä 1, Rolf Nordenstreng 1, Arnold Nordling 1, Sirkka Paikkala 1, Hugo Pipping 6, Rolf Pipping 3, Ritva Liisa Pitkänen 1, Ralf Saxén 1, Paula Sjöblom 1, Peter Slotte 2, Carl-Eric Thors 10, Ritva Valtavuo-Pfeifer 3, Ivar Westman 1, Kurt Zilliacus 1, Bror Åkerblom 1. Sammanlagt blir det ett sjuttioal långre och kortare bidrag.

I årgångarna 61–99 har införts rapporter om nordisk namnforskning utarbetade inom NORNA. De finländska rapporterna har utarbetats av följande författare, ensamma eller tillsammans, här nämnda i den ordning de har framträtt: Kurt Zilliacus 8 årgångar, Ritva-Liisa Pitkänen 12, Eero Kiviniemi 5, Peter Slotte 7, Pirjo Mikkonen 1, Laila Lehikoinen 1, Marianne Blomqvist 5, Gunilla Harling-Kranck 13, Kaj Borg 1, Terhi Ainiala 10, Michaela Öhrmark 2, Sirkka Paikkala 1, Leila Mattfolk 6, Paula Sjöblom 6.

De flesta av bidragen, 22 artiklar sammanlagt, från Finland handlar om enskilda namn, ett enda eller några. Om namngrupper och -typer handlar 12 artiklar, om språkkontakt 3, personnamn 4, andra namnkategorier 1, förändringar i namn 5, ortnamn och historia 4, forskarpresentationer och nekrologer 5, namnteori 2. Recensionerna är 17. Gränserna mellan grupperna är allt annat än klara.

Finländska fristående ortnamnsarbeten har med få undantag recenserats i NoB, i regel av rikssvenska forskare. Det motsatta, att finländska forskare har recenserat rikssvenska arbeten, har hänt bara ett par gånger på dessa 100 år. Finländska arbeten har däremot ofta recenserats i tidskriften av finländska forskare.

T. E. Karstens (1870–1942) för finlandssvensk namnforskning grundläggande undersökning *Svensk bygd i Österbotten nu och fordom* (1923–25) anmäldes välvilligt av Jöran Sahlgren (årg. 13). Han kommenterade inte Karstens teori om en germansk folkstam, som vandrat öster om Östersjön och in i Finland omkring vår tideräknings början, och som lagt grunden för det svenska befolkningsinslaget i Finland. Teorin hade redan tidigare avvisats av O. F. Hultman (1920). Avvisad eller inte, den dras fortfarande fram då och då i dagspressen och någon gång också i bokform. I ett fall har ett dylikt verk recenserats i NoB, som ett varnande exempel. För övrigt har diskussionen på den nivån inte nått upp till NoB. Att den svensktalande befolkningen i Finland till betydande del är resultatet av att finsk befolkning har försvenskats är ingen populär förklaring på någotdera hållet. Jfr Huldén 2001 s. 463.

Bland avhandlingar som inte har recenserats i NoB kan nämnas Ivar Westmans Nyländska önamn (1935, 1940), Åke Granlunds Studier över östnyländska ortnamn (1956, ny upplaga 1979), Carl-Eric Thors Finländska personnamnsstudier (1959).

Jag tänker till närmare granskning ta upp några polemiker som har förekommit i NoB och som berör Finland och intresserar mig själv. Diskussionerna förs inte enbart i NoB. De börjar eller fortsätter i andra publikationer.

Bálagarðssíða

Ett i detta nu bortåt tusen år gammalt problem tas upp i årgång 1 (1913). Det är namnet *Bálagarðssíða*, som nämns i gamla skrifter. Osäkerhet har rått om var denna *síða* 'strand', 'kust' ska sökas: i Sverige, i Pommern eller vid Finlands sydvästra kust. Hugo Pipping (1913 s. 21–27) tar tag i ämnet, inspirerad av en artikel 1912 av historikern Petrus Nordmann (1858–1923) om St Olofs dyrkan i Finland. Både Nordmann och Pipping stannar för att B. låg i Finland. Härtill ansluter sig andra; det verkar sedan dess vara den allmänna uppfattningen bland forskare och översättare.¹

Huvudargumentet för lokaliseringen till Finland är det äldsta belägget för namnet, som finns i en strof av den isländske skalden Sighvatr Þórðarson (995–ca 1045), och citeras av Snorre i kungasagan om Olav Haraldsson, den sedermera helige, i det kapitel i sagan som handlar om Olavs härjningståg till Finland. Olav hade med sin skara hemsökt Mälarstränderna, Gotland och Ösel. Därefter kom han till Finland. Folket hade flytt och tagit sina dyrbarheter med sig, så bytet blev dåligt. Men när kvällen kom och vikingarna sökte sig tillbaka till skeppet, låg finnarna i bakhåll och åsamkade dem stora förluster. När de nådde skeppet trollade finnarna fram en fruktansvärd storm. »Fengu þeir beitt um nóttina fyrir Bálagarðsíðu og þaðan í hafið út. En her Finna fór hið efra svo som konungur sigldi hið ytra» (Snorri, Heimskringla [1991] s. 258).

Hur pålitlig berättelsen om den tolvårige Olavs, även kallad Olav Digre,

¹ Utöver ställningstaganden som återges i texten kan nämnas: Lexicon poeticum s. 38: »den sydvästlige kyst af Finland». Jarl Gallén 1984 s. 256 (övers): »ortnamnet Bálagårdssida visar att kusten [Finlands] var bebodd och varningseldar anordnade». Ingegerd Fries, övers. av Njalssagan 1981 not 101, s. 340: »Möjl. Finlands SV kust». Karl G. Johansson, övers. av Snorres Nordiska kungasagor 1992 s. 342 not 13: »Bålegårdskusten ligger i sydvästra Finland». Erik Andersson 2008 s. 556: en kryssning »längs Hangö udd (Bålagård) ut på havet».

härjningståg är, kan det råda olika åsikter om. Snorre hade sina källor, men i detta fall var huvudkällan säkert Sighvats dikt, tvåhundra år äldre än Heimskringla, där kungasagan ingår. Skalden nämner inget kryssande utanför kusten och inga förföljare. Strofen lyder i Heimskringla [1991] s. 258:

Hríð varð stáls í stríðri
strøng Herdalagøngu
Finnlendinga að fundi
fylkis niðs en þriðia;
en austr við ló leysti
leið víkinga skeiðar;
Bálagarðs at barði
brimskíðum lá síða.

Verskunniga forskare som Hugo Pipping är övertygade om att första stavelsens *a* i *Bálagård* har varit långt. Nyare utgåvor har *á* (Islandic saga database dock *Bala-*). Strofen har översatts på olika sätt. Här citeras Emil Olsons översättning (1919):

Den tredje skarpa striden
fursteättlingen stridde
på vägen från Hårdalabygden
där finländska skaror han mötte.
Från kusten av Östersjöländet
bars vikingaflottan av vågen;
mot Bálagårdssida vände
skeppen de sköldprydda borden.

Den sannolikaste innebörden av de två sista raderna är den som ges i den isländska utgåvan av Snorres Heimskringla [1991] (s. 258) och kort kan uttryckas: 'Bálagårds sida låg framför stäven på skeppen'.

Bálagarðs síða omtalas också i Nials saga, kap.119 (Brennu-Njáls saga [1908] s. 275 f.):

Þorkell hákr hafði farit útan ok framit sik í öðrum löndum; hann hafði drepit spellvirkja austr á Jamtaskógi; síðan fór hann austr í Svíþjóð ok fór til lags með Sørkvi karli, ok herjuðu þeir í Austrveg. En fyrir austan Bálagarðsíðu átti Þorkell at sækja þeim vatn eitt kveld. Þá mætti hann finngálkni ok varðist hann því lengi, en svá lauk með þeim at hann drap finngálknit. Þaðan fór hann austr í Aðalsýslu. Þar vá hann flugdreka.

Spellvirki 'illgärningsman'; *finngálkn* 'finnhydra, varelse med en människas överkropp och ett djurs underkropp'. *Aðalsýslu* 'Ösel'. Lars Lönnroth avstår i sin översättning (2007) från att återge namnet *B*.

Namnet *Finland* betecknade på 1000-talet det nuvarande Finlands sydvästra del, det historiska landskapet Egentliga Finland. Hur klara gränserna var för norska vikingar vet vi ju inte. Något namn liknande »Bålagårds sida» har aldrig antecknats vare sig i historiska källor eller i folktraditionen i Finland.

Det har gjorts olika försök att med ledning av namnen i Sighvats vers placera B. mer precis på Finlands sydkust. Av Petrus Nordmann (1912 s. 435) förbands namnet *Herdalar* med bynamnet *Hirdal* i Ingå i mellersta Nyland. Sommaren 2008 firades följaktligen tusenårsminnet av Olav Haraldssons härjningståg till Finland med en teaterföreställning i Ingå.

Johan Schalin, språkhistoriskt kunnig ministerietjänsteman, numera också doktorand i nordiska språk vid Helsingfors universitet, visade att sammanställningen av *Herdalir* och *Hirdal* är språkhistoriskt omöjlig (2008). Han förbinder förleden *Her-* med det finska *Karjaa*, varifrån senare sv. *Karis* (*karis*). Det finska namnet kan utgå från germ. *harja – kanske som (del av ett) mansnamn. Samma härledning har även fi. *karja* 'boskap'.

Schalin uttalar sig med tillbörlig försiktighet – det är inte ovanligt med långa språng mellan orterna i sagalitteraturen. Men om hans antagande är riktigt skulle här föreligga parallellt en frusen urnordisk form på finska och en ljudlagsenligt utvecklad på svenska. Den skandinaviska formen skulle ha varit levande på 1000-talet. Det är inget överflöd av sådana namnpar i Finland; *Åland* – *Ahvenanmaa* är ett exempel.

Man har tänkt sig att *Bålagård* motsvarar *Rosala* ('Svenskbyn') i Hitis. Här fanns i forntiden en anlitad hamn (Edgren 1995). Lokala hembygdsvänner har gjort mycket för att befästa tanken. Men i den danska segelledsbeskrivningen från 1200-talet går hamnen under namnet *Örsund*, som säkert inte var helt ungt.

Beträffande etymologin anser Hugo Pipping, som också refererar tidigare åsikter, att *Bålagård* är en kenning, 'bålens stängsel', d.v.s. vattnet (som hejdar elden), 'havet'. Ortnamnet skulle alltså betyda 'havsstranden'. Han hänvisar bl.a. till att döda stormän i forntiden brändes på skepp för att de inte skulle kunna gå igen. Sonen Rolf Pipping (1889–1963) ger i NoB 3 (1915) från olika kulturer andra exempel på att gengångare inte anses kunna ta sig fram över vatten.

Men tanken på en kenning »(lik)bålens stängsel = vattnet, havet» avvisas bestämt av Hugo Gering i NoB 12 (1924). Någon dylik kenning är inte känd i hela den fornnordiska litteraturen, säger han. Förslaget förefaller honom som en alltför konstruerad lösning för att kunna vinna anslutning. Om B. be-

tyder 'havsstranden' bortfaller dessutom ett argument för kopplingen till Finland eller Sverige, påpekar han (a.a. s.125).

Han utgår i stället från ett nyisländskt förstärkande *bál-* i t.ex. *bálstormur* 'orkan'. Leijström-Magnússon (1943) har *bálreiður* 'rasande', *bálviðri* 'orkan'. Förleden härleds av Gering från *bál* 'stor eld'. *Bálagarðs síða* skulle alltså enligt Gering kunna betyda »eine unheilvolle oder gefährliche küste» (a.a. s. 125). Jag tycker att det saknas ett led i resonemanget, då *garðr* i och för sig inte betecknar någon fara. Den gamla tanken att den ganska obetydliga staden *Belgard* i Hinterpommern (numera i Polen) skulle åsyftas finner Gering helt orealistisk.

Belgard ligger inte vid kusten, utan 14 km innanför. På 1000-talet korsades där visserligen ett par handelsvägar, bl.a. för salt (NFB). Namnet *Balga* på en gammal preussisk fästning vid Frisches Haff, i nuvarande Kaliningrad, har jag inte kunnat ta till närmare betraktande.

Gerings slutsats är, att norska sjöfarare har gett namnet *B.* åt en ofta besökt kuststräcka i Finland och har lärt ut det till andra, så att det har kunnat vandra vidare.

Med Gerings inlägg slutar diskussionen i NoB. Men T. E. Karsten hakar på (1939 s. 7): »Den sydfinländska kusten var ju ur sjömannasynpunkt särskilt farlig, detta framgår redan av det gamla namnet '*Bálagarðs síða*', varmed norrmännen redan i 11. årh. uppkallade Finlands sydkust. Namnet betyder helt enkelt 'den farliga kusten'.» Några andra vittnesbörd om Nylandskustens särskilda farlighet anförts inte.

Jan de Vries (1961) tar upp *B.* som »geographischer name unbestimmter bedeutung» och ser Pippings förklaring som en möjlighet. Men: »Wahrscheinlicher wohl volksetym. umgestaltung aus einem vendischen ON *Belgrad*». Och han tillägger med tvivel i tonen »Anders wieder H. Gering [...] 'die unheilvolle küste'».

Historiker, arkeologer och språkforskare har fortsatt. I likhet med Hugo Pipping har de flesta stannat för att förleden i namnet är gen. plur. av fvn. *bál* n. 'stor eld i det fria'.

Har kusten vid Hangö och Ekenäs redan på 1000-talet och kanske tidigare varit känd för signaleldar, en »varningsbålens kust»? Hur skulle folket annars ha förstått att fly och ta med sig sina dyrbarheter, när Olavs skepp närmade sig? såsom Snorre berättar. Så kan man resonera. Så A.N. 1912, Torsten Edgren (1995 s. 15), Unto Salo (2000 s. 158), båda arkeologer, och Schalin (2008 s. 422, 424).

Håkan den gode lät iståndsätta vårdkasarna i Norge redan på 900-talet (NFB) Varför använde då de norska seglarna ordet *bál*, om vad de såg? Ordet

är överhuvudtaget ovanligt i ortnamn, och har inte syntts till i diskussionen om vårdkasar, *böten*, som jag kommer till.²

Det är dags att ta i betraktande övriga belägg för namnet *B*. Jag har inte lyckats gräva fram några tidigare okända från gammal tid.

Harðar saga ok Holmveria, kap. 17 :

Þat var eitt sumar, at hann sigldi austr fyrir Bálagarðssiðu; ok er hann kom at sundum þeim, er Svínasund heita, þá var kueld komit.

Sigurðr Torfafóstri hade vistats i Danmark hos kung Harald Gormsson, men sedan begett sig österut med fem skepp. *Svínasund* har kombinerats med *Swinemünde*, men det har också påpekats att förleden *Svin-* förekommer på många ställen (jfr Pipping). Ingenting pekar mot Finland. *Ett Svinesund*, senare omdöpt till *Svensksund*, finns vid Bråviken i Östergötland (NFB).

I Þorsteins saga Víkingssonar, kap 6:

Þá biuggust þeir [Vikingr och Halfdan] í burt af Suáfa, ok heldu norðr fyrir Bálagarðs síðu at sundum þeim, er Svínasund heita.

Om *Svafa* är *Schwaben*, som ordböckerna uppger, blir resrutten ganska egenomlig. Ingenting pekar mot Finland.

Halfdanar saga Eysteinnssonar, kap 7:

Eysteinn konungr sitr í sínu ríki; [— —] Þat var til eitt sinn, at kaupskip mikit sigldi austan fyrir Bálagarðs síðu í stóru veðri.

Skeppet gick under. Två man överlevde. Eystein satt en tid som herre i Aldeigjuborg, vid Ladoga. Det var dit de två kom och anmälde sig.

Þorsteins saga bæjarmagns c. 2, 175, är en av de mest fantasifulla fornaldarsagorna. Torsten var en väldig kämpe som gick framgångsrik genom många sagolika äventyr. Han var en av Olav Tryggvasons krigare:

Eitt sinn lá Þorsteinn austr fyrir Bálagarðssiðu, ok gaf honum ei at sigla, gekk han á land einn morgin, ok er sól var i landsuðri, var Þorsteinn kominn í eitt rjóðr; hóll fagr var í rjóðrinu, hann sá einn kollóttan pilt uppá hólnum ok mælti; móður mín, segir hann, fá þú mér út krókstaf minn ok bandvetlinga, þviat ek vil á gandreið fara, er nú hátíð í heiminum neðra;

Också Torsten får en krokstav och rider i väg på den efter pojken. Han kommer till ett kungligt hov och får med sig en dyrbar ring och kungens ännu dyrbarare bordduk, som han vid resans slut överlämnar till kung Olav.

I Danmarks gamle Folkeviser finns en visa om slaget vid Hemmingsted i Ditmarsken den 17 februari 1500 (nr 170). Det slutade illa, lindrigt sagt, för

² I Vendsyssel, Danmark, ingår *bál* i namnet på varningseldar och är sannolikt äldre än lånordet *bavn* (KL 1 s. 195).

kung Hans och hans riddare, som försökte underkuva ditmarskerna. Personerna är i visan omskapade till fåglar:

Gert falck hand lod sig der-till thee,
hand ville icke lenger bie,
hand saa fastelig offuer den heed,
hand ville icke følge sin egen rede,
de andre sma fugle de ligge vid balgars side.

Rede = fvn. *brid* 'strid'. *Falken* = kung Hans (Danmarks gamle Folkeviser 10 s. 424).

Det är Gering som har fäst uppmärksamhet på visan, som finns i åtminstone tre varianter. Han menar att »småfåglarna» har drunknat i Ditmarskens kanaler, vilket var ett faktum. Riddarna ligger säkert inte i Finland. Handskriften är från 1550-talet.

Slutligen finns samma uttryck i ett brev från Trotte Månsson, Gustav Vasas morbror, till Svante Nilsson, daterat den 19 april 1509 i Stäkeborg i Östergötland, där han bodde. Ett lite längre utdrag ur brevet:

Kere herre, haffuer och then hansscriffuaren varidh niidh wiidh Kalmaren ææ se-dhan eder wærdugheth foor fran Linköpfung och kom inthet vpp for en nw om longh fredagh. Gudh kenne, swadanne breffdragare liithet ær vppa eder værdughez bætzsta, och en halffwa mijndre vppa mith, som her næsth boor wedh Balgardz siidha. Kære herre, vore wæl gooth, ath swadanne koppane [æ:kompæne] motte bliffue straffadhe. (BSH 5, 1884, s. 358.)

Det är alltså fråga om en rapport till riksföreståndaren. Utgivaren, Carl Gustaf Styffe förklarar i registret att *Balgardz siidha* är = Svenska skärgården.

Stäkeborg ligger vid havsviken Slåtbaken, nära Söderköping. Trotte Månsson var troligen född i slutet av 1470-talet, gifte sig 1510 och dog den 20 mars 1512. Änkan gifte om sig 1513. (Bengt O. Nilsson, 2006, Wikipedia). Knapast behövde Trotte i detta sammanhang nämna att han »her næsth» bodde eller skulle bo i svenska skärgården. Mådde han kanske inte bra 1509?

Inget av dessa senare belägg leder tankarna till Finland. 1500-talsbeläggen tycks ha en illavarslande innebörd. Och olyckligt slutade ju också Olav Haraldssons härjningståg.

Jag får intrycket att B. kan vara precis var som helst i Östersjöområdet. Ordet *siida* 'kust' är oftast brukat om större områdets kuster: *Jótländssiida* 'Jyllandskusten'. *Svenska sidan* börjar man fortfarande närma sig, om man seglar västerut i Kvarken. Alltså borde *Bålagård*, *Balgard* ha varit en betydande ort och namnet att jämföra med kategorin *Holmgård*, *Miklagård* eller *Åsgård* och *Midgård*.

Men är *Bálagarðssíða* i egentlig mening ett geografiskt namn? Signaturen A.N. i Hufvudstadsbladet 1912 (16.7) tror inte det, utan att det är en appellativisk beskrivning som betecknar »skärgårdssida». Hugo Pipping finner tanken intressant, och hans egen tolkning går ju i samma riktning.

Av Snorre uppfattades *B.* säkert som ett ortnamn, likaså av andra författare efter honom. Men ingen visste så noga var stället låg. Omnämningarna i sagorna är ytterst stereotypa. Berättarna visste inte riktigt vad de talade om. Men namnet brukades i äventyrliga sammanhang och fick den betydelse-laddning det hade på 1500-talet.

Jag tror inte på Geringes tanke att norska sjömän gav namnet *B.* åt en del av Finlands kust och lärde ut det till andra, och att den sydvästra kusten av Finland därför har blivit en symbol för trolldom och olycka.

Jag tror att Sighvatr menade någonting annat än sydvästra Finlands kust. Skulle hans ord i dikten om Olav Haraldssons tredje strid kunna vara en kenning, om än inte en sådan som Hugo Pipping antog?

Jag kan tänka mig två möjligheter: Ett av namnen på Oden är en kenning som innehåller ordet *bál*: *Báleygr* »den eldöygde» (Heggstad), »med ett enda öga som flammor som ett bál: solen» (Ohlmarks 1963 s. 66). *Bálagarðr* skulle såsom Hugo Pipping menat, kunna avse 'havet', men syfta på sol och måne, sol- och mångator, lysande som bál. *Bálagarðs síða* skulle betyda 'stranden av havet'. Ett liknande ställe (Tíu sögur af guðe postulum, 925) finns kommenterat av Fritzner: »Kysten af Oceanet».³ Den som seglar »fyrrir Bálagarðs síðu» seglar nära kusten och det gjorde man kanske.

Den andra och mer spännande möjligheten utgår från att den nyantagna kristendomen på Island hade förändrat bilden av Hel. Elden hade kommit in som ett element i föreställningarna. Det var lätt hänt på Island. I Bibeln nämns flera gånger det brinnande Gehenna liknelsevis som en slutförvaringsplats för syndare. Bålagården kunde vara en eldens stad eller land, ett inferno, tillhåll för mörka makter och döden. Det finns ett par liknande kenningar för det kristna helvetet hos de isländska skalderna: *elds heimr*, *logheimr* (Meissner 1921 s. 108). Det var säkert passande att påminna om det i Olavs nykristnade rike. Det ominösa i flera av beläggen skulle på det sättet kunna förklaras. Också Olav Digre och hans män råkade in i ett inferno. Liknande imaginära orter finns det fler exempel på: *Fjäderholmarna* 'sömnens och drömmarnas öar', *Blåkulla* 'häxornas konferenslokal', *Häcklefjäll* 'variant för helvetet'.

B. låg »framför stäven» på skeppen. Vikingarna var på väg bort från Finland. De såg undergången framför sig i stormen som hade trollats på

³ Cand. mag. Aðalsteinn Davidsson har i brev 22.1 2012 fäst min uppmärksamhet vid stället.

dem. Perspektivet är sjöfararens: Han ser »sidan» som dyker upp. Men inte Sveriges eller Pommerns eller Finlands utan helvetets, dödsrikets, undergångens.

Gering erinrar om och ger exempel på att ordet *strand* eller motsvarande används som uttryck för en högre värld, så varför inte en lägre. Magnus Gabriel de la Gardie skriver på 1600-talet: »Jag kommer av ett brusand hav På rätta glädjestranden» (Svenska psalmboken 1937, nr 555). Det finns också sämre stränder.

Jag lutar åt den här senare tolkningen.

böte

Ortnamnselementet *böte* har varit föremål för en lång diskussion, som till väsentlig del har förts i NoB. Det första inlägget i tidskriften gjordes 1925 av T. E. Karsten. Han fick svar av Ivar Modéer i flera omgångar, bl.a. i NoB 1941. En grundläggande studie, synnerligen faktarik och med en heltäckande forskningshistorik publicerades av Modéer 1937. Diskussionen har gällt bötenas ålder, funktion och ordets etymologi. *Böte*-namn förekommer längs Östersjö-kusten från Blekinge och Bornholm upp till Gräsö i Uppland, samt i Ålands skärgård och längs Finska vikens norra kust fram till västra Karelen. Öster om Kvarken finns slutligen en liten grupp namn. Jfr KL 2 sp. 517 f. Utbredningskartor finns hos Modéer (1937 s. 39) och Ritva Valtavuo-Pfeifer (1987 s. 198 f.).

Medeltidsbeläggen för *böte* är inte många. I segelledsbeskrivningen i kung Valdemars jordebok från 1200-talet förekommer som enda böte *lynabeta* i Lemland, senare *Lemböte*. Upplandslagens kungabalk, kap. 12, har dels *bote warþ*, dels *botes warþ*, Södermannalagen på motsvarande ställe *botis warþ*, som enligt vad som framgår i texten är synonymt med *utwarþ* 'den yttersta vården'. Modéer (1937 s. 36) anför också ett par 1400-talsbelägg från Småland. De växlande skrivsätten ger ett visst stöd för tolkningen att ordet *böte* var ett nytt och ovanligt ord. Det verkar som om *bötesvården* hade ersatt den äldre benämningen *utvård*. Ett ortnamn som *Vårdbergs böte*, Brändö (Valtavuo-Pfeifer 1987 s. 203), antyder väl också något om ordningen i ålder mellan orden.

Karsten (1939) ville betrakta bötena som sjömärken, eldsignaler till sjöfarande. Han fick stöd av Ivar Westman (1940) och Bror Åkerblom (1950 s.15 ff.). Också Bertil Ohlsson (1939 s. 62) tycks böjd att förbinda de blekingska

namnen med sjöfarten. Kurt Zilliacus (1968 s. 167) talar mer neutralt om signaleldsberg. En annan mening har Modéer och flera forskare före honom (Ihre 1769, Freudenthal 1868 s. 39 f.). Enligt dessa är det fråga om vårdkasar, som har varit avsedda att tändas, om fientliga fartyg närmade sig. Den uppfattningen har förblivit gällande.

Vårdkasar har länge använts i Norden som skydd mot plötsliga överfall. Håkan den gode lät på 900-talet iståndsätta vårdkasarna i Norge (NFB). Olika benämningar på dem har förekommit: fvn. *viti*, *vitull* och *vardi* är västliga, fsv. *varper*, dial. *vål*, *vålkarl*, senare också *kase* och kanske *karl*, liksom ä. nsv. *vårdböte* (Dahlgren) har stor spridning. Enligt Modéer är också det enbart östliga *böte* gammalt. Samma uppfattning har Gun Widmark, som skriver (2010 s. 225): »Namn innehållande böte tycks ha hög ålder. Modéer daterar det sydligaste – och därmed troligen det yngsta – till vikingatiden. Att de har ingått i en till svearna knuten försvarsorganisation förefaller klart och den bör då vara ledungen».

Kopplingen till ledungen har tidigare gjorts av historikern Väinö Voionmaa (1925) och upptas även av Modéer. Men vad åldern på elementet beträffar ställer Voionmaa det i samband med den »tidiga tyska Östersjöhandeln» (1925 s. 43).

Vårdkasarna och bötena bevakades noga av pålitliga män, som kunde avgöra om fartyg som kom var fientliga eller inte. Tändes vårdkasarna utan orsak eller försummades bevakningen utkrävdes böter. För utvården eller bötesvården krävdes de högsta böterna och de tillföll kungen ensam. Det kan tänkas att bötena var en riksangelägenhet medan andra vårdkasar främst var en lokal angelägenhet. Det har hävdats att ett alarm på kort tid kunde förmedlas från böte till böte in till rikscentrum eller varje fall »från bygd till bygd» (Modéer 1937 s. 69, KL 2 sp. 518). Om ett nationellt system kunde fungera varaktigt i praktiken kan man tvivla på. Jfr Ohlsson 1939 s. 182.

Flera etymologiska förslag har framställts. Associationerna har gått till *bautasten* 'minnessten utan inskrift över fallna krigare', som i svenskan och danskan är ett sent lån från fvn. (Hjalmar Lindroth 1916 s. 20). Det anses höra ihop med verbet *bauta* 'stöta, slå'. Modéer (1937) prövar möjligheten att utgå från detta verb, men överger den för en annan förklaring.

Besläktat med det fvn. *bauta* är kanske verbet *böta* 'slå eld' som i fornsvenskan är ett lån från mlty. *boten*. Ihre, O. F. Freudenthal (1868 s. 40) och Karsten (1925a s. 3 f.) utgår från det inlånade verbet. Det skulle enligt Karsten ha ingått som förled i en sammansättning (*bote-vuur*) och genom elips ha lösgjorts från denna.

I övre Dalarnas folkmål förekommer ett verb *böta*, besläktat med *bot*, i betydelsen 'forsla fram ved, hö m.m. i små mängder'. Vid sidan av verbet är också ett substantiv *böte* 'framforslad hög av timmer' belagt. Modéer vill se de dalska orden som en relik av ett tidigare allmännare språkbruk och finner här förklaringen till *böte* 'vårdkase' (1941 s.148). Från Svealand har benämningen spritt sig söderut och österut. Modéers förklaring är, såvitt jag vet, den senaste framställda. Den refereras tveksamt av Sigurd Fries (1987 s. 164 f.). Gösta Holm finner den i ett uttalande »suspekt» (1987 s. 211). Handböckerna av Harry Ståhl (1970) och Bengt Pamp (1988) tar inte upp den, inte heller KL (Harry Ståhl). Det dalska ordbruket är snarast en specialisering av *böta* i den allmänna betydelsen 'förbättra'.

Karstens låneteori har modifierats av Rolf Pipping (1929 s. 95). Han finner det fullt möjligt att en *ia*-stam *böte* har bildats till *böta* 'göra upp eld' analogiskt efter mönster av ordpar som *fälla* – (*vind*)*fälle*, *hugga* – *hygge*, *smida* – *smide*, *lysa* – *lyse*, *gräfta* 'hacka' – *gräfte* (FO), *tända* – *tände*, *beta* – *bete* och många andra, oberoende av primärt och sekundärt i ordbildningen. *Böte* skulle alltså betyda 'det man tänder eld på'. Förklaringen är enklare och därmed trovärdigare än Karstens. Något motsvarande substantiv är inte belagt i medellågtyskan, men det betyder inte att det inte kan ha funnits ett sådant. En liknande analogisk nybildning kan ha skett också där. Jfr ordpar som *boten* – *bote* 'bot', *bredden* – *brede*, *bruwen* – *bruw(e)* 'brygd' (Schiller & Lübben). Och *böte* som sammansättningsled fanns ju redan.

Mot Pipping invänder Modéer att det inlånade *böta* förekommer i översatta berättelser från 1400-talet, medan *böte* uppträder i namn och lagtext redan omkr. 1300. Men knappast är det Jöns Budde och de andra översättarna (Söderwall, *böta*) som har introducerat det tyska verbet. Det kan ha kommit in med bötena.

Modéer medger att utbredningsbilden för *böte* kunde tyda på att ordet är ett lån, men han stannar ändå för att betrakta det som bildat av »kärnsvenskt» material. Fries ser i utbredningen ett stöd för ordets inhemska ursprung (1987 s. 164). Jag kan inte inse annat än att utbredningen stöder tanken att *böte* liksom många andra sjöfartsord är lånat. Det långivande språket bör vara medellågtyskan och lånet bör ha skett efter vikingatiden, kanske på 1100-talet eller tidigt 1200-tal. Det kan vara fråga om en överhettigt organiserad trygghetsanordning för den begynnande handelssjöfarten från kontinenten. Bötenas uppgift förblev antagligen den traditionella, att tändas på, när fara hotade. Så länge ledungen fungerade som bygdeflotta kunde den ingripa när bötena brann. Benämningen kan ha tillkommit när kedjan av böten upprättades. Att böten förekommer också i det på medel-

tiden danska Blekinge kan tolkas så att initiativet kom från de sjöfarandes sida.

Bötena kunde också fungera som trygghetsmarkörer och sjömärken, när de inte stod i lågor. Det hände säkert inte varje månad eller ens varje år, kanske inte ens varje årtonde, att de tändes. Det hände att de förföll. Jfr Modéer 1936 s. 124. De olika orden för 'vårdkase' kunde blandas ihop, såsom i *vardböte*, *vålböte* (Dahlgren). Det låter tänka sig att de första bötena hade en särskild konstruktion, som senare blev modell för andra vårdkasar. Sjömärken i form av en stång med en kvast eller en tunna i toppen kan vara ett medeltidsarv. Om danskans *baun* 'vårdkase' uppges i ett fall, 1754, att det var en stång med en tjärtunna överst (KL 1 sp. 395). En liknande uppgift från Öland återges av Modéer (1937 s. 56). De vanliga skärgårdsnamnen med förleden *Tunn-* kan dels syfta på utankrade sjötunnor, som märken på grund (GFR 21 s. 317;1550), dels på stänger med topptunna. Jfr Westman 1935 s. 371, Modéer 1936 s. 113.

Inget annat av de ord som i svenskan har använts för att beteckna 'vårdkase', inte heller det i danskan inlånade *bavn* (< *baken*), belagt första gången 1424 (Kalkar), vittnar primärt om eld- eller röksignalering. Grundbetydelser som 'märke', 'hög (av brännbart material)', 'vakt' är det vanliga. Om *böte* betyder 'det man tänder eld på' är det en avvikelse från mönstret, i och för sig fullt tänkbar.

Mlty. har inte många ord att erbjuda som har kunnat direktlånas till svenskan som *böte*. Ordgruppen *bodene*, *boten*, *buten* m.fl. varianter '(vin)fat', 'tunna', 'så', tycks inte ha uttalats med *ö*. Ingenting har framkommit som ger anledning att förbinda tyska ortnamn som *Botenberg*, *Bötenberg*, *Bötzberg* m.fl. (<http://earth-info.nga.mil/gns/html/index/html>) med sv. *Bötesberget*. De måste här lämnas utanför diskussionen.

I vissa ordböcker (Ihre, Freudenthal, Vendell, SAOB) förekommer uppgiften att *böte* betyder 'berg'. Modéer anser att den uppgiften har extraherats ur ortnamn, men kan tänka sig att berg i närheten av bötesberg har kunnat på analogisk väg få ett liknande namn (*Storbötet* och *Lillbötet* o. likn.). FO (Olav Ahlbäck, 1982) är av samma mening. Bengt Pamp (1988 s.108) talar för Ålands och Åbolands del om 'högt berg' som en »åtminstone delvis» överförd betydelse.

Efter Modéers undersökning 1937 har ytterligare ett stort antal namn på *-bötet* insamlats i Stockholm skärgård, vid Finska vikens kust och i den åländska skärgården (Stahre 1986 s. 302 ff., Valtavuo-Pfeifer 1987 s. 202 ff.). Det är inte rimligt att de alla har varit försedda med vårdkasar. Nybildningar har säkert skett på analogisk väg, på det område där namn på *-böte* är

vanliga, så att höga berg betecknats som böten, trots att där aldrig har funnits någon vårdkase (Zilliacus 1966 s. 126, 1968 s. 167). Att *böte* kunnat få betydelsen '(högt) berg' tyder enligt min mening på att egentliga böten med kvarstående vårdkasar inte längre har varit vanliga, bötesbergen således inte särmärkta. Andra stora anhopningar av namn på *-böte* torde kunna förklaras på samma sätt. Dominerande höjder i en bygd har börjat kallas för *böten*.

Fries (1987 s. 167 f.) framhåller att de sekundära bergnamnen på *-böte* försvårar bedömningen av bötenas funktion. Han frågar sig om de »udda» österbottniska *-böte*-namnen ska betraktas som äkta. Frågan är befogad. Fjäll-lån av ortnamn förekommer. Nemnet *Karvat*, en by i nuvarande Vörå, med *Karvat böte*, har motsvarigheter i Åbotrakten (Huldén 2001 s. 394 f.), inte långt från det område där böten förekommer.⁴

Sammanfattningsvis vill jag hävda att ordet *böte* har tagits i bruk först efter vikingatiden längs Sveriges östkust och snart även längs Finlands sydkust. Bötena, som kanske i början skilde sig från andra vårdkasar, hade till uppgift att med ledungen som aktör säkra handelssjöfarten, men de markerade därmed också säkra sjövägar. När ledungen förföll och ersattes av en skatt, förlorade bötena sin särbetydelse. Ordet *böte* kan, såsom Rolf Pipping har föreslagit, vara en inhemsk bildning till lånordet *böta* 'göra upp eld', men är snarare en tillskapad tysk term samhörig med ty. *böten* med samma betydelse. Ordet lever kvar i namn på höjder, dels sådana som en gång haft ett böte, dels sådana som aldrig haft det, men är dominerande i landskapet.

-öda

En annan betydelsefull studie av Modéer är den som han 1936 utgav med titeln *Ödängla*. Förleden i namnet förs tillbaka på ett urn. **wōðia*, med betydelsen 'vad, vadställe'. Modéer diskuterar också de åländska bynamnen *Sonröda*, *Syllöda*, *Tängsöda* och *Långbergsöda*. Han tänker sig att de fyra byarna är delar av en äldre by som hetat **Ödhe*. Namnet kunde i och för sig också innehålla ett urn. **aupia* 'öde', säger han, men stannar ändå för att det är fråga om ett gammalt vadställe. Hur gammalt? frågade sig Olav Ahlbäck och gjorde 1951 avvägningar som visade, att en av de landtrösklar (mellan *Sonröda* och *Syllö-*

⁴ Anders Nyvik (1864–1957) min morfar, tyckte sig ha hört, att bönderna i hans by, Kantlax, förr varit skyldiga att köra ris till *Karvat böte*. Så kanske har där funnits en vårdkase.

da) som han mätte upp kan ha varit vadställe ungefär 550–750, förutsatt att landhöjningen sedan dess har varit ungefär den nuvarande (Ahlbäck 1952 s. 173).

När Lars Hellberg studerade de åländska bynamnen blev hans allmänintryck att de är av medeltida ursprung. Då det ju inte stämde överens med Ahlbäck's avvägningar, som han dock skarpt kritiserar, löste han problemet genom att tolka namnen på *-öda* som syftande på vadängar (Hellberg 1987 s. 184 ff.). Men det är ändå ganska egendomligt, om flera byar i samma trakt har uppkallats efter vadängar, där vattenväxande foder, fräkne, o.d. bärgades.

I NoB 1981 har jag avvisat tolkningen och hävdar att det är fråga om ödehemman eller ödejord. Lånordet *autio* är vanligt i finska ortnamn, t.ex. *Kallenautio* 'Kalles öde', uppkallade vanligen efter den som sist hade hand om hemmanet, åkern. Om man slutar sköta sin jord faller den »i öjd», säger man i mina österbottniska hemtrakter. Diftong ska det som bekant inte vara på Åland. Efterledens *-a* är pluralbeteckning som västerifrån har spritt sig också till Finlands fastland. Viljo Nissilä har skrivit om *autio* (i KL 20 sp. 626 f.).

Finska namn på Åland

Åländska ortnamn har flera gånger diskuterats i NoB. När Finland 1980 var i tur att arrangera en nordisk namnforskarkongress, förlade vi den till Mariehamn, i tanke att det skulle vara stimulerande för forskningen rörande Ålands forntid.

Planen lyckades inte helt. Jag höll ett föredrag om finska ortnamn i Ålandsområdet; jag nämnde några säkra fall på fasta Åland och öarna runt om och dessutom några misstänkta, som jag inte hade undersökt närmare. Diskussionen efteråt blev hetsig: »Och så tar man hit en poet från Helsingfors» som vill förfinska vår bygd, hette det ungefär i ett av inläggen av en åländsk historiker.

Olav Ahlbäck gjorde några år senare egna undersökningar (NoB 1989) med besök på platserna, som ledde till att flera av de »misstänkta» fallen måste frikännas. Men det finns flera finska namn kvar.

Ahlbäck tar i en tidigare artikel i NoB (1986) upp det åländska socken-namnet *Jomala* och ansluter sig till en tolkning som tidigast gjorts av O. F. Hultman. Namnet antas innehålla orden *jór* 'häst' och *mal* 'stenig mark'.

Också Harry Ståhl har tänkt sig svenskt ursprung för namnet trots att det »kan se finskt ut» (1964 s. 12). Den återupplivade tolkningen »Hästmalen» avvisas direkt av Lars Hellberg som mycket osannolik (1987 s. 43).

Vid kongressen 1980 höll Åke Granlund (1982) ett föredrag om »Namnet Jumala», där han också diskuterade andra namn av samma typ i Finland. *Jumala* betyder som bekant 'Gud'. Granlund räknar för Ålands del med ett ursprungligt viknamn *Jumalanlaksi*, varifrån förleden kan ha lösgjorts.

Jag har i Finlandssvenska bebyggelsenamn lagt fram en reell förklaring till *Jomal*-namnen på Åland (Huldén 2001 s. 50 ff.). De är ganska många. I Jomala kommun finns i öster *Jomalö*, *Jomalvik*, *Jomalby* och nära kyrkan *Jomalträsk* eller *Prästträsket*. Och i Geta finns ett *Jomalö*, likaså i Hammarland. Jag kan inte se någon anledning till att dessa senare skulle ha uppkallats efter socknen. Mitt förslag är att det på Åland har funnits säkra hamnar, kanske särskilt använda av finska sjöfarande, och att de har varit markerade med beläten (jfr Modéer 1936) eller kors, som varit utgångspunkt vid namnbildningen.

I *Jomalvik* mynnar det vattendrag ut som leder vattnet från *Jomalträsk*, och som kan ha kallats *Jomalå, en namnbukett som har många paralleller i Finland. Utom *Jomalån finns i Jomala också *Svibyån*. Jag kan tänka mig den trakten som det ursprungliga Åland 'ön med åarna', »åaö». När namnet *Åland* börjat användas om hela landskapet, fick socknen nytt namn med anknytning till *Jomalträsk* och de andra i klungan. Det fanns förmodligen också så mycken kunskap i finska att man visste att *Jumala* betyder 'Gud'. Och vad passar bättre för en kristen församling än det.

Den långa diskussionen om landskapsnamnet *Åland* har också blänkt till i NoB ibland. Ståhl (1964) anser, liksom numera de flesta, att förleden är *å* f. '(mindre) vattendrag'. Han menar att »Ålandsån» är att söka mellan Kvarnträsket och stranden i Finström, som på medeltiden var centralort i landskapet. En av mig framkastad tanke, att det i namnparet sv. *Åland*, – fi. *Abvenanmaa* är svårt att avgöra vilket av namnen som är det primära, har inte rönt nämnvärd uppmärksamhet bland forskarna.

Personnamn i ortnamn

Ungefär hälften av de någorlunda säkert tolkade finlandssvenska bynamnen innehåller ett personnamn eller en personbeteckning. Hellberg (1987 s. 21)

har för Ålands del gett en förklaring som kan gälla också för svenskättade namn i Åboland, Österbotten och Nyland. Jag citerar: »Eftersom det för mig aktuella namnskicket på grund av sin kolonisations bakgrund bara till en ringa del är i verklig mening naturbeskrivande, gav det däremot sällan anledning till sådana terrängstudier som en ortnamnsforskare eljest måste vara beredd att ägna sig åt.» När bosättningen i ett kärnområde utvidgas, når den kända platser som redan har namn. Fjärrkolonisationen har inga sådana hållpunkter. Gårdarna får namn efter dem som bor där, eller så kan de »döpas» till ett meningsfullt namn, kanske något som är på modet.

Alternativt har jag i Finlandssvenska bebyggelsenamn ofta föreslagit en personnamnsförled, om efterleden är en som ofta kombineras med en sådan, men också annars, såsom *Kellfjärd-Kellahti* i Satakunta. Recensenten i NoB, Staffan Fridell (2002), menar att personalternativet har nyttjats onödigt ofta, och kanske är det så.⁵ Men i svårlösta namn har man alltid anledning att hålla personmöjligheten i åtanke.

Det finns i Finland ganska många by- och gårdsnamn som är identiska med ett personnamn. De konstrueras i finskan ofta med yttre lokalkasus, liksom namn på sjöar, älvar. Ett typpall är namnparet *Teuva* 'Östermark' och *Tjock* i södra Österbotten. *Suomalainen paikanimikirja* anger för det förra utgångsformen *Teuvanjoki*, vars förled är ett personnamn, en form av *Theodor*, *Theophilos* eller annat namn på *Theo-*. Ur ånamnet har förleden kanske utlösts som namn på bebyggelsen. Gårdsnamnet kan väl lika gärna vara det primära. Vid mynningen av samma å ligger orten *Tjock* < *Teukka (fi. *Tiukka*), som har antagits innehålla samma personnamn (Huldén 2001 s. 364 f.). Karstens härledning från *Tjockå 'den tjocka ån' kan knappast godtas.

Det är svårt att hitta primära älvnamn i Finland. Det vanligaste är att älvarna får namn efter de orter som de flyter genom eller mynnar ut vid. Landorter som har gett namn åt älvar är t.ex. *Lappo*, *Jeppo*, *Vörå* (inte ett å-namn), *Kimo*, *Kyro* (*Hämeenkyrö* – *Tavastkyro*), troligen *Kumo* (*Kokemäki*), enligt min mening eller åtminstone föreställning också *Eura*, *Aura* och *Kymmene*. Landorterna har i många fall namn efter personer. Till den typen vill jag numera också föra *Vörå* (< *Severus*). Jag har varit utförligare i en artikel (Huldén 1997). Det skall ingalunda förtigas att tanken har fått ett tämligen svalt mottagande. Jfr Fridell (1997 s.199). Germanisten Jorma Koivulehto (1987 s. 27 ff.), som har spårat upp ett stort antal germanska lån i finskan, har helt andra, germanska förklaringar till *Aura*, *Eura* och *Kymi* (*Kymmene*). Hans förklaringar har accepterats av *Suomalainen paikanimikirja*.

⁵ I en kommande nätupplaga ska jag se över de diskutabla fallen.

Koivulehto anknyter *Kymi/Kymmene* till verbet *komma*, 'den framkomliga älven', både *Eura* och *Aura* till ordet urg. *ēprō, senare *adro*, bl.a. 'åder', gamla vattenådror ungefär (Koivulehto 1987 s. 33 ff.). Både *Eura* och *Aura* finns också på andra ställen i Finland som bebyggelsenamn och kan härledas från personnamn. Men mot Koivulehtos eleganta resonemang ska jag inte i det här sammanhanget invända annat än att jag tycker det är för bra för att vara sant.

Litteratur

- Ahlbäck, Olav, 1952: Några åländska ortnamn från järnåldern. I: *Corolla archaeologica in honorem C. A. Nordman*. Helsingfors. S. 168–174.
 — 1986: *Jomala*. I: *NoB* 74. S. 66–80.
 — 1989: Finska spår i åländskt ortnamnsskick? I: *NoB* 77. S. 5–12.
 A.N., 1912: Än ett ord om "Balagårdssidan". I: *Hufvudstadsbladet* 16.6.1912. Helsingfors.
 Andersson, Erik, 2008: Kommentar till Schalin. I: *Finsk tidskrift*. S. 556–557.
 Brennu-Njalssaga (Njála) herausgegeben von Finnur Jónson. [1908.] Halle. (Altnordische Saga-Bibliothek 13.)
 Dahlgren = Dahlgren, F. A., 1916: *Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket från och med 1500-talets andra årtionde*. 2 uppl. (nytryck). 1961. Lund.
 Danmarks gamle Folkeviser. Udg. af Svend Grundtvig. 1858–63. 3. Fotografisk optryk 1966. København. 10. Text-Tillæg 1–539. Udg. af H. Grüner-Nielsen, Karl-Ivar Hildeman, Erik Dal & Iørn Piø. 1933–65. København.
 Edgren, Torsten, 1995: Saariston Hiisi. I: *Hiidenkivi 1995:1*. S. 10–15.
 FO = Ordbok över Finlands svenska folkmål 1–. 1982 ff. Helsingfors.
 Freudenthal, O. F., 1868: Om Ålands ortnamn. I: *Bidrag till kändedomen af Finlands natur och folk* 11. Helsingfors. S. 23–57.
 — 1889: *Vöråmålet*. Helsingfors. (SLS 12.)
 Fridell, Staffan, 1997: Rec. av You name it. Perspectives on onomastic research. I: *NoB* 85. S. 197–199.
 — 2002: Rec. av Lars Huldén: Finlandssvenska bebyggelsenamn. I: *NoB* 90. S. 177–181.
 Fries, Sigurd, 1987: Namnen på -böte. I: *SNF* 67. S. 161–168.
 Gallén, Jarl, 1984: Länsieurooppalaiset ja skandinaaviset Suomen esihistoriaa koskevat lähteet. I: *Suomen väestön esihistorialliset juuret*. Helsinki. S. 249–263.
 Gering, Hugo, 1924: *Bálagarðssiða*. I: *NoB* 12. S. 121–126.
 Granlund, Åke, 1982: Om namnet Jumala. I: *SNF* 63. S. 78–94.
 Halfdanar saga Eysteinssonar. I: *Fornaldar sögur norðrlanda eptir gömlum handritum utgefna af C. C. Rafn*. 3. 1830. Kaupmannahöfn.
 Harðar saga ok Holmverja. I: *Agietar Fornmanna sögur*. 1756. Hoolum. [Cit. enl. Pipping 1913.]
 Heggstad = Heggstad, Leiv, 1930: *Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding*. Ny umvølt og auka utg. av "Gamalnorsk ordbok" ved Hægstad og Torp. Oslo.
 Hellberg, Lars, 1987: *Ortnamnen och den svenska bosättningen på Åland*. Helsingfors. (SNF 68.)

- Hellquist = Hellquist, Elof, 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
- Holm, Gösta, 1987: Inlägg i diskussionen om *-böte* i anslutning till föredrag av Sigurd Fries m.fl. I: SNF 67. S. 211.
- Huldén, Lars, 1981: De åländska namnen på *-öda*. I: NoB 69. S. 89–96.
- 1982: Finska inslag i Ålandsområdets ortnamnsskick. I: SNF 63. S. 95–103.
- 1997: Younger names of old rivers. I: You name it. Perspectives on onomastic research. Ed. by Ritva Liisa Pitkänen & Kaija Mallat. Helsinki. (Studia Fennica. Linguistica 7.) S. 178–186.
- 2001: Finlandssvenska bebyggelsenamn. Namn på landskap, kommuner, byar i Finland av svenskt ursprung eller med särskild svensk form. Helsingfors. (SSLS 635.)
- Hultman, O. F., 1920: Härstamma Finlands svenskar från Sverige? I: Finsk tidskrift. S. 427–475.
- Ihre = Ihre, Johan, 1769: Glossarium Sviogothicum. Upsala.
- Kalkar = Kalkar, Otto, 1881–1918: Ordbog til det ældre danske sprog (1300–1700). København.
- Karsten, T. E. 1923, 1925b: Svensk bygd i Österbotten nu och fordom. En namnundersökning. 1. Naturnamn. 2. Kulturnamn. Helsingfors. (SSLS 155, 171.)
- 1925a: Böte. I: NoB 13. S. 1–6.
- 1939: *Böte*-namnen än en gång och därmed besläktade sydfinländska *Bot*-namn. I: Folkmålsstudier 6.
- 1940: Böte-namnen än engång. I: NoB 28. S. 43–65.
- Koivulehto, Jorma, 1987: Namn som kan tolkas urgermanskt. I: SNF 67. S. 27–42.
- Leijström & Magnússon = Leijström, Gunnar & Magnússon, Jón, 1943: Isländsk-svensk ordbok. Stockholm.
- Lexicon poeticum antiquae linguae septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog. Oprindelig forfattet af Sveinbjörn Egilsson. Forøget og påny udg. ... 2. udg. ved Finnur Jónsson. 1966. København.
- Lindroth, Hjalmar, 1916: De nordiska ortnamnen på -rum. Språklig och bebyggelsehistorisk undersökning. Göteborg. (Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles handlingar. Fjärde följd. 18:1.)
- Meissner, Rudolf, 1921: Die Kenningar der Skalden. Bonn–Leipzig.
- Modéer, Ivar, 1936: Färdvägar och sjömärken vid Nordens kuster. Namntolkningar. Uppsala–Leipzig–Haag–Cambridge. (Arbeten utg. med understöd av Vilhelm Ekmans universitetsfond, Uppsala 45.)
- 1937: Namn- och ordgeografiska studier. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1937: 12.)
- 1941: Till böte-namnens historia. I: NoB 29. S. 134–149.
- NFB = Nordisk familjebok. Ny utvidgad och rikt illustrerad uppl. 1904. Stockholm.
- Nilsson, Bengt. O., 2006: Manus för föredrag om Eka, Eka-ätten m.m. Wikipedia.
- Njála, se Brennu-Njalssaga.
- Njals saga [1981], översatt och med förord av Ingegerd Fries. Stockholm.
- Njals saga [2007]. Översättning och inledning av Lars Lönnroth. Stockholm.
- Nordmann, Petrus, 1912: St. Olofs dyrkan i Finland. I: Finsk tidskrift 1912:1. S. 427–454.
- Ohlmarks, Åke, 1963: Asar, vaner och vidunder. Den fornnordiska gudavärlden – saga, tro och myt. Stockholm.
- Ohlsson, Bertil, 1939: Blekingekusten mellan Mörrums- och Ronnebyån. Namnhistorisk undersökning. Uppsala. (Skrifter utg. av Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning 5.)
- Olson, Emil, 1919. Se Snorri, Norges konungasagor.

- Pamp, Bengt, 1988: Ortnamnen i Sverige. 5 uppl. Lund. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Ser. B. 2.)
- Pipping, Hugo, 1913: Bálagarðssíða. I: NoB 1. S. 21–27.
- Pipping, Rolf, 1915: Till förklaringen av Bálagarðssíða. I: NoB 3. S. 54–57.
- 1929: Några åländska ortnamn. I: Budkavlen 8. (Festskrift, med intern paginering, till Otto Andersson.) S. 89–96.
- Saga af Þorsteini Bæarmagni. I: Fornmannasögur, eptir gömlum handritum útgefnar að tilhlutun hins Noræna fornfræða félags 3. 1827. Kaupmannahöfn. S. 175–198.
- Salo, Unto, 2000: Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta. I: Hämeen käräjät 1. Red.: Jukka Peltovirta. Hämeenlinna.
- Schalin, Johan, 2008: Härdalar, namnet Karis och den första nedtecknade händelsen i Finlands historia. I: Finsk tidskrift. S. 414–429.
- Schiller & Lübben = Schiller, Karl & Lübben, August: Mittelniederdeutsches Wörterbuch 1–6. 1875–1881. Nytryck 1931. Münster.
- Snorri Sturluson [1919]: Norges konungasagor. Översatta av Emil Olson. Lund.
- [1991]: Heimskringla. Síðra bindi. Utg. av Bergljót S. Kristjánsdóttir, Bragi Halldórsson, Jón Torfason & Örnólfur Thorsson. Reykjavík.
- [1992], Nordiska kungasagor. 2. Olav den heliges saga. Översättning från isländskan av Karl G. Johansson med förord av Kristinn Jóhannesson. Stockholm.
- SLS = Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 1–. 1886 ff. Helsingfors.
- Stahre, Nils-Gustaf, 1986: Ortnamn i Stockholms skärgård. Stockholm.
- Ståhl, Harry, 1964: Saklig ortnamnsforskning. I: NoB 52. S. 1–14.
- Suomalainen paikannimikirja. Päätöimittäjä: Sirkka Paikkala. 2007. Helsinki. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146.)
- Söderwall = Söderwall, K. F.: Ordbok öfver svenska medeltidsspråket 1–2. 1884–1918. Stockholm. Supplement av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & Elias Wesén. 1925–73. Stockholm. (Svenska fornkriftsällskapets samlingar. Ser. 1. Svenska skrifter 27, 54.)
- Þorsteins saga bæjarmagns, se Saga af Þorsteini Bæarmagni.
- Þorsteins saga Víkingssonar. I: Fornaldar sögur norðrlanda eptir gömlum handritum útgefnar af C. C. Rafn 2. 1829. Kaupmannahöfn.
- Valtavo-Pfeifer, Ritva, 1987: De finländska namnen på *-böte*, *Vår(d)*, *Vårdkas*- och *Kas*. Historia i ortnamn. I: SNF 67. S. 177–210.
- Vendell = Vendell, Herman, 1904–07: Ordbok över de östsvenska dialekterna. Helsingfors. (SLS 64, 71, 75, 79.)
- Westman, Ivar, 1935: Nyländska önamn 1. I: Folkmålsstudier 3. S. 1–416.
- 1940: Nyländska önamn 2. I: Folkmålsstudier 7. S. 1–120.
- Widmark, Gun, 2010: Det nordiska *u*-omljudet. En dialektgeografisk undersökning. 2. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 81.)
- Voionmaa, Väinö, 1925: ”Ledung”-laitoksen muistoja Lounais-Suomen rannikoilla. I: Historiallinen arkisto 34. Helsinki. S. 1–44.
- de Vries, Jan, 1961: Altnordisches etymologisches wörterbuch. Leiden.
- Zilliacus, Kurt, 1966: Ortnamnen i Houtskär. Helsingfors. (SNF 55.)
- 1968: Sydfinländska skärgårdsnamn. Helsingfors. (SNF 56.)
- Åkerblom, Bror, 1950: Hästö-området i Sottunga. En namnundersökning. I: Folkmålsstudier 14. S. 1–36.

För hjälp med framtagande av källor och nyttiga diskussioner vill jag tacka professor Lennart Elmevik, cand. mag. Aðalsteinn Davíðsson, professor Lars Lönnroth, professor Ingrid

Schellbach-Kopra, professor Kurt Braunmüller, professor Dieter Stellmacher, Det Arnamagnæanske institut, professor Ann-Mari Häggman, bibliotekarien Martin Ginström samt mina fyra söner Mats, Mårten, Jockum och Niklas.

Summary

Namn och bygd and Finland

By Lars Huldén

Toponomastic research in Finland has been one of the interests of the journal *Namn och bygd* since its inception in 1913. More than seventy contributions from Finland have been published in the first one hundred issues, most of them concerned with the Swedish-language nomenclature of coastal areas of the country. However, there have also been appearances by experts on toponyms in the Finnish language. As a rule, the editorial committee has included one or more members from Finland, and important Finnish works on place-names have been reviewed.

In this article, the author examines a number of problems relating to Finland that have occasioned polemics. One of these is *Bálagarðssíða*, first recorded in a poem by Sighvatr Þórðarson from the first half of the eleventh century. This name has been interpreted as a geographical location, variously traced to Pomerania, south-west Finland and the Swedish archipelago. In the author's view, it is originally a kenning meaning 'hell, inferno, the realm of death'. The word *böte* 'signal fire' has likewise been much discussed. One fairly commonly held view has been that place-names containing *böte* date from the beginning of the Viking era. The author argues that they were formed in post-Viking times, and pertain to a maritime system for safe navigation along the Baltic coast and into the Gulf of Finland. The word itself he (like T. E. Karsten, Rolf Pipping and others) regards as derived from the Middle Low German verb *böten* 'make fire', borrowed into Old Swedish as *böta*, and probably formed in a German context.

Some village names in the Åland Islands with the generic *-öda* have been interpreted by Ivar Modeer and others as deriving from **ödhe* 'ford'. The author finds it rather more probable that these names indicate farmsteads or fields that have been left *öde*, i.e. deserted, and cites the Finnish loanword *autio*, which appears in many place-names on the mainland. The existence of Finnish-language toponyms in the Åland Islands is also discussed. In Finland, anthroponyms may, in their existing form, come to be used as toponyms. The author suggests that the names of certain rivers refer to places at their mouths, which were in turn named after individuals (*Lappo*, *Jeppo*, *Eura*, *Kymmene* etc.). The article mentions some differing opinions, but does not attempt to counter them.

Namn och bygd og Norge

Av Tom Schmidt

Namn och bygd 100 (2012), 251–270.

Tom Schmidt, Department of Linguistics and Scandinavian Studies, Name Studies, University of Oslo: Namn och bygd and Norway.

Abstract

This article discusses to which extent Norwegian name scholars have published in *Namn och bygd* and the significance of this journal to Norwegian name studies. The most frequently discussed topics are presented and a selection of articles is discussed in relation to contemporary trends within the field.

Keywords: Name journals (*Namn och bygd*, *Maal og minne*, *Namn og nemne*), Norwegian name studies.

1. Innledning – Oversikt

I det følgende vil jeg gjøre rede for i hvilken grad norske forskere har publisert i *Namn och bygd* (NoB), og drøfte hvilken betydning tidsskriftet har hatt for norsk navneforskning.

Jeg har valgt først å gi en kort oversikt over antallet norske artikler i tidsskriftet – fordelt på ti-årsbolker. Deretter vil jeg vise hvilke norske forskere som har vært de mest aktive bidragsyterne, før jeg gjennomgår de mest omtalte emnene. Da vil jeg også se på i hvilken grad emnene har vært drøftet i andre fora, først og fremst i det få år eldre, norske tidsskriftet *Maal og minne* (MM).

I NoBs historie har antallet norske bidrag gjennomgående vært beskjedent, men det har også variert (tabell 1). Mens det var 23 norske bidrag i de første 30 årgangene, ble aktiviteten redusert til 9 i løpet av de neste 30. Så økte igjen antallet til 29 artikler i de følgende 30 årene, og i løpet av de siste åtte årgangene har norske forskere publisert 13 artikler i NoB.

I det følgende vil jeg se bort fra de 36 anmeldelsene skrevet av nordmenn, bare peke på at tallet har økt noe de siste årene, fra 4 i perioden 1983–1992 til 12 i den neste tiårsbolken og 16 siden 2003. Men antallet gjenspeiler nok hvor lite det norske navneforskermiljøet i realiteten er.

Tabell 1. Norske bidrag i NoB 1913–2010; 74 artikler av 27 forfattere

	Sider	Årganger med norske bidrag	Artikler	Anmeldelser
1913–1922	73	7	8	
1923–1932	99	6	7	1
1933–1942	97	5	8	1
1943–1952	44	3	3	
1953–1962	43	4	4	1
1963–1972	31	2	2	
1973–1982	117	7	12 ¹	1
1983–1992	74	5	8	4
1993–2002	191	6	9	12
2003–2010	150	7	13	16
1913–2010	919	52	74	36

¹ Av disse er det tre artikler samt B. Hellelands innledning fra konferansen i Sandefjord (1976) publisert i 1978.

2. Norske forfattere med flest artikler

Tabell 2 gir en oversikt over de mest produktive, norske bidragsyterne til NoB, i hvilke nummer av tidsskriftet de publiserte, hvilken periode de var aktive i, og samlet antall trykte sider.

Seks forfattere, Sandnes, Olsen, Hovda, Indrebø, Bjorvand og Helleland, står for mer enn halvparten av så vel antall artikler som antall trykte sider. Det kan også bemerkes at bare tre av dem, Indrebø, Hovda og Helleland, var/er mer eller mindre reindyrka navneforskere. Olsen var først og fremst (norrøn)filolog og runolog, Sandnes historiker, og Bjorvand er germanist og etymolog.

3. De hyppigst omtalte emnene

Jeg har forsøkt å dele artiklene opp i mindre grupper, selv om det kan forekomme en viss overlapping. Det vil også være tilfeller der jeg har vært i tvil om plasseringen av en artikkel, eller der en artikkel hører til i to av gruppene.

3.1. Enkeltnavn

Alle Magnus Olsens åtte artikler dreier seg om enkeltnavn, og det begynte med én liten artikkel i hvert av de tre første numrene. I 1916, samme år som Olsen ble medvirkende redaktør, kom artikkelen Fra Norges kystled (NoB

Tabell 2. De mest produktive norske bidragsyterne til NoB

	Antall artikler	Årganger	Aktiv periode	Antall sider
Jørn Sandnes	10	63, 65, 66, 70, 78–80, 86, 88	1975–2000	100
Magnus Olsen	8	1–5, 8, 12, 21 ¹	1913–1933	58
Per Hovda	7 ½	36, 47, ² 50, 54, 59, 62, 66, 74	1948–1986	89
Gustav Indrebø	5	16, 20, 24–26	1928–1938	103
Harald Bjorvand	5	93, 94, 96	2005–2008	43
Botolv Helleland	5	66, ³ 78, 85, 90, 98	1978–2010	82
SUM	40 av 74			475 av totalt 919

¹ = Festskrift til Evald Lidén 1932. ² Sammen med Ottar Grønvik. ³ Fire sider innledning om Sandefjord-kongressen.

4), der han over 17 sider drøftet seks øynavn samt, i et avsluttende avsnitt, skrev «Lidt om skjærnavne». I 1917 tok han for seg *Sigtuna* (NoB 5) og foreslo en tolkning som fortsatt nevnes i SOL (s. 271 f.), i alle fall som en mulighet. I 1920 var han tilbake med en kort artikkel Haneberg og Hanehaug (NoB 8) og foreslo at det er tale om kulturnavn. Magnus Olsen synes her å være inspirert av Elof Hellquists artikkel Svenska ortnamn (Guden Höner) fra 1916 (NoB 4), men han glemte å gjøre oppmerksom på dette, noe han innrømmet i en kort notis i neste årgang (NoB 9). En forsiktig kritikk av tolkningen får man – så vidt jeg kan se – først med Bror Lindéns artikkel Hana-knä i 1936 (NoB 24), og da hadde Olsen forlengst sluttet å skrive i NoB.

I 1924 skrev Magnus Olsen en noe lengre artikkel om *Úst* og *Ást* (NoB 12), der han også falt ned på en kulturnavn-forklaring, en navngiving forårsaket av «tillid til de guddomsmagte, som raadede for trivsel i livet» (s. 58), men etter dette sluttet Magnus Olsen i prinsippet å skrive i NoB. Når han igjen bidrog i 1933, skyldes det at en vesentlig del av 1933-årgangen inneholder artiklene i festskriftet til Evald Lidén, deriblant Magnus Olsens artikkel Helkunduheiðr. Også dette navnet skyldtes kult, ifølge Olsen. Forleddet skal være et **helkunda* f., «et kvinnelig vesen 'som stammer fra Hel'» (NoB 21 s. 22).

Da Magnus Olsen sluttet som medvirkende redaktør i NoB etter 1923, var det bare to andre nordmenn som hadde publisert i tidsskriftet. Den ene var Olsens svigerfar, Oluf Ryghs tidligere assistent Albert Kjær, med artikkelen Gaardnavnet Járleif i 1914 (NoB 2). Navnet er interessant, fordi det er den eneste sikre, norske sammensetningen med *-lev/-løv*, og det finnes da – ikke uventet – i en av de sørligste bygdene i Østfold, i Skjeberg. Den andre forfatteren var Alexander Bugge i 1918 med artikkelen En Björkö i Sydrusland? Bugge drøftet her spørsmålet om lånord og lånenavn fra og til russisk, men

det er vel så mye tale om en kulturhistorisk preget artikkel. Bugge sluttet seg for øvrig til Elis Wadsteins teori fra NoB 2 om at *Birka* har vestgermansk (frisisk) opphav, en forklaring som ble grundig tilbakevist av Elias Wessén i 1923 (NoB 11).

Enkeltnavn er emne for minst 12 andre norske artikler i NoB, og blant eldre bidrag vil jeg nevne Gustav Indrebøs Rýgjarbit og Rygjafylki fra 1932 (NoB 20) og Didrik Arup Seips Noen norske stedsnavn fra 1956 (NoB 44). I 1990 skrev Jørn Sandnes om *Alma* (NoB 78), og han trådte dermed inn i en lang diskusjon om betydningen av dette elvenavnet, med bidrag bl.a. fra John Kousgård Sørensen (DSÅ 1 s. 59 f.), fra Thorsten Andersson i 1971 og 1972 (NoB 59 s. 66, NoB 60, særlig s. 41–45) og fra Harald Bjorvand i 2005 (NoB 93 s. 47). Bjorvand skrev for øvrig fem artikler i tre årganger (NoB 93, 94 og 96), og foreslo bl.a. nye tolkninger også av enkelte svenske navn, noe som førte til en interessant debatt.

Blant artikler om enkeltnavn må spesielt nevnes Oddvar Nes' studie fra 1991: Nokre norske stadnamn. *Fister*, *Luster* og *Oster* (NoB 79), som er en av de ytterst få norske artiklene i tidsskriftet som går nærmere inn på suffiksdannelser. Studiet av enkeltnavn har på den annen side fortsatt, seinest med artikler av Botolv Helleland og Ola Stemshaug i 2010 (NoB 98).

Flere av artiklene om enkeltnavn er – ikke så rart, kanskje – ganske korte, og i nyere årganger opptrer gjerne de som «småre bidrag», f.eks. Margit Harssons forklaring av landskapsnavnet *Ringerike* i 2004 og om *Kugga* og *Kuggerud* i 2006 (NoB 92 og 94).

3.2. Formelle forhold ved stedsnavn

Formelle forhold har ikke inspirert mange norske forskere, i alle fall ikke slik det framgår av artikler i NoB. Her kan først nevnes Seips artikkel Til bønning- en av vin-navnene fra 1933 (NoB 21), et emne Valter Jansson tok opp igjen i en artikkel i 1935 (NoB 23) og i avhandlingen Nordiska vin-namn (1951). Det er ikke urimelig å tenke seg at Seip her bygde på materiale han hadde studert i forbindelse med språkhistorien han utgav to år tidligere (1931). Ellers er det interessant at Seip publiserte denne artikkelen her og ikke i MM, der han siden 1912 hadde vært en ivrig bidragsyter, f.eks. med hele 16 artikler fra 1920 til 1933. Men når det gjelder Seips navnerelaterte artikler, viser det seg at det han publiserte i MM gjerne var innlegg i diskusjonen om navnenormering og navneendring. Det var først og fremst i slik sammenheng Seip synes å ha vært opptatt av stedsnavn.

De neste tre artiklene jeg tar med her, har alle i større eller mindre grad

sammenheng med normeringsspørsmål. Etter sju år som pensjonist publiserte Per Hovda i 1986 en artikkel om komposisjonsfugen i sammensatte gårdsnavn (NoB 74). Interessant nok opplyste han at artikkelen ble trykt uendret slik han skrev den ferdig i 1962. «For nyare opplysningar kring emnet» viste han (s. 94 note) til Thorsten Andersson 1979 (NoB 67). Hovdas artikkel er i stor grad en systematisert eksempelsamling; ifølge det engelske sammendraget «Above all [...] a collection of examples, with numerous instances from the various parts of Norway.» (s. 108).

Botolv Hellelands Stadnamn i ubunden form fra 1990 (NoB 78), tar opp spørsmålet om bestemthet, bruk eller ikke bruk av bestemt artikkel i stedsnavn, et tema som er spesielt aktuelt i Norge. I strid med uttalen og stedsnavnloven fra 1990 ønsker mange ubestemt form av stedsnavn på offentlige kart og skilt. Ofte er årsaken til dette ønsket at slektsnavn som bygger på stedsnavnet, i stor grad har ubestemt form.

Jeg kan ikke se at emnet bestemt/ubestemt form umiddelbart inspirerte til flere artikler i NoB, men Peter Hallaråker tok opp emnet i en artikkel i NN 13 (1996). Sider ved offisiell navnenormering ligger også til grunn for Schmidt 2004 (NoB 92).

3.3. Lydendringer, navneendringer, oppkalling

Spørsmål om lydendringer, navneendringer, navneskifte og oppkalling har fått oppmerksomhet, stort sett, først i seinere tid, men det er ett unntak. I 1935 publiserte Seip artikkelen Om *sund-* for *sunn-* i norske stedsnavn (NoB 23). Fire år tidligere hadde han utgitt Norsk språkhistorie, der han så vidt nevnte innskudd av *d* i et par stedsnavn (Seip 1931 s. 304). I andre utgave av språkhistorien kalte han dette *d*-innskuddet «segmentasjon eller differensiasjon» (Seip 1955 s. 299) og eksemplifiserte med flere av stedsnavnene han drøftet i artikkelen fra 1935.

I 1998 tok Jørn Sandnes i artikkelen *Uppsala, Bjørkøy og Rosenborg* (NoB 86) opp spørsmålet om oppkalling. Han tok utgangspunkt i Stefan Brinks artikkel fra 1996 (NoB 84) om analogi i navnelagingen. I motsetning til Brink mente Sandnes at oppkalling spilte en ubetydelig rolle i eldre tid, som f.eks. vikingtida, og han hadde svært liten tro på at «hundreds of *Uppsala* and *Opsal(a)* all over Scandinavia», slik Brink hevdet, skyldtes oppkalling etter Gamla Uppsala. Den naturlige forklaringen av *Oppsal* var ifølge Sandnes 'høytliggende gård', og en like naturlig forklaring så han for de norske *Bjarkøy*, og han understreket: «*Bjarkøy* i Troms inkludert» (s. 85). Dette navnet, på en gammel handelsplass, sidestilte han med de mange *Bjark-*,

Bjork- og *Bjerkøy* langs norskekysten. De «skiller seg prinsipielt ikke fra navn som *Eik(a)røy*, *Furøy*, der det var godt om eik, resp. furu» (s. 86). Sandnes avviker her fra NSL, der det bl.a. opplyses at «B[jarkøy] i Troms er truleg eit slikt oppkallingsnamn, fordi øya var eit sentrum for finnehandelen» (s. 92).

Problemet navneskifte er emnet for min artikkel i NoB 91 (2003), og når det gjelder *Oppsal/Uppsala* og spørsmålet om oppkalling eller ikke, var jeg mindre bastant enn Sandnes. Jeg viste bl.a. til at norrønt *salr/salir* er et ganske sparsomt brukt etterledd i Norge, og at 11 av de 22 norske gårdsnavn på *-sal* nettopp er *Oppsal*. Anne Holtmark har ellers (MM 1933 s. 121) påpekt at navneleddet på Island bare forekommer i to navn utenom de 19 *Uppsalir*. Nabogården til én av de islandske gårdene med dette navnet heter for øvrig *Sigtúnir*, men hvor gammelt dette er, er uvisst. Jeg vil, som sagt, ikke utelukke oppkalling i noen av disse navnene, men jeg mener likevel at relativt høy beleggighet bør ha vært en forutsetning for å velge et så gjennomsløkt navn som *Uppsalir*.

3.4. Lingvistisk onomastikk – onomastisk lingvistikk – kontaktonomastikk

Fra slutten av 1980-tallet ser man flere steder i Norden et oppsving i interessen for teoretiske spørsmål. Dette kom til syne bl.a. på kongressene i Brandbjerg i 1989 og Sundvollen i 1994, foruten i en rekke artikler bl.a. i NoB.¹ Den eneste norske i denne sammenhengen er imidlertid Kristin Bakken i NN 11 (1994).

Kristin Bakken representerer i norsk sammenheng en ny generasjon forskere, som studerte navn ved hjelp av nyere, språkvitenskapelige metoder. I artikkelen *Navn og restitusjon av lydendring fra 2000* (NoB 88) viste hun verdien av å trekke navn inn i studiet av hvordan dialektene utjevnes. Bl.a. viste hun (s. 11) at «navn restitueres seinere enn annet ordstoff», og at «i mange tilfeller blir navna rett og slett hengende igjen som relikter etter en tidligere produktiv fonologisk prosess».

En annen i denne yngre, språkvitenskapelig skolerte forskergenerasjonen er Berit Sandnes, som i NoB-sammenheng først opptrådte i 1998 med en artikkel om kontaktonomastikk, *Stedsnavn av norrønt opphav på Orknøyene*

¹ Se *Analogi i navngivning* (1991), *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen* (1994) og ellers Brink 1989, 1992–93, Dalberg 1991, Pamp 1991, Albøge 1993, Nyström 1995, Zilliacus 1997. Jfr. Ainiälä 1997, 1998.

(NoB 86). Her pekte hun på at tradisjonell, énspråklig navneforskning gjerne har hatt som mål å finne tilbake til navnets form da det ble til, mens man i språkkontaktområder må ha som mål «å kartlegge de prosessene som virker inn på navna på veien fra dannelsesøyeblikket fram til dagens former» (s. 43). Siste – og største – del av artikkelen hennes er en interessant presentasjon av og kommentar til alle registrerte navn fra en orknøysk navnegård.

I 2006 fulgte Berit Sandnes opp med artikkelen Stol ved veien og spekk i dalen? Endringer i stedsnavn og annet språklig materiale (NoB 94), også denne med utgangspunkt i orknøyske stedsnavn. Her presenterte hun først det hun kalte «språkstrukturelle utviklingstrekk i stedsnavn» (s. 72 ff.), før hun drøftet spørsmålet om hva navnebrukernes «analyse og fortolkning» har å si for navneendringene. I denne sammenhengen kom hun inn på det hun kaller *synonymvariasjon*. Med dette mener hun at et utelukkende norrønt navneledd – som *jørð*, orknøysk *yord* – ble byttet ut med ett som er felles for skotsk og norrønt, i dette tilfellet *land*. Synonymvariasjon har interesse også ut over kontaktonomastikken, slik Berit Sandnes da også påpekte (s. 79), og hun bemerket også at nordiske navneforskere bare i liten grad har interessert seg for fenomenet.

Berit Sandnes er en av de få norske navneforskere som har skrevet i NoB om navn utenom Norge. Ovenfor har jeg så vidt nevnt Magnus Olsens artikler om *Sigtuna* (1917) og *Helkundubeidr* (1933) og Alexander Bugges *En Björkö i Sydrusland?* (1918). I samband med kontaktonomastikk – og studier i navn utenom Norges grenser – må også nevnes Jørn Sandnes' Gårdsnavn og bosetning i Jämtland i eldre tid (NoB 70), der han for øvrig framhevet at han brukte navnene «mer som kildemateriale enn som studieobjekter i og for seg» (s. 126). Det er her interessant hvordan han påviste at navnene i dette grenselandskapet viser påvirkning fra så vel øst som fra vest, Sandnes' eget Trøndelag.

3.5. Enkelte denotatumsgrupper

En håndfull norske artikler i NoB drøfter enkelte denotatums kategorier; det er navn på elver, fjell, navn i skjærgården, eller f.eks. navn på administrative inndelinger.

Først ute var Gustav Indrebø i 1928 med den nesten 50 sider lange artikkelen Norske elvenavn (NoB 16), som, bortsett fra en to siders innledning, er et alfabetisk ordnet supplement til NE (1904). Flere av Indrebøs elvenavn er fra Oppland fylke, og samlingen er langt på vei et biprodukt av arbeidet hans med Norske innsjønavn 1 (1924). Indrebø skrev en mindre artikkel om

elvenavn i MM 1941, men ellers ble emnet først tatt opp igjen av etterfølgeren, Per Hovda, i ei bok fra 1966, som likeledes presenteres som et tillegg til Ryghs verk. Hovda bidrog også med foredraget Til norske elvenavn på kongressen i Helsingør i 1971, der man framfor alt diskuterte Hans Krahes *Alt-europäisches Flußnamensystem*. Foredragene ble trykt i NoB 59 samme år. Likesom de andre deltakerne på kongressen var Hovda skeptisk til Krahes teorier, og han understreket bl.a. at nordiske forskere – i motsetning til sine sentraleuropeiske kolleger – ikke drev skrivebordsfilologi, men gikk ut i terrenget for å underbygge sine tolkningsforslag. Det mest interessante i Hovdas artikkel er påvisningen av likheten mellom elvenavn og øynavn. Langt på vei er dette like mye en artikkel om øynavn, et emne Hovda skulle ha gode forutsetninger for å behandle. Han trakk her også inn sin artikkel fra 1962, Der havbåra rullar (NoB 50), der han påviste likheter – og i flere tilfeller sammenfall – mellom fosse- og elvenavn og navn fra *fallgarden*, d.v.s. de ytterste fluer og båer langs kysten.

Per Hovda drøftet også fjellnavn – i to artikler i NoB. Første gang var i 1959, da han sammen med germanisten Ottar Grønvik publiserte artikkelen Über norwegische Gebirgsnamen (NoB 47). Fjellnavn hadde tidligere bare i svært liten grad fanget forskernes interesse, noe forfatterne her påpekte som underlig i et fjelland som Norge, og de som hadde uttalt seg (i praksis Magnus Olsen i NK 5 i 1939), mente at langt de fleste fjellnavn var relasjonsnavn, sekundære navnelaginger. Grønvik og Hovda viste at dette langt fra er tilfellet, og de nevnte først kort noen mer eller mindre særegne høydenavn, før de tok opp så vel enkelte spesielle etterledd (f.eks. *hæd* og *hø*) som noen enkeltnavn, der de foretok grundige etymologiske analyser. De fleste navnetolkningene de la fram, synes å ha blitt akseptert av seinere forskere, og mange av dem er tatt inn i NSL. Men det er unntak, som f.eks. fjellnavnet *Hårteigen*, der leksikonet gjengir Grønviks og Hovdas forklaring «den grå vegvisaren», i fjerde utgave (1997) likesom i de tre tidligere. En annen tolkning drøftes i Muri 1979 og Helleland 1993 (jfr. 1997 og 2005). Sistnevnte skrev, som kjent, den innledende artikkelen om fjellnavn i NSL, og denne reviderte han sterkt fra tredje til fjerde utgave. Han endret bl.a. forklaringen av *Hårteigen*, men dette er ved en inkurie ikke kommet med under oppslaget i leksikondelen.

Noen få år etter samarbeidet med Grønvik vendte Hovda tilbake til fjellet med artikkelen *Bróndr* og nokre dyrenemne i fjellnavn (NoB 54), der han spesielt tok for seg sammenlikningsnavn. Etter en rekke eksempler på dette konsentrerte han seg om *Bróndr*, og han polemiserte iherdig mot Bengt Hesselmanns tolkning i NoB 18 s. 15 f. av fjellnavnet *Tronden* øverst i Østerdalen. Hesselmann forklarte navnet som «'trøndern', [som] stod på vakt vid in-

gången till sitt rike», mens Hovda sammenliknet med norrønt *þróndr* m., 'galt' (jfr. NSL s. 462).

Hovda harselerte også over Hesselmans forklaring av navnet *Gautstigen* som «den väg som götarna komma på», altså pilegrimer fra Götaland (NoB 18 s. 18). Hovda kunne opplyse at han selv hadde gått stien «frå Tofte på Dovre og oppå fjellet langs *Gautåi* og fram til Hjerkin!». Og «hadde Hesselman set *Gautåi* der ho kjem ned gjennom det tronge klemstret frå fjellet og ned til åmotet ved Hjerkin, ville også han ha set at elvenamnet lyt ha samband med vb. *gjota* og at stigen har namn etter åa» (NoB 54 s. 126).

For å avslutte denne bolken skal jeg nevne en liten artikkel om gamle gatenavn i Trondheim, som Ragnvald Iversen publiserte i 1932 (NoB 20). Flere av navnene kunne Iversen knytte til personer nevnt i tingbøker eller andre historiske kilder. Artikkelen er interessant nok, og den er den første norske som eksplisitt omhandler gatenavn. Språklig sett er disse gatenavnene fra Trondheim uproblematisk, og artikkelen er i det hele tatt av en art som man heller venter å finne i samtidige nummer av MM. Iversens artikkel er en fin blanding av *navn* og *minne*, og leder meg over til neste avsnitt. For også i NoB finner man en rekke artikler som i større grad berører kulturhistoriske enn språklige sider ved navnene, eller skulle man si, artikler som faller mer inn under begrepet bygd enn under navn.

3.6. Navn i kulturhistorisk sammenheng – anvendt onomastikk

Den første norske artikkelen jeg vil nevne i denne sammenheng, er Anton Espelands Oldnorsk fyrvesen i norske stedsnavn (NoB 17), en artikkel som «mer grunner sig på kulturhistoriske og topografiske forhold enn på rent filologiske betraktninger» (s. 139). Espeland tok navn med forleddene *eld*, *brand*, *røyk* og *bokn* til inntekt for sin teori om et «oldnorsk fyrvesen», særlig langs Vestlandskysten. For sitt syn på appellativet *bokn*, og spesielt stedsnavnet *Bokn* i Rogaland, fant han støtte i en artikkel fra 1904, der Sophus Bugge knyttet navnet til et germansk ord for 'tegn, merke' som gjenfinnes i f.eks. middelnedertysk *bâke* f., 'sjømerke', og engelsk *beacon*, 'sjømerke, fyrtårn, signalild'. Dette gikk Espeland grundigere inn på i en artikkel i MM 1930. Det kan tilføyes at Magnus Olsen i 1915 (NG 10 s. 430) gjengav Bugges og andres forklaringsforsøk, men konkluderte med at navnet ikke var sikkert forklart.

Når det gjelder *Bokn*, ble Espeland imøtegått allerede i en liten artikkel av Ludvig Solheim i MM 1931. Kraftigst medfart fikk han imidlertid først med Ivar Modéers regelrette slakt i 1936. Denne avsluttet drøftingen av Espelands artikkel slik: «För att icke lämna någon sten i Espelands byggnad orörd, må

till sist den tolkning av de danska ortnamnen *Bavnehøj* med skärpa tillbakavisas, varmed Espeland avslutar sin här diskuterade uppsats [...]» (s. 123). Han siterte så noen linjer der Espeland om topografien skrev «såvidt jeg av kartet kan lese meg til det [...]» (s. 150), og Modéer slo så til: «Av dessa påstående att döma synes Espeland sakna förmåga att göra kartstudier.» (s. 123). Egentlig er det unødvendig å legge til at de to siste navneartiklene Anton Espeland skrev, ble publisert i MM, ikke i NoB. *Bokn* er ellers kort drøftet av Per Hovda i 1961 (s. 248, note 3) og grundigere av Inge Særheim i 1996 (s. 37–39) og 2007 (s. 34), uten at de heller har kommet fram til en endelig tolkning.

Jeg nevnte at jeg like gjerne, eller heller, kunne ha drøftet Iversens artikkel fra 1932 – om gatenavn – i en kulturhistorisk sammenheng, og hit hører i alle fall den andre artikkelen Iversen skrev, i 1935, En norsk navnetolker på 1500-tallet (NoB 23). Det er Peder Claussønn Friis som her trekkes fram i lyset, presten som i navnesammenheng først og fremst forbindes med sin forklaring av navnet *Oslo*.

[Byen] haffuer sit Navn aff den Aae, som løber igiennem den østre Part i Byen, huilcken kaldis *Loen*; oc der som en Aae, Elff, Beck eller Strøm udfalder, [...] kaldis den paa norske: Oos, saa sigis Oslo lige som Loaroos (Ordet forvendt), ligesom *Nidarroos*, det er Nids Oos. (Friis 1881 s. 281.)

Iversen underslo ikke at flere forklaringer hos Hr. Peder er like umulige som denne, noe som ble påpekt allerede av utgiveren av verket, Gustav Storm, i 1881. Iversen framholdt like fullt at Peder Claussønn i en rekke forklaringer viste sunn kritisk sans, og at han forbandt denne med gode kunnskaper i så vel norrønt som i samtidige, levende språk og i norske dialekter.

Iversen framhevet hvordan Peder Claussønn som den første pekte på elve-navnenes viktige rolle – i sammensetninger som *Larvik* og *Nedenes*, men også usammensatt som i *Moss*. Og, fortsatte han, «merkelig moderne virker like ens hans syn på elliptiske navneformer og deres genesis» (s. 164). Iversen trakk her fram forklaringen av *Kaupanger* i Sogn, som Peder Claussønn forbandt med *kjøpstad*, og som opprinnelig kunne ha vært et sammensatt navn, «Sogn-Kaupanger eller noget Saadant». Men navnet var blitt forkortet, skrev han, fordi «samme ord vaar langtsombt at neffne», og fordi dette var den eneste handelsplassen i Sogn, hadde «Sygnerne eller Sogenborne affhugen den første staffuelse». Og Hr. Peder framholdt at dette har skjedd på samme måte som når «Sielandsfaren siger, at hand vill fare vdi haffn, naar hand vill age vdi till Kiøbenhaffn», eller «saa som vij siger at komme eller fare till Byen» (Friis 1881 s. 441 f., Iversen 1935 s. 164).

I 1976 var Per Hovda vert for navneforskerkongressen i Sandefjord. Åtte av de ti foredragene ble trykt i NoB 66 to år seinere, og tre av disse var norske. Hovda bidrog selv med Eldre norske inndelingsnamn, der han drøftet navn på sokn og skipreider i Rygjafylki. Hovda påpekte bl.a. manglende sammenfall mellom grensene for den kirkelige og den administrative inndelingen, og han mente den kirkelige representerte den eldste av de to, og at denne på sin side bygde på tidligere, førkristne sokn.

Jørn Sandnes hadde valgt kongressemnet, Stadnamn og samfunn i eldre tid, som tittel på sitt foredrag og drøftet ulike tolkninger av denne tittelen. Hovedvekten la han på stedsnavn som kilde til kunnskap om eldre samfunns-historie, noe han påpekte var i tråd med en sterk tradisjon i nordisk navne-forskning. Denne tradisjonen mente han også å kunne lese ut av tittelen på tidsskriftet NoB, men akkurat dette ble noe nyansert av Thorsten Andersson i diskusjonen etter foredraget. Etter dennes syn måtte navnet på tidsskriftet innebære et grunnsyn om at kjennskap til den ikke-språklige konteksten er vesentlig for å forstå et stedsnavn, og dette samsvarer jo nettopp med Sandnes tanker om tverrfaglig samarbeid, slik han har presentert dem flere ganger, og også i foredraget i Sandefjord.

De aller fleste foredragsholderne på kongressen holdt seg til temaet, som, slik Vibeke Dalberg uttrykte det, måtte forstås som «samfundshistorisk udnyttelse af stednavnestof» (s. 136). En som avvek noe fra dette, var Alv G. Nordal Muri, i foredraget med den lange tittelen Er der analogi mellom framvoksteren av eit samfunn og framvoksteren av stadnamna i dette samfunnet? I innledningen sin tok Muri avstand fra den tradisjonelle navneforskningen, som – slik han opplevde det – først og fremst syntes å ha vært «eit middel til å hente inn kulturhistorisk stoff» (s. 155). Og Muri la fram følgende programerklæring: «Eg meiner det no kan vere tenleg at stadnamnvitskapen slo følge med moderne lingvistikk og såg på stadnamna som eit granskingsemne ut frå reint lingvistisk synsstad» (loc. cit.). Når det kommer til stykke, var artikkelen hans ikke spesielt radikal, om man ser bort fra en del spissformuleringer og noen termer fra moderne lingvistikk, som han nok helst hadde tatt med for å provosere sjefen sin, Per Hovda. Og akkurat dette bør jeg presisere eller forklare, for det har relevans for forholdet mellom norske navneforskere og NoB.

Inntil dette året, 1978, hadde Hovdas undersatser, arkivarene ved Norsk stadnamnarkiv, ikke publisert i fagtidsskrifter, og de tre eldste hadde vært ansatt siden første halvdel av 1950-tallet. Om årsaken til at arkivarene ikke publiserte, kan man bare spekulere, men det er unektelig påfallende at den nevnte artikkelen av Muri er den eneste i NoB skrevet av en medarbeider ved Norsk

stadnamnarkiv. Og heller ikke i MM var det andre fra navneforskermiljøet i Oslo enn Hovda som hadde bidratt. Forandring oppstod først med utgivelsen av Årsmelding for Norsk stadnamnarkiv siden 1978, initiert av Botolv Helleland. I årsmeldingene skrev alle medarbeiderne hver sin mer eller mindre faglige artikkel – stort sett hvert år. Fra 1981 av fikk vi også såkalte nasjonale navnekonferanser, der arkivarene fikk delta og i ettertid publisere artikler i rapportene.

Et stykke på vei hadde nok Muri rett. Norsk navneforskning hadde i stor grad hatt som mål å fortelle kulturhistorie og å bidra til nasjonsbygging og målreising. En som bidrog sterkt til dette, var Gustav Indrebø, Hovdas forgjenger. Indrebø var den første lederen for Norsk stadnamnarkiv (siden 1921), han skrev en rekke bøker, var engasjert i navnenormering, og han var opptatt av kulturhistoriske sider ved navn, ikke minst hva stedsnavn kan fortelle om administrasjonshistorie. I 1937 publiserte han i NoB artikkelen *Þinghá* (NoB 25), som drøftet bruken og utbredelsen av en rettslig inndelingsbetegnelse. Emnet har klar sammenheng med boka *Fjordung*. Granskingar i eldre norsk organisasjons-søge, som Indrebø hadde utgitt året før.

Jeg kan ikke her referere alle de norske artiklene i NoB som tar opp navn og samfunn/kulturhistorie, men følgende titler er i seg selv illustrerende: Stadnamn og sjøfiske (Hovda 1948), Hollandsk innverknad på namn i norske kart (Hovda 1974), Gårdsnavn og bosetning i Jämtland i eldre tid (Jørn Sandnes 1982), Stadnamn og religionsskiftet. Ei problematisering med utgangspunkt i *Ullensvang* (Helleland 2002). Det kulturhistoriske aspektet er klart til stede også i Ola Stemshaugs *Lø – gard, lagerplass og hamn*. Med jamførande materiale om andre namn på stabel- og lastestader i Noreg (2010). Her innleder rett nok Stemshaug med en grundig etymologisk utredning av gårdsnavnet *Lø*, men større generell verdi har likevel det «jamførande materiale».

3.7. Enkelte navneklasser

I den grad norske forskere har tatt for seg såkalte navneklasser, altså grupper av navn med samme etterledd, har dette bare såvidt kommet fram i NoB. Det gjelder Jørn Sandnes' *Navn og bygd* i et sørøstnorsk grenselandskap. En studie over torp-gårder og øde-legging i Østfold (NoB 65), samme forfatters *Stadîr*-forskning og *stadîr*-navn i Norge (NoB 88) og Inge Særheims Sørvestnorske *stadîr*-namn (NoB 89).

Den første, norske forskeren som i NoB tok for seg en gruppe navn med

samme etterledd, er imidlertid Alexander Bugge, og hans artikkel i NoB 15 er særlig interessant fra et forskningshistorisk synspunkt. Artikkelen Litt om gaardsnavn sammensat med *-haug* er trykt i 1927, og utgangspunktet er Magnus Olsens bok *Ættegård og helligdom* (1926).

Bugges artikkel er viktig, bl.a. fordi han her kritiserte Magnus Olsens stundom litt for raske slutninger på grunnlag av et lite materiale, og Bugge kritiserte spesielt Olsens holdning at stedsnavn – som det synes, om overhodet mulig – skal forstås i en kultisk sammenheng. Viktigere er det likevel at Bugge – slik han også viste i artikkelen om *Björkö* fra 1918 (pkt. 3.1 ovenfor) – hadde et stort overblikk. Med referanse til Olsens konklusjoner om navn på *-haug*, presiserte Bugge at «skal man drage almindelig[e] slutninger af disse stedsnavn, bør man jevnføre dem med andre tilsvarende ikke bare i Norge, men inde[n]for hele det nordgermanske sprogomraade» (s. 170). Etter å ha sett på noen flere norske *haug*-navn enn Olsen drøftet i 1926, tok Bugge for seg noen navn fra Skåne, før han konsentrerte seg om nordiske navn i Storbritannia. Der bygde han delvis på Eilert Ekwalls oversikt fra 1924, men like mye på sine egne omfattende studier på De britiske øyer, ikke minst det store verket om vikingene (Bugge 1904–06).

Denne artikkelen, med en relativt skarp kritikk av Magnus Olsens metode, publiserte Bugge som sagt i 1927 – i NoB og ikke i Olsens eget tidsskrift MM, og man kan undres hvorfor. Bugge publiserte bare to artikler i MM, én om *Vinland* i 1911, og én i 1916: Bjarnasona-kvæði og handelen på Tjørn. Den sistnevnte var inspirert av bl.a. en artikkel Magnus Olsen skrev i MM 1914.

Olsen fulgte så på sin side – i 1916 – opp med Nogen norske stedsnavnes vidnesbyrd om kjøbmandsfærd i middelalderen (med en undertittel som viser til Bugges artikkel). Artikkelen preges av forfatterens gjensidige respekt, men etter dette ser vi altså ikke mer til Bugge i MM. I 1918 publiserte han i NoB, og så igjen i samme tidsskrift i 1927.

Det lar seg neppe påvise noen personlig motsetning mellom Bugge og Olsen, som må ha kjent hverandre ganske godt. Magnus Olsen var i flere år assistent for Alexander Bugges far, Sophus Bugge, som også anbefalte Magnus Olsen som sin etterfølger i professoratet i gammelnorsk og islandsk språk og litteratur, noe han da også ble, da Sophus Bugge døde i 1907.

På det faglige plan har det likevel kanskje vært en viss motsetning mellom Alexander Bugge og Olsen. I sin NoB-artikkel fra 1918 om *Björkö* drøftet Bugge også navnet *Sigtuna*, men uten henvisning til Olsens noe fantasifulle tolkning fra året før. Og Bugge var ganske kritisk til Olsen et par steder i en artikkel i *Historisk tidsskrift* i 1920 (se bl.a. s. 143), men på den annen side

viser han der (s. 244) til en «meddelelse» fra Olsen, noe som jo tyder på at de i det minste hadde faglig kontakt. Hva som kan ha ført til at Bugge ikke ville – eller fikk anledning til – å publisere mer i MM, blir da et åpent spørsmål.

4. Forholdet til norske tidsskrift – Oppsummering

Jeg har stadig nevnt forholdet mellom NoB og MM. Dette tidsskriftet ble altså grunnlagt av Magnus Olsen i 1909, og i innledningen til det første heftet nevnes stedsnavn spesifikt som ett av de emnene tidsskriftet skulle konsentrere seg om. Olsen var eneste redaktør til og med 1950, og i denne perioden var det i MM 170 artikler om navn (inkl. noen få anmeldelser). Forfatterne var i all hovedsak nordmenn – og Magnus Olsen skrev selv 45 av navneartiklene. Fra 1913 til 1950 publiserte norske forskere på den annen side bare 25 artikler i NoB.

I 1913 skrev Magnus Olsen i MM en rosende anmeldelse av det første heftet av NoB, der han også selv hadde en artikkel. I de nærmeste årene skrev han sju artikler i det nordiske tidsskriftet. Han ble «medvirkende redaktør» i 1916, året etter at han både hadde utgitt verket *Hedenske kultminder* og det ruvende NG 10. Men allerede fra 1924 var Olsen ikke lenger med i redaksjonen, og dette var også siste gang han publiserte i tidsskriftet, bortsett fra den nevnte artikkelen i 1933-årgangen, som inneholder artiklene fra festskriftet til Evald Lidén (1932). Det er uvisst hvorfor Magnus Olsen med dette unntaket holdt seg borte fra NoB, men kanskje ville han ganske enkelt konsentrere seg om sitt eget tidsskrift.²

Antallet norske bidrag i NoB holdt seg på samme – rett nok lave – nivå etter at Olsen trakk seg ut, og noen nedgang ser vi ikke før etter 1938, da det skulle gå sju år før neste norske artikkel i NoB. Langt på vei skyldes nok dette krigen og okkupasjonen; fra 1940 til 1946 finner vi på den annen side 25, til dels ganske lange, navneartikler i MM. Det synes fortsatt å ha vært liten interesse blant norske navneforskere for å publisere i NoB helt fram til midt på 1970-tallet. Men når også antall navneartikler i MM synker i denne perioden (se Schmidt 2011 s. 118), må vi kanskje lete etter andre årsaker. Kanskje hadde norske forskere rett og slett lite å bidra med i denne perioden, eller kanskje

² Etter foredraget gjorde Per Vikstrand meg oppmerksom på Jöran Sahlgrens artikkel *Är mytosofien en vetenskap?* (1923), der forf. retter til dels bitende kritikk mot Magnus Olsens kultnavnforklaringer. Et faglig motsetningsforhold til Sahlgren kan utvilsomt ha bidratt til at Olsen trakk seg ut.

var det som ble skrevet, for dårlig til å bli akseptert i NoB. Men når også antall navneartikler i MM synker i denne perioden, må vi kanskje lete etter andre årsaker.

Her må det tas i betraktning at den produktive Indrebø døde i 1942, at arkivarene ved Norsk stadnamnarkiv ikke skulle publisere (se pkt. 3.6 ovenfor) og at Jørn Sandnes, som leverte sin hovedfagsavhandling om elve- og innsjønavn i 1953, ble historiker. Så da er det bare Per Hovda igjen, og han styrte arkivet og arkivarene, og han disputerte. Avhandlingen ble publisert i 1961, boka om elvenavn kom i 1966, og han skrev 65 artikler til KL mellom 1956 og 1976. I tillegg hadde Hovda som navnekonulent ansvaret for navneformene på den nye kartserien i 1:50 000.

Da er det kanskje ikke så rart at det ble færre artikler om navn i MM og svært få norske bidrag i NoB. Hovdas verv som medvirkende redaktør fra 1962 ser ikke ut til å hatt noen umiddelbar effekt (tabell 3). Det vi kan se, er at antallet steg fra og med 10-årsbolken 1973–1982. I 1975 kom Jørn Sandnes med sin første artikkel i tidsskriftet, og han har æren for fire av de tolv norske artiklene i denne perioden. Samtidig gikk tallet på navneartikler i MM nedover, til det nådde et foreløpig minimum rundt 1990. Men så var også personnavntidsskriftet SAS kommet til (fra 1983), og der var det ni norske bidrag i samme periode. Det kan bemerkes at de to nordiske tidsskriftene da hadde tilsammen 16 norske artikler mot 8 navnerelaterte titler i MM fra 1985–1994.

Jeg skal ikke fortsette denne oppregningen, bare slå fast at det er de fire norske artiklene fra sandefjordkongressen som gjør at 1973–1982 skiller seg fra de to neste ti-årene, men så skjer det et oppsving fra 2003. Det kunne da synes som at dette lover godt for framtida for norsk navneforskning, men vir-

Tabell 3. Antall norske bidrag i NoB under norske «medvirkende redaktører» (1916–1923 og etter 1962).

	M. Olsen 1916–1923				P. Hovda fra 1962			P. Hovda til 1996, J. Sandnes 1988– 2005		
	1913– 1922	1923– 1932	1933– 1942	1943– 1952	1953– 1962	1963– 1972	1973– 1982	1983– 1992	1993– 2002	2003– 2010
Antall årganger med norske bidrag	7	6	5	3	4	2	7	5	6	7
Antall norske artikler i NoB	8	7	8	3	4	2	12	8	9	13

keligheten er dessverre annerledes. Av de seks forfatterne som står bak de 13 artiklene som er kommet de siste årene, er to pensjonister, en annen pensjoneres i 2013, en fjerde er germanist – og pensjoneres for øvrig sommeren 2012, og den femte er blitt ansatt på SOFI i Lund.

Ovenfor har jeg så vidt nevnt publikasjonen Årsmelding (1978–2004). Bortsett fra ett hefte (1976) var dette en intern og lite pretensiøs skriftserie, og det er vanskelig å se at den skulle ha påvirket antall norske artikler i NoB. Heller ikke utgivelsen av NN fra og med 1984 synes å ha hatt noen slik virkning. Disse to publikasjonene har kanskje – tvert imot – bidratt til å nøre opp under interessen for navn i allmenheten. Noen konkurrent til NoB ble de ikke.

Det beskjedne norske bidraget til tross; jeg mener med den summariske gjennomgåelsen ovenfor å ha vist at NoB har vært og er en viktig kanal også for norsk onomastikk. Det er mitt bestemte inntrykk at så lenge faget opprettholdes i de enkelte nordiske land, vil det være behov for et «samlande specialorgan för nordisk namnforskning», slik den første redaksjonen uttrykte det i sin innledning til det første heftet av NoB.

Litteratur

- Ainiala, Terhi, 1997: On change in place-names. I: NoB 85. S. 75–92.
 — 1998: On defining the proper name and the place name. I: Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences. 1. Ed. by W. F. H. Nicolaisen. Aberdeen. S. 43–48.
- Albøge, Gordon, 1993: Om navnekategorier og semantik. I: NoB 81. S. 5–32.
- Analogi i navngivning. Tiende nordiske navneforskerkongres. Brandbjerg 20.–24. maj 1989. Red. af Gordon Albøge, Eva Villarsen Meldgaard & Lis Weise. 1991. Uppsala. (NORNA-rapporter 45.)
- Andersson, Thorsten, 1971: Diskussion etter Hans Kuhn: Ein zweites Alteuropa. I: NoB 59. S. 52–70.
 — 1972: Norden och det forna Europa. Några synpunkter på ortnamnens ålder och samband. I: NoB 60. S. 5–58.
 — 1979: Eigennamen als erstes Glied nordischer Ortsnamen. Stamm- und Genitivkomposition. I: NoB 67. S. 123–146.
- Bakken, Kristin, 1994: Navnelaging og onomastikonet. I: NN 11. S. 35–45.
 — 2000: Navn og restitusjon av lydendring. I: NoB 88. S. 5–24.
- Bjorvand, Harald, 2005a: Navnet *Sola* – kan det forklares? I: NoB 93. S. 37–43.
 — 2005b: Tre elve- og bekkenavn i Aker (Oslo). I: NoB 93. S. 45–57.
 — 2006: Skåne. I: NoB 94. S. 15–23.
 — 2008a: Mjær. I: NoB 96. S. 61–65.
 — 2008b: Oslo. I: NoB 96. S. 25–34.

- Brink, Stefan, 1989: Ett bidrag till onomastisk teori. Bosättningsonomastik. I: *Studia onomastica*. Festskrift till Thorsten Andersson 23 februari 1989. Red. av Lena Peterson (huvudred.) & Svante Strandberg under medverkan av Lennart Elmevik, Lennart Moberg & Allan Rostvik. Uppsala. S. 19–28. (Også i NoB 77. S. 23–32.)
- 1992–93: Var står onomastiken i dag? En epistemologisk betraktelse. I: NN 9–10. S. 7–29.
- 1996: The onomasticon and the role of analogy in name formation. I: NoB 84. S. 61–84.
- Bugge, Alexander, 1904–06: *Vikingerne. Billeder fra vore Forfædres Liv 1–2*. København–Kristiania.
- 1911: Spørmålet om Vinland. I: MM. S. 226–236.
- 1916: Bjarnasona-kvæði og handelen på Tjørn. I: MM. S. 32–39.
- 1918: En Björkö i Sydrusland? I: NoB 6. S. 77–103.
- 1920: Tingsteder, gilder og andre mittpunkter i de norske bygder. I: *Historisk tidskrift*. 5. rekke. 4. S. 97–152, 195–252.
- 1927: Litt om gaardsnavn sammensat med *-haug*. I: NoB 15. S. 168–176.
- Bugge, Sophus, 1904: Bidrag til Forklaring af norske Stedsnavn. I: ANF 20. S. 333–358.
- Dalberg, Vibeke, 1978: Nogle kriterier i forbindelse med samfundshistorisk udnyttelse af stednavnestof. I: NoB 66. S. 136–146.
- 1991: Stednavneændringer og funktionalitet. Analogisk stednavneomdannelse, epexegetisk stednavnedannelse og stednavneskifte belyst ved danske toponymer. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 33.)
- Ekwall, Eilert, 1924: The Scandinavian element. I: *Introduction to the Survey of English Place-Names 1*. Eds.: A. Mawer & F. M. Stenton. Cambridge. S. 54–92.
- Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.–23. juni 1994. Red. av Kristoffer Kruken. 1996. Uppsala. (NORNA-rapporter 60.)
- Espeland, Anton, 1929: Oldnorsk fyrvesen i norske stedsnavn. I: NoB 17. S. 139–151.
- 1930: Buck van See – Buck van Raa. I: MM. S. 110–112.
- Friis, Peder Claussøn, 1881: *Norriges Bescriffuelse*. I: *Samlede Skrifter af Peder Claussøn Friis*. Udg. ... af Dr. Gustav Storm. Kristiania. S. 243–409.
- Grønvik, Ottar & Hovda, Per, 1959: Über norwegische Gebirgsnamen. I: NoB 47. S. 149–170.
- Hallaråker, Peter, 1996: Bunden og/eller ubunden form som normert skriftform i offisielle stadnamn. I: NN 13. S. 35–51.
- Harsson, Margit, 2004: Det norske landskapsnamnet *Ringerike*. I: NoB 92. S. 134–136.
- 2006: Kugga og Kuggerud, ei elv og ein gard. I: NoB 94. S. 137–139.
- Helleland, Botolv, 1990: Stadnamn i ubunden form. I: NoB 78. S. 79–88.
- 1993: Hårteigen. I: *Nordiska orter og ord*. Festskrift till Bengt Pamp på 65-årsdagen den 3 november 1993. Lund. S. 94–100.
- 1997: Fjellnamn. I: NSL. S. 49–53.
- 2002: Stadnamn og religionsskiftet. Ei problematisering med utgangspunkt i *Ullensvang*. I: NoB 90. S. 53–107.
- 2005: Ferdslø på Hardangervidda i ljøs av stadnamn. I: *Namnens dynamik. Handlingar frå den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg*. Uppsala. (NORNA-rapporter 80.) S. 145–162.
- 2010: Stølsnamnet *Røvil* i Ullensvang. I: NoB 98. S. 93–100.
- Hellquist, Elof, 1916: Svenska ortnamn (Guden Höner). I: NoB 4. S. 127–154.
- Hesselman, Bengt, 1930: Långheden och Hälsingskogen. Namnstudier kring en gammal färdväg. I: NoB 18. S. 1–53.
- Holtmark, Anne, 1933: Vitazjafi. I: MM. S. 110–133.

- Hovda, Per, 1948: Stadnamn og sjøfiske. I: NoB 36. S. 51–66.
 — 1959; se Grønvik, Ottar & Hovda, Per.
 — 1961: Norske fiskeméd. Landsoversyn og to gamle médbøker. Oslo–Bergen. (Skrifter frå Norsk stadnamnarkiv 2.)
 — 1962: Der havbåra rullar. I: NoB 50. S. 173–181.
 — 1966a: Norske elvenamn. Eit tillegg til O. Rygh «Norske Elvenavne». Oslo–Bergen. (Skrifter frå Norsk stadnamnarkiv 3.)
 — 1966b: *Bróndr* og nokre dyrenemne i fjellnamn. I: NoB 54. S. 121–126.
 — 1971: Til norske elvenamn. I: NoB 59. S. 124–148.
 — 1974: Hollandsk innverknad på namn i norske kart. I: NoB 62. S. 78–80.
 — 1978: Eldre norske inndelingsnamn. I: NoB 66. S. 63–67.
 — 1986: Noko om komposisjonsfugen i samansette gardsnamn med substantiv til føreled i Sør-Noreg. I: NoB 74. S. 94–108.
- Indrebø, Gustav, 1924: Norske innsjønamn 1. Upplands fylke. Kristiania. (Videnskaps-selskabets Skrifter. 2. Hist.-filos. klasse. 1923: 7.)
 — 1928: Norske elvenamn. I: NoB 16. S. 131–176.
 — 1932: Rýgjarbit og Rygjafylki. I: NoB 20. S. 147–158.
 — 1936: *Fjordung*. Granskingar i eldre norsk organisasjons-søge. Bergen. (Bergens museums årbok 1935. Historisk-antikvarisk rekke 1.)
 — 1937: Þinghá. I: NoB 25. S. 1–16.
 — 1941: Nokre elvenamn. I: MM. S. 105–114.
- Iversen, Ragnvald, 1932: Noen veite-navn i Trondheim. Poetiske og prosaiske, folkelige og faglige etymologier. I: NoB 20. S. 196–201.
 — 1935: En norsk navnetolker på 1500-tallet. I: NoB 23. S. 154–165.
- Jansson, Valter, 1935: Uppkomsten av ortnamn på *-(v)ini*. I: NoB 23. S. 114–129.
 — 1951: Nordiska vin-namn. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 24. Studier till en svensk ortnamnsatlas 8.)
- Kjer, Albert, 1914: Gaardnavnet Járleif. I: NoB 2. S. 170–172.
- Lindén, Bror, 1936: Hanaknä. I: NoB 24. S. 114–121.
- Modéer, Ivar, 1936: Färdvägar och sjömärken vid Nordens kuster. Namntolkningar. Uppsala.
- Muri, Alv G. Nordal, 1978: Er der analogi mellom framvoksteren av eit samfunn og framvoksteren av stadnamna i dette samfunnet? I: NoB 66. S. 154–160.
 — 1979: Stadnamn med utgangspunkt i adverbialar. I: Universitetet i Oslo. Norsk stadnamnarkiv. Årsmelding 1978. S. 42–47.
- Nes, Oddvar, 1991: Nokre norske stadnamn. *Fister, Luster og Oster*. I: NoB 79. S. 33–41.
- Nyström, Staffan, 1995: Lexikon och onomastikon – två samverkande system. I: NN 12. S. 81–87.
- Olsen, Magnus, 1913: Anmeldelse av: Namn och bygd. I: MM. S. 160.
 — 1914: Til Bjarnasona-kvæði. I: MM. S. 200–203.
 — 1915: Hedenske kultminder i norske stedsnavne. Kristiania. (Videnskapselskapets skrifter. 2. Hist.-filos. klasse. 1914: 4.)
 — 1916a: Fra Norges kystled. Nogle ønavne forklarede. I: NoB 4. S. 49–65.
 — 1916b: Nogen norske stedsnavnes vidnesbyrd om kjøbmandsfærd i middelalderen. I: MM. S. 40–46.
 — 1917: Sigtuna. I: NoB 5. S. 90–92.
 — 1920: Haneberg og Hanchaug. I: NoB 8. S. 35–38.
 — 1921: Haneberg og Hanchaug. I: NoB 9. S. 162.
 — 1924: Úst og Ást. I: NoB 12. S. 50–58.
 — 1926: Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. A. Forelesninger 9 a.)

- 1933: Helkunduheiðr. I: NoB 21. S. 12–27.
- 1939: Norge. I: NK 5. S. 5–52.
- Pamp, Bengt, 1991: Namnfilologi och namnlingvistik. Några betraktelser över namnforskningen som vetenskap. I: SaoS. S. 115–124.
- Sahlgren, Jöran, 1923: Är mytosofien en vetenskap? I: Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok. S. 29–36.
- Sandnes, Berit, 1998: Stedsnavn av norrønt opphav på Orknøyene. I: NoB 86. S. 41–63.
- 2006: Stol ved veien og spekk i dalen? Endringer i stedsnavn og annet språklig materiale. I: NoB 94. S. 71–85.
- Sandnes, Jørn, 1977: Navn og bygd i et sørøstnorsk grenselandskap. En studie over torp-gårder og øde-legging i Østfold. I: NoB 65. S. 57–70.
- 1978: Stadnamn og samfunn i eldre tid. Noen synspunkter på avgrensning, arbeidsoppgaver og problemstillinger for undersøkelser. I: NoB 66. S. 113–125.
- 1982: Gårdsnavn og bosetning i Jämtland i äldre tid. I: NoB 70. S. 125–135.
- 1990: Elvenamnet *Alma*. I: NoB 78. S. 159–165.
- 1998: *Uppsala, Bjørkøy og Rosenborg*. Oppkalling og mønsterstyrt navngiving i Skandina-
via. I: NoB 86. S. 81–90.
- 2000: *Stadîr*-forskning og *stadîr*-navn i Norge. I: NoB 88. S. 53–67.
- Schmidt, Tom, 2003: Problemet navneskifte i eldre norske stedsnavn. I: NoB 91. S. 5–34.
- 2004: *Myren og Rørvik*. Bestemt og ubestemt oppslagsform i den norske 1886-matrikkel-
len. I: NoB 92. S. 49–80.
- 2011: Navnegranskingens plass i *Maal og Minne* – og fagets stilling i dag. I: Nordiskfaget
– tradisjon og fornying. Maal og Minne 100 år. Red.: Jon Gunnar Jørgensen & Lars S.
Vikør. Oslo. S. 112–126.
- Seip, Didrik Arup, 1931: Norsk språkhistorie til omkring 1370. Oslo.
- 1933: Til bøiningen av vin-navnene. I: NoB 21. S. 54–70.
- 1935: Om *sund-* for *sun-* i norske stedsnavn. I: NoB 23. S. 75–78.
- 1955: Norsk språkhistorie til omkring 1370. 2. utg. Oslo.
- 1956: Noen norske stedsnavn. I: NoB 44. S. 13–16.
- Solheim, Ludvig, 1931: Buck van See – Buck van Raa. I: MM. S. 123–126.
- Stemshaug, Ola, 2010: *Lø* – gard, lagerplass og hamn. Med jamførande materiale om andre
namn på stabel- og lastestader i Noreg. I: NoB 98. S. 101–110.
- Særheim, Inge, 1996: *Bokn* og nokre andre stadnamn frå Bokn kommune. I: Frå haug ok
heiðni 3. S. 36–43.
- 2001: Sørvestnorske *stadîr*-namn. I: NoB 89. S. 29–51.
- 2007: Stadnamn i Rogaland. Bergen.
- Wadstein, Elis, 1914: Birka och bjärkörätt. I: NoB 2. S. 92–97.
- Wessén, Elias, 1923: Birca och bjärkörätt. I: NoB 11. S. 135–178.
- Zilliacus, Kurt, 1997: Om egennamns funktion. I: NoB 85. S. 67–74.
- Årsmelding = Universitetet i Oslo. (Norsk stadnamnarkiv) Institutt (Avdeling, Seksjon) for
namnegransking. Årsmelding 1977–2003. 1978–2004. Oslo.

Summary

Namn och bygd and Norway

By Tom Schmidt

The article shows to which extent Norwegian scholars have published in NoB and discusses the journal's significance to Norwegian onomastics. After a brief account of the number of articles by Norwegian authors the various themes treated are discussed in some detail, while comparison is made to other channels of publication favoured by the same authors. Special attention is given to the Norwegian journal *Maal og Minne*, edited for 40 years by the prominent Magnus Olsen, who, after a brief period as co-editor of NoB, with one exception, neglected this Scandinavian journal. His and subsequently Per Hovda's strong position in the field is in the authors opinion the main reason for the modest Norwegian contribution to NoB. Increased publication during the last couple of decades gives, however, reason to believe that Norwegian name scholars will continue to regard NoB as the preferred channel for presenting new scientific finds.

Namn och bygd og Europa uden for Norden

Av Vibeke Dalberg

Namn och bygd 100 (2012), 271–286.

Vibeke Dalberg, Name Research Section, Department of Scandinavian Research, University of Copenhagen: *Namn och bygd* and Europe beyond the Nordic countries.

Abstract

The author discusses how *Namn och bygd*'s relationship with Europe outside the Nordic countries is reflected in the almost a hundred volumes of the journal that have appeared since its inception. Of relevance in this connection are articles written either by non-Nordic scholars or by Nordic authors on non-Nordic topics, as well as reviews of non-Nordic scholarly literature.

Keywords: relationship with Europe outside the Nordic countries, articles, authors, topics, Nordic, non-Nordic.

I sin programerklæring i det første hæfte af *Namn och bygd* udtrykker redaktionen sin forventning om, at det nyetablerede tidsskrift for nordisk stednavneforskning også vil kunne påkalde sig opmærksomhed uden for Norden. Især stednavnenes bidrag til lokaliseringen af germanernes urhjem, mener man, vil kunne vække interesse, hos »våra stamfränder på andra sidan Östersjön och Nordsjön« (NoB 1913 s.1).

I det følgende skal der tegnes et billede af NoB's relationer til Europa uden for Norden, sådan som de afspejler sig i de næsten hundrede årgange af tidsskriftet, der er udkommet siden starten i 1913. Interessant er i denne sammenhæng de artikler i NoB, som er forfattet af enten ikke-nordiske forskere eller af nordiske forskere, som behandler et ikke-nordisk emne, men også recensioner og anmeldelser af ikke-nordisk faglitteratur i NoB er relevante til belysning af emnet. Til slut drøftes spørgsmålet om NoB's status i Europa uden for Norden med udgangspunkt i udsagn om NoB i den internationale faglitteratur.

Artikler

Indledningsvis skal jeg forelægge nogle fakta vedrørende de artikler i NoB, som enten er skrevet af en ikke-nordisk forsker, eller som drejer sig om et

ikke-nordisk emne. Artikler om et nordisk emne, skrevet af en nordisk forsker på et ikke-nordisk sprog, indgår altså ikke i optællingen.

I alt 145 artikler er blevet bedømt som værende af denne art. I dette tal er også indbefattet korte artikler, de såkaldte mindre bidrag. For overskuelighedens skyld er optællingen af artikler nedenfor inddelt i tiårsperioder, dog med den modifikation at den første periode fra 1913 til 1919 kun omfatter 7 årgange, og at den sidste fra 2000 til 2010 omfatter mere end 10 årgange, nemlig 11.

Det er imidlertid ikke sådan, at alle årgange inden for et tiår rummer relevante artikler, og visse perioder er desuden tyndere besat end andre. I tiåret 1940–1949 finder vi f.eks. ikke mindre end 5 årgange, der ikke indeholder artikler af ikke-nordiske forfattere eller om ikke-nordiske emner. Også den nyeste tid, altså årene 2000–2010, har en lav score med 6 årgange uden denne type artikler.

Tabel 1

Antal artikler		
1913–1919	10	7%
1920–1929	16	12%
1930–1939	15	10%
1940–1949	10	8%
1950–1959	16	16%
1960–1969	16	12%
1970–1979	18	16%
1980–1989	11	10%
1990–1999	23	19%
<u>2000–2010</u>	<u>10</u>	<u>9%</u>
I alt	145	12%

Fordelingen af artikler på de enkelte perioder med henholdsvis 10, 16, 15, 10, 16, 16, 18, 11, 23 og 10 (jfr. tabel 1) må betegnes som ret jævn, ikke mindst fordi det høje tal 18 for perioden 1970–1979 for en del skyldes, at 1971-bindet indeholder 4 foredrag fra den sjette nordiske navneforskerkongres i Helsingør, og tallet 23 for perioden 1990–1999 er forårsaget af, at 12 artikler er genoptryk fra *Studia onomastica*. Festskrift till Thorsten Andersson, 1989. Omregnet til procenter udgør artiklerne 7%, 12%, 10%, 8%, 16%, 12%, 16%, 10%, 19% og 9% af det samlede antal artikler i NoB i de pågældende perioder, og procentdelen af det totale antal artikler i NoB bliver 12%. Udviklingstendenser med hensyn til disse artiklers andel af indholdet i NoB kan således ikke spores.

Kun 4 forskellige sprog, heraf 2 skandinaviske, har været taget i anvendelse i de 145 artikler (tabel 2).

Tabel 2

Sprog	
1913–2010	
Engelsk	67
Tysk	43
Svensk	32
Dansk	3

Engelsk dominerer ikke uventet som det hyppigst brugte sprog. Sammentalt for hele perioden tegner engelsk sig for 67 artikler. Tysk er – heller ikke overraskende – nummer to, men med 43 artikler ligger det betragteligt under engelsk. I øvrigt har også her artikler genoptrykt fra *Studia onomastica* forøget antallet, da ikke mindre end 8 af de 12 bidrag nævnt ovenfor er tysksprogede. Svensk indtager med 32 artikler tredjepladsen og dansk ligger i bunden med 3. Bortset fra en svag tilbagegang for tysk efter 1950 kan der ikke konstateres markante forskelle mellem tiårsperioderne.

Hvis man sammenholder tallene for formidlingsprog med tallene for forfatternationalitet (tabel 3), får man et mere nuanceret billede.

Tabel 3

Forfatters nationalitet	
1913–2010	
Svensk	69
Tysk	34
Britisk	26
Nederlandsk	7
Belgisk	2
Dansk	1
Schweizisk	1
Litauisk	1
Lettisk	1
Tjekkisk	1
Russisk	1
Amerikansk	1

Svenske forfattere topper her med 69, hvilket er mere end dobbelt så mange som de 34 tyske, der indtager andenpladsen. Først som den tredjestørste

gruppe finder vi 26 britiske forfattere. Derefter er der et ordentligt spring ned til 7 nederlandske og 2 belgiske. Forfattere af dansk, schweizisk, litauisk, lettisk, tjekkisk og russisk nationalitet optræder kun en enkelt gang. Endelig er der 1 amerikansk forfatter, som strengt taget hører til uden for Europa. Repræsentationen af ikke-vesteuropæiske forfattere er altså meget svag. Fordelingen af sprog og nationalitet afslører, at mange af svenskerne har skrevet på et fremmedsprog, fortrinsvis engelsk. Her finder vi blandt andet de mange fremtrædende svenske anglistere, som har publiceret flittigt i NoB. Svenskerne antal er dog faldende efter 1950. Det samme gælder for tyskerne, hvis andel også synker fra midten af århundredet.

Blandt NoB's udenlandske forfattere træffer vi ikke så få onomastiske notabiliteter. Et par navne fra tidsskriftets første årtier kan eksemplificere dette. Den kendte britiske anglist Allen Mawer, initiativtager til bl.a. oprettelsen af English Place-Name Society, bidrager allerede til NoB's 1. årgang fra 1913 og er således med helt fra starten. Han bliver da også i 1925 den allerførste udenlandske medredaktør af tidsskriftet. Den berømte tyske navneforsker Edward Schröder publicerede mellem 1922 og 1933 ikke mindre end syv artikler i NoB (1922, 1923, 1924, 1926, 1928, 1932, 1933). Af disse genoptryktes seks i hans samlede skrifter, *Deutsche Namenkunde*, 1938 og 1944,¹ hvilket utvivlsomt har været god reklame for NoB og udbredt kendskabet til tidsskriftet.

I de 145 artikler behandles selvsagt emner, der indholdsmæssig er af vidt forskellig art. Disse forskelle kan jeg ikke komme ind på i denne sammenhæng, men jeg kan til belysning af NoB's faglige omverdensorientering gennem tiden fremlægge nogle facts om emnernes sproggeografiske tilhørsforhold, i det omfang et sådan kan fastslås (tabel 4).

Tabel 4

Emne	
1913–2010	
Engelsk	48
Britisk-nordisk	29
Tysk	14
Germansk	12

---

¹ Artiklen *Balder in Deutschland*, trykt i NoB 1922, er af ukendte grunde hverken medtaget i udgaven fra 1938 eller i den senere fra 1944.

I opgørelsen, som omfatter sprogområder, der har affødt 10 eller flere emner, dominerer de rent engelske emner helt klart med 48, hvilket forekommer noget overraskende i et tidsskrift for nordisk stednavneforskning. Deres antal har dog været dalende de sidste 20 år. De svenske anglister har spillet en betydelig rolle både her og i forbindelse med den næststørste gruppe, der tæller 29 britisk-nordiske emner. Den udbredte interesse for det nordiske navnestof fra vikingekolonierne på de britiske øer giver en naturlig forklaring på det relativt høje tal i den sidstnævnte. Rent tysk emne finder vi 14 gange, hvilket er mindre end en tredjedel af de engelske emner. Antallet af tyske emner er i øvrigt i aftagende helt fra 1950. Endelig har vi germanske emner i beskedne 12 tilfælde. De resterende emner er spredt over en lille snes forskellige sprogområder, der ikke er repræsenteret med 10 eller derover. De fleste ligger under 5, og næsten en tredjedel optræder kun 1 gang. Om emnernes proveniens kan man overordnet konstatere, at et flertal af vesteuropæiske emner står over for få og spredte østeuropæiske. Sydeuropa er fraværende.

Recensioner og anmeldelser

NoB's forhold til navneforskningen i Europa uden for Norden aftegner sig selvsagt også i recensioner og anmeldelser af ikke-nordisk faglitteratur. Hermed menes enten publikationer skrevet af ikke-nordiske forskere, eller publikationer skrevet af nordiske forskere om ikke-nordiske emner. Publikationer med et nordisk emne, skrevet af en nordisk forsker på et ikke-nordisk sprog, er således udeladt af optællingen.

Tabel 5

Antal publikationer

1913–1919	5
1920–1929	13
1930–1939	11
1940–1949	9
1950–1959	31
1960–1969	26
1970–1979	38
1980–1989	36
1990–1999	104
<u>2000–2010</u>	<u>103</u>
I alt	376

Det samlede antal af recenserede eller anmeldte publikationer af denne art er opgjort til 376 (tabel 5).² Man skal dog være opmærksom på, at nogle recensioner og anmeldelser omhandler flere publikationer på én gang, og at der således er flere publikationer, end der er recensioner og anmeldelser.

Antallet af recenserede eller anmeldte publikationer vokser ganske betydeligt i tiden efter 1950. Tallet 31 for tiåret 1950–1959 angiver næsten en tredobling i forhold til perioden før. I løbet af de sidste 20 år tredobles tallet næsten endnu en gang, fra 36 mellem 1980 og 1989 til 104 mellem 1990 og 1999 og til 103 mellem 2000 og 2010.

Hele NoB's recensions- og anmeldelsessektion bliver som bekendt større med årene, men det er bemærkelsesværdigt, at ikke-nordiske publikationer i visse årgange i perioden 1990–2010 udgør op mod halvdelen eller mere af det samlede antal recenserede og anmeldte publikationer det pågældende år.

Tabel 6

Publikationssprog

1913–2010

Tysk	256
Engelsk	61
Nederlandsk	12
Russisk	10

En rangordning af de sprog der har været brugt i mindst 10 publikationer sætter tysk på den ubetingede førsteplads med 256 (tabel 6), altså med mere end 4 gange så mange som engelsk, der har været benyttet i 61. Dernæst kommer nederlandsk med bare 12 og russisk med 10. De øvrige anvendte sprog er meget sjældent brugt. Fransk finder vi f.eks. kun 4 gange og italiensk ikke mere end 1 enkelt gang ligesom bl.a. tjekkisk, polsk og ungarsk.

En oversigt over fordelingen af tysksprogede og engelsksprogede publikationer (tabel 7) viser, at antallet af tysksprogede publikationer fra 1950 og frem bliver markant højere end engelsksprogede.

² Disse publikationers procentuelle andel af det totale antal recenserede og anmeldte publikationer er ikke udregnet, da det i nogen grad beror på tilfældigheder, hvor mange publikationer NoB's redaktion får tilsendt til recension og anmeldelse.

Tabel 7

	Engelsk	Tysk
1913–1919	5	
1920–1929	5	7
1930–1939	5	6
1940–1949	6	2
1950–1959	4	25
1960–1969	6	17
1970–1979	6	23
1980–1989	6	25
1990–1999	15	77
<u>2000–2010</u>	<u>7</u>	<u>70</u>
I alt	61	256

I perioden fra 1950 til 1969 er det i parentes bemærket hovedredaktøren selv, Jöran Sahlgren, der står for størstedelen af anmeldelserne af tysksprogede publikationer. De er ofte meget korte, og man undrer sig undertiden over forholdet mellem publikationens kvalitet og anmeldelsens længde. Ultrakort er således anmeldelsen af Hans Krahes skelsættende *Unsere ältesten Flußnamen*, som Sahlgren (1964 s. 173) kun tildeler usle 3 linjer.

Mellem 1990 og 2010 boomer de tysksprogede publikationer i recensionsafdelingen, sådan at de i den yngste periode mellem 2000 og 2010 udgør 70, eller 10 gange så mange som de 7 engelsksprogede.

En registrering af forfatternationalitet (tabel 8) viser ikke så underligt en ret overensstemmende fordeling. Man skal dog i forbindelse med denne optælling være opmærksom på, at nogle publikationer har mere end én forfatter, og at det samlede antal forfattere derfor overstiger det samlede antal publikationer.

Tabel 8

Forfatters nationalitet	
1913–2010	
Tysk	156
Østrigsk	30
Britisk	26
Polsk	26
Svensk	17
Nederlandsk	16
Russisk	13

I optællingen, der kun omfatter antal på 10 eller højere, ligger de tyske forfattere som venteligt først i feltet med 156, hvilket er godt 5 gange så mange som de – i øvrigt også tysktalende – 30 østrigske, der indtager andenpladsen og 6 gange flere end de 26 britiske, vi finder på tredjepladsen, som de desuden må dele med 26 polske. Det relativt høje antal østrigske og polske forfattere skyldes ikke mindst de mange udkomne dele af serierne *Altdeutsches Namenbuch* og *Hydronymia Europaea*. Svensk, nederlandsk og russisk nationalitet er pænt repræsenteret med 17, 16 og 13 forfattere. De resterende forfattere, fordelt over 18 nationaliteter, hører – bortset fra 6 amerikanske, 1 canadisk og 1 israelsk – hjemme i såvel Vest- som Øst-, Nord- og Sydeuropa.

I de recenserede og anmeldte publikationer behandles et endog meget bredt spektrum af emner, hvis sproggeografiske tilhørsforhold er forsøgt kortlagt i den udstrækning, dette er muligt (tabel 9). En del publikationer, der indeholder bidrag fra mange forskellige sprogområder, eksempelvis festskrifter og kongres- og symposierapporter, er ikke medregnet.

Tabel 9

Emne	
1913–2010	
Tysk	110
Engelsk	33
Germansk	19
Polsk	19
Østrigsk	15
Britisk-nordisk	12
Nordisk	11
Russisk	10

Af opstillingen, der viser, hvilke sprogområder der har leveret 10 emner eller mere, fremgår det, at tyske emner med 110 udgør langt den talrigeste gruppe. De engelske emner kommer ind som nummer to med 33, hvilket vil sige, at de beløber sig til mindre end en tredjedel af de tyske. Dette forhold er præcis det omvendte af det, vi så tidligere i forbindelse med artikelemnernes sproggeografiske placering, hvor antallet af engelske emner var mere end tre gange højere end antallet af tyske. Germanske og polske emner ligger på en delt tredjeplads med hver 19 og de østrigske på en fjerdeplads med 15. På femtepladsen med 12 befinder sig de britisk-nordiske emner, der lå på anden-

pladsen som artikelemner, og nede i bunden har vi de nordiske med 11 og de russiske med 10.

De resterende emner, der alle ligger under 10, har tilknytning til mere end 30 sprogområder. De optræder især efter 1970, hvor NoB har fået ny hovedredaktør og redaktionssekretær. Gennem de sidste 40 år er antallet af østeuropæiske emner steget ikke mindst med tilvækst af emner fra slavisksproget område. Af og til ekspanderer NoB's recensjonsafdeling i denne periode til endnu fjernere sprogområder som eksempelvis usbekisk, tyrkisk og hebraisk. Det romansksprogede område i Europa forbliver dog svagt repræsenteret.

Tabel 10

Recensjons- eller anmeldelsessprog

1913–2010

Svensk	309
Engelsk	27
Tysk	19
Norsk	14
Dansk	7

En optælling af de sprog, der er brugt i NoB's recensjoner og anmeldelser af ikke-nordisk faglitteratur (tabel 10), viser, at svensk med 309 gange er hovedsproget, mens andre nordiske sprog, in casu norsk og dansk med henholdsvis 14 og 7, er langt sjældnere anvendt. Engelsk er lidt oftere brugt end tysk, begge sprog dog i beskedent omfang med henholdsvis 27 og 19 gange.

Tabel 11

Recensjents eller anmelders nationalitet

1913–2010

Svensk	330
Norsk	14
Tysk	10
Britisk	9
Dansk	6
Nederlandsk	4
Polsk	2
Schweizisk	1

Sammenligner man tallene for de anvendte sprog med en optælling af recensenters og anmelderes nationalitet (tabel 11), kan man iagttage en overensstemmende svensk dominans, idet 330 personer har denne nationalitet. Der er langt ned til de 14 nordmænd, 10 tyskere, 9 briter, 6 danskere, 4 nederlændere, 2 polakker og 1 schweizer. Man kan også drage den ret oplagte slutning, at engelsk og tysk ikke kun har været anvendt af recensenter og anmeldere, der har haft disse sprog som deres modersmål. Når engelsk og tysk anvendes af personer med anden nationalitet, kan det jo bl.a. være begrundet af, at de pågældendes egne sprog har været uforståelige for hovedparten af NoB's læsere, som f.eks. nederlandsk og polsk, eller det kan have sin årsag i, at man gerne har villet gøre sin kritik og eventuelle ros tilgængelig for en større, ikke-nordisk læserkreds – formodentlig med håbet om, at denne også ville indbefatte publikationens forfatter.

Sammenfattende må det konstateres, at artikler og recensioner/anmeldelser tegner to temmelig forskellige billeder af såvel NoB's onomastiske relationer til Europa uden for Norden som af udviklingstendenser i NoB's redaktionelle linje.

Engelsksprogede artikler om engelske emner har tydelig overvægt i artikelsektionen, hvor deres distribution over tiden mellem 1913 og 2010 i øvrigt virker jævn og uforandret. Tysksprogede publikationer om tyske emner er langt de hyppigst forekommende i recensjonsafdelingen, hvor deres fordeling over perioden viser vækst de sidste 60 år. Hvis vi vender tilbage til formuleringen i programerklæringen i NoB's første hæfte, må man nok sige, at artiklerne først og fremmest har kunnet interessere »vore stamfrænder på den anden side af Nordsøen«, og recensioner og anmeldelser især har orienteret et nordisk publikum om, hvad der foregik hos »vore stamfrænder på den anden side af Østersøen«. Det kan desuden noteres, at spørgsmålet om germanernes urhjem – det emne som ifølge programerklæringen især skulle være af fælles interesse – ikke kom til at spille den tiltænkte rolle.

NoB's status i Europa uden for Norden

Det næste spørgsmål, der forsøgsvis skal besvares, er, hvilken status NoB i sin snart hundredårige eksistens har haft i det onomastiske Europa uden for Norden.

En indirekte indikation på, at NoB's redaktion fra starten har haft et seriøst ønske om at nå fagkredse uden for Norden, finder man på indersiden af

omslaget på hæfte 1–5 i 2. årgang fra 1914. Her angives prisen pr. årgang nemlig ikke alene i svensk, finsk, norsk og dansk valuta men også i fransk og tysk. Det er lidt påfaldende, at der ikke opgives en pris i britisk valuta, især når man betænker, at NoB's indhold helt fra begyndelsen har været relevant for britisk stednavneforskning. I NoB 1918 er de specificerede udlandspriser dog afløst af en enhedspris for udlandet, og fra 1931 er salget overladt til en »distributör för utlandet«.

Optagelsen af fremtrædende ikke-nordiske forskere i medredaktørgruppen har været en anden metode til positionering af NoB også uden for Norden. Den allerede omtalte britiske anglist Allen Mawer var således medredaktør fra 1925 til sin død i 1942, hvor han efterfulgtes af den ansete tyske anglist Max Förster, der på sin side i 1955 blev afløst af den kendte britiske navneforsker Hugh Smith, som var medlem af redaktionsgruppen indtil 1965. Mellem 1956 og 1969 var også den berømte tyske navneforsker Adolf Bach medredaktør. I en årrække omfattede medredaktørgruppen altså ikke-nordiske forskere. Siden 1970 har NoB's redaktion udelukkende haft nordiske medredaktører.

Da NoB udkom med sin første årgang i 1913, fandtes der ikke i Europa andre tidsskrifter specielt viet stednavneforskning.³ NoB's solospil varede helt til 1925, da første årgang af det tyske Zeitschrift für Ortsnamenforschung udsendtes med grundlæggeren, den østrigske filolog Joseph Schnetz som redaktør.⁴ Schnetz skulle i øvrigt have udtalt, at han havde oprettet sit tidsskrift med det formål at bringe tysk stednavneforskning tilbage i den førerposition, som var blevet tabt til Sverige ved århundredeskiftet (Ehlers 2008 s. 54).

I sin anmeldelse af første hæfte af Zeitschrift für Ortsnamenforschung udtrykker Sahlgren sig anerkendende om det nye tidsskrift både med hensyn til indhold og redaktionel holdning, og han føler sig overbevist om, at det eksempel NoB havde givet 13 år tidligere, vil resultere i »efterføljare i alla kulturländer« (Sahlgren 1925 s. 205 ff.). Ser man lidt nærmere på programmerklæringerne i de to tidsskrifter, opdager man dog et par interessante forskelle, som Sahlgren ikke kommer ind på. I Programm der Zeitschrift für Ortsnamenforschung fastslås det som allerførste punkt, at der her er tale om et strengt videnskabeligt organ⁵ ([Schnetz] 1925 s. 3). Et sådant statement fin-

³ Nomina Geographica Neerlandica havde ganske vist eksisteret siden 1884, men blev ikke publiceret med regelmæssige mellemrum.

⁴ I 1925 udkom også første nummer af Mededeelingen van de Vlaamsche Toponymische Vereeniging te Leuven, der dog længe havde karakter af at være et meddelelsesblad for foreningens medlemmer.

⁵ »ein streng wissenschaftliches Organ«.

der man ikke i NoB, selv om dette tidsskrift undertiden er blevet betegnet som strengt videnskabeligt. Eksempelvis af den allerede nævnte Edward Schröder, der i en anmeldelse af nogle arbejder af Jöran Sahlgren roser Sahlgren for fra første færd at have fastholdt NoB's strengt videnskabelige karakter⁶ (Schröder 1925 s. 71). Også i de hjemlige rækker kan man finde personer, der har opfattet NoB som strengt videnskabeligt, f.eks. svenskeren Ivar Modéer, der i en tysksproget oversigt over svensk stednavneforskning beskriver det med netop disse ord. Han tilføjer i øvrigt, at NoB har spillet en stor rolle ikke alene for den hjemlige forskning, men også for at interessen for onomastik er blevet vakt i udlandet, især i Danmark og Tyskland⁷ (Modéer 1932 s. 70). Denne påstand forekommer dog lidt vel nedladende, i hvert fald med hensyn til Tyskland.

I Zeitschrift für Ortsnamenforschungs programerklæring understreges det tillige, at dette tidsskrift skal tjene forskningen og forskerne,⁸ og at der i de literaturoversigter, man agter at bringe, kun skal tages hensyn til det videnskabeligt brugbare, og at produkter af uvidenskabelig dilettantisme ikke vil have nogen interesse.⁹ Heroverfor kan stilles det udtrykkelige ønske om at nå ud over den snævre fagkreds, som formuleres i NoB's programerklæring.¹⁰ Dette har i øvrigt af mange været betragtet som et plus, bl.a. af Harry Ståhl, som i sin nekrolog over Sahlgren fremhæver, at NoB var blevet meget mere end blot et specialorgan for stednavneforskning (Ståhl 1971 s. 7).

Der kom i tidens løb flere stednavnetidsskrifter til, sådan som Sahlgren havde forudsagt, men der er, så vidt det vides, ingen tegn på, at NoB's eksempel har været af betydning for deres opståen. Det tyske tidsskrift Beiträge zur Namnforschung, som blev etableret efter 2. verdenskrig, ser ikke ud til at være inspireret specielt af NoB. Havde dette været tilfældet, ville Sahlgren utvivlsomt have bemærket det i sin anmeldelse af det nye tidsskrift i NoB (Sahlgren 1949 s. 198).

Især i lidt ældre faglitteratur kan man finde mange pæne ord om NoB. Edward Schröder var en stor beundrer af både Sahlgren og hans tidsskrift, som

⁶ »Er hat es verstanden, ihr von vornherein einen streng wissenschaftlichen Charakter zu wahren und zu sichern [...]«.

⁷ »[...] streng wissenschaftlichen Zeitschrift Namn och bygd, welche eine große Rolle nicht nur für die einheimische Forschung, sondern auch für die Erweckung des Interesses für die onomatologischen Disziplinen im Ausland, besonders in Dänemark und Deutschland gespielt hat [...]«.

⁸ »Die Zeitschrift dient der Forschung [...]. Die ZONF stellt sich die weitere Aufgabe, die Arbeit des Forschers zu erleichtern [...]«.

⁹ »Dabei soll nur das wissenschaftlich Brauchbare berücksichtigt werden. Die Erzeugnisse eines unwissenschaftlichen Dilettantismus werden keine Beachtung finden«.

¹⁰ »[...] en publikation [...], vilken har så mycket att giva även åt den krets, som ligger utanför fackmännens, också räknar på intresse och understöd från den stora allmänhetens sida«.

han måske nok opfattede som mere svensk end nordisk. I hvert fald tiltalte han i en artikel fra 1928 NoB's læsere som svenske læsere¹¹ (Schröder 1928 s. 39). Allerede i 1922 havde Schröder i *Germanisch-Romanische Monatschrift* (s. 65) formuleret følgende passus: »[...] in der von [...] Jöran Sahlgren mit grossem Geschick geleiteten Zeitschrift *Namn och Bygd* [...]«. Denne rosende tekst blev første gang brugt som bagsidereklatme i NoB 1924. En anden lovprisende formulering, skabt af germanisten Friedrich von der Leyen, fik fra NoB 1925 samme funktion. Han havde nemlig i *Zeitschrift für Deutsche Bildung* 1925 (s. 147) skrevet disse smigrende ord: »Die von [J. Sahlgren] geschaffene und geleitete Zeitschrift *Namn och bygd* (oder *Namen und Besiedlung*) ist auf ihrem Felde unerreicht«. Bortset fra perioden 1941–1946 forblev disse to citater bagsidestof helt til 1969, hvilket vil sige, at de blev genbrugt gennem henholdsvis 39 og 38 år.

Velvillig omtale kan også læses i *Nomina Geographica Neerlandica* 1932, hvor den kendte nederlandske navneforsker Moritz Schönfeld i en oversigt over udenlandsk litteratur beskriver NoB som toneangivende og Sahlgren som utrættelig¹² (Schönfeld 1932 s. 6).

Uforbeholden anerkendelse får Sahlgren og NoB af den belgiske skandinavist og navneforsker Karel Roelandts, der i en artikel fra 1950 om navneforskning i Skandinavien præsenterer en 12 sider lang gennemgang af NoB's hidtidige indhold. Efter Roelandts mening, kan man med hensyn til omfang, videnskabeligt indhold og teknisk udførelse roligt sammenligne NoB med det bedste inden for den internationale onomastik. Han afslutter sin oversigt med bl.a. at fastslå, at NoB har haft og fortsat vil have en stor andel i navneforskningens udvikling både i og uden for Norden¹³ (Roelandts 1950 s. 85, 97).

Det har ganske vist kun været muligt at finde positive udsagn om NoB, men mon dog ikke en og anden læser har rynket brynene ved synet af navnet Walter Wüst i NoB 1952 og 1953.

Walter Wüst var en højstående nazist og professor i »Arische Kultur- und Sprachwissenschaft« ved universitetet i München. Han var en af de mest aktive »Wissenschaftsfunktionäre« og kurator for den nazistiske organisation Ahnenerbe Stiftung. I sidstnævnte egenskab blev han en af de ansvarlige

¹¹ »[...]manchen meiner schwedischen Leser [...]«.

¹² »[...] het toonaangevende tijdschrift *Namn och Bygd*, geleid door dezelfde onvermoeibare Sahlgren [...]«.

¹³ »Wat de omvang betreft, het wetenschappelijk gehalte en de technische uitvoering, mag *NoB* gerust met het beste uit de internationale onomastiek vergeleken worden « .... »Deze beschrijving [...] bevestigt [...] dat dit tijdschrift een ruim aandeel heeft gehad en blijft behouden in de ontwikkeling van de naamkunde in en buiten Scandinavië«.

for Zeitschrift für Ortsnamenforschungs triste skæbne. I Ahnenerbe Stiftung anbragtes bl.a. tidsskrifter med emneområder af potentiel interesse for nazistisk propaganda, og i 1937 blev også Zeitschrift für Ortsnamenforschung tvunget til at indtræde, omdøbt til Zeitschrift für Namenforschung (Hutton 1999 s. 65 f.). Redaktøren Joseph Schnetz fortsatte, nu med bl.a. Wüst som medredaktør. Schnetz forsøgte at fastholde den strengt videnskabelige profil, som det fremgår af hans forord i andet hæfte af årgang 1937 ([Schnetz] 1937 s. 101), men dette lykkedes kun delvist. Det er således blevet dokumenteret, at Wüst har blandet sig i det redaktionelle arbejde og har afvist bidrag, som allerede var antaget til trykning (Ehlers 2008 s. 64).

Zeitschrift für Namenforschung stoppede i 1943, og Wüst blev efter krigen idømt tre års arbejdslejr og frataget sit professorat. I 1952 og 1953 finder vi ham så som skribent i NoB, hvor han – ironisk nok – recenserer to arbejder af Joseph Schnetz om bayerske flodnavne (Wüst 1952 s. 47–57 og 1953 s. 185–187). Recensionen fra 1952 er oven i købet så omfangsrig, at den er blevet optaget i artikelsektionen. Mest påfaldende er det dog, at Wüst i begge recensioner bringer en varm personlig hyldest til Schnetz, som desværre var død, allerede inden den første recension udkom, og altså ikke har kunnet glæde sig over den. Man kan imidlertid sige, at NoB på denne måde er kommet til at indeholde en ikke helt uinteressant fodnote til Zeitschrift für Ortsnamenforschungs historie.

Jeg har ingen viden om baggrunden for Wüsts gæsteoptræden i NoB. Har et gammelt bekendtskab, måske venskab spillet ind? Et sådant kunne man i hvert fald forestille sig ligge bag Sahlgrens forblommede beskrivelse af den nederlandske nazist Jan de Vries' arbejdsbetingelser efter 1945.

I recensioner i NoB 1958 af henholdsvis 2. udgaven af *Altgermanische Religionsgeschichte* og *Altnordisches etymologisches Wörterbuch* beklager Sahlgren, at De Vries' førstnævnte arbejde var blevet forsinket, fordi satsen i 1945 var blevet beslaglagt (Sahlgren 1958a s. 191), og fremhæver, at De Vries i sit andet arbejde viser beundringsværdig belæsthed i faglitteraturen, på trods af at han havde været bosat i en fjern lille provinsby (Sahlgren 1958b s. 193). De Vries' situation var imidlertid ganske selvforskyldt. Årsagen til tabet af satsen var således, at han i 1944 var flygtet til Tyskland, og grunden til opholdet i den lille provinsby var, at han efter en fængselsdom på 1 år og 8 måneder for intellektuel kollaboration med den tyske besættelsesmagt var blevet afsat som professor i Leiden og måtte ernære sig som gymnasielærer i Oostburg i Zeeland (Schmidt 2008 s. 70, 74). Det kan i øvrigt tilføjes, at de nederlandske myndigheder på et tidspunkt formodede, at han havde søgt tilflugt i Sverige (Schmidt 2008 s. 69).

Den meget tolerante holdning, som NoB har udvist overfor disse forskere, der havde været aktive nazister før og under 2. verdenskrig, kan have miskrediteret tidsskriftet både i Norden og det øvrige Europa, selvom der ikke er fundet skriftlige spor af, at noget sådant har været tilfældet.

NoB har været og er stadigvæk et betydningsfuldt tidsskrift, som sikkert har været anskaffet af alle seriøse onomastiske institutioner og biblioteker i Europa.¹⁴ Men om tidsskriftet altid er blevet læst, er nok knapt så sikkert. Da jeg første gang kom på Meertens Instituut i Amsterdam i begyndelsen af 1970'erne, fandt jeg i hvert fald NoB anbragt på den øverste hylde, 4 m over gulvhøjde, blandt andre tidsskrifter på »ulæselige« sprog såsom tjekkisk og ungarsk.

NoB's 100 års jubilæum er en passende anledning til at diskutere, om tidsskriftets relationer til navneforskningen i Europa uden for Norden er, som man kunne ønske sig det i en globaliseret tid med nye elektroniske muligheder. Og hvis ikke, hvordan kan vi da så at sige igen bringe NoB i øjenhøjde med vores kolleger uden for Norden?

Litteratur

- Ehlers, Klaas-Hinrich, 2008: Gegenstand 'wissenschaftlicher Planung'. Die Umgestaltung der *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* im Nationalsozialismus. I: BNF NF 43. S. 47–68.
- Hutton, Christopher M., 1999: Linguistics and the Third Reich. Mother-tongue fascism, race and the science of language. Routledge Studies in the history of linguistics. Internet-publikation.
- Modéer, Ivar, 1932: Schwedische Ortsnamenforschung. Geschichte, Ergebnisse und Organisation. I: *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 8. S. 61–76.
- Roelandts, Karel, 1950: Het naamkundig onderzoek in Scandinavië. 2. Het toponymisch onderzoek in Zweden. I: Mededelingen van de Vereniging voor naamkunde te Leuven en de Commissie voor naamkunde te Amsterdam 26. S. 85–97.
- Sahlgren, Jöran, 1925: Rec. af *Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, herausgegeben von Joseph Schnetz. Band 1: 1. 1925. I: NoB 13. S. 205–207.
- 1949: Rec. af *Beiträge zur Namenforschung in Verbindung mit Ernst Dickenmann* herausgegeben von Hans Krahe. 1. Jahrg., Heft 1, 2. 1949–50. I: NoB 37. S. 198–199.
- 1958a: Rec. af Jan de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*. Zweite völlig neu bearbeitete Aufl. 1. 1956–57. I: NoB 46. S. 191–193.
- 1958b: Rec. af Jan de Vries, *Alt nordisches etymologisches Wörterbuch*, Heft 1–4. 1957–58. I: NoB 46. S. 193–195.
- 1964: Rec. af Hans Krahe, *Unsere ältesten Flußnamen*. 1864 [sic!]. I: NoB 52. S. 173.

¹⁴ F.eks. oplyses det i *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie* 12, 1938 (s. 13), at NoB via en bytteordning er erhvervet til universitetet i Brussel.

- Schmidt, Dirk Jan, 2008: Jan de Vries. De radicalisering van een wetenschappelijke collaborateur. Internetpublikation.
- [Schnetz, Joseph], 1925: Programm der Zeitschrift für Ortsnamenforschung. I: Zeitschrift für Ortsnamenforschung 1. S. 3.
- 1937: Vorwort. I: Zeitschrift für Namenforschung 13. S. 101–102.
- Schröder, Edward, 1925: Rec af Jöran Sahlgren, 1. Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning 1–6 [1924], 2. Helsingborgstraktens ortnamn 1925, 3. Runskriften på Överhogdalsbonaden 1924. I: Zeitschrift für Ortsnamenforschung 1. S. 71–73.
- 1928: Vacha und Fischbach. Lachszug und Siedelung an deutschen Flüssen. I: NoB 16. S. 39–58.
- Schönfeld, Moritz, 1932: Overzicht van de inhoud van buitenlandse geschriften, door de Redactie ontvangen. I: Nomina Geographica Neerlandica 8. S. 1–13.
- Ståhl, Harry, 1971: Jöran Sahlgren 8/4 1884–28/8 1971. I: NoB 59. S. 7–14.
- Wüst, Walter, 1952: Rec. af Joseph Schnetz, Flussnamen des Bayerischen Schwabens in ihrer Bedeutung für die Namenkunde, Geschichte und Landschaftsforschung. 1950. I: NoB 40. S. 47–57.
- 1953: Rec. af Joseph Schnetz, Flussnamen und vordeutsche Ortsnamen des Bayerischen Schwabens. 1953. I: NoB 41. S. 185–187.

Summary

Namn och bygd and Europe beyond the Nordic countries

By Vibeke Dalberg

The author discusses how *Namn och bygd*'s relationship with Europe outside the Nordic countries is reflected in the almost a hundred volumes of the journal that have appeared since its inception. Of relevance in this connection are articles written either by non-Nordic scholars or by Nordic authors on non-Nordic topics, as well as reviews of non-Nordic scholarly literature. It emerges that articles and reviews present two rather dissimilar pictures of *NoB*'s relationship with Europe beyond the Nordic region and of trends in the journal's editorial policy. For example, in the articles section, papers in English on English topics predominate, and are evenly spread over the period. German-language publications on German topics, on the other hand, appear far more frequently among the reviews, where they have grown in number over the last sixty years. Finally, the question of *NoB*'s status in the non-Nordic parts of Europe is raised, in the light of the many positive testimonies to the value of the journal to be found in international scholarly literature of somewhat older date.

Recensioner och anmälningar i *Namn och bygd* – hur, av vad, av vem?

Av Staffan Nyström

Namn och bygd 100 (2012), 287–299.

Staffan Nyström, Scandinavian Onomastics, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: Reviews in *Namn och bygd* – how, of what and by whom?

Abstract

This article presents a survey of *Namn och bygd's* review section from 1913 to 2010, covering a total of 98 issues. No fewer than 1,024 works are dealt with, in 943 signed reviews or reports. The review section has grown over the years, to roughly a quarter of each volume in the past decade. Swedish is the commonest language of both the reviews themselves and the works reviewed, but German, English and other Scandinavian languages also frequently occur in both contexts.

Keywords: review section, 943 signed reviews, 1,024 works, Swedish, other Scandinavian languages, English, German, topics.

Recensioner och anmälningar i *Namn och bygd* under hundra år – hur intressant är det? Ja, faktiskt mer intressant än man kanske först föreställer sig, framför allt för att recensioner och anmälningar mycket bra speglar sådant som berör eller pågår inom namnforskningen, sådant som åtminstone av utgivarna har ansetts vara viktigt att kommentera och sprida information om till tidskriftens läsare. Det måste vara en central och mycket viktig uppgift för den ledande tidskriften i varje ämne att försöka fånga upp de nya trender, metoder, idéer, rön och resultat som kommer fram och göra dem bekanta också för andra, inte bara genom att publicera egna originalartiklar utan också genom att anmäla och recensera utkomna verk av olika slag. I en skildring av NoB:s hundraåriga historia och utveckling har därför dess recensioner och anmälningar en given plats.

Antal arbeten

Jag har noggrant granskat samtliga nummer av NoB från starten 1913 till och med 2010, sammanlagt 98 årgångar. Där finns 943 signerade recensioner eller anmälningar. I vissa av dessa behandlas emellertid flera arbeten samtidigt,

t.ex. flera nummer i en serie eller flera delar av en boksvit, vilket gör att antalet behandlade verk blir något större, nämligen 1 024, om jag räknat rätt.

Rubriceringen av de omtalade arbetena har växlat genom åren:

1913–1915	Recensioner
1916	Korta anmälningar
1917–1954	Anmälningar
1955–1958	Korta anmälningar
1959	Anmälningar
1960–1963	Korta anmälningar
1964–1984	Recensioner och anmälningar
1985–	Recensioner

Allra först hade avdelningen rubriken Recensioner. Den ersattes efter tre år av Korta anmälningar som användes under ett enda år (1916). Därefter ströks ordet *Korta* så att rubriken blev Anmälningar från 1917 fram till och med årgång 42 (1954). Måhända kändes Korta anmälningar missvisande när Elof Hellquists anmälan av Magnus Olsens bok Hedenske kultminder i norske stedsnavne skulle införas i årgång 5 (1917). Den omfattar 21 sidor och hör till de allra längsta genom åren. I sex tidiga årgångar 3–8 (1915–1920) fanns dessutom en ambitiös bibliografi kallad Nordisk ortnamnslitteratur, sammanställd av Oskar Lundberg. Den kan sägas vara en motsvarighet till NORNAs nutida Nordisk namnbibliografi som årsvis publiceras på internet. De sex årgångarna omfattade totalt 58 sådana sidor med litteratur. Det skrevs alltså utan tvekan en hel del i vårt ämne även då för nästan 100 år sedan.

I årgång 47 (1959) infördes en annan nymodighet som förtjänar att nämnas här, nämligen avdelningen Summaries, där korta engelska sammanfattningar av volymens alla artiklar samlades på ett ställe, första gången på s. 196–200 mot slutet av boken.

I årgångarna 52–72 (1964–1984) användes rubriken Recensioner och anmälningar. Under den perioden startade också en annan återkommande kanal för att informera om och i viss mån bedöma nyutkommen namnlitteratur, nämligen Nordisk namnforskning följt av årtal, det som namnforskarna till vardags kallar »Namnkrönikan». Nordisk namnforskning 1972, publicerad i NoB 61 (1973), var den första. Man kan möjligen tycka att det därmed öppnades en bra möjlighet att anmäla litteratur och att man i och med det inte skulle behöva ordet *anmälningar* i rubriken mer, men det skulle dröja till årgång 73 (1985) innan recensionsavdelningen fick den kortare rubrik den har än i dag, nämligen Recensioner.

Antal och andel sidor

För de mer än 1 000 anmälda eller recenserade verken har det krävts totalt 1 929 trycksidor i Namn och bygd 1–98 (1913–2010). Det är mycket vetande och många omdömen som är samlade på dessa sidor, och recensionsavdelningen har vuxit genom åren. Jag har räknat det totala antalet trycksidor i varje årgång och därefter antalet sidor som ägnats åt just recensioner och anmälningar i någon form. I de senare har jag inte inkluderat Nordisk namnforskning och inte heller recensionsartiklar som står inne i tidskriften. Jag har slagit ihop de siffror jag fått fram till 10-årsperioder för att inte få alltför många tal att redovisa. Den första perioden omfattar 8 årgångar (1913–1920), de övriga 10 årgångar. Beräkningarna nedan visar således genomsnittet för de enskilda åren under perioden.

Period	Antal recensionssidor/år	Andel recensionssidor/år
1913–1920	8,6	3,1 %
1921–1930	8,4	4,6 %
1931–1940	6,2	3,6 %
1941–1950	8,0	4,1 %
1951–1960	8,1	4,1 %
1961–1970	7,1	3,5 %
1971–1980	14,5	7,7 %
1981–1990	30,6	13,4 %
1991–2000	48,2	22,1 %
2001–2010	54,9	25,4 %

Som framgår av sammanställningen ovan är förhållandet mellan tidskriftens omfång och recensionsavdelningens omfång tämligen konstant fram till och med 1960-talet: omkring 3–4 % av tidskriftens sidor fylldes med recensioner, men sedan börjar proportionerna förskjutas. Under perioden 1971–1980 har andelen recensioner vuxit till 7,7 %, 1981–1990 är den 13,4 %, därefter 22,1 % åren 1991–2000 och senast 25,4 %, dvs. en fjärdedel av tidskriften under decenniet 2001–2010 utgörs av recensionsbilagan.

Ser man till enskilda år går det inte oväntat mer upp och ner – i årgång 2 (1914), 7 (1919), 16 (1928), 23 (1935), 32 (1944), 35 (1947), 51 (1963) och 56 (1968) av NoB finns inga anmälningar eller recensioner alls, och som kontrast sticker rekordåren 96 (2008) och 97 (2009) ut, då hela 75 respektive 71 sidor ägnas åt detta. Huruvida denna utveckling mot en allt större recensionsandel bör uppmuntras eller stävjas ska jag inte gå in på här, men någonstans finns rimligen en övre gräns.

Språk i recensionerna

De 943 signerade recensionerna och anmälningarna är till övervägande delen skrivna på svenska, vilket naturligtvis inte är förvånande. Närmare bestämt rör det sig om 809 stycken eller knappt 86 %. Den allra första recensionen i NoB skrevs på svenska av Anders Grape och gäller två arbeten om isländska gårdnamn av Finnur Jónsson. Det näst mest använda språket i recensionerna är danska, tätt följt av norska.

I tabellarisk uppställning ser språkfördelningen ut så här:

Svenska	809
Danska	44
Norska	43
Engelska	29
Tyska	18

De norska inslagen börjar i årgång 21 (1933), då Ragnvald Iversen recenserar Didrik Arup Seips Norsk språkhistorie til omkring 1370, men detta är ett tidigt undantag. Det dröjer till 1953 innan nästa recension på norska införs, skriven av Per Thorson, och därefter ända till 1982, då Tom Schmidt tar sig an Egil Pettersens Personnamn i Vest-Norge.

För danskans del – bortsett från Marius Kristensens fyra mycket korta anmälningar av danska arbeten redan 1915 – får vi gå ända fram till årgång 66 (1978) innan John Kousgård Sørensen skriver den första recensionen, då över Bent Jørgensens doktorsavhandling. Nästa recension på danska svarar Birthe Hjorth Pedersen för då hon år 1984 behandlar den första utgåvan av Norsk personnamnleksikon, därefter följer Kousgård Sørensen igen år 1985 och även Bent Jørgensen samma år. Från 1989 och framåt svarar även Bente Holmberg för en hel del recensioner på danska.

När det gäller recensioner på engelska finns två tydliga perioder: en tidig då namn som Eilert Ekwall och Erik Tengstrand syns bland recensenterna, t.ex. i årgång 17 (1929), 19 (1931), 21 (1933) och 31 (1943), och en senare period, som börjar i slutet av 1970-talet. Framför andra är det Gillian Fellows Jensen som har synts i modern tid, första gången 1977 och senast 2008, alltså under ett tidsspänn på drygt 30 år. Även Karl Inge Sandred och Christer Johansson har författat flera recensioner på engelska.

Den första recensionen på tyska publiceras i årgång 41 (1953), då Walther Wüst anmäler en liten skrift av Joseph Schnetz med titeln Flussnamen und vordeutsche Ortsnamen des Bayerischen Schwabens. Arbeten skrivna på tyska hade förstas anmälts långt tidigare, varom mera nedan. Nästa recension på tyska kommer 1959 och är signerad av Oskar Bandle. Sedan

dröjer det fram till 1979, då ett arbete om personnamn recenserar av Birger Sundquist.

Språk i de recenserade verken

Om vi övergår till att granska vilka språk som har använts i de 1 024 anmälda eller recenserade verken – vilket kanske är mer intressant egentligen – ser det lite annorlunda ut. Uppställningen här visar en intressant rangordning:

Svenska	359
Tyska	261
Engelska	90
Danska	86
Norska	80
Nordiska språk	50
Internationellt	32
Finska	25
Nederländska	15
Ryska	8
Övriga	18

Allra flest, 359 stycken, är föga oväntat arbeten skrivna på svenska. NoB är trots allt en tidskrift grundad och utkommen i Sverige med svenska utgivare under hela perioden. Därefter följer tyska (261) och engelska (90). Det första tyskspråkiga verket – *Die Westfälischen Ortsnamen nach ihren Grundwörtern* (3 uppl.) – recenserar redan 1925 av Eilert Ekwall, och i samma årgång anmäler Jöran Sahlgren två tidskrifter. Om den ena – *Zeitschrift für slawische Philologie* – skriver han mycket kort: »Att anmäla denna tidskrift ligger ej inom min kompetens.» Det hindrar honom emellertid inte från att i mycket positiv ton fortsätta på följande sätt:

Jag vill endast påpeka att denna förträffligt redigerade tidskrift, som sig bör, även ägnar ett livligt intresse åt ortnamnsforskningen. Redan det första bandet innehåller synnerligen värdefulla ortnamnsbidrag från framstående författare. Särskilt är att nämna Max Försters tolkning av namnet *Donau*, en undersökning av stort allmänt intresse. Staden *Pressburgs* namn behandlas ingående och skickligt av J. Melich. [...] Den energiske och lärde redaktören skriver själv om ett par av grekiska författare anförda gamla flodnamn. (Jöran Sahlgren i NoB 13, 1925, s. 205.)

Sahlgrens recension av den andra tidskriften – *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* – inleds med orden:

I tretton år har Namn och bygd varit världens enda vetenskapliga ortnamnstidskrift, en sak som ej vittnar fördelaktigt om den modernaste språkvetenskapen. Nu äntligen har Tyskland, filologiens gamla föregångsland, fått sin första ortnamnstidskrift. Sä-

kerligen kommer det av Namn och bygd för tretton år sedan givna exemplet att draga fram efterföljare i alla kulturländer. Och det är ej en dag för tidigt att ortnamnsstudiet börjar på allvar. Då ortnamns materialet blivit utforskat kommer en ny storhetstid begynna för språkvetenskapen. (Jöran Sahlgren i NoB 13, 1925, s. 205–206.)

Det stora antalet tyskspråkiga verk som recenserar eller anmäls vittnar om att namnforskningen i Tyskland länge varit framstående och omfattande, samtidigt som ju tyska tidigare var ett mer gångbart språk i vetenskapliga framställningar än det är i dag. Det vittnar också om att NoB-redaktörernas intresse för och kännedom om den tyska namnverksamheten och de tyska utgivningarna har varit betydande. På tyska har publicerats mängder av språkhistoriska, liksom kultur-, landskaps- och religionshistoriska verk genom åren, därtill ordböcker, tidskrifter och serier som *Beiträge zur Namenforschung* med *Beiheften zu den Beiträgen zur Namenforschung*, *Hydronymia Europaea*, *Hydronymia Germaniae*, *Altdeutsches Namenbuch*, *Onomastica Slavogermanica* m.fl. Verk av den här typen utkommer löpande och uppmärksammas kontinuerligt i NoB, vilket ger många, om än inte så långa, anmälningar och därför också många avtryck i statistiken.

De engelskspråkiga serierna från t.ex. *English Place-Name Society* och *Scottish Place-Name Society* har inte anmälts i samma utsträckning. Där emot är det uppenbart att engelskspråkiga framställningar numera blir allt fler av skäl som snarast har att göra med engelskans växande ställning som vetenskapligt *lingua franca* i t.ex. kongress- och symposiesammanhang.

Ganska jämnt fördelade är recensioner av danska och norska arbeten med 86 respektive 80 fall. I regel gäller dessa arbeten namn, språk eller angränsande ämnen inom respektive land och språkområde. Sådana arbeten finns med redan i de tidigaste årgångarna av NoB.

De 50 verk som jag här har placerat under rubriken *Nordiska språk* är sådana som innehåller artiklar på två eller tre av de nordiska språken danska, norska och svenska (någon gång även isländska), t.ex. *NORNA*-rapporter och festskrifter. De 32 »internationella» är på motsvarande sätt arbeten med blandade internationella, utomnordiska språk (engelska, tyska, franska, spanska, italienska), såsom handlingarna från *ICOS*-kongresserna eller från nordiska symposier med utomnordiska inslag.

De 25 recenserade arbetena på finska rör i första hand namnforskning eller finska språket. Först ut var Jöran Sahlgren med en tioradig anmälan i NoB 48 (1960 s. 180) av *Verba docent, Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6.10.1559*, en festskrift till professorn i finska språket, Lauri Hakulinen. Sahlgren nämner några av de få bidrag däri som är avfattade på tyska, men kommenterar inte alls huvuddelen av uppsatserna, skrivna på finska. Efter detta

har finskspråkiga arbeten tagits om hand av personer som behärskat finska: Gunnar Pellijeff, Aino Naert, Terhi Ainiala och framför allt Ulla Swedell, som på senare år har bidragit med ett drygt tiotal värdefulla recensioner, bl.a. av arbeten skrivna av Eero Kiviniemi och Kaija Mallat.

Enstaka arbeten skrivna på franska, isländska, polska, ungerska, tjeckiska, italienska, latin, färöiska och spanska har också recenserats eller anmälts under tidskriftens hundraåriga historia. Tillgången på språkkunniga recensenter påverkar givetvis vad och hur mycket som är möjligt att få med av sådant som är författat på andra språk än dem i vår närmaste omgivning.

Recensenterna

Under perioden 1913–2010 har 164 recensenter, varav 43 kvinnor (ca 26 %) anmält de drygt 1 000 verk det handlar om. Under de första sex decennierna utförs arbetet helt av män. Inte förrän i årgång 60 (1972) införs den första recensionen skriven av en kvinna, Eva Brylla, som på fyra sidor och med 23 fotnoter ambitiöst behandlar Bent Søndergaards bok *Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv)*. Sedan dess har fördelningen kvinnligt–manligt jämnats ut väsentligt. Under de senaste fyra tioårsperioderna har kvinnornas andel rört sig mellan 27 % och 45 %. Se följande sammanställning:

Period	Andel kvinnliga recensenter	Andel manliga recensenter
1913–1920	0 %	100 %
1921–1930	0 %	100 %
1931–1940	0 %	100 %
1941–1950	0 %	100 %
1951–1960	0 %	100 %
1961–1970	0 %	100 %
1971–1980	27 %	73 %
1981–1990	38 %	62 %
1991–2000	45 %	55 %
2001–2010	39 %	61 %

I 024 recensioner av 164 recensenter betyder uppenbarligen att många har varit flitiga och somliga rimligen flitigare än andra. Allra mest syns några av redaktörerna. Jöran Sahlgren skriver under perioden 1915–1967 (53 årgångar) inte mindre än 176 anmälningar och recensioner. Vissa år, t.ex. 1927 och 1937 samt perioden 1954–1964, svarar han för all eller praktiskt taget all text

under rubriken Anmälningar eller vad det då var som gällde. Även om många av hans anmälningar är korta så är det en beundransvärd bedrift, som vittnar om Sahlgrens bredd och många intressen. I NoB 50 möter vi en av de kortare texterna från hans penna. Det gäller en publikation med namnet Landstingsbygd. Kalmar läns norra landstings minnesskrift 1862–1962. Texten lyder i sin helhet:

Det förtjänar påpekas att detta arbete förutom andra värdefulla artiklar även innehåller en på såväl filologisk som topografisk sakkunskap vilande redogörelse för härad- och sockennamnen i norra Kalmar län av professor Lennart Moberg. (Jöran Sahlgren i NoB 50, 1962, s. 219.)

En annan mycket kort anmälan från 1964 gäller Hans Krahes *Unsere ältesten Flußnamen*. Sahlgren rapporterar:

I denna bok ger Krahe en redogörelse för de viktigaste resultat, han i sina talrika tidsskriftsuppsatser vunnit rörande de gamla europeiska ånamnen. Även nordiska ånamn berörs i förbigående. (Jöran Sahlgren i NoB 52, 1964, s. 173.)

Andra av Sahlgrens anmälningar och recensioner var förstås längre, men det växlande omfånget (tillsammans med hans långa tid som aktiv recensent) förklarar till en del det stora antal han hann med.

En imponerande mängd recensioner har också Thorsten Andersson signerat, nämligen 126 stycken under perioden 1969–2009. Av dessa gäller närmare 80 arbeten skrivna på tyska och en handfull rör nederländska. Här har Andersson gjort en väldig insats för att vi i Norden ska kunna hålla uppe kännedomen om den tyskspråkiga namnforskningen och dess resultat, nu när tyska inte är lika självklart att ha i bagaget som det en gång var. Thorsten Andersson står också bakom en lång rad recensioner av arbeten på engelska och på de olika nordiska språken.

På plats tre om man ser till antalet recensioner kommer den nuvarande utgivaren Svante Strandberg. Han har från 1972 till 2010 hunnit med 71 stycken om jag har räknat rätt. Även Strandberg har tagit sig an en hel del arbeten på tyska, men också många på nordiska språk och en del på ryska. För det sistnämnda är naturligtvis utbudet av recensenter ännu mindre, även om vi har forskare som Per Ambrosiani och Mats Wahlberg att tillgå. Och för framtiden ser det lovande ut med två ryskspråkiga doktorander vid nordiska institutionen i Uppsala.

När det gäller övriga recensenter kan jag inte räkna upp dem alla, än mindre värdera deras insatser. De namnforskare som har varit med ett tag vet vilka namntyper, inriktningar, geografiska områden etc. som gärna anförtros eller anförtrots vissa personer. Per Vikstrand och Stefan Brink tar hand om det

som har med äldre landskap, arkeologi och religion att göra, Katharina Leibring svarar för djurnamnen, Lena Peterson och Henrik Williams granskar runor och runnamn, Göran Hallberg skriver mycket om sydsvenska namn och även om danska etc. Hallberg har åtminstone ett tjugotal recensioner bakom sig sedan 1990. Detta bara sagt för att ge några exempel. Men jag vill samtidigt påpeka att de nämnda personerna inte bara ägnar sig åt detta, inte alls, de är alla mer mångsidiga än så, men det är lätt hänt att man gradvis arbetar in sig i ett fack av något slag.

En intressant reflektion man också kan göra i sammanhanget – i kontrast till det nyss sagda – är att vissa etablerade och erkänt dugliga namnforskare endast har medverkat med enstaka recensioner i NoB eller också inte alls. Det finns många olika förklaringar till det – och här ser jag ingen anledning att spekulera – men som namnforskare och trogen läsare kan man undra varför ytterst få eller inga recensioner i tidskriften är signerade Lennart Elmevik, Lars Hellberg, Bengt Hesselman, Gösta Holm, Bengt Pamp, Lennart Moberg, Harry Ståhl m.fl.

Beröm och klander

Man skulle naturligtvis också – om man vore en mer textanalytiskt kompetent och intresserad forskare – kunna göra en ingående, kvalitativ studie av recensenternas stilar, tekniker och argumentation. Det vore lärorikt och spännande, men svårt. Mer än 1 000 recensioner och anmälningar spridda över nästan 100 år gör dessutom detta till en kvantitativt övermäktig uppgift i det här sammanhanget. Jag nöjer mig med några spridda iakttagelser.

Flertalet recensioner – och ännu tydligare anmälningarna – är rent informativa, men man kan samtidigt konstatera att recensenterna emellanåt, och det redan från de första årgångarna, inte tvekar att uttrycka sina egna synpunkter och omdömen och inte drar sig för att vara mycket berömmande eller rejält kritiska. Detsamma gäller fortfarande men mitt intryck är ändå att vi idag i allmänhet bemödar oss lite mer om att eventuell kritik och avvikande uppfattningar vägs upp av neutrala eller berömmande omdömen och framförs i en vänlig ton. Kanske är vi alltför ofta för okritiska, kan tyckas. Jag går inte in på detta nu utan ger bara några exempel på värderande omdömen genom åren:

År 1915 anmäler Oskar Lundberg Frans de Bruns lilla skrift Agnafit och

Sotaskär; de Brun bemöter för övrigt Lundberg i ett genmäle året efter (NoB 4, 1916, s. 179 ff.), vilket är lätt begripligt. Lundbergs anmälan avslutas kort och krasst med meningen:

Recensenten kan ej finna att skriften i nämnvärd grad befordrar utforskandet av detta för övrigt ytterst kvistiga ämne. (Oskar Lundberg i NoB 3, 1915, s. 167.)

I en annan anmälan samma år är Jöran Sahlgren inte helt nöjd med August Lyttkens stora arbete Svenska växtnamn i tre band. Lite beklagande konstaterar han i sin anmälan bl.a.:

Det storslagna i verkets anläggning, den målmedvetna energi, varmed det genom decenniers mödor och flit slutförts, kunna ej undgå att väcka min odelade sympati och min stora beundran. [...] Det känns då tungt att nödgas komma med anmärkningar och reservationer, särskilt som jag måste anse dessa vara av rätt allvarlig natur. Jag kan nämligen ej för mig undandölja att arbetet från vetenskaplig synpunkt lider av flera brister och att det dessutom i fråga om noggrannhet lämnar rätt mycket övrigt att önska. (Jöran Sahlgren i NoB 3, 1915, s. 167–168.)

Men både Lundberg och Sahlgren kunde också vara positiva och förstående. I en anmälan 1915 av J. V. Erikssons bok Ortnamnsvetenskap och växtgeografi låter det så här:

Som icke fackman på det språkliga området har förf. lofvärt nog avstått från att lämna egna nya tydningar. Han har inskränkt sig till att utnyttja den tillgängliga ortnamns litteraturen. Därvid har han gått fram försiktigt och med gott omdöme. Från sin seglats på de kinkiga farvattnen har han därför utan grundstötning kommit lyckligt i hamn. (Oskar Lundberg i NoB 3, 1915, s. 166.)

Ett par år senare skriver Jöran Sahlgren översvallande om ett arbete av amatörforskaren Ture Hederström:

Detta arbete torde i sitt slag vara så gott som enastående. Författaren en lantbrukare från Östergötland († 1915) har, självlärd och mer än sextioårig, tagit sig före att behandla några av namnforskningens allra kinkigaste problem och har på vissa punkter tack vare ett ovanligt skarpsinne och en intim lokalkännedom nått bättre och säkrare resultat än sådana föregångare som t.ex. Bugge, Olrik, Schnittger och Nerman. (Jöran Sahlgren i NoB 5, 1917, s. 187.)

Angående Örebro läns naturskyddsförenings årsskrift 1930 är Sahlgren närmast lyrisk:

Man tror knappt sina ögon då man får denna bok i händerna. Att en liten naturskyddsförening för blott ett enda län kunnat åstadkomma en så vacker och så innehållsrik årsbok är verkligen ägnat att förvåna. Redaktören dr E. Broddeson är att lyckönska till resultatet. [...] Jag tillönskar den så lyckligt började årsskriften ett långt liv under den nuvarande ypperliga ledningen. (Jöran Sahlgren i NoB 20, 1932, s. 249.)

Men Sahlgren kunde också vara skarp och rakt på sak, särskilt när det gällde hans eget specialområde, ortnamnen, och såväl lekmän som lärde kunde drabbas. Om andra delen av Jan de Vries berömda *Altgermanische religionsgeschichte* – efter att ha framhävt att boken »vittnar om en lärdom, ett skarpsinne och ett kritiskt omdöme, som överträffar allt vad specialisterna på nordisk religionshistoria hittills kunnat prestera» – skriver Sahlgren:

Kartan synes delvis vara rätt tillfälligt hopkommen. Liknande invändningar kunna riktas mot de övriga ortnamnskartorna. Det hade nog varit bättre om förf. tillsvare lämnat ortnamnen å sido. [...] Några direkta landvinningar för ortnamnsforskningen har förf. knappast gjort. För hans ortnamnskartor måste jag bestämt varna. Bortsett från de ytliga ortnamnsutredningarna är emellertid arbetet synnerligen värdefullt. Det står som en ny milstolpe på den nordiska religionsforskningens mödosamma väg mot öppna slätter och fast mark. (Jöran Sahlgren i NoB 25, 1937, s. 184.)

Det är tydligt och elegant på en och samma gång. Annars är det ofta s.k. amatörforskare och fackforskare långt ute på villovägar som avfärdas tydligast. Om Petrus Envalls bok *Tiveden, Isala och Husum. Fem förlitterära nordiska ljudlagar* faller Ivar Lundahl följande omdöme:

Underrubriken är uppseendeväckande och inger onda aningar. Upptäckten av blott en enda förlitterär ljudlag är en ovanlig händelse. Men fem på en gång jämte ett bebådande (s. 444) av »ytterligare några», det inger allvarliga farhågor för att allt icke står rätt till. Dessa farhågor bekräftas också på ett bedrövt sätt vid en genomläsning. (Ivar Lundahl i NoB 39, 1951, s. 161.)

Då Thorsten Andersson år 1969 anmäler en annan av Petrus Envalls böcker, betitlad *Gudastolpen. Rod och råd. En studie i fornnordisk språk- och religionshistoria*, väljer han att avfärda den med en annan taktik. Han avslutar sin korta text med orden:

Då boken framläggs som en seriös namnundersökning och utanför fackmännens krets måhända kunde tas på allvar, kan det vara lämpligt att här påpeka, att den inte förtjänar sådan uppmärksamhet. (Thorsten Andersson i NoB 57, 1969, s. 184.)

Ämnen som recenserats

Allra sist i den här lilla översikten över recensioner och anmälningar i NoB ska jag något kommentera vilka ämnesområden som har behandlats hittills. Ämnena går ofta i varandra och det är inte helt lätt att i något enstaka ord eller i en fras karakterisera varje bok eller skrift som granskats. Men lite grovt och mekaniskt kan man ändå dela in dessa i grupper och därigenom peka på

viktiga forskningsområden och inriktningar som har varit föremål för recensenternas (och utgivarnas) intresse.

Det är i mycket hög grad den germanska världen som står i fokus i NoB, även om undantag förekommer. Såväl språk- och namnstudier som samhälls- och kulturstudier från t.ex. den romanska sfären eller från den baltiska eller slaviska (utom ryskan) är mycket sällsynta. Vill man veta något om vad namnforskarkollegorna i exempelvis Italien, Frankrike, Spanien, Litauen, Ungern, Kanada eller USA sysslar med så är det inte NoB man ska läsa i första hand. Detta är ett konstaterande, ingen kritik.

De behandlade verken rör först och främst ortnamn. Även arbeten som i huvudsak gäller något annat har dock kunnat tas med i NoB, och då har recensenten fokuserat på det eller de avsnitt som handlar om ortnamn. Till den här gruppen hör naturligtvis annars avhandlingar och andra monografier om ortnamn, namnpublicationsserier, namnlexikon, symposierrapporter m.m.

Arbeten om personnamn har hela tiden funnits med bland de recenserade verken, även om ortnamnen dominerar. Man kan kanske tycka att personnamnens roll i recensionerna borde ha minskat när personnamnstidskriften *Studia anthroponymica Scandinavica* (SAS) kom till år 1983 med en egen recensionsavdelning, men det är faktiskt svårt att tydligt se att så är fallet. Åtminstone ett femtiotal recensioner i NoB har, efter etableringen av SAS, ägnats helt åt personnamnsarbeten.

Övriga namn, dvs. djurnamn, fordonsnamn, företagsnamn m.m. förekommer mera sporadiskt men har uppmärksammats alltmer på senare tid, vilket speglar utvecklingen i ämnet. Växtnamnen – eller om så föredras – växtbeteckningarna har funnits med hela tiden om än bara då och då.

Språkhistoriska läroböcker och översikter, andra arbeten om fornspråk, om språkens släktskap och om diverse språkliga fenomen recenseras av och till, men mera förr än nu är mitt intryck. Även viktigare ordböcker anmäls eller recenseras i NoB men inte heller dessa i samma antal nu som förr, vilket väl helt enkelt beror på att det inte produceras historiska ordböcker eller större språkhistoriska verk i samma omfattning idag som det gjordes tidigare.

Urkunder, såsom diplomatarier från olika delar av Norden, anmäls fortlöpande liksom viktigare utgåvor av forntexter och fornskrifter av skilda slag. Numerärt sett är dessa arbeten och tillhörande recensioner få om man jämför med den renodlade namnlitteraturen men likväl utgör de ett stadigt inslag i tidskriften.

Runologiska arbeten tas också upp till behandling när anledning ges, särskilt förstås om runinskrifternas namnflora behandlas däri. Utgåvor av eller kommentarer till kartor och atlaser anmäls emellanåt. Här kan en anmälare

fokusera på olika saker, i samband med NoB blir det naturligt att se på namnformer och på identifikation av orter.

Andra i huvudsak icke-språkliga framställningar som ändå har bedömts vara av intresse för tidskriftens läsare kan handla om folk, folkslag och folkmöten, t.ex. arbeten om germaner, kelter, goter eller samer med olika infallsvinklar. Landskapet, särskilt det äldre kulturlandskapet i vid mening, lockar också både forskare och recensenter. Detta inkluderar ofta tvärvetenskapliga arbetssätt och ambitioner, och mer övergripande och principiella resonemang om t.ex. samhällsstrukturer, centralplatser, nyttjande och makt. Detta hör mest till de senare decennierna i NoB. Andra arbeten om bebyggelsehistoria, viss arkeologi, religion och kult har funnits med hela tiden även om metoderna skiftat. – Slutligen vill jag nämna bygdeböcker och hembygdsskildringar, ofta skrivna av lokala krafter. Av sådana arbeten ser vi mindre i NoB:s recensioner nu än förr.

Utbudet av tryckt litteratur och digitala alster med potential att recenseras i NoB är enormt och endast en liten del kan faktiskt rymmas däri. Sammantaget är mitt intryck att NoB:s recensionsavdelning blivit gradvis mer vetenskapligt inriktad med åren och omvänt att utrymmet för populärvetenskapliga framställningar minskat.

Summary

Reviews in *Namn och bygd* – how, of what and by whom?

By Staffan Nyström

This article presents a survey of *Namn och bygd*'s review section from 1913 to 2010, covering a total of 98 issues. No fewer than 1,024 works are dealt with, in 943 signed reviews or reports (variously referred to as *recensioner* or (*korta*) *anmälningar*). The review section has grown over the years, to roughly a quarter of each volume in the past decade. Swedish is the commonest language of both the reviews themselves and the works reviewed, but German, English and other Scandinavian languages also frequently occur in both contexts. In all, 164 reviewers, 43 of them women – the first in 1972 – appear by name. The most productive of them are three of the journal's editors: Jöran Sahlgren, Thorsten Andersson and Svante Strandberg. Reviews in *NoB* may be either favourable or unfavourable – examples are given of both – and they primarily relate to works on names, though they also cover language and language history, dictionaries, editions of early texts, cultural history, archaeology, landscape, religion and much more besides. The article ends with a brief overview of the topics dealt with.

Nordisk namnforskning 2011

1. Nordiska samarbetskommittén för namnforskning (NORNA)

NORNA-komitén holdt to møter i 2011, i Tórshavn den 2. juni og i Helsingfors den 10. november. Referatene kan leses på NORNAs hjemmesider (www.norna.org) under Protokoll.

NORNA 41. symposium, Navne i kystkulturen, ble avholdt i Tórshavn 2.–4. juni 2011 med Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetur Føroya, som arrangør. På symposiet deltok 45 personer, hvorav 27 med foredrag. NORNA 42. symposium, Namn i stadsmiljö, ble avholdt i Helsingfors 10.–12. november med representanter for Helsingfors og Åbo universiteter, Forskningscentralen för de inhemska språken og Svenska litteratursällskapet i Finland som arrangører. På symposiet deltok 43 personer, 21 med foredrag.

I serien NORNA-rapporter utkom i 2011 to nummer: nr. 86, Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid. Rapport fra NORNA 38. symposium i Ryslinge 12.–15. maj 2009. Red.: Lisbeth Eilersgaard Christensen & Bent Jørgensen, og nr. 87, Etymologiens plass i navneforskningen. Rapport fra NORNA 39. symposium i Halden 11.–13. mai 2010. Red.: Ole-Jørgen Johannessen & Tom Schmidt.

Nordisk navnebibliografi 2010 ble lagt ut på hjemmesidene på vårparten, og NORNAs nyhetsbrev ble lagt ut i mai og i oktober. Nordisk namnforskning 2010 ble som tidligere publisert i NoB (99, 2011).

NORNA-stipendet 2011 ble tildelt Line Sandst, Danmark.

Ole-Jørgen Johannessen

Tom Schmidt

2. Litteraturkrönika

2.1. Danmark

Årets største danske navneudgivelse er *Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid. Rapport fra NORNA 38. symposium i Ryslinge 12.–15. maj 2009* (NORNA-rapporter 86) redigeret af LISBETH EILERSGAARD CHRISTENSEN & BENT JØRGENSEN (Uppsala 2011). Rapporten indeholder 12 artikler hvoraf

halvdelen er skrevet af danske forskere: I artiklen *Afsøgning efter centralplads-relevante navnemiljøer i Danmark – problemstillinger og perspektiver* konkluderer LISBETH EILERSGAARD CHRISTENSEN at der ikke er store muligheder for at finde stednavnemiljøer i Danmark som kan vidne om organisatoriske aspekter i yngre jernalders centralpladskomplekser. Derimod mener ANDRES SIEGFRIED DOBAT i *Mapping social order. Place-names containing rink or karl and the development of political administration in 10th century South Scandinavia* at der er en sammenhæng mellem *Rinke-* og *Karle-*navne samt våbengrave og runesten som kan vidne om udviklingen af bebyggelsesorganisationen og karakteren af centralpladser i løbet af statsdannelsesprocessen i vikingetiden og den tidlige middelalder. BIRGIT EGGERT viser i *Danske stednavne på -lund. Indledende studier* at der er store forskelle på de danske *lund-*navne hvoraf hovedparten er fra den sene vikingetid og middelalderen, kun nogle få kan gå tilbage til jernalderen. Det betyder at en generelt sakral forståelse af *lund-*navne ikke er mulig; kun *lund-*navne med gudenavne i forleddene kan regnes som sikre sakrale navne. METTE PILGAARD finder i bidraget *Farrisskoven i det nordlige Sønderjylland – myte eller realitet?* at Farrisskoven ikke er en myte, men at det kan sandsynliggøres at den rent faktisk har eksisteret og er blevet bebygget i løbet af vikingetiden og den tidlige middelalder. Anderledes negativt resultat når LASSE C. A. SONNE frem til i *Teofore stednavne og kult*. Her konkluderer Sonne nemlig at et konkret gudenavn i et stednavn ikke fortæller om dyrkelse af den enkelte gud, men kun om at der er tale om en sakral lokalitet. I artiklen *Navne og navnemiljøer omkring de danske Gudme’r* beskriver BENT JØRGENSEN hvordan navneomgivelserne ved fem forskellige danske *Gudme/Gudum/Gudhem*-lokaliteter er meget forskellige, men at der dog ved dem alle findes observationer som er interessante i forhold til indikation af et centralt område.

De samme *Gudme*-lokaliteter er behandlet af BENT JØRGENSEN i symposierapporten *The Gudme/Gudhem phenomenon. Papers presented at a workshop organized by the Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology (ZBSA) Schleswig, April 26th and 27th, 2010* (Ed.: Oliver Grimm & Alexandra Pesch, Neumünster 2011, Schriften des Archäologischen Landesmuseums. Ergänzungsreihe 6), og her finder vi også SOFIE LAURINE ALBRIS’ artikel *When a place is not called a ‘home of the Gods’. A preliminary examination of archaeology and place names in Boeslunde, Zealand, in the light of the Gudme/Gudhem workshop*. Albris har fokus på spændingsfeltet mellem arkæologi og navneforskning og pointerer blandt andet at man for at kunne forstå samspillet mellem navngivning og bebyggelse i landskabet, må se på det samlede navne- og fundmateriale i et område. Ved analyse af sådan et materiale vil man

få et billede af den lange proces af bosættelse, brug af området, forandringer og navngivning som landskabet afspejler.

Et andet tværfagligt bidrag er JOHNNY G. G. JAKOBSENS artikel *High Medieval magnate farms in North-West Sjælland, Denmark: Analyses of magnate farms in an East Danish region, c. 1100–1400* (i *Settlement and lordship in Viking and Early Medieval Scandinavia*. Ed.: Bjørn Poulsen & Søren Michael Sindbæk, Turnhout 2011). Her benytter Jakobsen stednavne i en kulturgeografisk undersøgelse af frekvenserne af kirkebyer og hovedgårde. Han har ikke fundet en eneste kendt højmiddelalderlig hovedgård i forbindelse med undersøgelsesområdet *torp*-kirkebyer, og han mener derfor ikke at herremænd i *torp*-bebyggelser kan være årsag til at sogne i dette område er benævnt med *torp*-navne selvom bebyggelser med ældre navne findes inden for sognet, sådan som andre forskere har foreslået.

I rapporten fra NORNAs 39. symposium i Halden 11.–13. maj 2010 findes tre meget forskellige danske bidrag om etymologiens plads i navneforskning. BENT JØRGENSEN beskriver i *Etymologi i dansk stednavneforskning. Nødtigt men gerne* (i NORNA-rapporter 87, se 1) den etymologiske praksis i dansk navneforskning som den kommer til udtryk i serien Danmarks Stednavne. Bidragets selvmodsigende undertitel dækker over det forhold at man nødtigt har søgt etymologier uden for det kendte danske ordforråd eller ordforråd med så tæt relation til det danske sprog som muligt. Men når dette ikke har været muligt, har man dog gerne kastet sig ud i grundige udredninger af etymologiske muligheder. Jørgensen bidrager oven i købet med et nyt muligt ord til det nordiske ordforråd: sb. *ätt 'vold, magt'. I LINE SANDSTs artikel *Stednavnets ontologi – stednavne som stilistiske figurer* (i NORNA-rapporter 87, se 1) præsenteres en ny måde at anskue stednavnenes ontologi gennem brug af stilistiske metoder. Etymologien kan fortælle os hvilke ord der indgår i et stednavn, og dermed fortælle om den bagvedliggende semantik, men den kan ikke fortælle os hvorfor de pågældende ord er valgt til det enkelte stednavn. Her er der tale om retoriske strategier som kan observeres hvis man undersøger hvilke stilistiske figurer der er blevet anvendt, fx forskellige former for metaforer og symboler. NICOLAI PEITERSEN gennemgår *Ost og smør – ordenes etymologi og forekomst i engelske bynavne* (i NORNA-rapporter 87, se 1) og finder frem til at ordene *cheese* (< lat. *caseus*) og *butter* (< lat. *butyrum*) i engelsk som i andre vestgermanske sprog må skyldes romerne, og at stednavne i England som disse ord indgår i, er dannet efter angelsaksernes indvandring. I samme NORNA-rapport findes artiklen *Fra bog til bytes – om digitalisering af trykte stednavneverker* hvor PEDER GAMMELTOFT beskriver arbejdet med at digitalisere stednavneserien Danmarks Stednavne samt de enkelte processer

bag digitaliseringen. Der redegøres også for nytten af at digitalisere og inddele stednavneartiklernes enkeltbestanddele i bestemte og faste kategorier, idet data fra samme stednavneartikel i så fald kan anvendes i vidt forskellige sammenhænge.

Et par af årets publikationer omhandler nordiske navne og terminologi i bredere sammenhænge end den nordiske. GILLIAN FELLOWS-JENSEN har i artiklen *Light thrown by Scandinavian place-names on the Anglo-Saxon landscape* (i *Place-names, language and the Anglo-Saxon landscape*. Ed.: Nicholas J. Higham & Martin J. Ryan, Woodbridge 2011, Publications of the Manchester Centre for Anglo-Saxon Studies 10) behandlet en fane af skandinaviske stednavnetyper i England. Fokus er dog især stednavne på *-by* sammensat med appellativiske forled. Disse navne står de nordiske navne på *-by* tættere i dannelsen og ordforråd, og forf. argumenterer for at disse udgør et ældre lag af *by*-navne på engelsk grund. I bidraget *Mikrotoponymie aus nordwestgermanischer Sicht. Einige Bemerkungen zur Definition und Terminologie* (i *Mikrotoponyme*. Jenaer Symposium 1. und 2. Oktober 2009. Red.: Eckhard Meineke & Heinrich Tiefenbach, Heidelberg 2011) belyser ROB RENTENAR hvordan navneforskningen i Nordvesteuropa delvist adskiller sig fra den tysksprogede navneforskning når det gælder det som på tysk kaldes »Mikrotoponymie«, selvom problematikkerne i grove træk er de samme. Således diskuteres termer som eksempelvis engelsk *minor names*, dansk *marknavn*, norsk *teignamn* og svensk *ägonamn* i lyset af den tyske termbrug.

Propriernes placering i den danske grammatik er kort berørt i den voluminøse *Grammatik over det Danske Sprog 1–3* (København 2011, s. 508–518) af ERIK HANSEN & LARS HELTOFT. Desværre virker fremstillingen ikke helt opdateret med hensyn til nyere onomastisk litteratur, men propriernes bøjningsforhold i dansk sprogbrug belyses enkelt og forståeligt.

Personnavneforskningen i Danmark byder på nogle få meget forskellige bidrag. RIKKE STEENHOLT OLESEN kommer i *Personal names in medieval runic inscriptions from Denmark* (i *I Nomi nel tempo e nello spazio*. Atti del XXII Congresso internazionale di science onomastiche. Pisa (Italia), 28 agosto – 4 settembre 2005, sezione 4, Pisa 2010) frem til at navne i middelalderlige runeindskrifter ikke væsentligt ændrer det billede af personnavneudviklingen som kendes fra andre kilder. Runeindskrifterne kan imidlertid fortælle at man hverken blandt kirkens folk eller uden for kirken tog de kristne navne til sig så hurtigt som man kunne have forventet, samt at brugen af de hjemlige navne i middelalderen ikke kan betragtes som et hedensk modstykke til kristendommen. Med et helt andet emne tangerer ANETTE JENSEN personnavneforskningen i artiklen *Sjuskedorte, sladdersidse, somalene, svinemikkel og alle de*

andre. Sammensætninger med personnavn som andetled i danske øsmål (i Jysk, øsmål, rigsdansk mv. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk. Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen. Red.: Torben Arboe & Inger Schoonderbeek Hansen, Aarhus Universitet 2011). Her behandler hun personnavne som indgår i appellative sammensætninger i østdanske dialekter (øsmålene), og konkluderer i artiklens afslutning at navnesammensætningerne kan indgå i meget forskellige dannelser og brug, og de kan optræde både som leksikaliserede størrelser og som ad hoc-dannelser. Nogle navne er så produktive som andet sammensætningsled – især i sammensætning med verber – at de måske kan kaldes en slags halvsuffixer.

Birgit Eggert   Peder Gammeltoft

2.2. Finland

Namnforskningen i Finland har under 2011 resulterat i ett ämnesmässigt brett spektrum av publikationer. Flera forskare har ägnat sig åt personnamnsforskning och namn på husdjur har beskrivits i två publikationer. Ortnamnsstudierna är jämförelsevis få. En del av den namnforskning som har idkats har mynnat ut i praktiska namnrekommendationer. Två av dessa är nätpublikationer, nämligen SIRKKA PAIKKALAS och ELINA WIHURIS *Sukunimien taivutus* ('Böjning av släktnamn', <http://kaino.kotus.fi/sukunimientaivutus>, Forskningscentralen för de inhemska språken, 2011) som ger råd om hur man i finskan ska böja efternamn, och KIMMO GRANQVISTS och PAIKKALAS *Kreikan paikannimet* ('Grekiska ortnamn', <http://kaino.kotus.fi/kreikan-paikannimet/>, Forskningscentralen för de inhemska språken, 2011) som ger råd om hur man i finskan ska skriva namn på grekiska orter.

Artiklar med namnteoretiskt innehåll är få, men i *A cognitive approach to the semantics of proper nouns* (i *Onoma* 41) tar PAULA SJÖBLOM upp proprietärens betydelse till diskussion. Hon konstaterar att man ofta ansett att namn är utan betydelse och att deras enda uppgift är att hänvisa till sin referent; en syn som är tätt förknippad med språkmodeller som skiljer semantiken från annan lingvistisk analys. Sjöblom betonar att namn, även om de inte har en betydelse som kan slås upp i en ordbok, ur kognitiv lingvistisk synvinkel som symboliska enheter är jämförbara med andra ord i språket, och att deras uppgift är att skapa betydelser i språket på sitt eget sätt. Namnets betydelse kan definieras som relationen mellan namnets form och de mentala bilder som referenten väcker. I vissa fall, t.ex. vad gäller öknamn, är identifieringen inte ens namnets huvuduppgift, utan de mentala bilder namnet väcker är viktigare än identifieringsuppgiften.

MINNA NAKARI disputerade i maj vid Helsingfors universitet med avhandlingen *Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780–1930: Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet* (Nordica Helsingiensia 25, Finska, finskugriska och nordiska institutionen vid Helsingfors universitet, 2011). Nakari tecknar en bild av de namnfraser som användes om och av kvinnor i Helsingfors under en 150 år lång period genom en noggrann och systematisk analys av nästan 6 000 belägg, excerperade ur olika källor. Hennes analys visar att omtalet av kvinnor var mycket varierande och en syntaktisk-semantisk analys ger 115 olika namnfrastyper som Nakari har delat in i 15 huvudgrupper. I slutet av 1800-talet är efternamnsbruket mycket etablerat i Helsingfors men kvinnor i lägre socialgrupper omtalas ändå ofta med patronymikon i stället för ett fast efternamn. Även om man sällan träffar på giftasnamn i officiella dokument skrivna i början av 1800-talet, kan Nakari i en jämförande analys av gifta kvinnors dagböcker säga att dessa kvinnor i privata sammanhang tidigt ofta också använde giftasnamn.

Släktnamn är i fokus för den intressanta studie om helsingforsjudars byte av efternamn under perioden 1933–1944 som LAURA EKHOLM och SIMO MUIR beskriver i artikeln *Isänmaasubteen rakentaminen "kansallisten" nimien avulla. Helsingin juutalaisessa seurakunnassa tehdyt sukunimien vaihdot 1933–1944* ('Att bygga en relation till faderslandet med hjälp av »nationella» namn. Släktnamnsbyten i Helsingfors judiska församling 1933–1944', i *Historiallinen aikakauskirja* 109). Förf. ger en historisk överblick av det samhälle som dessa personer levde i och ställer namnbytet i relation till detta samhälle. De konstaterar att man kan se två parallella krafter som bakgrund till att judar bytte namn. Det handlade dels om enskilda familjers önskan om ett namn som gjorde det enklare för dem att bli en del av det dåvarande finländska samhället, dels om församlingens mål att via namnen stärka sionismen. De namn som byttes bort var ofta slaviska, och namnbytet skedde antagligen oftare för att familjen ville undvika att drabbas av det »rysshät» som rådde än för att dölja familjens judiska bakgrund. De namn som de bytte till var namn som passade in både i svenskan och finskan, och som i skriven hebreisk form dessutom ofta hade en hebreisk betydelse.

I artikeln *African and European anthroponymic systems – similarities and differences* (i *Onoma* 44) analyserar MINNA SAARELMA afrikanska och europeiska personnamnssystem ur historisk synvinkel. Hon reder ut hur personnamnssystemen har utvecklats på dessa kontinenter, och på vilket sätt kontakterna mellan afrikaner och européer har inverkat på namnsystemen. I synnerhet kolonialismen och den kristna tron ledde på 1800-talet till en snabb och djup förändring av det afrikanska personnamnssystemet. Detta berodde

dels på att de afrikanska namnen ansågs vara för hedniska för att de skulle kunna bäras av dem som hade konverterat till kristendomen, dels eventuellt på att missionärerna inte kände till de traditionella namnen. Samma »förkristnande» av namnförrådet gjordes på sin tid också i Europa, där de gamla namnsystemen i mångt och mycket påminde om de afrikanska. I slutet av 1900-talet började mediernas och den västerländska populärkulturens betydelse i namngivningen växa sig allt större, såväl i Europa som i Afrika.

Personnamn är också ämnet för två artiklar av SOFIA KOTILAINEN. I artikeln *The genealogy of personal names. Towards a more productive method in historical onomastics* (i *Scandinavian journal of history* 36:1, 2011) beskriver Kotilainen nödvändigheten av att utnyttja genealogiska metoder kombinerade med nätverksanalyser när man ägnar sig åt studier av förnamnsval i äldre tider. Kotilainen anser det nödvändigt att väga in det symboliska värde som förnamnen har, och som man kommer åt genom att studera hur ett namn går i arv från en generation till en annan i en och samma släkt. Studier av de välbevarade kyrkböckerna möjliggör också analyser av de attityder och värderingar som »arvet» av förnamn speglar även i lägståndssläkter. I sin artikel *1700- ja 1800-luvulla syntyneen suomenkielisen väestön etunimien kirjoittamisesta* ('Om stavningen av förnamnen hos finskspråkiga födda under 1700- och 1800-talet', i *Sukutieto* 2011:4) diskuterar och kritiserar Kotilainen nytan med att normalisera de namnbelägg som i kyrkböckerna finns antecknade för den finskspråkiga befolkningen i Finland. Namnen bokfördes vanligen av svenska präster och fick därför ofta en svensk form, och denna har i många forskningsprojekt normaliserats till finska namn enligt ett modernt namnbruk. Detta kan enligt Kotilainen ge en skev bild av det verkliga namnbruket på 1700- och 1800-talen. Även om det är svårt ur en systematisk synvinkel vore det viktigt att utgå från ett flertal namnbelägg för samma person, innan man drar slutsatser om vilket namn personen i fråga egentligen bar. Kotilainen menar också att det är viktigt att utgå ifrån den svenska namnform som antecknats och att inte mer eller mindre systematiskt normalisera namnbeläggen till finska namnvarianter, eftersom en normalisering samtidigt eliminerar annan viktig information.

Namnen på våra husdjur har uppmärksammats i ett par publikationer under 2011, bägge populärt hållna. MINNA SAARELMA har för namnsdagskalendern 2012 uppdaterat de namnlängder för hundar, katter och hästar som Marianne Blomqvist sammanställde under 1990-talet, och kompletterat dem främst med finskt material. Saarelma har också gett ut en bok specifikt om hundnamn, *Koirien nimipäiväkirja – Bella, Niksu vai Romeo?* ('Namnsdagsbok för hundar – Bella, Niksu eller Romeo?', Helsinki 2011). Denna innehåll-

ler dels exempel på namn som har kommit med i namnlängderna, dels information kring namnbehov, namnbildning och namnval för hundar. Saarelma konstaterar att rashundar ofta har tre typer av namn – kennelnamn, tilltalsnamn och smeknamn. En växande trend är att hundar får människonamn, en trend som också MARIANNE BLOMQVIST noterar i *Våra fyrfota vänner har också namn* (Helsingfors 2011, Skrifter utg. av Svenska folkskolans vänner 190). Blomqvist skriver förutom om hundnamn också om namn på katter, hästar och kor. Hon ger exempel på typiska namn på de djur som finns och har funnits i finlandssvenskarnas hem och på deras gårdar, också ur ett diakront perspektiv.

Som tidigare nämndes var ortnamnsstudierna under 2011 ganska få. En av dem som diskuterar etymologier är PAULI RAHKONEN. Namnleden *tammer-* (i t.ex. *Tampere*, *Tammerfors*) har av etymologerna oftast getts ett skandinaviskt ursprung. I artikeln *Tampere – saamelainen koskiappellatiivi* ('Tampere – ett samiskt appellativ för fors', i Virittäjä 2011:2) diskuterar Rahkonen en alternativ tolkning, och härleder *tammer* med hjälp av paralleller till annan ljudutveckling som skett i adaptation mellan samiskan och finskan till ett ursamiskt appellativ **tempel* för fors.

KIRSI-MARIA NUMMILA diskuterar i sin artikel *Katinhännästä katinhännille – eräästä periferiaan viittaavasta nimityksestä* ('Om *Katinhäntä* ('kattsvans') som benämning på något i periferin', i Sananjalka 52, 2010) ursprunget till de många *Katinhäntä* som finns i det finska ortnamnsförrådet, och om namnen kan belysa bakgrunden till det appellativ *katinhäntä* som man kan hitta i gamla ordböcker. Detta användes om bebyggelse i utkanten av en stad (motsvarar de svenska *malmarna*). Hon delar in namnen i tre grupper: 1) metaforiska terrängnamn som går tillbaka på en form som liknar kattens svans, 2) bebyggelsenamn med det finska ordet *katti* som förled som hänvisar till en avlägsen trakt, 3) bebyggelsenamn som syftar på stadens utkanter; förleden går eventuellt tillbaka på svenskans *gata*, vilket betyder att namnet skulle vara en folketymologisk översättning av ordet *gatända*. Nummela konstaterar att det i praktiken är svårt att avgöra vilken av de två senare typerna som är den mest ursprungliga, men hon antar att städernas *gatändor* blev *Katinhäntä* eftersom det fanns en känd modell för namnet *Katinhäntä* på landsbygden. Hon påpekar också att det i svenskan finns namn av samma typ, som *Katrumpan*, *Katthuvudet*, och konstaterar att det också kan vara fråga om att namnen har lånats in.

Ordet *koljo* har i de finska dialekterna många olika betydelser. En av de äldre betydelserna är 'jätte'. I artikeln *Jättiläinen, pabolainen, kuolema? Koljo kansanperinteessä, nimistöissä ja maastossa* ('Jätte, djävul, död? *Koljo* i folk-

minne, ortnamn och terräng', i Sananjalka 52, 2010) granskar JUHA RUOHONEN ordets etymologi, i synnerhet med hjälp av den information ortnamnen kan ge. På dagens kartor över Finland finns 130 namn som innehåller ordet *koljo*. De flesta av dessa går förmodligen tillbaka på ett personnamn. Personnamnet *Koljo* finns belagt i östra Finland, och det går i sin tur eventuellt tillbaka på ryskans *Nikolai*. I västra Finland benämner *Koljo*-namnen oftast betydelsefulla orter i landskapet, som alltså tidigt har fått sina namn. Ruohonen lyfter också fram kontakter till folkliga varianter av det bibliska *Goljat*, samt en möjlig koppling till en indoeuropeisk låneetymologi med betydelsen 'helvete'. Enligt Ruohonen vore det därför också skäl att jämföra *koljo*-namnen med namn som innehåller ordet *kuolio* (< *kuolla* 'dö').

Namnssystemen bland språkliga minoriteter och minoriteternas namnförråd och namnbruk har under de senaste åren väckt allt mer intresse bland onomastiker. I TERHI AINIALAS och MIA HALONENS artikel *Somalialaistaustaiset nuoret nimistönkäyttäjinä Itä-Helsingissä* ('Ungdomar med somalibakgrund som namnbrukare i östra Helsingfors', i Virittäjä 2011:2) beskrivs det ortnamnsförråd som 12–17-åriga ungdomar med somalisk bakgrund använder i sin boendemiljö i östra Helsingfors. Undersökningen är genomförd genom intervjuer på finska. Ainiala och Halonen karaktäriserar sin studie som folkonomastisk, dvs. studien fokuserar vanligt folks namnbruk samt de uppfattningar och iakttagelser om namnbruk som gemene man har. Förutom att artikeln redogör för de namn som ungdomarna använder och i vilka kontexter de använder dem, diskuterar den också på ett generellt plan intervjun som metod att samla in material. En noggrann granskning av intervjuerna visar hur mycket själva situationen och intervjuaren påverkar materialet.

Namnbeståndet i Åbo centrum har fått en omfattande presentation på drygt 400 sidor i verket *Turun katuja ja toreja. Nimistöhistoriaa keskiajalta nykypäivään* ('Åbos gator och torg. Namnhistoria från medeltiden till i dag', Turun museokeskuksen julkaisuja 53, 2011). Verket är redigerat av SANNA KUPILA och MARITA SÖDERSTRÖM och består av ett antal artiklar. En del behandlar bakgrunden till Åbo stads grundande samt stadsplanens utveckling under olika tider, andra gör läsaren bekant med de namn som brukats i Åbo under olika tidsperioder. Förf. är experter på stadsplanering och namnplanering i Åbo: planeringsarkitekter, forskare och medlemmar i Åbo stads namnkommitté. Verket innehåller gott om foton såväl i svartvitt som i färg, illustrationer och gamla kartor. I artikeln *Miten Engelin ase-makaavan kadut saivat nimensä?* ('Hur fick gatorna i Engels stadsplan sina namn?') berättar TAUNO PERÄLÄ om det omfattande namnplanerings-

arbete som skedde i återuppbyggandet av Åbo efter att staden brunnit år 1827. I Carl Ludvig Engels nya stadsplan fanns många nya gator som man inte kunde ge samma namn som i det gamla Åbo. Namnplaneringen var snabb: redan i mars 1828 gav man förslag på namn på 10 stadsdelar, 90 gator och 9 torg. Förslaget sändes genast till senaten i Helsingfors för godkännande, men senaten sände ärendet tillbaka för ny beredning. Namnförslagen för Åbo godkändes slutgiltigt först i december 1830. I artikeln *Keskusta-alueen nimistöä keskiajalta vuoteen 1830* ('Namnen i centrala Åbo från medeltiden till år 1830') beskriver JUHANI KOSTET och SANNA KUPILA hur namnen på gator och gränder på medeltiden uppstod spontant ur ett behov att tala om orterna; namnen kan ofta vara engångsbelägg i gamla dokument och kartor. Motiven för namnen kom från gamla ortnamn och närbelägna karaktärsbyggnader. Även om namnen inte var officiella var det de namn som stadsborna använde. I huvudsak är beläggen i medeltida urkunder skrivna på svenska. Det äldsta belägget på Åbos latinska form *Aboa* är från 1154, på en karta ritad av den arabiska geografen och kartografen al-Idrisi. På kartan beskrivs orten som en stor stad, omgiven av viktig odlingsmark. Tolkningen av ortnamnen på kartan är dock omtvistad. Det svenska namnet *Åbo* hänvisar dock klart till befolkningen vid åmynningen. HILKKA JUNNILA redogör i två artiklar för namnförrådet i Åbo under perioden 1830–1999. I *Keskusta-alueen (I–IX) ja Sataman asemakaavallisten alueiden nimet vuosina 1830–1999* ('Planenamnen i centrala Åbo (stadsdelarna I–IX) och hamnområdet under åren 1830–1999') granskar hon namnbildningen i de centrala stadsdelarna och i hamnen och i *Keskusta-alueen nimistön muodostuminen vuosina 1830–1999* ('Namnbildningen i centrala Åbo 1830–1999') behandlar hon varje namn som under perioden hört till stadsplanen, samt de ändringar namnen genomgått.

En omfattande utställning om ortnamnens roll i kulturmiljön gjordes under 2010 av en rad namnforskare och namnplanerare på Forskningscentralen för de inhemska språken, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors universitet, Lantmäteriverket och städerna Helsingfors, Vanda och Esbo. Utställningen belyste tre olika teman: de traditionella namnen, de planerade namnen i stadsmiljön och de inofficiella namn som används i urbana miljöer. Utställningen bearbetades av TIINA MANNI-LINDQVIST, LEILA MATTFOLK, RAIJA MIIKKULAINEN & HELINÄ UUSITALO under medhjälp av KAARINA VUOLAB-LOHI för publicering på nätet (*Ortnamns berättelser*, www.focis.fi/ortnamnsberattelser (svenska); *Paikannimen tarina*, www.kotus.fi/paikannimentarina (finska); *Báikenama muitalus*, www.kotus.fi/baikenamamuitalus (nordsamiska), Forskningscentralen för de inhemska språken, 2010) och av

RAIJA MIIKKULAINEN & SIRKKA PAIKKALA för publicering på engelska (*The story of a place name*, www.kotus.fi/storyofaplacename, Forskningscentralen för de inhemska språken, 2011).

Leila Mattfolk

Paula Sjöblom

2.3. Färöarna

I bogen *Hin føroyska navnabókin. Nøvn í Føroyum* behandler HJALMAR P. PETERSEN alle fornavn, dvs. første fornavn, som er registreret i Hagstova Føroya (Statistics Faroe Islands) i 2009. Han gennemgår navnenes etymologi samt hvor mange der hedder navnet, hvis der er tale om mere end 4 navnebærere. Det samlede antal navne/navneformer er ca. 3 100.

I artiklen *Mansnavnið Lagi í Føroyum* (i Fróðskaparrit 59, 2011) behandler EIVIND WEYHE sproghistoriske, fonetiske, morfologiske og dialektale aspekter i forbindelse med mandsnavnet *Lagi*, som oprindeligt er et dansk mandsnavn, som spreder sig til Norge og Sverige i middelalderen. Forf. mener, at dette navn er kommet fra Norge til Færøerne, dog kun til øen Fugloy, senest i slutningen af 1500-tallet. I 1600-tallet bliver navnet igen anvendt, men nu i den danske form *Lauge*, senere skrevet *Lave*. Det bliver i 1700-tallet anvendt som sidste navn i dobbeltnavnet *Peder Lave* i Tórshavn og Suðuroy. Senere bliver det også anvendt som fast slægtsnavn. I Tórshavn bliver det også til husnavnet *Á Lava*.

I artiklen *Norrøne navne – især personnavne – på Færøerne fra vikingetiden til i dag* (i Vestnordisk språkkontakt gennem 1200 år. Red.: Gunnstein Akselberg & Edit Bugge, Tórshavn 2011, Annales Societatis scientiarum Færoensis. Supplementa 54) påviser ANFINNUR JOHANSEN, at færøsk navne- og ordforråd er præget af, at Færøerne er blevet koloniseret fra Norge. Men forf. mener også, at der i enkelte tilfælde kan have været tale om påvirkning fra Færøerne til Norge og nævner i den forbindelse tre tilnavne i Sverris saga, som er *kúfungr*, *flíða* og *dotafinnr*. Om det sidste tilnavn har der hersket uvished om dets tolkning. Forf. mener, at sandsynligheden for, at det er det færøske appellativ *dotafinnur* 'tåspids på fåreskindssko', der indgår i tilnavnet, er overbevisende stor. I *Fólkanavnahagtol fyri ár 2010* (i Álmanakkin 2012, Tórshavn 2011) gennemgår samme forf. statistikken over alle døbt/navngivne børns (306 drenge og 273 piger) for-, mellem- og efternavne for året 2010, samt årets giftenavne.

Anfinnur Johansen

2.4. Island

Her omtales to bøger og seks artikler inden for islandsk navneforskning, fem om stednavne og én om personnavne. *Fjöruskeljar* er et festskrift til Jónína Hafsteinsdóttir i anledning af hendes 70 års fødselsdag. I bogen er der 22 artikler som alle handler om stednavne på en eller anden måde. *Nöfn Íslendinga* er en ny udgave af bogen om personnavne som udkom 1991. Forf. nu er GUÐRÚN KVARAN. Alle artikler blev gennemgået og omkring 2 000 nye navne findes i bogen. Et specielt tegn giver til kende om navnet er på navneudvalgets liste over anerkendte person- og mellemnavne.

GUÐRÚN KVARAN skrev artiklen *Nöfn og aftur nöfn* (i Nefnir – Foreningen for navneforsknings elektroniske tidsskrift) hvor hun gennemgår de forandringer som er sket inden for islandske personnavne som følge af loven fra 1997. Nu er mellemnavne tilladt og udenlandske navne har friere tilgang end før. Disse forandringer skaber visse problemer inden for bøjningssystemet.

HELGI ÞORLÁKSSON skrev artiklen *A seat of a settler? – A Centre of a magnate – Breiðabólstaðr and Reykholt* (i Viking settlements and Viking society. Papers from the Proceedings of the Sixteenth Viking Congress). Deri behandler han gårdnavnet *Breiðabólstaður* i Reykholtsdalur og går ud fra at bag navnet ligger ordet *breið*, i genitiv plural *breiðar*, brugt om en godt bevokset mose som i begyndelsen af landets kolonisation var et ganske vigtigt stykke land. Allerede i den anden halvdel af det 10. århundrede havde gården tabt noget af sin vigtighed og hovedgården blev flyttet til et gunstigere sted i dalen, d.v.s. i Reykholt. MARGRÉT JÓNSDÓTTIR behandler stednavnet *Brúar* i artiklen *Bæjarnafnið Brúar, fleirtölumyndirnar brýr og brúr* (i Orð og tunga 13). *Brúar* er en gammel plural og for at forklare den er det vigtigt at behandle de to pluralformer *brúr* og *brýr* i betydningen 'bro'. Forf. lægger stor vægt på opståelsen af analogiske former. SVAVAR SIGMUNDSSON skrev kapitlet *Örnefni* (i Handbók um íslensku. Hagnýtur leiðarvísir um íslenskt mál, málnotkun, stafsetningu og ritun) hvor han fortæller hvad man mener med ordet *örnefni* 'stednavn' og hvorledes et udvalg stednavne og gadenavne skal skrives og bøjes. Til sidst er der en liste med navne som bruges i to eller flere former. En anden artikel af SVAVAR SIGMUNDSSON, *Navnemiljøer og ting på Island* (i NORNA-rapporter 86, se 2.1), handler om stednavne i forbindelse med tingsteder på Island og deres forhold til navne, der indeholder eller udgøres af gårdnavnet *Hof*. Artiklen er et forsøg på at se et bestemt navnemiljø, der har tilknytning til magtcentre i Island. Den sidste artikel som behandles her blev skrevet af ÞÓRA BJÖRK HJARTARDÓTTIR. Titlen er *Hvað á býlið að heita?* (i Nefnir – Foreningen for navneforsknings

elektroniske tidsskrift). Forf. var stednavnenævnets formand 2007 til 2011 og beskriver nævnets beslutninger i perioden februar 2007 til november 2009. Først gjør hun rede for nævnets oppgaver, mens hun i andet kapitel fortæller om nye gårdnavne og navneændringer. I tredje kapitel drejer det sig om nævnets arbeidsregler, mens Þóra Björk i fjerde kapitel viser lister over tilladte og afviste gårdnavne.

Guðrún Kvaran

2.5. Norge

Tidsskriftet *Namn og nemne* 28 kom ut i desember, medlemsbladet *Nytt om namn* 52 (2010) kom ut i februar 2011, og *Nytt om namn* 53 (2011) kom ut i august 2011. *Etymologiens plass i navneforskningen. Rapport fra NORNA's 39. symposium i Halden 11.–13. mai 2010* (NORNA-rapporter 87), red. av OLE-JØRGEN JOHANNESSEN & TOM SCHMIDT (Uppsala 2011), ble publisert i oktober 2011.

Serien *Bustadnavn i Østfold* kom i år ut med sitt 10. bind. Det gjelder grensekommunen Aremark, og MARGIT HARSSON stod for utgivelsen. Det er beundringsverdig at utgiverne av serien klarer å holde utgivelsestakten, ett bind pr. år, og det legger sikkert kraftig beslag på de tilgjengelige ressursene i navnegranskermiljøet ved Universitetet i Oslo. Serien har funnet sitt mønster når det gjelder strukturen på de ulike navneartiklene, og det er tydelig for leseren hva som er Kåre Hoels opprinnelige tekst og hva som er utgiverens supplement, og utgiverne legger ned en betydelig arbeidsinnsats med nettopp dette. Årets bind er ikke noe unntak, og et eksempel på det finner vi under omtalen av bruksnavnet *Torget* (s. 142), der leseren får en fyldig gjengivelse av diskusjonen om navn på *Torg*, *-torg*.

Som et resultat av NORNA's symposium om Etymologiens plass i navneforskningen har det naturligvis blitt publisert flere interessante bidrag i den forbindelsen. Sterkest i sitt etymologiske preg er HARALD BJØRVANDS bidrag *Rot og røtter – etymologi og stedsnavn*, der han først tar for seg det han kaller «spøkelsesrøtter» og dernest diskuterer navnet *Sola* og har en lengre utredning om herredsnavnet *Varteig*. Forf. ender opp med at forleddet i dette navnet er motivert av «en eller annen type forekomst av vann». Eggende og utfordrende er KLAUS JOHAN MYRVOLDS bidrag *Skaldedikt som kjelda til etymologi og ljodleg vokster av norske namn*, der han polemiserer mot tidligere tolkningsforslag av navnet *Nór(v)egr/Nor(v)egr*, men vender tilbake til Noreens tolkningsforslag; men fortsatt venter vi på en konklusjon når det gjelder etymologien til landsnavnet. VIDAR HASLUMS *På sporene av en tapt språkkom-*

petanse. Språklig rekonstruksjon i et onomastisk perspektiv (i NORNA-rapporter 87) er et sterkt teoretisk bidrag. Forf. argumenterer for å innføre et klart skille mellom «(terreng)appellativ» og «grunnord», fordi grunnordet gjennomgår en spesiell semantisk utvikling som det gjelder å få avdekket som et eget element i prosedyren for å finne den opprinnelige betydningen som navngiveren har lagt i et navn. *Våre eldste stadnamn – viktige språkhistoriske kjelder* heter INGE SÆRHEIMS bidrag i samme volum, der han med navnemateriale i all hovedsak fra Rogaland tar for seg gamle usammensatte naturnavn, gir en oversikt over de suffiksene som er brukt og navnenes innhold, samt diskuterer spørsmålet om primær og sekundær navnelaging. Dessuten drøfter han kort Theo Vennemanns og Hans Kuhns teorier, men avviser de konkrete tolkningsforslagene som de to forskerne har trukket fram. Mange av problemstillingene om våre eldste stedsnavn som kilde til den eldste språkhistorien tar INGE SÆRHEIM opp i bidraget *Reconstructing topographical appellatives from place-names. Some methodological challenges* (i *Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen*, se 2.6), der han også viser en del eksempler på at nyere mikrotoponymer inneholder ord som er gått ut av bruk i dialekten. Det administrative navnet *Idd* brukt som soknenavn, bygdetingsnavn, kirkenavn og skipreidenavn, drøftes av MARGIT HARSSON i artikkelen *Bygdenamnet Idd i Østfold* (i NORNA-rapporter 87). Hun knytter det til appellativet *ide* f. 'bakevje, strømhvirvel i vann', og som saklig forklaring til forslaget viser hun kart over landhevingen og strandlinjen for 2 500 år siden og får fram at gården den gang lå ved en elvesving som løp ut i fjorden. Ved hjelp av kart over landhevingen får hun også gitt en forklaring til *Snekketorp*, om en gård som i dag ligger langt fra sjøen, men som i tidligere tider har ligget ved fjorden, og hun hevder med rette at forleddet i navnet er appellativet *snekkja* f. 'langskip'.

Temaet Navnemiljø og samfunn belyses i tre artikler publisert i etterkant av NORNA-symposiet i Ryslinge i 2009. I *Jernalderens navnemiljø i Slidre* (i NORNA-rapporter 86, se 2.1) tar TOM SCHMIDT utgangspunkt i registrerte funn, først og fremst gravhauger og daterte gravfunn, og ser disse i forhold til navnene på funnstedene, og konkluderer med at den største delen av funnene er knyttet til gårder med gamle naturnavn og til gårder med navn av de eldre kulturnavntypene (*-heim*, *-vin*, *-stadir*). Han finner også at gårder med antatt sentralplassfunksjon har gamle navn og gamle funn. I INGE SÆRHEIMS artikkel i samme volum, *Ein gard på kvar hol. Om navnemiljø og sentralitet i eit sørvestnorsk jordbruksamfunn*, diskuteres sammenhengen mellom bebyggelseshistorie og gårdsnavnklassen *-land*, en navneklasse som har sitt mest frekvente område nettopp på Sørvestlandet. Her

finnes også en betydelig mengde av ødegårder med navn på *-land* der bosetningsrestene dateres tilbake til før 500 e. Kr. Blant annet blir forleddenes semantiske innhold studert for å få et bilde av den agrare aktiviteten i jernalderen, og det store antallet ødegårder er å betrakte som indikasjoner på en kraftig samfunnsomlegging på slutten av 500-tallet. OLE-JØRGEN JOHANNESSEN og BJØRN RINGSTAD har i *Jernalder og samfunn på Nordvestlandet* (i NORNARAPPORTER 86, se 2.1) gitt en oversikt over det arkeologiske materialet og navnelandskapet i et utvalg bygder i Romsdal og den nordre delen av Sunnmøre. Gravfunn og løsfunn trekker den eldste gårdsbosetningen bare tilbake til yngre romertid og folkevandringstid, mens moderne flateavdekking viser at den sentrale gårdsbosetning ofte går tilbake til yngre bronsealder.

Drøfting av enkeltnavn finner vi i ELДАР HEIDES *Bodø-namna* (i NN 28), der han argumenterer for et utgangspunkt *Bodhi+vin* til *Bodhin* og også drøfter grunnlaget for det lulesamiske *Bådådjo* som navn på byen. OLA STEMSHAUG omtaler i *Nordheim og Nautan* (i MM 2011) et skifte av gårdsnavn fra *Nautan/Nauten* til *Nordheim* i Tustna på Nordmøre fordi eierne fant navnet belastende. Stemshaug argumenterer deretter for at det opprinnelige navnet var navn på øya *Stabblandet* og tenker seg at navnet går tilbake på en rot **neu-d-*. I artikkelen *Lø – gard, lagerplass og hamn. Med jamførnde materiale om andre namn på stabel- og lastestader i Noreg* (i NoB 98) tar OLA STEMSHAUG opp til drøfting gårdsnavnet *Lø* ved Trondheimsfjorden i Nord-Trøndelag og mener at det kommer fra **(b)lædhi* n., «stad der ein legg i lad, stabelplass, lagringsstad, kanskje òg omlastingsstad» (s. 103 f.). I *Havbrua* (Årbok for Fosen 2011) greier samme forf. ut om dette navnet. Han argumenterer for at sisteleddet er *brun* f. 'kant, brink, skrent', og at navnet gjelder kanten av kontinentalsokkelen som løper langs store deler av norskekysten. BOTOLV HELLELAND tar for seg et seternavn i artikkelen *Stolsnamnet Røvil i Ulensvang* (i NoB 98) og mener at dette er et semantisk sekundært navn som opprinnelig har vært brukt om den langstrakte fjellryggen like ovenfor stølen, og han setter navnet i sammenheng med norr. *refill* m., nyno. *revel* og *revle*. I *Alte Namen für kleine Orte – ein Beitrag zur Diskussion der Rekonstruktion verschwundener Wörter* (i Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen, se 2.6) diskuterer BOTOLV HELLELAND navnene *Skutull*, *Låte* og *Lote*. Det første ser han som et eldre topografisk ord eller en metafor, det andre settes i avlydsforhold til norr. *laut* f. 'liten dal, deld, dokk', og det tredje rekonstrueres til norr. **Lót(r)* m., n., dativ **Lóti* (< *lota-*) uten at etymologien er klar. AUDUN DYBDAHL viser i artikkelen *To omdiskuterte skipreider og skipreidenavn i Trøndelag* (i MM 2011) hvorledes ad-

ministrasjonshistorie og navneforskning kan knyttes sammen når man skal avgjøre gamle grenser. *Hvor lang var Langaskipreida og hva het Jbrottar skipreidha egentlig* er de to nøttene som han drøfter.

I et faghistorisk riss *Navnegranskingens plass i Maal og Minne og fagets stil-ling i dag* (i Nordiskfaget – tradisjon og fornying. Maal og Minne 100 år. Red.: Jon Gunnar Jørgensen & Lars S. Vikør, Oslo 2011) gir TOM SCHMIDT en oversikt over tidsskriftets grunnlegger og eneredaktør fram til 1955, Magnus Olsens, onomastiske bidrag, og dessuten hans bidrag i NoB, og gir ellers et resymé av onomastikkens plass i MM. Derimot er sammenfatningen av onomastikkens plass ved universitetene og høyskolene i dag atskillig mer summarisk behandlet, og den nåværende begredelige situasjon for innsamlingsarbeid og arkivering blir knapt nevnt.

Personnavnforskningen i Norge kunne i 2011 glede seg over to bokutgivelser, begge av et relativt betydelig omfang og begge med en samlende karakter og retning. GULBRAND ALHAUGS *10 001 navn. Norsk fornavnleksikon* (Oslo 2011) inneholder opplysninger om dette antall fornavn fra 1800- og 1900-tallet og er det største av sitt slag i Norge. Selv om forf. gir uttrykk for at arbeidet har et mer populærvitenskapelig siktemål enn Kristoffer Krukens Norsk personnamnleksikon, er likevel arbeidet av stor verdi for personnavnforskere. Hver inngang inneholder opplysning om navnets frekvens i absolutte tall, hvor stor andel av beleggene som er funnet som andre, evt. tredje fornavn, og når den første og siste bærer av navnet er født. Den enkelte artikkel inneholder også opplysning om navnets etymologi, dets popularitet, hvilke kjente personer som bærer navnet, bruken av navnet i skjønnlitteratur o.l., og den første personen med navnet på 1800-tallet. IVAR UTNES bok *Hva er et navn?* er en etterlengtet, i ordets beste forstand populærvitenskapelig, framstilling av den norske fornavnshistorien og etternavnshistorien. I norsk sammenheng har vi tidligere bare hatt det store innledningskapittelet i første utgave av Norsk personnamnleksikon. Det skriver seg fra 1982, og selv om det i enkelte deler er foreldet, er det på visse punkter fyldigere enn Utnes tekst. I elleve korte og lettste kapitler fører forf. oss gjennom hovedtrekkene av norsk personnavnhistorie i en lett og klar framstilling, og gir også leseren en oversikt over den viktigste sekundærlitteraturen på fagfeltet. Som en første innfallsport til norsk personnavnhistorie har arbeidet sin verdi, men vi savner fortsatt en vitenskapelig norsk personnavnhistorie.

Et riss av fornavnshistorien fra 1500- og 1600-tallet gir OLE-JØRGEN JOHANNESSEN i artikkelen *Olav og Anna. Innlånte navn og nordiske navn på 1500- og 1600-tallet* (i Norsk språkhistorie i eldre nynorsk tid (1525–1814).

Minneskrift for Kjartan Ottoson. Red.: Helge Sandøy & Ernst Håkon Jahr, Oslo 2011).

BOTOLV HELLELAND gir i artikkelen *Personnamn inn i tredje millenium* (i Almanakkens historie. En jubileumbok, Oslo 2011) dels en oversikt over hovedtrekkene i personnavnloven, og dels en sammenfatning av hovedtrekkene i personnavnutviklingen i førstehalvdel av 1900-tallet samt et kort resymé av navnetypologi og innlåning av personnavn. Artikkelen egner seg godt som en første introduksjon til personnavnhistorien. På egen forskning hviler GUDLAUG NEDRELIDS kongressinnlegg fra 2005 *Nachnamengebrauch bei Norwegischen Frauen im Jahre 1801* (I Nomi nel tempo e nello spazio. Atti del XXII Congresso internazionale di science onomastiche. Pisa (Italia), 28 agosto – 4 settembre 2005, sezione 4, Pisa 2010), der hun nøye angir de forskjellige typer etternavn som folketellingen fra dette året gir opplysning om, illustrert ved eksempler og tabeller, og som hun setter inn i et større navnehistorisk perspektiv.

Metodisk nyskapende er TORODD KINN i artikkelen *Førenamnsgeografi i 1801: Nordmøre, Romsdal og Sunnmøre* (i NN 28) der han identifiserer geografiske regioner i fornavnbruken ved hjelp av hierarkiske klynger (*hierarchical clustering*). Deretter setter han opp lister over de ti mest frekvente manns- og kvinnenavnene i hver region og finner fram til forskjeller mellom kyststrøk og innlandsregionen, og mellom by og land. I to andre artikler, *Namna Desiderius, Desideria og Diss i Sunnfjord* (i NN 28) og *Iseline – eit sjeldsynt namn* (i MM 2011), beskriver samme forf. sjeldne navns opphav og lokal utbreiing.

GEIRR WIGGENS artikkel *Anagrammatiske og bakvendte personnavn: Nye eksempler og drøftinger* (i NN 28) er en oppfølging av en tidligere studie (i SAS 28), der han har særlig fokus på anagrammatiske og helt reverserte navnedanninger i skjønnlitteraturen (Kjartan Fløgstad).

Ole-Jørgen Johannessen

2.6. Sverige

Under året har en ortnamnsavhandling sett dagens lys i Sverige. Det är BOEL JEPSONS *English place-name elements relating to boundaries* (Lund 2011). Jepson har undersøkt ett antal i England förekommande ortnamns-element som på olika sätt hör samman med gränser, feng. *(ge)mære, hār mearc, *rān, *ræn(e)* och fvn. *rein, rá*. Dessa kan relatera sig mer eller mindre nära till gränser, vilket hon illustrerar genom att placera dem på en betydelseskala från 'boundary' över 'that which forms a boundary' till 'elements meaning, for instance, boundary strip and boundary stone'. Hon kan också urskilja regionala

skillnader i bruket av de olika orden, t.ex. att *(ge)mære* främst tycks höra hemma i landets sydöstra delar. Det är en gedigen avhandling som också innehåller åtskilliga referenser till svenskt namnmaterial.

THORSTEN ANDERSSONS breda uppsats *Etymologins ställning inom namnforskningen – en överblick* (i NORNA-rapporter 87, se 1) baserar sig på det föredrag med vilket han inledde NORNA-symposiet Etymologiens plass i navneforskningen 2010. Anderssons grundbudskap är att tolkade namn utgör en förutsättning för fördjupade namnstudier, och detta budskap exemplifierar han med en rad exempel från såväl person- som ortnamnsforskningens områden. Men uppsatsen innehåller också en knivskarp översikt över germanskt personnamnsskick samt en diskussion om motsättningarna mellan onomastik och indoeuropeistik, särskilt i diskussionen av den s.k. alteuropäische Hydronymie. Metodskillnaderna är här avgörande. För ortnamnsforskaren är etymologins reella förankring en grundsten och Andersson betonar att terrängstudier utgör en integrerad del av den semantiska analysen. Från samma symposium kommer LENNART ELMEVIKS uppsats *Att våga eller inte våga – ett dilemma vid försök att tolka gamla ortnamn av dunkelt ursprung*. Elmevik tar där upp frågan om vilket ansvar ortnamnsforskaren har med tanke på att hans eller hennes tolkning kan missbrukas av företrädare för andra discipliner. »Finns det tveksamhet» skriver Elmevik »om en ortnamnsetymologis tillförlitlighet minskar dess värde påtagligt, för att inte säga drastiskt, som ett redskap i ett tvärdisciplinärt umgänge». Det är lätt att se problemet men svårare att se vad man kan göra åt det. Ortnamnsetymologier är empiriska utsagor och som sådana alltid möjliga att ifrågasätta. På det namnsemantiska planet finns inte sällan utrymme för osäkerhet. Att etymologin ofta är det möjligas konst snarare än en exakt vetenskap illustreras av Harald Bjorvands bidrag i samma volym där han på fullt allvar diskuterar en betydelseutveckling 'vatten' → 'land'. Elmevik nämner den etymologiska forskningens alltmer fin-slipade metodik, och kanske är det här en del av svaret finns; vi måste lyckas förklara för våra kollegor i andra ämnen att alla tänkbara tolkningar inte är lika bra eller troliga. En principiell diskussion av etymologins roll i namnforskningen möter också i SVANTE STRANDBERGS *Etymologins plats i hydronymisk forskning. Några aspekter* (i NN 28). Han introducerar där begreppet »etymologicitet» med vilket han avser i vilken grad en namntolkning kräver användning av den etymologiska forskningens teknisk-metodiska apparat. Tolkningen av alderdomliga vattennamn är ofta i behov av forskning med en hög grad av etymologicitet och sådana undersökningar får inte sällan ett principiellt värde som går utöver den enskilda namntolkningen.

Handlingar från ett av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folk-kultur arrangerat symposium om rekonstruktion av ord ur namn har under året publicerats med titeln *Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 7.–9. April 2010*. (Red.: Lennart Elmevik & Svante Strandberg, Uppsala 2010, Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 112.) I *Probleme bei hydronymischer Rekonstruktion* diskuterar SVANTE STRANDBERG olika problem som möter när man försöker rekonstruera gamla vattennamn. Särskilt intressant finner vi diskussionen i avsnitt 2.7 där Strandberg påpekar att även i de fall ett ord med viss säkerhet kan rekonstrueras utifrån ortnamn, kan frågan om ordbildningen och betydelsen ändå vara oklar. Att det tre gånger uppträdande ortnamnet *Kävr-* har med adj. *kvav* 'kvävande' och verbet fsv. *qvæfia* 'kväva, dränka' att göra är nog klart. Men rör det sig om primär eller sekundär namnbildning och vad har namnet egentligen haft för betydelse? I *Rekonstruktion von Wörtern aus Ortsnamen. Einige Bemerkungen zur Beleuchtung eines Problemkomplexes* (i *Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen*) uppehåller sig LENNART ELMEVIK särskilt vid problemet med att avgöra om namn som innehåller suffixavledningar är primära, dvs. bildade genom avledning, eller sekundära, dvs. innehåller suffixavledda ord. Han framhåller därvid vikten av att undersöka vilken funktion olika suffix haft i ordbildningen. Att t.ex. *-s-* som denominalsuffix ofta uttrycker 'was von etwas gekennzeichnet ist' gör det användbart för att bilda vattennamn. Därmed ökar sannolikheten för att t.ex. tolkningen av *Trosa* – ursprungligen namn på Trosaån – som en *-s-*avledning till fsv. **trødher* 'trög, ovillig' är korrekt. I *Sekundäre Namenbildung oder Nachbenennung? Ein Problem bei der Beurteilung alter nordischer Ortsnamen* i samma symposievolum tar EVA NYMAN upp problemet med att skilja mellan sekundär namnbildning och uppkallelse. Intressant är hennes resonemang om hur den ursprungliga »idén» bakom ett suffixbildat ortnamn kan fördunklas och genom uppkallelse komma att representera en ny »idé». Namnet *Sollerön*, fsv. *Sold*, betyder 'den solbelysta ön'. Men namnet avser också den största ön i sjön Siljan och som uppkallelsenamn har det använts om den största ön i en sjö. Kanske kan uppkallelsenamn av detta slag betraktas som första steget i en lexikaliseringsprocess.

Glädjande är att Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology i Schleswig år 2010 ordande ett symposium om *Gudhem*-namnen och de platser de betecknar – alltså en åtminstone delvis onomastiskt motiverad sammankomst. Från svenskt håll bidrog STEFAN BRINK med en kritisk rekapitulation av den namnvetenskapliga diskussionen, *Gudhem – the toponymic evidence*

(*or rather challenge*) (i The Gudme/Gudhem phenomenon, se 2.1). En ovanligt desillusionerad Brink tvingas dock konstatera att »the *Gudhem* problem, both the place names and the settlements, is even more of an enigma after this analysis than before». Från ett annat tvärvetenskapligt symposium kommer LARS-ERIK EDLUNDS mycket intressanta uppsats *Mellan väst och öst. Det jämtländska språkområdet över tid ur ett nordiskt perspektiv* (i Jämtland och den jämtländska världen 1000–1645. Red.: Olof Holm, Stockholm 2011, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens konferenser 75). Edlund diskuterar Jämtlands språkliga ställning utifrån runinskrifter, dialekter och ortnamn men kommer också in på synnerligen viktiga frågor om hur historiska språkförändringar kan förstås. Utifrån de tre begreppen kontakt, prestige och identifikation skisserar han en användbar och tidlös modell för spridningen av språkliga fenomen. När det gäller skillnader mellan östligt och västligt värjer sig Edlund för enkla förklaringar och framhåller att tillsynes tydliga differenser kan ha uppstått först i en förhållandevis sen stabiliseringsfas. Vad beträffar ortnamnen är det främst *-hem* och *-vin*-namnen som tilldrar sig hans intresse. Här hade han kunnat lägga till de sakrala *Hov* och *Vi*, *-vi* som i Jämtland uppvisar en intressant distribution och belyser landskapets ställning mellan olika kulturområden.

Västergötland står i fokus för två uppsatser av SVANTE STRANDBERG. I *Vara och Edsvära. Ett diskussionsinlägg om Var- i ortnamn* (i NORNA-rapporter 87, se 1) granskar han ett antal namn som innehåller det omdiskuterade namnelementet *var-* och kommer fram till att det sannolikt har en betydelse '(grus)höjd', 'sandig och grusig (ut)mark'. Sockennamnet *Edsvära* innehåller enligt Strandberg troligen ett med *vara* besläktat ord med ungefär samma betydelse. Strandbergs bidrag är ett svar på Harald Bjorvands föredrag på samma symposium där denne hävdade att ordets ursprungliga betydelse är 'vatten' och att det också är denna betydelse som är den vanliga i ortnamn. I *Namn på allmänningvatten i Äldre Västgötalagens bilagor* (i Äldre Västgötalagen och dess bilagor i Cod. Holm. B 59. 1. Utg. av Föreningen för västgötalitteratur genom Per-Axel Wiktorsson, Skara 2011, Skara stiftshistoriska sälls-kaps skriftserie 60) diskuterar SVANTE STRANDBERG kortfattat men utförligt de 25 namn på sjöar och vattendrag som omtalas i en bilaga till Äldre Västgötalagen. Framställningen avslutas med en intressant överblick över de olika bildningstyper som namnen representerar. I *Mellannorrlands ortnamnsskick mellan väst och syd* (i SaoS 2010) resonerar EVA NYMAN kring olika influenser i det mellannorrländska ortnamnsskicket. Särskilt intressant är diskussionen av likalydande namn på älvar som rinner åt olika håll från samma utgångspunkt, t.ex. svenska *Tävlan* och norska *Tevla* som från passet vid Storlien

rinner åt öster respektive väster. Nyman menar att dylika namnpar betingats av att de ligger längs en färdled, där, om vi har fattat henne rätt, det vattendrag som följer färdleden har uppfattats som ett och samma, oavsett vilket håll det rinner åt. De s.k. bristbetecknande *-lösa*-namnen problematiseras av STAFFAN NYSTRÖM i *Etymologiprincipen som ledstjärna för ortnamnsvården? Fallen Toasjö och Stallösa* (i Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 2011). Han visar där på det orimliga i att tolka *Stallösa* som ett bristbetecknande **Starrlösa*. I *Urban namngivning – något om makt, metoder och mål* (i SaoS 2010) redogör samme förf. för de politiska och juridiska hänsynstaganden som alltmer kringgärdar namngivningen i Stockholm och säkert många andra städer. Här får vi också en intressant utredning av torpnamnet *Korphopp* som visar sig höra samman med *corp* i betydelsen 'hacka' och kan jämföras med uttryck som *korpa opp* 'hacka upp jord' – man kan ana att jordmånen på platsen inte var den bästa. Torpet har inspirerat till det närbelägna gatunamnet *Korphoppsgatan*. Man måste hålla med Nyström om att det är anmärkningsvärt och möjligen lite nedslående att ingen av de boende på gatan, som han intervjuade, någonsin hade funderat över namnet eller dess betydelse. I *Kring namnet Tjust* (i NORNA-rapporter 87, se 1) tar sig STAFFAN FRIDELL an ett klassiskt svenskt ortnamnsproblem. Fridell kan visa att *Tjust* av allt att döma är en ensamstående namnbildning som från början kan ha avsett bara ett område svarande mot Lofta och Gamleby socknar. Etymologiskt rör det sig om en bildning till roten **peus-* 'storma, dåna', men frågetecken kvarstår ännu vad beträffar den ursprungliga namnbäraren och namnbildningen. Ny är tanken att namnet ursprungligen skulle kunna syfta på fjärden Gudingen i Lofta och Loftahammars socknar.

De gamla bebyggelsenamnens ålder är föremål för diskussion av JAN PAUL STRID i *Ortnamn och kulturlandskap under den äldre järnåldern* (i NORNA-rapporter 86, se 2.1). Strids budskap är att den förändrade syn på järnåldersbebyggelsen som vuxit fram under senare decennier innebär att vi måste räkna med att många bebyggelsenamn är betydligt äldre än vi tidigare trott. Ortnamn har »återanvänts» vid omstruktureringar av landskapet och det är inte otänkbart, menar Strid, att vissa namn kan ha överlevt »från den bofasta bondekulturens tidiga skeden» (läs: bondestenåldern). Kronologiska frågor behandlas också av PER VIKSTRAND i *Ortnamn och den äldre järnålderns högstatusmiljöer* (i Makt, kult och plats. Högstatusmiljöer under den äldre järnåldern. Kultplatser. Red.: Peter Bratt & Richard Grönwall, Stockholm 2011, Arkeologi i Stockholms län 5). Vikstrand diskuterar bl.a. de s.k. centralortsmiljöernas ortnamn och menar att medan *-tuna*-namnen börjar bli produktiva redan under romersk järnålder förefaller de s.k. comitatusnamnen på *-by*

vara yngre. Rinkabyarna har i vissa fall varit aktiva under 600-talet och karlabyarna från 700-talet in i tidig medeltid. Namnen på *-tuna* intar en central roll också i arkeologen MARTIN RUNDKVISTS stora arbete om Östergötlands järnålder, *Mead-halls of the Eastern Geats. Elite settlements and political geography AD 375–1000 in Östergötland, Sweden* (Stockholm 2011, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar. Antikvariska serien 49). Rundkvist kartlägger de arkeologiska högstatusindikationerna i anslutning till *tuna*-orter i Östergötland och finner en korrelation redan under yngre romersk järnålder, samtidigt som *tuna*-orternas betydelse tycks kulminera under vendeltid. Rundkvists arbete innehåller också en välbehövlig uppgörelse med Wladyslaw Duczkos (och andras) idé att de mellansvenska *Tegnaby*-namnen skulle ha ett samband med den danska kungamakten. Boken är ett gott exempel på hur ortnamn och arkeologi kan samspela med varandra. Ska man vara kritisk på någon punkt är det att Rundkvist i sin analys av häradsindelningen och tingsplatserna inte utgår från Thorsten Anderssons noggranna kartläggning i Svenska häradsnamn (1965) utan från ett äldre arbete av Arthur Nordén. I *Sakrala ortnamn – och centrala. Om den religiösa sfärens ställning i dimensionen centrum-periferi under förkristen tid* (i NORNA-rapporter 86, se 2.1) diskuterar PER VIKSTRAND relationen mellan sakralitet och centralitet under järnåldern utifrån ortnamnen. Hans slutsats är att centralitet kräver sakralitet men att sakralitet inte kräver centralitet. En konsekvens är att sakrala ortnamn inte utan vidare kan användas som indikationer på centralitet. Mera sakrala ortnamn bjuds det på i samme förf:s *Ullevi och Götavi* (i Makt, kult och plats, se ovan). Vikstrand diskuterar där bl.a. tre olika tolkningsmöjligheter för förleden i *Götavi* och konkluderar att det ur semantisk synvinkel är tilltalande att räkna med ett gudomsnamn *Gauti.

En odyssey genom den bohuslänska skärgården bjuds vi på av BIRGIT FALCK-KJÄLLQUIST i *Strövtag bland bohuslänska kustnamn* (i Bohuslän 2011). Nyttan av att i sådana sammanhang vara en erfaren seglare framgår bl.a. av tolkningen av *Soten* som en bildning till roten i verben *suga* och *sjuda*; namnet kan syfta på den »för sjöfarten farliga sugande baksjö som bildas när vågorna slår in mot uppgrundningar i området och sedan sugts ut igen». Några ledsagande kartor hade underlättat läsningen. I *Härnäs och Kävran* (i NORNA-rapporter 87, se 1) tolkar samma förf. förleden i *Härnäs* som 'här, skeppshär'. Namnets bakgrund skulle vara att ledungsflottan samlats utanför näset, något som stöds av ortnamnet *Styrsvik* som antagligen innehåller fvn. *styrir* 'styrman, befälhavare'. I boken *Ortnamn och sägner i Marks härad* (utg. av Marks hembygds-krets, Skene 2011) behandlar HUGO KARLSSON ortnamnen (framförallt bebyggelsenamnen) i Marks härad. Genomgången är både

pedagogisk och grundlig och författaren riktar ibland ljuset även på enskilda namntyper, t.ex. är namn på *-säter* särskilt utförligt behandlade. I artikeln *Vad betyder namnet Hamburgsund* (i Bohusarvet 2011:3) resonerar och reflekterar REINERT KVILLERUD kring etymologin av namnet *Hamburgsund*. Han visar på att sakliga förhållanden stöder den vedertagna tolkningen av namnet.

Vad gäller personnamnsforskning bör först nämnas EMILIA ALDRINS avhandling *Namnval som social handling. Val av förnamn och samtal om förnamn bland föräldrar i Göteborg 2007–2009* (Uppsala 2011, Namn och samhälle 24) som utkommit under året. Aldrin undersöker i sin teoribaserade avhandling hur föräldrar i Sverige använder val av förnamn till sina barn som en del i en identitetsskapande process. Grundläggande i undersökningen är att lingvistiska resurser såsom namnval betraktas som en del i identitetsskapandet vilket i sin tur betraktas som en del i skapandet av sociala positioneringar, något som kan sägas vara ett nyckelbegrepp i avhandlingen. Metoden är både kvantitativ och kvalitativ och vid sidan av namnteorier använder förf. redskap hämtade från sociolingvistik, samtalsanalys och identitetsteorier. Aldrin ställer upp ett antal kriterier för hur man genom förnamnsval markerar sin identitet och hon redogör för hur resultaten av hennes undersökning visar vanliga sociala positioneringar. Resurser använda i dessa positioneringar identifieras och resonemang förs om hur de påverkas av både interaktionella faktorer och makrosociala variabler.

Några av artiklarna i *Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen* (se ovan) behandlar personnamn. THORSTEN ANDERSSON diskuterar i artikeln *Rekonstruktion nichtproprialer Wörter aus Orts- und Personennamen* problem och möjligheter i samband med rekonstruktion av ord ur ort- och personnamn. En sådan rekonstruktion låter sig framförallt göras utifrån ortnamn, när det gäller personnamn är det framförallt binamn som erbjuder rekonstruktionsmöjligheter. Såsom Andersson betonar är svårigheten att särskilja primär och sekundär namnbildning det största problemet. Även MAGNUS KÄLLSTRÖMS artikel *Lost words in personal names in Viking Age runic inscriptions* upptar problem i samband med rekonstruktion av ord ur personnamn på runstenar. Han visar på hur både andra onomastiska källor och även kännedom om olika ristares ortografiska konventioner bör beaktas. I *Reconstructing lost words from old personal names – and the meaning of the place-name element -lev* diskuterar LENA PETERSON innebörden av *-lev*-namnen. Hon tar sin utgångspunkt i namnens förleder och genom problematisering av dessa leds läsaren in på hur relationen mellan personnamn eller personbeteckningar och *-lev* bör förstås. Peterson håller för troligt att

den »passiva» betydelsen (där förleden innehåller namnet på mottagaren av egendomen) av namnen ibland kan förekomma, och hon visar på hur detta får konsekvenser för förståelsen av bl.a. förlänningssystemet under folkvandringstid. Diskussioner av forskningsmetodisk art förs av HENRIK WILLIAMS i artikeln *Personal names on rune stones as a source for the reconstruction of lost words*. Williams visar i sitt bidrag på hur man i äldre forskning i hög grad föredragit att se mer frekventa personnamn framför mer ovanliga eller unika sådana i runinskrifter. Han förespråkar i stället en mer textnära läsning och påpekar att varje sten bör sättas in i sitt kontextuella sammanhang. Williams visar hur man genom att placera inskrifter i sin rätta litterära genre kan söka anknyta svårbedömda namn eller ord till semantiska domäner kopplade till olika genrer.

I verket *Familiennamengeographie. Ergebnisse und Perspektiven europäischer Forschung* (red.: Rita Heuser, Damaris Nübling & Mirjam Schmuck, Berlin 2011) blir släktnamnens utveckling i de nordiska länderna belyst i THORSTEN ANDERSSONS och EVA BRYLLAS artiklar *Skandinavische Familienamengeographie: Westskandinavien* och *Scandinavian surname geography: East Scandinavia*. Thorsten Andersson behandlar de västnordiska namnen och Eva Brylla de östnordiska. I artiklarna beskrivs släktnamnsystemets ursprung och historiska utveckling och förf. redogör för personnamnslagarna i de olika nordiska länderna. De båda artiklarna ger en pedagogisk och tydlig översikt över såväl historisk utveckling som nutida bruk av släktnamn.

I artikeln *Restrictions on alliteration and rhyme in contemporary Swedish personal names with an Old Germanic retrospect* (i *Alliteration in culture*. Red.: Jonathan Roper, Basingstoke 2011) diskuterar LENNART HAGÅSEN utifrån en mycket diger materialsamling fonotaktiska mönster i sammansatta svenska personnamn.

I *Studia anthroponymica Scandinavica* 29 behandlar två artiklar förståelsen av personnamn i runinskrifter. MAGNUS KÄLLSTRÖM betonar i *Ett namnproblem hos Åsmund Kåresson: Runföljden kǫnīlf på den försvunna U 986 från Kungsgården, Gamla Uppsala* vikten av att sätta in enskilda stenar i ett större sammanhang. Han visar hur man genom jämförelse med felristningar på andra stenar gjorda av samma ristare kan angripa och förstå svårtolkade personnamn. PATRIK LARSSON tar i artikeln *Till tolkningen av fili på runstenen U 674 jämte några tankar kring namn på mytologiska gestalter, fingerade och verkliga personer* sin utgångspunkt i den otolkade runföljden *fili* i en uppländsk inskrift. Han prövar att sammanföra *fili* med det fornvästnordiska namnet *Fili*, ett s.k. mytologiskt namn, vilket leder in på relationen mellan mytologiska namn och personnamn. Genom runmaterialet visar Larsson på

hur mytologiska namn i en del fall förekommer i den vikingatida namnfloran. I artikeln *Karin, Kirstin och Per Månssons svära – det tidiga 1600-talets kvinnonamn och namnfraser i Sverige* (i SAS 29) behandlar KATHARINA LEIBRING kvinnors namn och hur kvinnor omtalas i kyrkböcker från tiden före 1660 i några socknar i Götaland. Här undersöks dels namnbestånden där regionala och diakrona skillnader diskuteras, dels hur kvinnor omnämns i kyrkböckerna. Särskilt intressant är hur förf. visar hur namnskicket speglar det under 1600-talet framväxande tidigmoderna samhället. I OLLE ABRAHAMSSONS artikel *Skall man få beta vad som helst? En namnlagsutredares dilemma* (i SAS 29) behandlas namnlagskommitténs arbete med översyn av namnlagen (NL 1982). De problem man som namnlagsutredare ställs inför diskuteras.

LENA PETERSON tar sig an ett problematiskt runnamn i *Mansnamnet (ack.) nuka i U 768 och U 1165 – ett ortografiskt dilemma* (i Thi timit lof. Festschrift für Arend Quak zum 65. Geburtstag. Red.: Guus Kroonen, Erika Langbroek, Harry Perridon & Annelies Roeleveld, Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 67). Hon kommer fram till att namnet ska anknytas till nysländska *hnokki* 'hake' o.d. och det norska dialektordet *nokke* 'krok' o.d., liksom till det nusvenska *nucka*. Binamn bildade till ord med grundbetydelsen 'något krokigt' är mycket vanliga. I *Det inledande personnamnet på en av runstenarna i Danderyds kyrka, U 129* (i Thi timit lof, se ovan) föreslår HENRIK WILLIAMS att den tidigare otolkade runföljden **laks**, som inleder texten, ska uppfattas som binamnet *Lax*.

Slutligen ska nämnas artikeln *Antikleias klagan. Namnskick, gästfrihet och diktarspråk i det förkristna Europa* (i SaoS 2010), där religionsvetaren PETER JACKSON diskuterar urnordiska personnamn som *Hlewagastiz* och *Ansgastiz* i ett indoeuropeiskt perspektiv. Man drar ibland efter andan inför hans djärva hopp i tid och rum, men samtidigt är det en av förf:s huvudpoänger att demonstrera »hur utbredda och ständigt återvändande vissa symboliska system kan visa sig vara». Jacksons uppsats låter oss ana att vi kan komma mycket längre med de urnordiska personnamnen än vi tidigare kanske trott.

Per Vikstrand   Maria Löfdahl

Författarna i denna årgång

- Terhi Ainala, docent, Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. terhi.ainiala@helsinki.fi
- Thorsten Andersson, professor em., Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. thorsten.andersson@telia.com
- Vibeke Dalberg, dr. phil., Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet. dalberg@hum.ku.dk
- Lars-Erik Edlund, professor, Institutionen för språkstudier, Umeå universitet. lars-erik.edlund@nord.umu.se
- Birgit Eggert, ph.d., Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet. eggert@hum.ku.dk
- Lennart Elmevik, professor em., Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. lennart.elmevik@telia.com
- Staffan Fridell, professor, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. staffan.fridell@nordiska.uu.se
- Peder Gammeltoft, ph.d., Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet. gammelt@hum.ku.dk
- Lars Huldén, professor, Helsingfors universitet. lars.hulden@welho.com
- Ole-Jørgen Johannessen, førsteamanuensis, Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen. ole-jorgen.johannessen@lle.uib.no
- Anfinnur Johansen, lektor, Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetur Føroya, Tórshavn. anfinnur@setur.fo
- Bent Jørgensen, professor, Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet. berge@hum.ku.dk
- Guðrún Kvaran, professor, Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík. gkvaran@lexis.hi.is
- Maria Löfdahl, fil. dr, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg, Institutet för språk och folkminnen. maria.lofdahl@sofi.se
- Leila Mattfolk, forskare, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors. leila.mattfolk@focis.fi
- Kristina Neumüller, fil. dr, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen. kristina.neumuller@sofi.se
- Eva Nyman, professor, Institutionen för humaniora, Mittuniversitetet. eva.nyman@miun.se

Staffan Nyström, professor, Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

staffan.nystrom@nordiska.uu.se

Sandnes, Berit, dr. art., Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, Institutet för språk och folkminnen. berit.sandnes@sofi.se

Tom Schmidt, professor, Navnegransking, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. tom.schmidt@iln.uio.no

Paula Sjöblom, adj. professor, Department of Languages, Turku School of Economics. paula.sjoblom@tse.fi

Svante Strandberg, professor em., Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

svante.strandberg@nordiska.uu.se

Inge Særheim, professor, Institutt for kultur- og språkvitskap, Universitetet i Stavanger. inge.særheim@uis.no

Per Vikstrand, docent, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen. per.vikstrand@sofi.se

Auktoriserade translatoren Martin Naylor, Uppsala

(martin.naylor@telia.com), har svarat för språkgranskning och översättning till engelska.

Förkortningar

AN	=Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, København	KB	= Kungliga biblioteket, Stockholm
ANF	=Arkiv för nordisk filologi	KL	=Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid
APhS	=Acta philologica Scandinavica	KrA	=Krigsarkivet, Stockholm
AS	=Anthroponymica Suecana	LB	=M. Lundgren, E. Brate & E. H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden (1892–1934)
bek	=beskrivning till ekonomisk karta	Lind	=E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden (1905–15)
BK	=Bergens kalvskinn. Utg. av F. Hødnebo (1989)	Lind Bin.	=E. H. Lind, Norsk-isländska personbinamn från medeltiden (1920–21)
BNF	=Beiträge zur Namenforschung	Lind Suppl.	=E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Supplementband (1931)
BSH	=C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver	LM	=Lantmäteriet
BØ	=Bustadnavn i Østfold	LSA	=Lantmäteristyrelsens arkiv (i SRA)
DAG	=Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg, SOFI	LSB	=Linköpings stadsbibliotek: Stiftsbiblioteket
DAL	=Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, SOFI	LSBp	=pergamentsbrev i LSB
DAUM	=Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå, SOFI	LUB	=Lunds universitetsbibliotek
db	=dombok	LUP	=L. Peterson, Lexikon över urnordiska personnamn (http://www.sofi.se , 2004)
DD	=Diplomatarium Danicum	ml	=mantalslängd
DDa1	=Diplomatarium Dalecarlicum	MM	=Maal og minne
DGP	=Danmarks gamle Personnavne	NE	=O. Rygh, Norske Elvenavne
DI	=Diplomatarium Islandicum	NEn	=Nationalencyklopedin
DMS	=Det medeltida Sverige	NG	=O. Rygh, Norske Gaardnavne
DN	=Diplomatarium Norvegicum	NK	=Nordisk kultur
DRA	=Rigsarkivet, København	NN	=Namn og nemne
DRAp	=pergamentsbrev i DRA	NO	=Norsk ordbok
DS	=Danmarks Stednavne	NoB	=Namn och bygd
DSt	=B. Jørgensen, Danske stednavne (3. udg., 2008)	NRA	=Riksarkivet, Oslo
DSÅ	=J. Kousgård Sørensen, Danske sø- og ånavne (1968–96)	NRL	=L. Peterson, Nordiskt runnamnslexikon (2007)
ek	=ekonomisk karta	NS	=Nysvenska studier
FMU	=Finlands medeltidsurkunder	NSL	=Norsk stadnamnleksikon. Red. av J. Sandnes & O. Stemshaug (4. utg., 1997)
FRA	=Riksarkivet, Helsingfors	OAU	=Ortnamnsarkivet i Uppsala, SOFI
G	=Generalstabens karta över Sverige, södra delen	ODS	=Ordbog over det danske Sprog
GFR	=Konung Gustaf den förstes registeratur	OGB	=Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län
glk	=geologisk karta	or.	=original
Gn	=Generalstabens karta över Sverige, norra delen	OSDs	=samlingarna till Ordbok över Sveriges dialekter, Uppsala, SOFI
hd	=härad	OUN	=Ortnamnsällskapet i Uppsala. Namnspalten i UNT
jb	=jordebok		
JHD	=Jämtlands och Härjedalens diplomatarium		
jr	=jordregister		
KA	=Kammararkivet (i SRA), Stockholm		
kb	=kyrkbok		

OUÅ	=Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift	SOKo	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kopparbergs län
RAÅ	=Riksantikvarieämbetet, Stockholm	SOL	=Svenskt ortnamnslexikon. Red.: M. Wahlberg (2003)
RB	=Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Udg. ved H. J. Huitfeldt (1879)	SOSk	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Skaraborgs län
Rep	=Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis	SOU	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Uppsala län
RGA	=Reallexikon der germanischen Altertumskunde von Johannes Hoops. 2. Aufl.	SOV	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Värmlands län
SAOB	=Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien	SOVm	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västmanlands län
SaoS	=Saga och sed	SOVn	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västernorrlands län
SAS	=Studia anthroponymica Scandinavica	SOÅ	=Sydsvenska ortnamnsällskapets årsskrift
SD	=Svenskt diplomatarium	SOÄ	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län
SDa	=Diplomatarium Svecanum. Appendix. Acta pontificum Svecica	SOÖg	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Östergötlands län
SDns	=Svenskt diplomatarium [ny serie] från och med år 1401	SRA	=Riksarkivet, Stockholm
skg	=skeppslag	SRAp	=pergamentsbrev i SRA
SkO	=Skånes ortnamn	SRApp	=pappersbrev i SRA
SMP	=Sveriges medeltida personnamn	SRP	=Svenska riks-archivets pergamentsbrev
SMPs	=SMP:s samlingar, Uppsala, SOFI	StO	=B. Jørgensen, Stednavneordbog (2. udg., 1994)
SMR	=Svenska medeltidsregester 1434–1441	SvLm	=Svenska landsmål och svenskt folkliv
sn	=socken	T	=Topografisk karta över Sverige (Terrängkartan)
SNA	=Seksjon for namnegransking, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Oslo	tg	=tingslag
SNF	=Studier i nordisk filologi	tl	=tiondelängd
SOB	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Blekinge län	u.d.	=utan datum
SOD	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Dalarnas län	u.o.	=utan ort
SOFI	=Institutet för språk och folkminnen	UUB	=Uppsala universitetsbibliotek
SOH	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Hallands län	UUBp	=pergamentsbrev i UUB
SOJä	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jämtlands län	UUBpp	=pappersbrev i UUB
SOJö	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jönköpings län	u.å.	=utan år
SOKa	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kalmar län	vid.	=vidimation
		VJb	=Kong Valdemars Jordebog. Udg. ved S. Aakjær (1926–45)
		ÖNON	=Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Norrbottens län
		ÖNOV	=Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Västerbottens län

Ortnamnsregister 2011–2012

Förkortningar: Am = Amerika, As = Asien, D = Danmark, E = Storbritannien, Eu = Europa, F = Finland, Fr = Frankrike, Fär = Färöarna, I = Island, myt. = mytiskt namn, N = Norge, Ne = Nederländerna, P = Polen, Sl = Slovakien, T = Tyskland, Uk = Ukraina. Utan beteckning = Sverige (eller Norden). * = konstruerad form.

Bokstavsföljd: a, b, c, d, ð, e, f, g, z, h, i, j, k, l, m, n, o, ö, p, q, r, s, t, þ, u, v (w), x, y (ü), z, å, ä (æ), ö (ø, œ).
– Bokstavsföljden påverkas inte av accenttecken, ej heller av diakritiska tecken som saknas i nordiska språk.

Á Lava Fär 100:311, Aboa F 100:310, Acrer E 100:167, Agnafit 100:295, -aho 100:170, Ahvenanmaa F 100:233, 244, Al- 100:156, 186, al 100:188, al- 100:72, Alan 100:158, Alanitt 100:170, Alavi 100:186, Alböke 100:192, Al(e)bäcken, Alebäckers haga 100:34, Allanitt 100:170, Alma 100:159 f., 254, Alna 100:149, Aløst, Alsta N 100:27 ff., Alstafjorden N 100:30, Alsten N 100:27 ff., Alstenfjorden N 100:30, Alster 100:154, 157, -alt 100:135 f., Alten 100:107 f., 145 f., Altuna 100:191, Alunda 100:185, Alvastra 100:27 ff., 202, Ammaso 100:170, Ammer 100:18, 153, 156, Ammer Eu 153 f., Amnö 99:202, -angen 99:142, -anger 99:142, 100:220, Anrás 100:149, Anska 100:152, Anten 100:107 f., 145 f., -ao 100:170, Arbelunda 100:192, Arboga 100:112, Arland, Arlanda 100:21, -arp 100:129 f., -arve 99:167, 100:139 f., -arveby 100:139 f., -arv(et) 100:139 f., Ás- N 100:193, ás- N 99:91 f., Ásak N 99:90, 92, Ashby E 100:174, Ásló N 99:87 ff., Aspberg 100:185, Asplängen 100:160, Assberg 100:185, Ást N 100:253, Attemose D 99:150, Attmar 100:19, auðn 100:140 f., Aukalsvatnet N 100:150, aun 100:140 f., Auorsvossen N 100:29, Aura F 100:245 f., Auster-Ol N 100:41, autio F 100:243, -autio F 100:141, Avnstrup D 99:179, -aå 100:170.

backe 100:170, Badby E 100:167, Bálagarðr, Bálagarðssíða 100:231 ff., Baldersbrønde D 99:179, Balsna 100:71, 94 f., Baltak 100:192, band 100:41, Barkabodhahult 100:136, Barri myt. 100:187, bavn D 99:78, Bavnehøj D 100:260, Belgard P 100:234, Bemböle F 99:188, Bengtstorp 99:149 f. -benning 100:20, 132, berg 100:170, Berga 100:65, -berga 99:14 ff., Bergslagen 99:165, Bergviken 100:147, Bestingsvossen N 100:29, biello 99:201, Biellorichppe 99:201, bing(e) N 99:160, 196, Birka 100:21, 254, Bishop Hill 100:173, Bjargnir I 99:195, Bjarkøy N 100:255 f., Bjerkøy N 100:256, Bjernstrup D 100:129, Bjuråker 100:71, Bjära 99:207, Björk 99:11 ff., Bjørkøy N 100:255 f., Björvika N 99:88, Black-, Blacksta 100:109, Blubbersdale E 100:169, 177, Blusbjerg D 99:71 f., Blåkulla 100:64, 195, 237, Bockara 99:165, 187, Bockaskede 100:187, Bodhin, Bodø N 100:315, Boge 100:90, Bogstad N 100:90, Bokarön 100:89, Bokn N 100:89 ff., 259 f., Bokn- N 100:259, Bokn, Austre, Søre, Vestre N 100:89 ff., Bolmaryd 99:54, *Bolstra 100:157, bor 100:67, borg 99:78, -borg 100:222, Borgarey I 99:191, Borgene, Borgens Mose D 99:76 f., Borgherdale E 100:167, Borre D 99:71 f., 73 f., Borrering D 99:66 f., Borridsø D 99:73 f., Botenberg T 100:241, *Brá myt. 100:151, Bragnum 100:88, Brand- N 100:259, Brandhøj D 99:71 f., Brandhøje D 99:76 f., Braybrook E 100:167, Breidablick F 100:70, Breiðabólstaður I 100:312, Breigrunnvossen N 100:29, Brene 99:208, Briderup 99:149 f., Brillinge 99:127 ff., Broby 99:13, 100:34, Brúar I 100:312, Brudarebaken 100:19, Brunflo 100:71, Brændbjerg D 99:75, Brændhøj D 99:76 f., Burray E 99:191, Buske D 99:178, by 99:188, 205 f., -by 99:12, 14 ff., 166, 208, 100:109 ff., 129, 133, 221, 304, 321 f., bygd 100:224, -bygd 100:20, 132, Bygda, Bygdeå 100:158, -bygget, -bygning 100:132, Byring(h)e 100:39, Bådådjo N 100:315, Bålsta 99:127 ff., Bävådåhpe 99:201, Bäggbý 100:110 f., Bältergård 100:196, Bäppy 100:110 f., Bärle 100:72, 159, Bærum N 99:91, Bäsinge, Bäsingen, Bäsna 100:95, -böle 100:20, 132 f., -bølle D 100:133, Børreholm D 99:68 f., Børroyvossen N 100:29, böte 100:238 ff., Bötensberg T 100:241, Bötensberget 100:241 f., -bötet 100:238 ff., Börtzberg T 100:241.

Carlson Am 100:173, Chair E 100:177, Chair of Lyde E 100:169, 177, Christina Am 100:172, Codanovia 99:29 f., Conesford E 100:175, Coperwyck N 100:177.

Dade, Daderup, Dades Skov, Dadesmarken, Dadis Skiffter D 99:177 ff., Dahlgren Am 100:173, Dalsa-

thorp 100:108, Dálvudisjiegge 99:201, Danmarksby 99:128, Danmørk D 99:29, Davidsmark, Davre Bakken, Dayes Agere D 99:178, DDR T 100:214, Debdale E 100:167, Den helige Tores källa 100:196, -derup D 99:179, Dieskaustraße T 100:214, Djupan100:152 f., Djupdal 99:168, Djupån 100:152 f., Djus- 100:153, Djåken 100:196, Donau Eu 100:291, Donnington E 100:20, Dreng Agre, Drengebro Enge D 99:68 f., Drengestykkerne D 99:62 f., Dråby D 99:68 f., Dufansdalur, Dugansdalur I 99:195, Dummeån, Dumn 100:149, Durdeirumpa N 99:160, Duvlervál 100:196, Dysan, Dysån 100:153, Dávitsby F 99:188, Döderhult 100:146.

Eday E 99:191, Edsele, Edslan 100:152, 158, Edsvära 100:320, Edøya E 99:191, Egby 100:110 f., Egede D 99:178, Egede, Øster D 99:178, Eidet N 99:46, Eik N 100:183 f., Eikaberg N 100:193 f., Eik(a)røy N 100:256, eiland Am 100:172, Einangsvostret N 100:28 ff., Eiteraha T 100:151, 156, Eiterbah T 100:151, Eitla N 100:152, Eitra 100:156, Eitra, Eitrá N 100:151, Eitra T 100:156, Eka 99:202, Ekby 100:110 f., Eke 99:11 ff., Ekeberg N 99:90 f., Ekebergåsen N 99:90 f., 100:193 f., Ekeby 99:13, 127 ff., Ekholmen 99:202, Ekoln 100:150, Eld- N 100:259, Elgjartún N 100:186 f., Elster T 100:157, -elt 100:135 f., Enehøje D 100:65, Enhälja 99:202, Ensta 99:128, Eriksland, Eriksyord E 100:169, -erup D 100:129, Esla 100:149, 152, 158, Esund 100:158, Ettak 100:192, Eura F 100:245 f., -ey E 99:149.

Fagerön 100:191, Falster D 100:70, Fantsby F 99:188, Faret 99:101, Faxahús I 99:191, Fegen 100:98, Feigsdalur, Feisdalur I 99:195, Finland Am 100:172, Finland F 100:233, Finnsta 99:11 ff., Fister N 100:157, 254, Fjäderholmarna 100:237, Fjäre 99:174 f., Flidvík N 100:145, Flora, Florvåg, Flosta N 100:88, Fogdön 100:98, Fogle sand Am 100:172, 174, Fole 100:90, Fonno N 99:45, Forkarby 99:95 ff., 100:22, -fors Uk 100:148, Forsby 99:127 ff., Fotskäl 99:200, Freyju- N 100:193, Freysakr N 100:188, Friel 100:185, 188, Friggeråker 100:71, 184 f., 188, 192, Frubacka 100:185, Fruggvossen N 100:29, Frustuna 99:167, 100:188, Frænfjorden N 100:146, Frø- 100:186, Fröjel 100:188, Frölunda 100:188, Fröslunda 100:185, 188, Fröstuna 100:191, Frösve 100:185, Frösvi 100:188, Frösåker 100:184, 188, Frösön 100:194, Frötuna 100:188, 191, Frövi 100:188, Frøyland N 100:184, 193, Fullerö 99:127 ff., Furuhed F 100:70, Furøy N 100:256, Fyllhundskastet 100:67, Fyllingvossen N 100:29, Fyrisvall 99:11 ff., Fyrisvallarna 99:106, Fyrisängen 99:102 ff., Fågelhundskastet 100:67, Fånö 99:202, före 99:95 ff., Föresäng 99:95 ff., 100:22, Föret 99:95 ff., 100:21 f., *Förisäng, Försängen 99:102 ff., Förångarna, Förängen 99:103 ff.

Gagnån 100:97, Galva Am 100:172, Gapern 99:167, 195, gata E 99:148 f., Gautelfr 100:151, Gautland 99:29, Gautstigen, Gautåi N 100:259, Gederstofferne D 99:179, Gejnut 99:201, Gelster T 100:157, Gestilren 100:22, Gesunda, Gesundberget, Gesundån 100:158, Getsjön Lilla, Stora 100:153, Getterum 100:112, Gideån, *Gidh(a) 100:158, Gimn 100:149, Gitter N 99:160, Gjeitskeiet N 100:187, Glomsby F 99:188, Glostrupgård D 99:179, Glotter T 100:156, Glottern 100:156, Glutra N 100:156, Glömsta 99:188, Goð- I 100:190, Godebjerg D 99:66 f., Gonnevill F 100:168, Gopaldan, Gopaldån 100:152 f., Goxhill E 100:175, Grausne 100:95, Gredelby 99:127 ff., Grendel E 100:146, Grenå D 100:72, Grevie 100:111, Grillby 99:202, Grimston E 100:167 f., 176, Grímsvatnajökull I 99:191, Grímsvötn I 99:190 f., Grindhøgh D 100:72, Grindstugan 99:168, Gróðrastöð I 99:194, Gråta, Gråtnäs 100:87 ff., Grönsö 99:202, Grøttøyvausten N 100:29, Gudbjerg D 99:66 f., Gudenå D 99:73 f., Guderup D 99:179, Gudhem 100:319 f., Gudhem D 100:302, Gudholmen 100:185, Gudingen 100:321, Gudme, Gudum D 100:302, Gullev D 99:73 f., Gullspång 100:151, guolle 99:201, Gåde 99:202, Gällbron 99:181, Gällbäcken 99:180 f., Gælta- 100:19, Gändeln 99:167, Gävle 100:204, Gøderup D 99:179, Gödåker 99:169 f., 100:25, 72, 194, 202 f., Gøltur I 99:157, Göringe 99:14, Göta älv 100:151, Götala 100:185, Götavi 100:322, Göteborg, Nya Am 100:172.

Hafra- I 99:157, Hagby 99:127 ff., hal 99:60, Hålsagötur I 99:190, Halsne 100:71, Halt, halt D 100:135 f., Hamburgsund 100:323, Hammerdal 99:169, Han(a)- 100:183 f., Hanaberg N 100:183 f., Hanakam, Hanaknollen N 100:184, Hanaknä 100:66, 184, 253, Hanaskede 100:187, Hane- 100:183 f., Haneberg, Hanchaug N 100:183 f., 195, 253, här meare E 100:317, Hardanger 99:142, Hardangsberget, Hardangskjer, Hardangstøna N 99:161, harg 100:188 ff., Harpsund 99:138, Harstena 100:189, Hartgröpas löjetråg 100:196, Harv 100:189 f., Hastings E 100:20, -haug N 100:263, hav 99:196, Havbrua N 100:315, Haverdal 100:133 ff., Hedalen N 100:150, Hedingstorp 100:110 f., heester Ne, T 100:138, -heim N 100:314, Heimdall F 100:70, heister Ne, T 100:138, Helg- 100:188, 191, Helgasjön, Helgån 100:188, Helge å, Lilla 100:159, Helgeön 100:188, Helgö 100:191, helig tors källa 100:196, Helkunduheiðr I

100:195, 253, Helledal D 99:76 f., Hellesø D 99:68 f., 76 f., Helsingfors, Helsinki F 99:155, Helvete 100:196, -hem 99:208, 100:20, 108, 320, Hemre 99:35, Hepovattnet F 100:170, Hermandeklint D 99:71 f., herred 100:224, Hesa F 99:155, -hester 100:20, 136 ff., -hestra 100:136 ff., Hiardalr N 100:150, Hidlerøy N 99:160, Himmine 99:208, Hiordalr N 100:150, Hirdal F 100:233, -hjáleiga I 99:158, Hjo 100:66, 150, (H)jälmarens 100:148, Hjältberga 99:181, Hof I 100:312, Hofmannaflatir, Hofmannaföt I 99:191, hoghal 100:67, Hohultagränden, Hohultavadhi 99:165, hol 100:67, -holmr E 99:149, Holsvossen, Holsvostret N 100:28 ff., -holt 100:135 f., Hov 100:185, 194, 320, hov 100:188, Hovlanda 100:185, Hovudbrotet N 99:160, Hringisdalur I 99:195, Hringsteinar I 99:190, Hrisdalur I 99:195, Hrynjandi I 99:55, hughal 100:67, Hulsta 99:143, -hult 99:164, 100:132, 135 f., 138 f., Hummelsta 99:202, Husaby 99:81, 100:112, Husaby Trøghdh 100:98, Husán 100:152, Hyllede D 99:177 f., Hyllen 99:33, Hyssna 99:200, 100:95, -hytte 100:132, Hyvena 99:208, Hågra 100:95 f., Håmø 100:72, Hårteigen N 100:258, Håv 100:188, Häcklefjäll 100:237, häd N 100:258, Håggdänger 100:97, 158, *Hæghdh(a) 100:158, Häjla 100:86, Hälgesjön 100:185, Hålsingland 100:205, Hämringe 99:127 ff., härad 100:13, Härjarö 99:202, Härke 100:87 f., Härnevi 100:71, 183, 192, Härnäs 100:322, Härnö-sand 100:64, Håsselby 99:127 ff., Håsten och Karin 100:68, Håst(e)skede 100:186 f., Håstskede 100:184 f., høn N 100:258, Høed D 99:177 f., Högby 99:11 ff., -høgh(e) 100:72, Hölö 100:66, Høn 99:33 ff., Hørsne 100:95.

Idd N 100:314, Igelösa, Ignaberga 99:138, *Imd 100:157 f., Indal, Indalsälven, 100:96 f., 157 f., Ingarö 100:100, -ing- E 100:21, -inge 99:12, 14 ff., 208, 100:20 f., 202, Innertorga N 99:41 ff., insulam Oscelli F 100:168, Inål 100:47 ff., *Isen D 100:155.

Jampnæbiærgh 99:205, Járleif N 100:253, Jegindø D 100:70, Jendemsfjellet N 99:161, Jentebingen N 99:160, Jeriko N 99:160, 196, Jomala F 100:243 f., Jomalby, Jomalträsk, Jomalvik, Jomalö F 100:244, Jótlandssíða D 100:236, Jungfrun 100:195, juovva 99:201, Jyderup D 99:179, Jättingstad 100:111, Jättkyrkan 100:147, Jätturden, Jätturn 100:147, jävre 100:175, Jörn 99:143.

Kallenaudio F 100:243, Kalljervimyra F 100:170, kalv 100:48, Kalvhagen 100:120, Kamphavet 100:145, Kapea- 100:170, Kaplagården 100:196, Kappja- 100:170, Kapris, Kaprisgatan 99:166, Karis, Karjaa F 100:233, Karlaby 100:322, Karle- 100:302, Karvat, Karvat böte F 100:242, Katinhäntä F 100:308, Katt-huvudet, Kattrumpan 100:308, Kattunga 99:200, Kaupanger N 100:260, Kaupangr, -kaupangr 100:141 f., Kellahti, Kellfjärd F 100:245, Kestlerbach T 100:157, Kiiskinen F 100:170, kil Am 100:171, Kirke Skov D 99:178, Kirkwall E 100:174, Kisksjön F 100:170, 174, Kjarnorkusléttá I 99:194, Kjerkol N 100:41, Klakkvossen N 100:29, Klockarberg 100:196, Klofajökull I 99:190 f., Klofasteinar I 99:190, Koljo- F 100:308 f., Kolsberg, Kolsås N 99:90 f., Kopervik N 100:177, Korphopp, Korphoppsgatan 100:321, Kostamo F 99:152, -kot I 99:158, Krukensetra N 99:160, Kuckubacka F 100:70, Kugga, Kuggerud N 100:254, Kuikka- 100:170, Kumburtjörn I 100:196, Kumla 99:169, Kunderslev D 99:70, Kungs-Husby 100:98, Kwatranda rudhi, *Kvatrande 100:148, Kvik- 100:170, Kvidinge 99:138, Kvigeskedet 100:187, Kvånun, Kvärlov 100:89, Kymi, Kymmene F 100:245 f., Kyrsta 99:127 ff., Kyse D 99:150, Käddis 99:143, Kålstabacken 99:180 f., Kävran 100:322, Kävö 100:63, 186, Kägra 100:70, Kätskede 100:187, Kättsta 99:127 ff., Kåvr- 100:319, Kävra, Kävsta 99:170, -købing D 100:141 f., Köping, -köping(e), Köpinge 100:141 f.

Ladhuby 99:130, -lamm 100:170, 176, lampi 100:170, 175, -land 99:161, 100:314 f., Landegode N 100:195, Langdano 99:169, Larvik N 100:260, Leik- 100:185, Leikvoll N 100:183 f., Leirbrec E 100:167, Lejes Gade, Lejes Rende D 99:179, Lek- 100:184 ff., Lekeräng 100:196, Lekslätt 100:184 f., Lekvall 100:186 f., Lemböte F 100:238 ff., -lev 100:69, 253, 323 f., Lilla å 100:159 f., Lillbøtet 100:241 f., Lille Ornum D 99:64 f., Lillgeten 100:153, Lilltjärnen 99:169, Linde D 99:177 f., Litlvausten N 100:29, Little Annie Mine 100:173, Ljusaryd 100:108, Ljusnan 100:149, Ljusterö 100:100, Loch of Lumachun E 100:176, *Lodda myt. 100:151, Losna N 100:149, Lote N 100:315, *Luma myt. 100:151, Lumachun E 100:176, Lund 100:185, lund 99:169, 100:188, -lund 100:302, -lunda 99:14 ff., 100:185, Lunderången 100:194, lur N 99:159, Lusun 100:149, Luster N 100:157, 254, Lyngøyvossen N 100:29, Lysebjerg D 99:68 f., Lyseholm D 99:71 f., Lytisbergh, Lytislund(a) 100:192, Lång 100:152 f., Långarnö 99:202, Långbergsöda F 100:242 f., -längen 100:160, Långs ände 100:152, Långsjön 100:152 f., Långsmyren, Långsåsen 100:152, Låte N 100:315, Läby 99:129 ff., 100:204, Lægherbovadhí 99:187, Læggevi 99:169,

Lø N 100:262, 315, Løjetråget 100:196, Lökene 100:185, -lösa 99:208, 100:20, 205, 321, Lössnan, Lössnaren 99:168, -löv 99:208, 100:253, Lövånger 99:143, Lövåsen 99:168.

mack 100:170, magle 99:138, Magni I 99:193, -mark 100:221, Markjärvsjö F 100:170, Marviken 99:167, Matbur 100:195, Mauranger 99:142, Mechansio Berg Am 100:174, 176, Medelpad 100:70, Mejrarn, Mejrarnsgatan 99:166, Mellemkyse D 99:150, Mellösa 100:20, *Migandet 100:149, Misterhult 100:146, Mjärdevi 100:188, Móði I 99:193, Monson Am 100:173, Morokulien 100:175, Mors D 100:70, Moss N 100:260, Mucking E 100:20, Myckelt, Myklahult 100:136, Myren N 100:19, Måle D 99:71 f., Möklinta 100:136, Mölndal Am 100:172, Mörrumsån 99:52 ff.

Nalavi 100:188, Nautan, Nauten N 100:315, Nedenes N 100:260, Nibble 100:111, 133, Nidaros N 100:260, Nilstorp 99:149 f., Njarðarlög N 100:187, Noppsgårde 99:127 ff., Norderön 100:188, 194, Nordheim N 100:315, Nordkoster 99:168, Nordvalla 100:21, Norrabj 99:51, Norrmarjum 99:13 f., Norumsälven 99:167, Nor(v)egr, Nór(v)egr N 100:313, Nossan 100:151, Nottingham E 100:20, Nybble 100:133, Nydala kvarnar 99:181, Nykurtjörn, Nykurvatn I 99:193, Nyköping 100:112, *Nyt 100:97, Näle 99:208, Nämdö 100:101 f., Närby 100:188, Närke 100:21, Närlunda 100:188, Närtuna 100:188, 191, *Nætr, Nätra, Nätterhövden, Nätraby 100:152, Nävde 100:101, Nödinge 99:200.

Odensala 100:188, 194, Odensfors 99:103, Odenshargh, Odenslunda, Odensvi 100:188, Odensåker 100:184 f., 188, Ogan 100:152 f., Oghn 100:149, Ogn(a) N 100:155, Ogsströmman 100:152 f., Oissel F 100:168, Ol- 100:42 ff., Ol N 100:41, ol 100:39 ff., Ol, Vestre N 100:41, Olaan N 100:46 ff., Olberg N 100:47 ff., Ole, Olefjorden, Olevatnet N 100:45 ff., Olevattnet, Stora 100:46 ff., Olfisken N 100:45 ff., Olinge 100:42 ff., Olsenn N 100:45 ff., Olsenn(vatnet) N 100:44 ff., Olsjoren N 100:45 ff., Olum N 100:42, Olustrum 100:38 ff., Olåa N 100:46 ff., Olån, Olö 100:46 ff., Onkamo F 99:152, Onskarby 99:103, Onsved D 99:68 ff., 78 f., Onsön 100:185, Opsal(a) N 100:255 f., ora 100:14, Ornebol D 99:70, Ornum Ås D 99:64 f., -orp 100:129 f., Orust 100:29 ff., Oslo N 99:35, 87 ff., 100:21, 193 f., 260, Óslóar-fjórðr, Óslóarherað, Óslóarsýsla N 99:88, Ossjøen N 100:45 ff., Oster N 100:254, Ostra 100:27 ff., Ostra knall 100:50, Oxie 100:16.

*Qln 100:149.

Parismåla 100:196, Paurasel I 99:193, Pebringe D 99:150, Penningby 99:12, 14, Peterson Lake Am 100:173, 176, Pissandet 100:149, Plommon Eiland Am 100:172, 174, Pollista 99:127 ff., Pressburg Sl 100:291, Prästbodarna 100:196.

rá N 100:317, Rala 100:94, Rallsta, Ramsta 99:11 ff., *rån E 100:317, Refhólar N 99:88, rein N 100:317, Rekarne 100:19, Rickberga 99:11 ff., Ricke-, Rickeby 100:109, Rickomberga 99:127 ff., Ringerike N 100:254, Ringsåker 100:185, Rinkaby 100:322, Rinke- 100:302, Risnäs, Risanäs vadhi, Risnäs vadhi 99:187, Rodhka 100:151, Romalt D 100:135 f., Romerike N 100:90, Romsdal(en) N 99:161, 100:90, Romsås N 100:90, Rondanevegen N 99:160, Rone 100:90, Ronneby 99:52 ff., Ronnebyån 99:55, Rosala F 100:233, Rosenborg N 100:255, Rosmhvalanes I 99:193, Rot, *Rotn 99:52 ff., Rotne Siön 99:54, Rotnen 99:55, Rotnistorp 99:53, Rottnan 99:52 ff., Rottne, Norra, Södra 99:51 ff., Rottnekvarn 99:52 f., Rottnen 99:52 ff., Rottneros 99:55, 100:19, Rotälven 99:55, *Røgn myt. 100:151, Rud 99:159, -rud 99:159, 100:133 ff., 191, Rung 99:180 f., -rup 100:129 f., Rusland D 100:222 f., -ryd 100:20, 132 ff., 191, Rygg N 100:41, Ryggafylki, Rýgjarbit N 100:254, Råby-Rekarne 100:18, Rällinge 100:94, *ræn(e) E 100:317, Ræningjahóll I 99:191, Rød N 99:159, -rød D 100:133 ff., -rödder 100:134, Rödupp 100:169, Röl 100:158, Römossen 99:168, Røn 99:33 ff., Rørvik N 100:19, Rovil N 100:315, Røvær N 99:160, Royk-N 100:259.

Sahl D 99:73 f., 76 ff., 78 f., Saigon As 100:213, sájrva 99:201, sal 99:60 ff., 100:194 f., -sal 100:256, Salby D 99:66 ff., 70 ff., 78 f., Salhøj D 99:69, salir 100:256, Sall D 99:75, 78 f., Sallöv D 99:62 ff., 69, 78 f., Samnan 100:145, Sams, Samsø D 100:176, Sandell River Am 100:171, 173, 176, Sandtommen 100:64, Sandvoksteren, Sandvosteren N 100:28 ff., Scandinavia 99:21 ff., Scandia 99:29 f., Sædenig, Sæde[n]land 99:21 ff., Schondra, Schunter T 100:158, Schuyll kilj Am 100:172, Schwaben T 100:235, Seaxland E 99:29, Sebende 99:169, Seerdrup D 99:179, Segalt D 100:135 f., Selånger 99:142,

Seløyvausten N 100:29, Serkland As 100:177, Sibbertoft E 100:175, Siglo N 99:45, Sigtuna 100:253, 263, Sigtúnir I 100:256, Sila 100:100, Silma 100:159 f., Sira N 100:155, Siribøvossen N 100:29, Sjoa, Sjodalen N 100:150, sjö 99:196, Skabersjö 100:16, Skadesi suolo 99:29 f., Skagern 99:167 f., 195, 100:160, Skandinavien 100:19, 21, 72, Skane 99:26, Skanör 99:27 ff., Skarberga, Skavsta 99:13, sked(e) 100:184 f., 190, -sked(e) 100:186 f., Skedersby 99:12, Skediga 99:11 ff., Skeid- 100:185, Skene 99:26, -sker E 99:149, Skibby D 99:68 f., Skibelund D 99:73 f., Skinnlanda 100:21, Skiveren D 100:224, Skjulsta 99:14, Skoboraden 99:168, 196, Skógargirðing I 99:194, Skogböle F 100:133, Skovlund D 99:76 f., Skoðin N 99:25 ff., -skrúv 100:69, Skui N 99:25 ff., Skundern 100:158, Skútnir I 99:195, Skuttunge 99:127 ff., Skutull N 100:315, Skådene 99:26, Skæe N 99:25 ff., Skåne 99:21 ff., 100:19, 21, 72, Skäggesta 99:127 ff., Skåmningsån 100:149, Skåmsta 99:127 ff., Skärna 99:11 ff., skögle 100:138 f., Skölv 100:71, Skörkil Am 100:172, Skövde 100:185, Skøyen N 99:25 ff., Slanges marked D 99:179, Slavsta 99:127 ff., Smedeby 99:82, *Smedris D 99:75, Smiss 99:167, Smittertjärnarna 100:147, Smolan Am 100:172, Smørstakken N 100:195, Snedan, Snedbäck 100:152 f., Snekaagre D 99:68 ff., Sneketorp N 100:314, Snostrup D 99:179, Snägd- 99:168, 195, Snägdbacken, Snägdån 99:168, -so 100:170, 176, Sokn N 100:155, Sola N 100:93, 313, Solberg 100:185, Sold, Sollerön 100:319, Sonröda F 100:242 f., Sorka 100:149, Soraskär 100:296, Soten 100:322, Spennitún I 99:194, Spithaby 99:128, Stablandet N 100:315, -sta(d) 99:12, 14 ff., 143, 166, 100:20 f., 72, Stadi F 99:155, -staðir 99:143, 161, 100:262, 314, Stafinge 100:191, Staholmen 100:185, Stallösa 100:321, stav 100:191, Stein- E 100:167, Steinsvossen N 100:29, Stelpusteinn I 99:192, Stenalt D 100:135 f., Stenness Loch E 100:174, Stockekvarn 99:53, Stockåker 100:185, Stojby 99:53, stom, Stommen 100:22, Storbötet 100:241 f., Storgeten 100:153, Stortjärn 99:169, Strand Wijk Am 100:172, Straøe des Komsomol T 100:214, Straumvossen N 100:29, Streu T 100:156, Strukun Uk 100:148, -strup D 100:129, Strå 100:151, Strö 100:151, 156, *Strö D 100:156, Ströja 100:151, Strömaren, Strömma 99:183, *Strøy N 100:156, Stuor Muorkke 99:201, Styrdal 100:133 ff., Styrsvik 100:322, -städar, -städe 100:20, Stærrede D 99:177 f., Stävie 100:111, sund-, sunn- N 100:255, *Surka 100:149, Suserup D 99:179, Svartlampen F 100:170, Svartlampi F 100:170, 174, Svendemose D 99:68 f., Svenskund 100:235, Sveriges källa 99:183, Svínasund 100:235, Swinemünde P 100:235, Svinesund 100:235, Sväm 99:187, 100:67, Svambovadhi 99:187, Syllöda F 100:242 f., Synneräl 100:47 ff., Sysne 100:95, Säby 99:97, 131, Säfsen, Säfsnäs 99:168, 196, Sæmundará, Sæmundarlækur I 100:72, Sárdal 100:133 ff., -säter 100:137, 323, -sätra 100:137, Sätuna 99:97, 167, Södermanland 99:112, Södermarjum 99:13 f., Södertörn 99:42, Sölvamannagötur I 99:190, Söraby 99:51, Sörabysjön 99:52 ff.

Tackskog, Takkula F 99:188, tammer-, Tammerfors, Tampere F 100:308, Tarv 100:70, Tegnaby 100:322, Teuva F 100:245, Tevla N 100:320 f., *Thiudhka 100:159, -thorp E 100:131, Thorshughle 100:182, *Thorslunda 99:104, *Thorsted D 99:76 f., Thorsø D 99:75, *Thund myr. 100:151, Tibble 100:21, 64, 109 ff., 133, 202, Tierp 100:25, 72, Tilsted D 100:71, Ting- D 99:78, Tingrogler D 99:62 f., Tinn N 99:161, Tislund D 99:73, Tislarna 99:168, Tiveden 100:183, Tjernobyl Uk 100:213, Tjurnen, Tjurkö 100:159, Tjust 99:175, 100:321, Tjärän 99:169, 195 f., Tjöck F 100:245, Toasjö 100:321, toft E 100:175, toft F 100:168, -torg, Torg- N 100:313, Torga N 99:44 ff., Torgar N 99:42 ff., Torget N 99:41 ff., 100:313, Torghatten N 99:41 ff., Torgjo N 99:45 ff., Torlandet N 99:41 ff., Torgo N 99:46 f., Torkarby 99:104, torp 99:81, -torp 100:20, 67, 128 ff., 303, -torp I 99:158, Torshälla 100:112, 188, Torslehlut 99:173, Torslunda 100:185, 188, Torslunde, Torslundegård D 99:71 f., Torstuna 100:188, 191, Torsvi 100:185, 188, Torsviken 100:185, Torsåker 100:184, 188, tot F 100:168, Trefaldighet Am 100:171, Trojaborg 100:196, Trollhättan 100:151, Tronden N 100:258 f., Trosa 100:19, 25, 158, 319, Trosaan 100:319, Trums N 100:155, Trumslagartorp 99:168, Trögd 100:97 f., Tröjemåla 100:196, Trøyter N 99:160, Tullerkitt 100:196, -tün 100:168, 176, Tuna 99:81, 100:21, 191, tuna 99:64 ff., 100:191, -tuna 99:12, 14 ff., 167, 208, 100:21, 321 f., Tune D 99:64 ff., 78 f., Tunn- 100:241, Tunnerstad 99:169, Turhulmus F 100:168, Turku F 99:47, Tvebotnetjärnen 100:145, Tybble 100:21, 133, Tybotten 100:186, Tybottsviken 100:185, Tåkern 100:149, Täby 99:127 ff., Tängsöda F 100:242 f., Tävlan 100:320 f., Ton 99:33 ff., Tor 99:42, Törne 100:185, Torslev D 99:68 f.

Þinghá N 100:262, Þórs- I 100:190, *Þræböhærað 100:18, Þúfnabanaflotr I 99:194, Þughn 100:149.

Udden 100:147, Ullavi 100:188, Ullensvang N 100:192, 262, Ullered 100:185, Ulleråker 100:184, 188, Ullerö(n) 100:185, 190, Ullevi 100:188, 322, Ullinsakr N 100:188, Ullunda, Ullvi 100:188, *Ullvi 100:194, Ultuna 100:188, 191, -und 99:208, 100:94, -unge 100:20, Uppland Am 100:172, Uppsala 100:255

f., Uppsala, Gamla 99:128, Uppsalir I 100:256, Uppåkra 100:194, Urter N 99:160, Úst N 100:253, Utfisken N 100:29, Uttorga N 99:45 ff., Utál 100:47 ff., Utö 99:202.

Vad 99:186 f., vad 99:165, vade 99:165, 186 f., Vadstena 100:33, 53, Vallby 99:12, 14, 127 ff., Vallir, Vallnir I 99:195, Vallsängen 99:106, Valto 99:169, valv 99:169, 100:19, 72, *Ván myt. 100:151, Vanäs 99:187, Vappa 100:19, 25, 72, Var- 100:320, Vara 100:320, vara 100:14, Warge Kijl Am 100:172, Varmsåtra 100:150, várre 99:201, Varteig N 100:313, Vasikkahagen F 100:170, 174, Vastholmen N 100:28 ff., Vaterlo N 99:160, 196, Vatnajökull I 99:190 f., -vatten F 100:170, Vaussan, -vausten N 100:28 ff., Vavd 100:19, 72, Wear E 100:156, Vélalækur I 99:194, Velskala, Velskola F 99:188, *Ver, Verdalselva, Veren N 100:157, Vesby D 99:64 f., vesi F 100:170, Wetter T 100:156, Vi 100:194, 320, vi 100:188, -vi 99:14 ff., 100:186, 320, Viby D 99:70 ff., viddjá 99:201, Vie 100:185, Vighn 100:149, Vigr E 99:191, Vigma N 99:191, Vigur I 99:191, Vikaskogen, Viken 100:147, ville F 100:168, 176, -ville Fr 99:148, Villinge 99:128, Villshärad 100:134, -vin 99:33 ff., 208, 100:220, 254, 314, 320, Vindöström 100:99 f., Ving, Norra, Södra 100:149, -(v)ini 100:21, Vinland Am 100:263, Vippy 100:110 f., *Virma, Virmil 100:150, Vis- 100:156, Viskan 99:200, Vitturn 100:147, Vivede D 99:177 f., Voegle Sant Am 100:172, 174, Vorbakke D 99:68 f., Vorrehøj D 99:71 f., Vossen, -vossen N 100:28 ff., Vreta 99:180, Vrinnivi(d) 100:63, 182, 186, Wyre E 99:191, Välerengatunnelen N 99:160, Vång 100:185, Vårdbergs böte F 100:238 ff., Väck(e)by, 100:110 f., Vaddö 100:100 ff., Vällskog F 99:188, Vänern 100:22, 151, Väpp(e)by 100:110 f., *Værma 100:150, Värmdö(n) 100:99 f., Värmeln 100:150, Värmgården 100:99 f., Värmland 100:150, *Wærn- D 100:155, Väsby 99:13, 100:185, Väsman 100:148, Vässtorp 100:111, Västerby 99:129, Vättern 100:18, 156, 160, Värö 100:100, Völlurnar I 99:195, Vörä F 100:245, Vöstin I 100:28.

Yxhammarsberget 100:64.

Åbo F 100:310, Åborg D 99:76 f., Åderup D 99:179, Ågersta 99:202, Ål 100:47 ff., Ål D 100:35, Ål N 100:35, ål 100:35 ff., 47 ff., Åland F 100:233, 244, Ålborg, Åle D 100:35, Ålebäck, Ål(e)bäcken 100:33 ff., Ålefjär, Ålen N 100:35, Ållonö 100:46 ff., Ålum D 100:35, Åmot, Åmotsdal N 99:88, -ången 99:142, -ånger 99:142, 208, Ås 99:33, 35, Ås- 100:186, Åsaka 100:186, 192, Åsby 99:14, Åselsta 99:143.

Æðey I 99:191, Älg 100:186, Älgrån 100:185, Ällevi 100:186, Älmten, Älten, Ämten 100:107 f., 145 f., Ängen 100:120, Ätran 100:19, 151, 156.

-öda 100:140 f., 242 f., Ödängla 100:242, Ögan, Ögströmmen 100:152 f., Ökull 100:150, Ølen N 100:47, Øn 99:33 ff., Øn hælgha 99:202, Önska 100:152, Örke 99:11 ff., Örsund F 100:233, Ösa 99:33 ff., Östa 99:11 ff., Österby 99:127 ff., Östorp 100:111.

Uppsalasonett

18.2.2012 på begäran:

Den stränga vintern kom till slut och öste
sin snö på Uppsala, en vårens stad,
men kunde inte hindra att en rad
av forskare kom hit som gåtor löste.

Problemen låg i *Namn och Bygd* och pöste
i godan ro på tjugotusen blad,
men knäcktes genom forskarnas bravad
som intet luddigt under mattan föste.

Men det var fest också och dryck och glam
och målro av en klass man sällan ser;
att lärda kopplar av är ingen skam.

Vad finns om dagarna att säga mer?
Att gamla minnen åter dykte fram
av mästare som Sahlgren och Modéer.

Lars Huldén